

**ACPL ITEM
DISCARDED**

N
r749.2
Sa5s
1205429

M. L.

BASEMENT STORAGE

REFERENCE

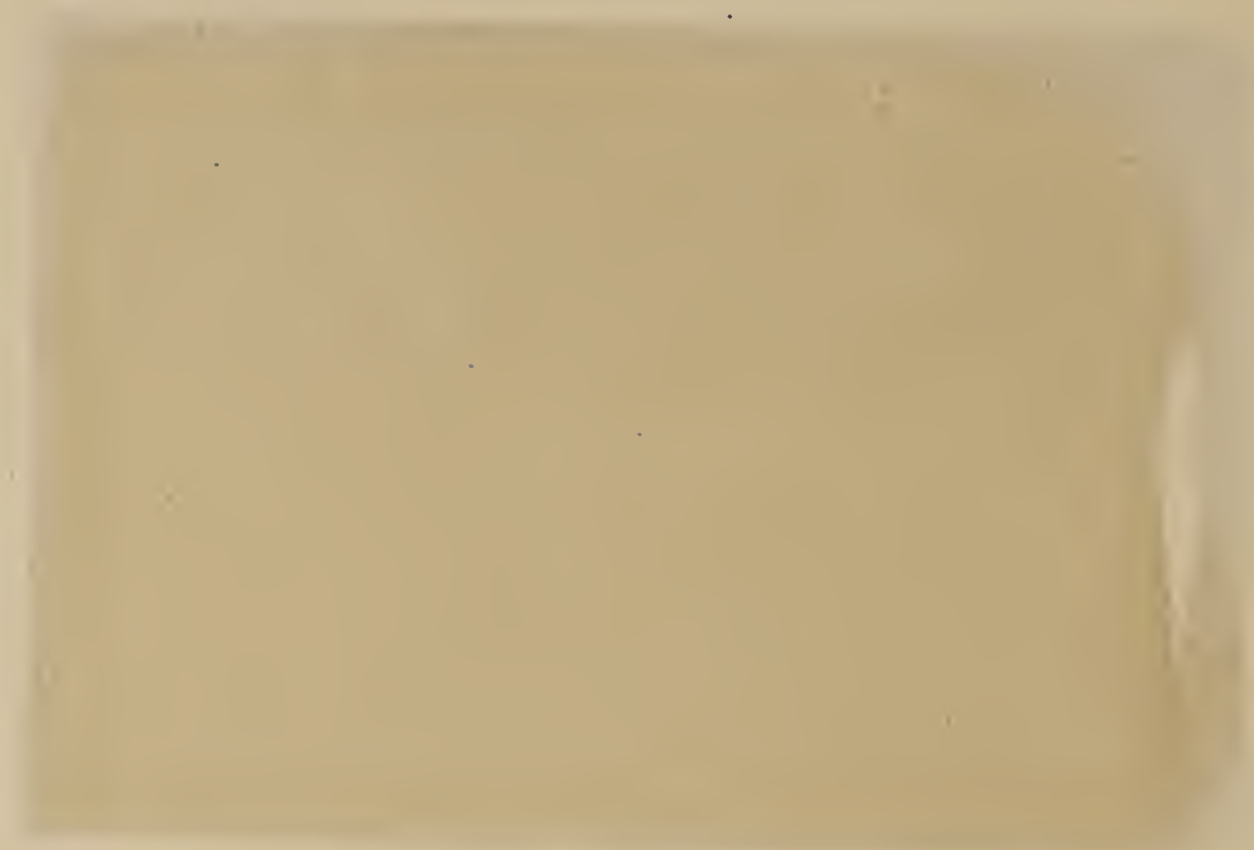

STO

**ACPL ITEM
DISCARDED**

12-20-62
6-19-62

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

ANDERS SANDVIG

DE SANDVIGSKE
SAMLINGER

I TEKST OG BILLEDER

ET BIDRAG
TIL GUDBRANDSDALENS
KULTURHISTORIE

ANNEN
OMARBEIDET
UTGAVE

D. STRIBOLTS EFTF.S FORLAG
LILLEHAMMER 1934.

2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

1205429

INN H O L D

	SIDE
Forord	9
Innledning	11
Maihaugen	13
Veidehytten	18
Årestuen	28
Røkovnstuen	41
Per Gynt-stuen	57
Ramloft-stuene	71
Løkrestuen	117
Vigstadstuen	140
Stabburet	151
Enkesetet	162
Prestegården	194
Telthuset og våpensamlingen	246
Dyringsli-kongen	259
Illustrasjon- og sakregister .	263

FORORD

TIL FØRSTE UTGAVE

Da jeg begynte på dette arbeide, var det med tanke på å skrive en kort fører til veiledning under besøk på Maihaugen. Men jeg innså snart det umulige i å kunne gi en noenlunde fyldestgjørende meddelelse om anlegget i sin helhet og de enkelte ting i en så kortfattat form. Sådan som boken nu foreligger, er det mitt håp at den kan nå også til dem som ikke har anledning til å se Samlingene, og at den kan bidra til å vekke og øke interessen for vår gamle kultur og styrke kjærligheten til det land hvor den har utviklet sig.

Imidlertid er det langt fra at dette mitt arbeide tilfredsstiller mig. Men det er skrevet ned i mine sparsomme fristunder, når min beste arbeidskraft er slukt av det arbeide som betinger min eksistens. Derfor har jeg heller ikke kunnet gjøre de arkivstudier eller foreta de reiser som er nødvendig for å kunne gi tilstrekkelige og fullt oversiktlige opplysninger om gjenstandenes opprinnelse og utvikling.

Jeg må således be om overbærenhet med arbeidets store mangler. Men det er mitt håp at jeg i fremtiden kan få anledning til å ta det op igjen og gjøre det bedre. Og jeg håper også at det må forundes mig å føre Samlingene videre frem mot det mål, jeg har satt for dem, og hvortil det nuværende anlegg kun er en begynnelse.

Min hensikt med Maihaugen har ikke vært å lave et museum med skjematiske opstillinger, eller der bare å samle hvad man tilfeldigvis kan komme over av efterglemte ting fra gamle dage — et hus hist, et redskap her. Heller ikke tar jeg kun sikte på å finne det som har vært det ypperste av de forskjellige tiders frembringelser, enn si variantene, det som avvek fra det almindelige.

Sådan som jeg ser Maihaugen, skal den være en samling av hjem, hvor man kan gå like inn til de mennesker, som har levet i dem, og lære deres livsformer å kjenne, deres smak, deres arbeide. Thi hjem-

F O R O R D

mets form og utstyr er billede av menneskene selv, og i dalens gamle ættegårde er det ikke bare de enkelte som avspeiler sig, men slekten — generasjon efter generasjon.

Men det er heller ikke bare en tilfeldig samling av enkelte hjem jeg på Maihaugen vil redde fra ødeleggelse og glemsel. Nei, hele bygden som et samlet hele vil jeg sette inn i den store billedbok. Ikke bare storgården med sine mange hus og sitt ættestolte utstyr — også småbondens og husmannens hjem, bygdekunstnerens stue borte i baklien og setervangen langt tilskogs. Og oppe fra bakken skal bygdens gamle kirke, ikke bare et lite kapell, sende klokkeklangen over de svunne slekters eftermele.

Til slutning en takk til alle, der har vært mig til hjelp ved utarbeidelsen av dette verk, dels ved tegninger, dels ved viktige specialoplysninger.

De 8 første huse er velvilligst opmålt og tegnet av arkitektene Jørgen og Carl Berner, de øvrige to av arkitekt Jürgensen.

Hr. arkitekt. Carl Berner har likeledes komponert verkets originalbind.

Fotografiene er utført av frk. Alvilde Torp, Lillehammer, med undtagelse av 10 fra fotograf Skarpmoen, Oslo.

Klisjeene er levert av Kristiania Kemigrafiske Anstalt.

Lillehammer i november 1907.

Anders Sandvig.

Denne bok utkom 1907 på D. Stribolts Eftf.s forlag i 3000 eksemplarer og i løpet av noen år blev den utsolgt.

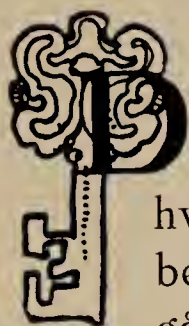
Da det stadig har været efterspørsler om den ikke snart vilde komme i ny utgave, har jeg med det for øie delvis omarbeidet teksten samt satt nytt til, likeledes er flere billeder ombyttet med nye. Jeg håper ved denne forandring både hvad tekst og billeder angår at boken har vunnet adskillig.

Lillehammer i april 1934.

Anders Sandvig.

INNLEDNING

Det er en morgen i begynnelsen av juni. Mjøsen ligger blank og stille med de veldyrkede gårder på begge sider. Noen står hvitmalte, andre gule, atter andre brune og slitte som gamle bestefedre og ser melankolske ut over bakkene og vannet. Bak gårdene igjen, lenger inne, strekker den mørke granskog sig over den ene åsrygg etter den annen, mil etter mil, som om den aldri vilde ta ende. På den venstre siden stikker en liten forpost av høvedstyrken sig nysgjerrig frem på et nes eller en hammer, mens granskogen på den annen side er kommet helt ned til stranden, som om den vil vade over og hilse på forpostene derover.

Men etterhvert som Mjøsen blir bredere og bygdene flatere, må skogen atter vike på begge sider. Lenger oppe smalner Mjøsen litt efter litt til igjen, landskapet er ikke så flatt lenger, gårdene ligger heller ikke fullt så tett. De lange bølgeformige åser er i stadig stigende. Skogen begynner atter å vise sig på begge sider og har tatt plass på nuter og koller og står som på tå for å se over naboens skulder ned i det blanke vann. Men lengst oppe, der hvor Gudbrandsdalen tar sin begynnelse, stenger høidene til alle kanter, så Mjøsen ikke kan komme lenger. Det er bare såvidt at Lågen og Gausa kan slippe forbi Balbergkampen og Jørstadhøidene nede i dalbunnen. På vestsiden ligger Kjølens langstrakte askam som på maven og ser på alt tømmeret, som fremover sommeren kommer seilende nedefer de mektige vassdrag. Men på hver side av disse elver igjen bukte en landevei sig nedover til en liten by oppe på en slette ved enden av Mjøsen. Og landeveiene er likeså lange som elvene og har likeså mange til-løp gjennom vidtløftige dalfører. Ja, de er meget lengere, landeveiene de rekker helt ut til havet i vest på to kanter og over Dovre til Trondheim på den tredje.

Få steder i vårt land har gammel, norsk kultur blomstret og satt merker som nettop i dette strøk. Og oppe på sletten i den lille by

I N N L E D N I N G

stanset alle ferdemennene med sine tunge lass, og rett nedenfor i Mjøsen ved den store lense stoppet de tusen tømmerstokker op efter sin lange seilas.¹

For omkring halvannet hundre år siden stod det bare en enslig gård oppe på sletten, hvor Lillehammer nu ligger, et gammelt telthus og en liten trekirke. — Så kom noen bygninger til, først omkring kirken og videre på begge sider av landeveien, helt over Mesnaelven. Men snart blev landeveien rettet ut til gate, husrekkene på begge sider blev litt efter litt fyldigere, enkelte fikk både bordklædning og maling. Nye gatestumper kom til.

Ferdemennenes antall var i stadig vekst, og den store tømmerlense nede i sundet truedes hver vår i flomtiden med å bli sprengt.

Trafikken var steget, og velstanden økedes hos de sparsomme borgere. Det var ingen akcepter, heller ikke fallitter, ti byen var allerede solid. Hver borger eiet som regel sitt hus, men ikke sin grunn — den var bygslet. Årsavgiften var 3 tønner bygg for hvert mål jord, utredet i klingende sølv. Det var likegyldig for grunneieren nede på neset, enten det var regn eller solskinn. For hver daler som på forfallsdagen trillet inn, blunket han fornøiet.

Men meget var blitt forandret også her i de senere år. Byen hadde fått jernbane, elektrisk lys og meget annet. Hoteller var grodd op, og turiststrømmen vokset; men ferdemennene var rent forsvunnet. Og hver kveld la en stor, lysmalt hjulbåt til ved den lange utstikkerbryggen nedenfor byen. Og hver natt hørte den sovende by nattogene sydfra og nordfra holde ved stasjonen. Det øvrige land var rykket byen nærmere inn på livet, og konkurransen blomstret på alle hold. Men byen var like solid som før.

På en høide litt ovenfor byen ligger en hel del gamle bygninger spredt omkring to små tjern. De er nok kommet langveis fra disse husene, og stikker underlig av med sine torvtak og små grønne ruter imot de store, lysmalte hus med speilglassvinduer nede i byen. Men ikke desto mindre står de i nøie slektskapsforhold til det som er vokset frem på sletten dernede. Det er som om fedrene er flyttet efter barnene med hele ettegården og har slått sig ned oppe på Maihaugen — de kunde likesom ikke undvære hverandre i lengden.

¹ Allerede i middelalderen var Lillehammer kjent som handelsplass og kaltes da «Litli Kaupangr».

MAIHAUGEN

Maihaugen ligger nøyaktig 870 meter fra jernbanestasjonen, oppe på en høide, med prektig utsikt over byen, Fåbergdalen og Mjøsen helt syd til Skogsodden. Bak igjen — mot øst — lukker lien og skogen sig til alle kanter. Maihaugen inntar et areal på 100 mål.¹ Den nedre del ligger innenfor bygrensen, den øvre derimot hører Fåberg til. Terrenget er meget kupert med små skogbevokste høidedrag og bakker imellem grønne rydninger. Og som to store, blanke øine ligger nu to små tjern, et i den nordlige, et i den sydlige del av haugen. For ca. 100 år siden var det også her et tjern av samme størrelse som det nordre. Men så fikk et ungt par lov å slå sig ned heroppe. Deres stue stod omtrent der hvor røkovnstuen nu står. De hjalp hverandre så godt de kunde disse to, men bakkene rundt om tjernet var så altfor tørre.

Så en høst fant de på å tappe tjernet ut. Han gravet grøften, og hun lempet småsten ned til dreneringen. Året efter blev en liten åkerlapp tilsådd i den nordre del av tjernet. Da de blev utslitte, flyttet et annet ungt par inn i stuen. Men plassen var mager og dårlig og ga ikke stort utbytte. Omsider døde også disse to, og plassen blev stående ledig. Stuen falt sammen, og grøften fra tjernet falt også sammen. Vannet seg til pånytt, skogen begynte også å gro til på alle kanter. Men i de første år efterat byen var anlagt, drog ungdommen derop hver 17. mai og St.Hans for å feire dagen. Da gikk det meget livlig til deroppe, der blev bygget løvhytter og opsatt telt, brennevin

¹ Den oprinnelige Maihaug var på 50 mål og bestod av den nordre del. Den eiedes av byen, men blev med megen beredvillighet overlatt gratis til Samlingene, da det blev bestemt at de skulde flyttes derop. Den søndre del derimot eiedes av en privatmann og innkjøptes samtidig. Den bestod av husmannsplassen Sletten og er omtrent av samme størrelse. Nu går det hele under navn av Maihaugen. I 1927 fikk vi ydderligere av byen 30 mål.

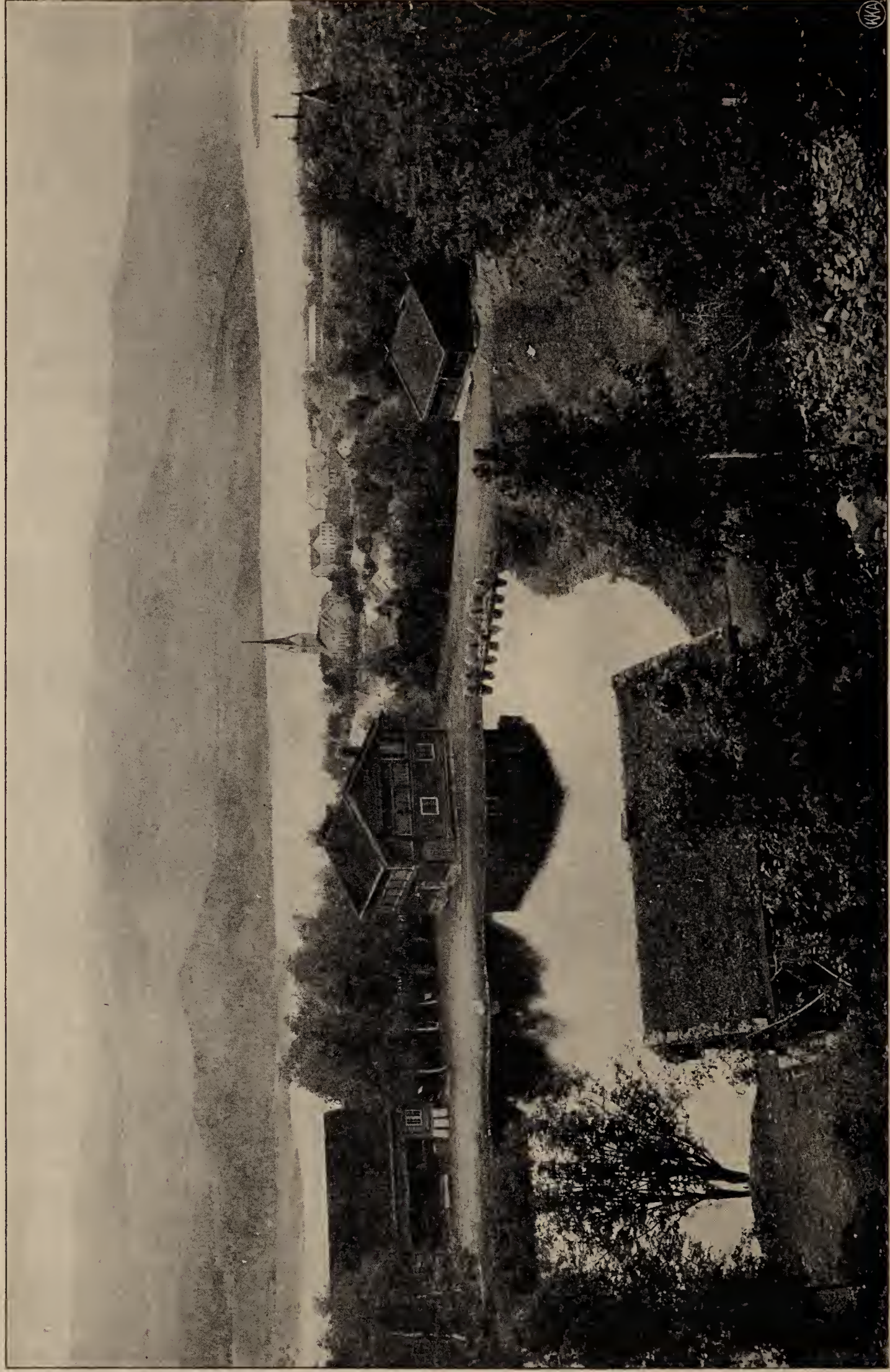

Fig. 1. Utsikt over den nordre del av Maihaugen med byen og Mjøsen i bakgrunnen.

solgtes der overalt. Mellem «Prestegården» og tjernet var den faste danseplass. Og nede på den lange, flate rygg bak Veidehytten bren-tes det bål. Fra disse sammenkomster er det nok at haugen har fått sitt nuværende navn. Oprinnelig het den Hammershaugen. Men så omkring 1850-årene blev festlighetene henlagt til byen, og Maihaugen gikk snart i glemmeboken. For endel år tilbake visste neppe halvparten av Lillehammers innvånere hvor den lå. Da de Sandvigske Samlinger for 33 år siden skulde flyttes, falt valget straks på dette sted. Det gamle tjern blev igjen rensset op, avløpsgrøften gjenmuret, og vannet fikk for alvor lov å samle sig. Det blev anlagt veier, gravet, muret og tømret med en arbeidsstyrke op til 40 mann — og efter 14 måneders arbeide var samtlige huser på plass.¹

Nu ligger de der, solbrente og trygge, med sine små blyvinduer og lubne torvtak. Prestegården skiller sig tilsynelatende ikke synderlig ut fra de øvrige huser. Den er bare litt større. Heller ikke det annet embedsmannshus, Enkesættet, som står like ved. Bygningene faller så naturlig inn i omgivelsene, som de skulde stått der ved vannet og sett over til hverandre i århundrer. Det er en hel liten verden for sig, fra storgården med de forskjelligartede bygninger til eneboerhytten oppe i skogen — ja endog kirken og kvernhuset er med.

Finn² lå nede i prestegårdshaven og lot som om han sov. Han hadde forlengst vært en runde over hele anlegget, snuset på alt mulig, jaget en røskatt, som uavladelig holdt skøi med ham, og vettskremt et stakkars ekorn. Nu lå han og smånyste efter en nesvis hveps, som kretset om der hvor han lå. Tranene var alt på farten og kom nettop spaserende forbi med lange, gravitetiske skritt, Per foran, deretter Espen, så Pål. Borte ved mattrauget stanset de litt for å se om det ikke skulde være noget igjen fra igårftes. Men disse tyvaktige endene, som ennu lå med nebbet under vingen borte på øen, hadde tidlig idagmorges sneket sig over og tatt hvert evige grand. Per strakte sig ergerlig i været og satte i et hest skrik så endene skvatt op og ut i vannet med en gang. Det var så stille, så stille

¹ Foruten de 6 bygninger som først hadde vært opført nede i byen, var Samlingene da blitt forøket med 4 hus til: Prestegården fra Vågå, Vigstadstuen, Per Gyntstuen og Røkovnstuen.

² Vi måtte skille oss med Finn, da den rett som det var rømte om natten, og strøk nedover til Fylkessykehuset, hvor den satte sig til å ule. Som rimelig var, virket den ulingen uhyggelig på sykehusets patienter.

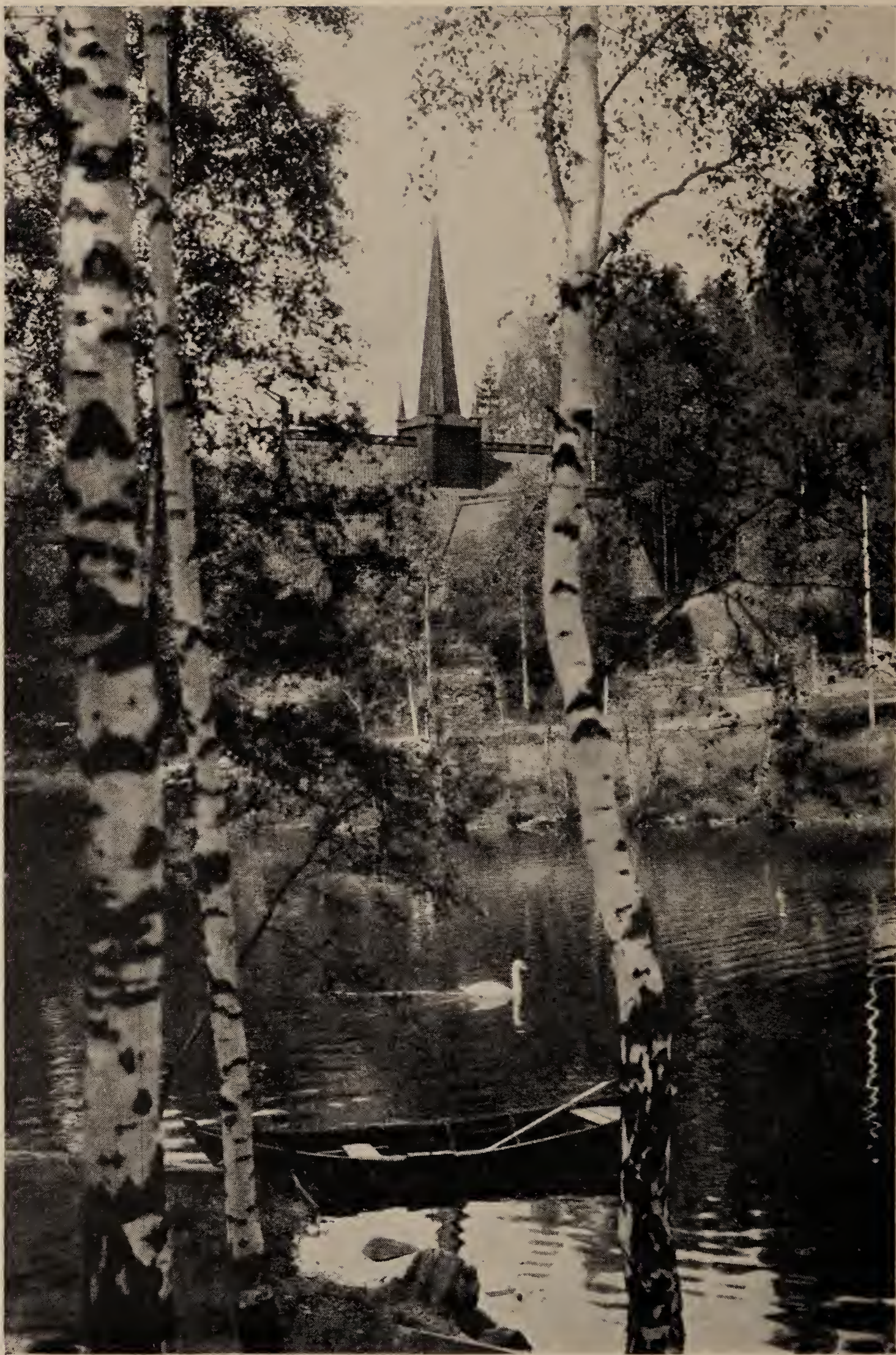

Fig. 2. Garmokirken fra Lom.

deroppe idag, tjernet lå så blankt som aldri før med hele morgenhimlen i bunnen. Bare Mesnafossens ensformige dur hørt. Av og til falt en måltrost bløtt og melodisk inn fra høiden oppe ved Per Gyntstuen. — En ensom mann kom gående opover veien. Tranene strakte hals lenge før de så mannen — de kjente skrittene; men da de fikk øie på ham, tok de tilbens med utspilte vinger, alle tre etter hverandre. Finn for også op og vilde løpe nedover, men kom ikke langt — lenken holdt igjen. Men mannen gikk taus forbi både tranene og Finn idag. Han hadde merkelig nok ingenting med til noen av dem, han så ikke engang til siden. Per og Espen fulgte lenge etter — de forstod ikke dette. Men borte ved kvernhuset gjorde de plutselig helt om og skyndte sig nedover for annen gang — de hørte nok noen komme nede i veien igjen, og den ensomme mann fikk atter lov å være alene. Men Per, Espen og Pål blev nok skuffet også denne gang. Det var ingen de kjente. Det var bare noen som skulde se Samlingene.

Vi slår med det samme følge.

Per.

VEIDEHYTTEN

Veidehytten er den eldste laftede «stuetype» vi har i de Sandvigske Samlinger. Den blev innkjøpt i 1919 på gården Vigstad i Skjåk, og stod dengang sammen med endel andre hus inne på tunet og var forlengst ute av bruk. Ved nærmere undersøkelse viste det sig, at huset har vært en liten stue med ildsted i det ene hjørne, samt at den bar merker efter å være flyttet — når visste ingen. Hvor den oprinnelig har stått, er ikke så godt å si, men oppe i fjellet kanskje, i en dal-senkning mot Stryn et sted.

Igjennem århundrer har det rundt i fjellene der vært et rikt jakt-felt. Ennu den dag idag faller det ikke så få dyr der år om annet — på begge sider av grensen. Men nu går det visst mest utover den såkalte «villren.» At hytten tidligere har stått på et værhardt sted inne i fjellet, viser særlig dens to ytre vegger. Skjønt den er optømret nærmest av grovt, rundt furutømmer, har veggene ikke bare de almindelige sprekker langs hvert kvarv, men den har regelmessige sprekker tversover hver stokk med korte mellomrum. Slike sprekker forekommer ikke uten at treet så å si gjennem århundrer har vært utsatt for adskillig fuktighet. Når så den blir borte, og tørringsproses-sen inntreffer, melder tverrsprekkene sig. Således også her. At huset til stadighet har vært bebodd, er det vel liten sannsynlighet for. Men under jakten har det nok vært ibruk.

Efter endt dagsverk var nok jegerne glad for å finne både husly og varme her. En stokk i langveggen tilhøire viser hvor de har hugget sine våben inn når de kom hjem. Midtre del av fjerde stokk er nesten helt opfliset i den øvre halvdel innvendig. Det vises også på den andre vegg «merker og sår» som efter kniver og spydd. —

Her møter oss for første gang et helt optømret hus med fire vegger. Nu har man lært å konstruere hjørner, og det betegner et teknisk fremskritt av umåtelig verdi. Her på Maihaugen kan man følge lafte-

konstruksjonens utvikling fra vi finner den i sin enkleste form som i dette hus, til den står i sin fulleste utvikling i de yngre bygninger her i Samlingene. (Se min lille avhandling «Om husebygging» side 24 og 25).

For første gang møter vi åstaket med fjerdingsrøst.¹

Husets størrelse er 4,12×3,70 m. Det er opført av middels stort, rundt tømmer og har 9 kvarv. Lafthugsten har vesentlig samme karakter som i Fiskerkapellet² fra Fåberg og Dagsgårdloftet fra Skjåk. Nåvene er her dog merkelig nok noget lengere enn de pleier å være fra hin tid, men har katthuguform. Likeså er tømmeret ikke så jevnt og nøiaktig tildannet og faller noget grovere.

Tømmermannsarbeidet er gjennomgående pent utført som ved alle innhus fra det 15. og 16. århundre.

Inngangsdøren er her på tverrveggen med en åpen skut foran. Stuen har ingen vinduer, bare en liten firkantet glugge på den ene langvegg, som lukkes innvendig med en trepropp. Den har heller intet inventar med undtagelse av en benk, som er tildannet av en bred kløvning der strekker sig fra den ene tverrvegg til den annen.³

Efter laftenes tilhugning og nåvenes form å dømme kan dette hus trygt føres tilbake til slutten av 1500-tallet, muligens kan det være eldre.

Ildstedet har plass i det ene hjørnet, rett imot inngangsdøren og ikke i midten av stuen som ellers overalt i de årestuer vi har her tillands. Men ljoreåpningen som gir avløp for røken, har sin faste plass over midten av mønet. Efter endt fyring og opvarmning om kvelden blev ljorehullet lukket til av et deksel festet til en stang som kalles «sjåstangen».

¹ Når takvinkelen eller røstet til et hus skulde bestemmes, gikk det til på den måte at man la fjerdeparten av husets bredde til grunn for takreisningen. Dette mål blev avmerket på en stang som blev festet med en nagle eller spiker på midten av «raftluken». Var huset meget bredt, blev fjerdeparten forhøiet med en håndsbredd; var det et mindre hus, blev en håndsbredd avkortet på det oprinnelige mål. Utmålingen av takets heldning på denne måte var almindelig i norddalen. Det gikk under navn av «fjerdingsrøst», og var særlig avpasset for never og torvtekning. Men i den søndre del av dalen, hvor skifersten blev mere benyttet, var takvinkelen adskillig spissere som på fiskerbua i Samlingene, og fjerdingrøst var ikke så almindelig.

² Fiskerkapellet er datert 1458. Loftet fra Dagsgård er ikke datert, men er eldre.

³ Stuen hadde ved innkjøpet ingen benk, den er blitt innsatt senere, men det viser sig tydelig at en lignende hadde stått der. Ved hver tverrvegg finnes et «huggutre» anbragt på benken.

At ildstedet i den aller eldste tid har stått helt i det frie, er vel neppe tvilsomt. Men efterhvert som menneskene lærte å innrette sig efter de klimatiske forhold, lærte de også å formå sine ildsteder og forene dem med de primitive boliger på en hensiktsvarende måte.

Fig. 3. Veidehytten fra Skjåk.

Boligen var dengang ikke annet enn et sted hvor de nærmest søkte beskyttelse for de lunefulle elementer, og hvor de kunde ty hen om natten. Under den åpne himmel levde de ellers sitt frie jeger- og fiskerliv. I de store skoger, ved innsjøer, elvebredder og havbukter var deres boplasser. Der hadde de reist sine hytter og levd sitt primitive liv, kanskje langt lykkeligere enn den nuværende slekt har noen forestilling om.

Det er på et langt senere tidspunkt at ildstedet (åren) for alvor har fått sin endelige form og er flyttet inn i huset. Man må ikke tro at åren fra først av har hatt sin plass *midt* i rummet — nei, her ligger en lang utvikling bak. Ildstedet er som en guddommelig velgjører flyttet med menneskene fra de åpne leir- og alterbål inn til inngangen av deres primitive boliger. Og da disse hytter var alt for små til å motta en så stor gjest, nøide den sig foreløbig med å bli plasert ved døren.

Senere blev den trukket helt inn i boligen, og her i Veidehytten har altså åren fått plass i et hjørne. Dette er ikke noget enestående tilfelle. Vi kjenner det fra Island, hvor åren ofte den dag idag står i det ene hjørne som her. Den er visstnok deroppe overalt flyttet fra «badstuen» (den egentlige stue) over i ildhuset, hvor spekematen opunder taket får gjøre sig tilgode med røken.

På Vedstad i Bud prestegjeld i Romsdalen har jeg støtt på en årestue — efter sagnet en gammel prestegård — med åren i det ene hjørnet rett imot inn-

Fig. 4. Åren i hjørnet.

gangsdøren som her. Den var temmelig stor, omkring 13 alen i fir-kant, med almindelig høide fra jordgulvet. Men i hjørnet hvor åren støtte inn til veggene, var det oplagt en kant av flate stener, i en alens høide fra selve åren. Ljoren hadde som sedvanlig sin faste plass midt i taket. Det eiendommelige hus, som foruten av nevnte rum bestod av en stue til, som i den senere tid var panélt innvendig, hadde nu flatt tak og «vindovn». Imellem begge stuene lå en bred gang med dør inn til disse. Huset blev dessverre revet ned for meget over 40 år siden. Det var visstnok en av de siste årestuer i Romsdalen.

I Røkovnstuen har vi jo også ildstedet i hjørnet, selvom ljorehullet er midt i taket.

Det næste vi finner av interesse i Veidehytten, er de mange inn-risninger på stuens indre vegger, som vi vil se litt nærmere på.

Til venstre ved inngangsdøren er på tverrveggen, stokk 6 og 7, innskåret 2 hester (fig. 7). På venstre langvegg, stokk 4, er to mektige fabeldyr med slyngede og svungne haler skåret over hele stokken (fig. 11). Disse ligner nærmest løver; den bakerstes hode har en slags

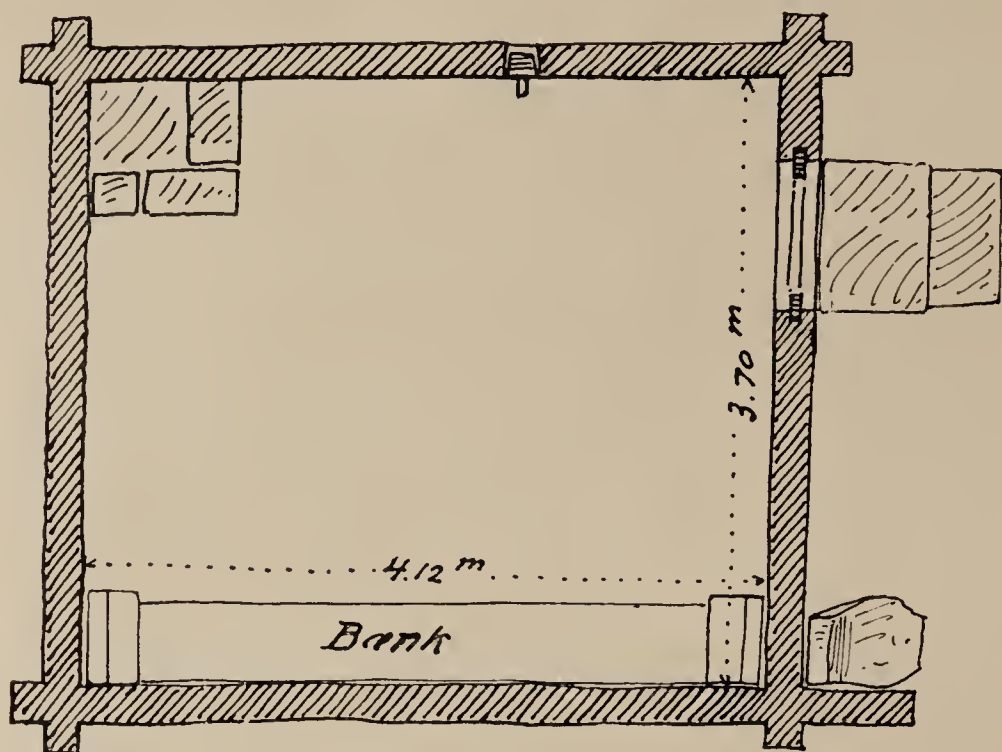

Fig. 5. Grunnrids av Veidehytten.

bekroning. På den annen langvegg rett imot, stokk 3, (fig. 9), finnes atter konturene av et fabeldyr nærmest av samme karakter som de to foregående, men ikke helt utformet. På stokk 7 (fig. 8) sees noen større og mindre bokstaver samt et årstall, som kan være 1611. Litt lenger borte på samme stokk er det to årstall, 1705, men disse har en langt an-

nen karakter enn det første. På stokk 8, samme vegg, er innskåret to halvferdige hester.

Men størst interesse har dog innrisningene på tverrveggen rett imot inngangsdøren ved siden av åren (fig. 10). Når denne vegg er valgt, er det naturligvis av den grunn at lyset fra åren falt sterkere inn her enn på de andre vegger. Her strekker billedene sig over 4 kvarv. På stokk 5 sees atter det store fabeldyr med den svaiende hale og bekronet hode. Stokk 6 rett over har den rikeste fremstilling. Her sees hester, rensdyr og fabeldyr om hinannen i forminsket form sammen med brynjeklædde menn i kamp. Her er det saktens et gammelt mellemværende som avgjøres. Den ene av de kjempende er falt. En annen står der ennu beredt til å møte de andre mellem dyrene.

De to øvrige mennesker som her er innrisset, er mere utydelige, men den ene kan sees nokså klart å stå med en lang pisk i hånden for å drive dyrene tilbake. Ialt finnes på denne stokk 16 dyr og 5 menneskeskikkelser. På stokk 7 sees først en mannlig figur tilvenstre samt runene $\mathfrak{A}N\mathfrak{A}$ og årstall 1696. Videre 8 hester, med og uten

Fig. 6. Hjørne med benken og «hugutreet».

man, litt forskjellig i utførelse og form. En av dem med rytter.¹ En utskjæring som minner litt om hakekorset, finnes på samme stukk.

Stukk 8 avslutter billedrekkene på denne vegg. — Her sees tilvenstre et skjegget mannshode med sekstakket krone, samt de to fabeldyr igjen i forminsket målestokk; det enes kropp har en mengde tverrstreker, antagelig for å betegne dets loddethet. Tre fugler som ligner meget ender, samt en takket, kronelignende trekant litt lengre til høire avslutter dette parti.

Disse utskjæringer bringer tanken hen på de primitive helleristninger, men er selvfølgelig av en langt yngre opprinnelse, men psykologien er ikke til å ta feil av — at de scener som her er søkt fremstillet, har en dypere betydning, er vel nokså sikkert. Det er en fortelling om mennesker og dyr, om grensetvist og gammelt mellomværende, som her er fremstillet, og som vedkommende har villet skildre på sin primitive måte — noe som han kanskje trodde hadde betydning for efterslekten og ikke burde glemmes.

¹ Rytteren er ganske svakt innrisset og kommer ikke helt frem på billedet.

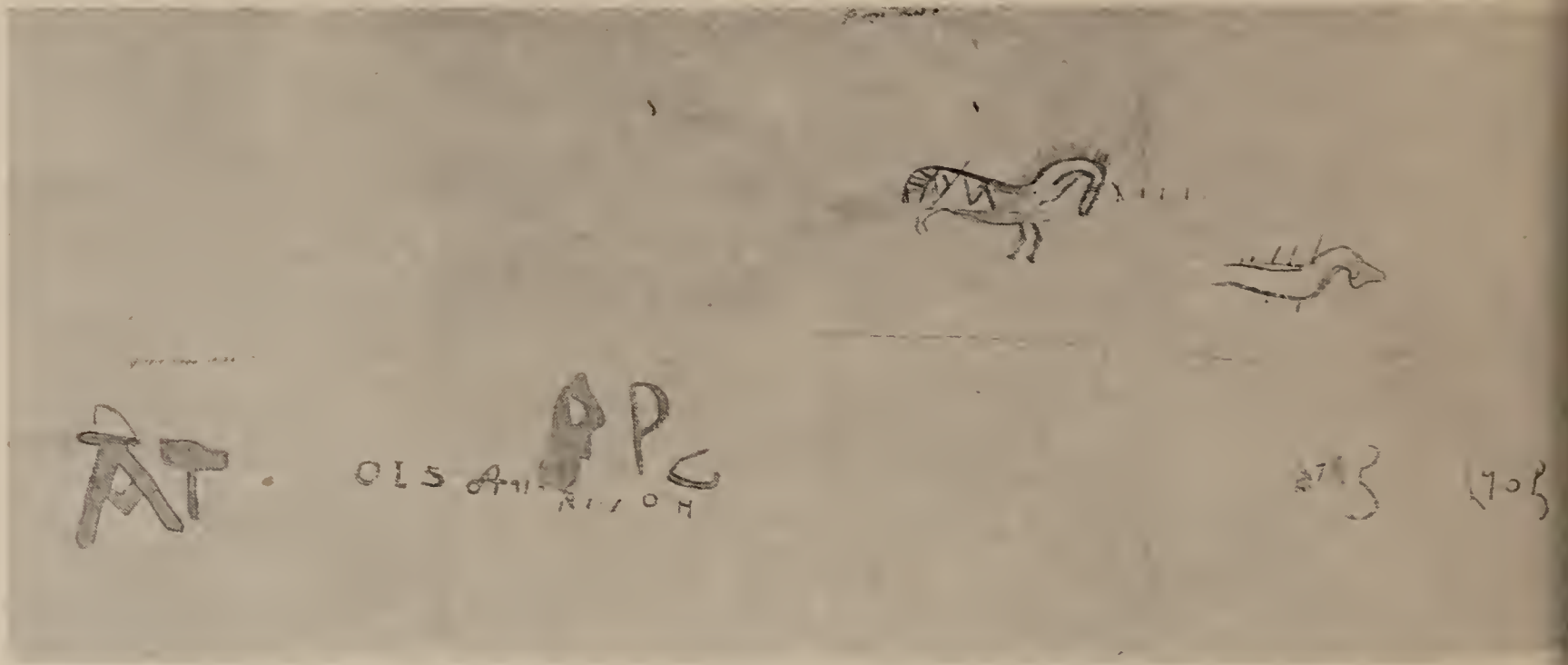

Fig. 8.

Fig. 11.

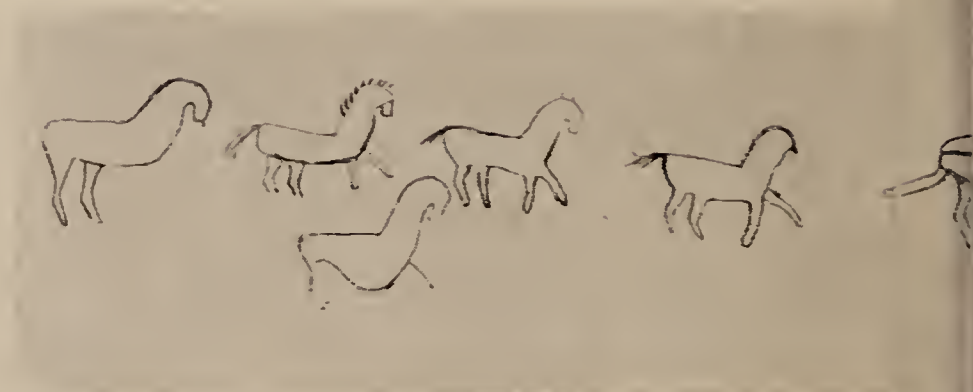

Fig. 10.

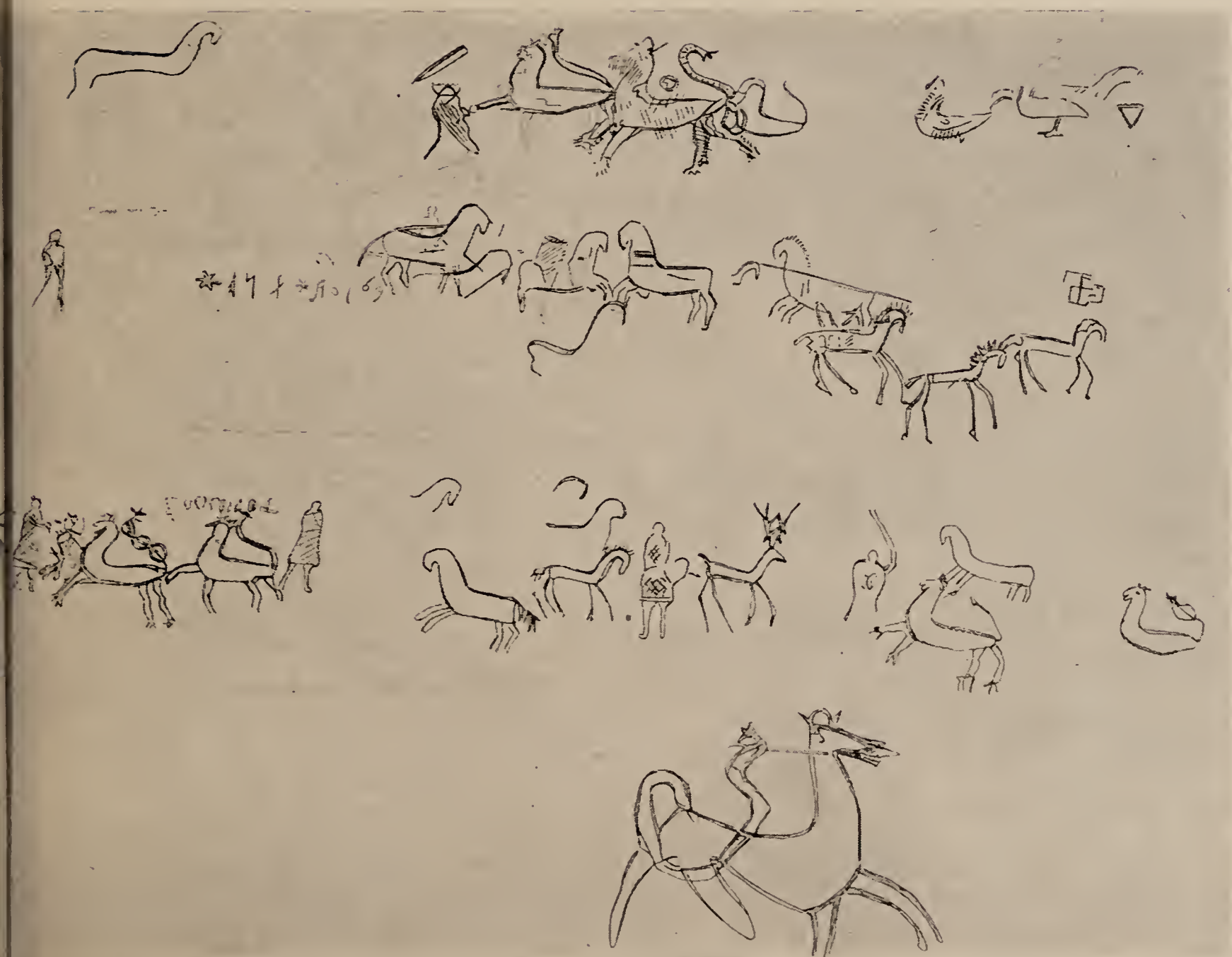
Veidehyttens dyrebilleder.

Fig. 9.

Fig. 7.

Grensene mellom de forskjellige bygder og landsdeler var dengang ikke så skarpt optrukne som nu og kunde lett gi anledning til forskjellige tvistigheter av større og mindre art. Det var således ikke så underlig om det stundom kom til en batalje mellom de forskjellige eiere.

«Slik som forholdene er på Hardangervidda,» sier A. W. Brøgger, «er det tydelig at all den gamle fangsten fra de forskjellige bygdene ikke er foregått uten sammenstøt mellom øst og vest, og at de har ført til stadig strid om enemerker for den ene eller den andre bygden. Det er *austmann* mot *vestmann*, betegnelser som tør være så gamle som ferdseilen over vidda».¹

Striden om eiendomsrett til dette eller hint er heller ikke noe nytt for oss. Den føres ennu den dag idag, men som regel i andre former. Våre rettsprotokoller kan nok fortelle oss adskillig om det.

Fangstmåten for ren var litt forskjellig i de forskjellige strøk. Her på disse kanter blev det mest fanget i rensgraver; disse lå flere efter hinannen, ofte side om side, og var så dype og smale at dyret ikke kunde komme op igjen ved egen hjelp. Ofte blev et spyd satt ned midt i graven med odden op. Gravene blev lagt helst der hvor renen pleiet å gå, og tildekket med riskvist eller lignende. Når dyrene falt nedi en slik grav, blev de liggende der helt hjelpeløse til vedkommende som eide gravene, hjalp staklene av med livet. Gode rensgraver holdtes dengang for likeså verdifulle som en større gårdpart ved skifte i Lom og Skjåk.

På Nordgård Kleppe blev den eldste sønnen stillet valget mellom gården og dyregravene i skogen og oppe på fjellet. Han valgte, ifølge Ola Lunde, dyregravene.

Fra Nordfjord forteller A. W. Brøgger i samme bok side 38—39 hvorledes hjortefangsten foregikk. Når hjorten om høsten trakk vestover, drev bønderne flokkene over fjellryggene og ut til de stupbratte kantene slik at dyrene måtte styrte utfor. Her lå de ved fjellfoten, lemlestet og skamslått, helt eller delvis døde. Det er den rene stenalderfangst som levet ennu i det 18. århundre i Nordfjord, sier professoren.

De gamle, barbariske fangstmåter gikk nok isvang lenge efter at de andre våpen var kommet ibruk. Langbue og piler forslo så lite.

¹ «Det norske folk i oldtiden», side 64.

Armbrøsten var bedre, men kunde heller ikke drepe mer enn ett dyr ad gangen. Først da ildvåpnet blev allemanns eie, blev dyregravene litt efter litt overflødige.

Om nevnte jakt skriver Gerhard Schøning: Reise gjennom Gudbrandsdalen 1775. Utgitt av G. F. Gunnersen.

«Om Høsten, naar Brunstens Tid begynder, samle bemeldte Dyr sig der i store Flokke, bestaaende av 2, 3 til 4000 i hver Flokk, af hvilke en Skytter, som er vel dreeven i sin Kunst, kan paa een Dag fælde 20 Støkker, og fleere.

Dette skeer, paa følgende Maade. For hver af de bemeldte store Hobe Reinsdyr, er en Anfører, en Han af Slaget, som ved at slaaes med de andre Hanner og overvinde dem, har tilfegtet sig dette Fortrin, kaldet *Hollaren* eller *Holte Bokken* hvilken har indjaget de andre Bokke den Frygt, at naar han nyser eller fnyser giennem Næsen, hvilket kan høres, på $\frac{1}{4}$ Miil, flye de alle tilhobe. Denne Holte-Bok søge Jægerne først og fornemmelig at fælde. Så snart dette er skeet, og de andre Bukke, af hvilke med Hoben kunde følge et Par Hundrede, som man kalder Rækare, bliver vaer, at *Hollaren* er død, træde de samtlige frem paa Kampe Pladsen, hvor de fægte med hinanden, om den Afdødes Plads og Embede. Imidlertid skyde Jægerne løs paa Hoben, og fælde saa mange de kunne. Hoben forfærdes derved, og løber afsted, men kun 100 Skridt omtrent, thi den bliver straks standset, af bemeldte store Hob Rivaler, hvilke intet andet Skiøtte eller huske, end Kampen, Seieren og Byttet. De begynde derfor paa nye, at tumle sig om hinanden: Jægerne forfølge dem det hurtigste de kunne: de skyde; Hoben flyr paa nye; den stanses igjen, paa bemeldte Maade; og dette vedvarer saa lenge indtil en av Bokkene bliver Seierherre, og med en heroisk Mine og Stolthet træder i den avdødes Sted, udsat for Efterstræbelse og Døden selv, som følger ham i Hælene».

Kulturelt sett har Veidehytten ikke så lite å fortelle oss i flere retninger. I bygningsteknisk henseende er den intet mindre enn stamoren til alle de andre stuer vi her finner. Den belyser på sin enkle, primitive måte bygningsskikkens ophav — da det ene rummet til å begynne med var både soverum, kjøkken, spisestue og dagligstue for ikke å si storstue. Ut fra denne har de øvrige rum med ildsteder og inventar vokset frem helt til huset stod ferdig med fullt utbygget annet stukkverk.

ÅRESTUEN

restuene er nu forlengst forsvunne for Østlandets vedkommende. I forrige århundres begynnelse kunde den reisende av og til støte på en slik avlegs menneskebolig, men deres antall tynnedes merkelig fort. Glasset var jo for lenge siden innført, likedan peisen. De kunde ennu i det høieste gjøre tjeneste som sommerstue eller ildhus. Men de var forlengst overflødige; som oftest blev de stående der uenset, til de råtnet ned eller blev flyttet bort til en husmannsplass.

Netop en sådan utflyttet årestue er det vi her har for oss.

Med denne stue er vi kommet et godt utviklingstrin videre. Inngangsdøren er ikke lenger på tverrveggen som i Veidehytten, men er flyttet over til den ene langvegg med sval foran.

Huset er nu vokset både i lengde og bredde og har foruten svalen fått 2 rum, et større «stuen» og et mindre «kleven».

Men vinduet mangler fremdeles. Gluggene får fremdeles være gode nok, likeledes jordgulvet. Men derimot har åren krabbet frem fra den mørke kroken i huset vi nylig så, og tatt plass midt i stuen under ljoren. Nu først var dens tid kommet.

Stuen har opprinnelig stått på gården Tolstad i Vågå, men i 1756 blev den flyttet hen til et underbruk. Der stod den nu, en av de siste årestuene i dalen, falleferdig og forlatt, opsatt på en gammel låve. Vinteren 1896 blev den innkjøpt til de Sandvigske Samlinger og flyttet til Lillehammer. Men bøi hodet godt før De trer inn, for terskelen er uvant høi og døren like uvant lav. — Jo, det har virkelig vært en menneskebolig, endog en av stuebygningene på en av Gudbrandsdalens større gårder. Men det er meget lenge siden.¹ Sannsynligvis er huset bygget

¹ Stipendiat Macody Lund har velvilligst sendt mig avskrift av Dipl. Norvegicum I. 760, hvorav det fremgår, at husene på Tolstad var forfalne år 1437 og sannsynligvis blev gjenopbygget straks efter.

Det lyder så: «Ollom monnom theim som thetta bref see æller høyra sender Erik Biornson oc Griim Siugurdson sworne logrettesmen q. g. oc sina kunnikt gørandhe ath vi varom hia oc høyrdom aa oc fleirom adrom godom monnom nerwarandom a Tolf-

Fig. 12. Årestuen.

omkring år 1440. Denne husform er den gudbrandsdalske grunntype for stuer. Og lignende så kongehallen ut i den eldste tid, høvdinge-

tastadom, som ligger i Gudbranzdalom j Vagha sokn a Ladalom vm pacha daghen then tidh som Holta Jonson reista først sin boolskap i fyrnempdo Tolftastadhom arom efter gudz byrd anno domini mcdxxxvij. Tha spurdhe fyrnempder Holta Jonson Amund Niclisson vilthu verda bondhe vppa thenna garden tha swarade adernempder Amund Niclisson huru kan ek sitia her f(yre) er ek ein fatik suein ok husen æru aal vtth-rothen a fyrnempdo Tolftastadom, oc vara thet sva, athi af ghenghin som gud forbiude oc fru Adaliiz Ellinx dotter æiger gardhen huru sathe ek tha a henne vægna. Swaradhe tha adernempder Holta Jonson f(rw) Adaliiz min vermoder hauer vnth mik swa mykith godz, som (ligger) i Vplandhen thet som henne hørde til af sina vægna. (Tala)de oc tithnempder Holta Jonson til Amund Niclisson sith som j dan(dem)an jek vil læna tek han ok tinne hustru Anbiorghe Tor dotter æghin kona tinne swa lenghe som beggias idart (lif) warar oc wøl vm hwat thu geth. Til sanindhe sættiom (mit)h okar insiggle fyre thetta bref er giorth (var) dægghi oc are som fyr sægher.»

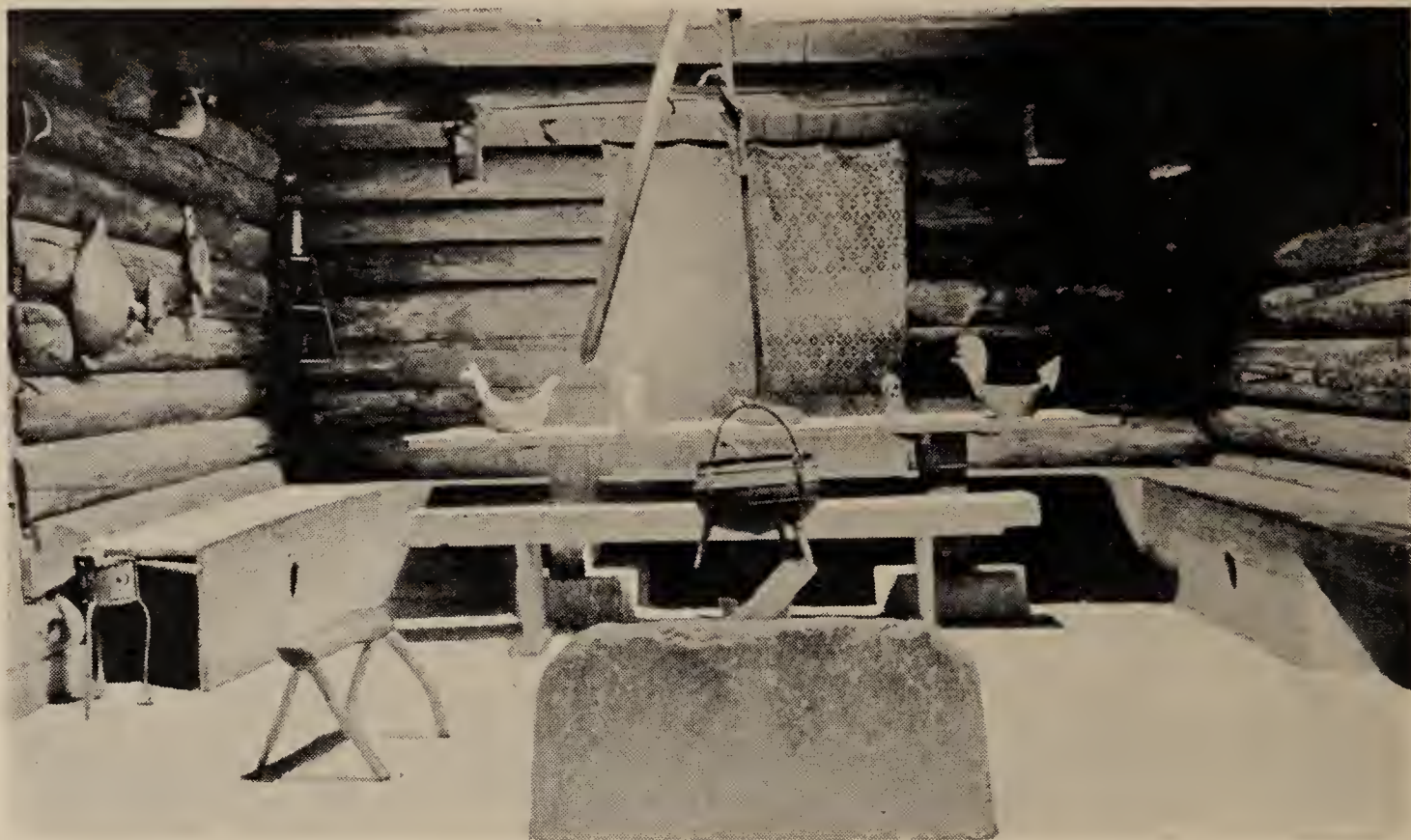

Fig. 13. Interiør fra Årestuen.

setet og bondens stue; bare størrelse og utstyr skiftet efter behov og leilighet. «Navnet bonde omfattede igrunden alt, hvad der var frit blandt folket, thi landets fornemste høvdinger, lige til kongen selv, var bønder».¹

Men her er ingen prakt, innredningen er enkel og oldtidsmessig. Alt ifra en djerv, hardfør tid i vårt lands historie.

Ildstedet — åren — er her midt på gulvet, ikke som i Veidehytten borte i kråen. Erfaringerne hadde vist at det var vågelig å ha det i kroken, og nu da stuen var blitt så stor, vilde det også varme op rummene bedre å ha det midt i huset. Rundt ildstedet vokste så det enkle innbo frem.

«Spørges der», skriver den bekjente doktor Erik Pontoppidan,² «hvorifra man har dagslyset, da svarer jeg: alene ovenfra taget mellem hvilket og stuen er intet loft, og midt paa rygaasen et firkantet hul, så stort som et maadeligt vindu, kaldet ljøre. Denne lades i sommers tid og i godt veir ganske åben, men ellers bedækkes med en skjaa, det er: træramme, som passer sig til ljoren og er bespændt

¹ R. Keyser: Nordmændenes private liv i oldtiden.

² Eilert Sundt: «Bygningsskik paa bygderne i Norge» ved Herm. M. Schirmer, side 191. (Det bemerkes, at alle mine citater av Eilert Sundt er hentet fra denne bok).

Å R E S T U E N

med en maadelig tyk, dog klar membrana eller hinde, som dragges af det slagtede kreaturs mave, noget sterkere, men lige klar som en blære. Denne skjaa løftes af eller lægges paa ved en stang, og samme skjaa-stang, som et ufeilbarlig møbel i hver bondes stue, er det, som den, der kommer i bondens gaard at røgte vigtigt ærinde, særdeles frieri, maa holde haanden paa, — den stund han fremfører sine ord».¹

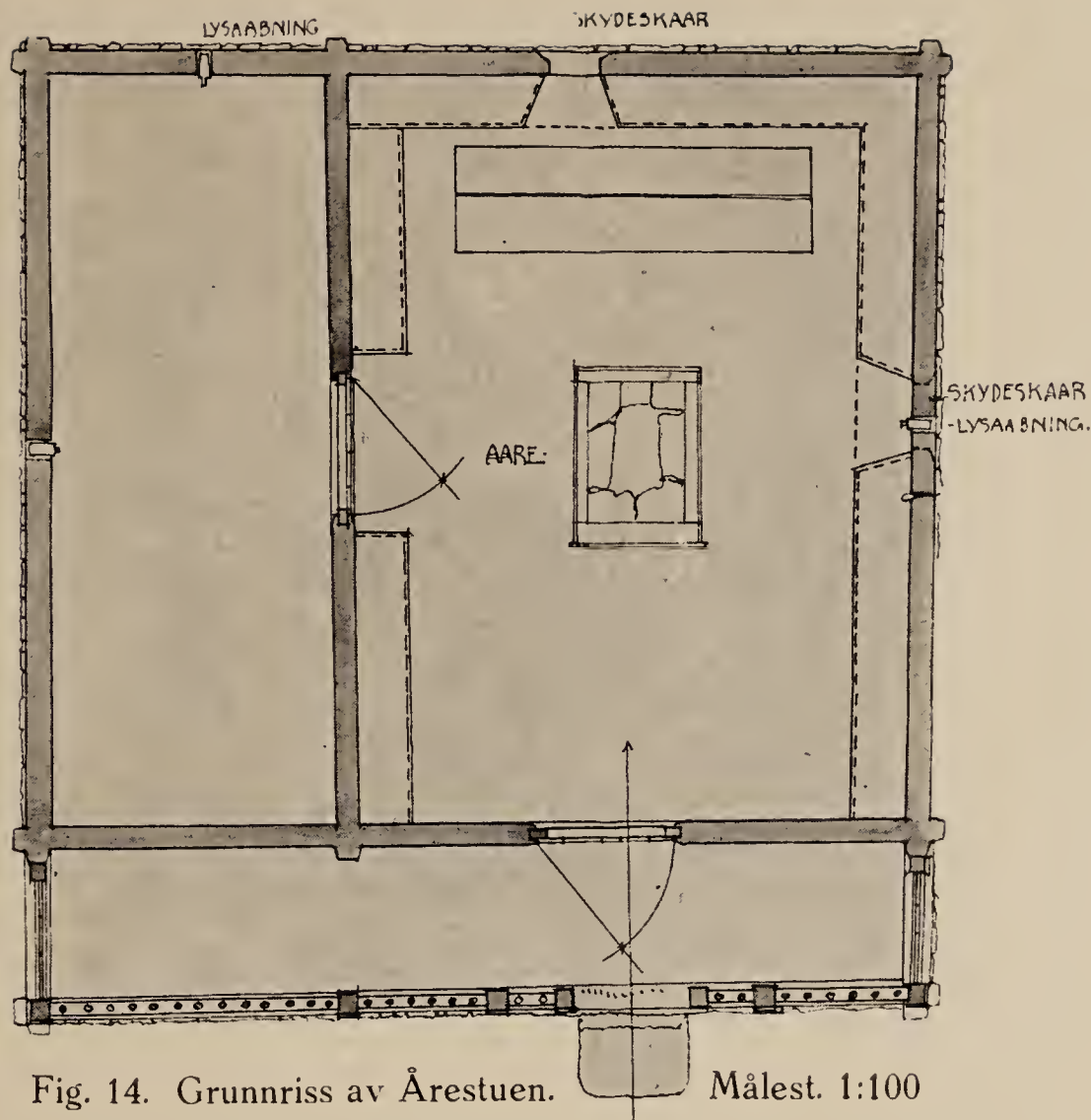

Fig. 14. Grunnriss av Årestuen. Målest. 1:100

Imellem tøftstokken og annet kvarv, i to av stuens vegger, finnes et par langaktige åpninger eller skår (fig. 21), og noget høiere oppe, rett ovenfor den ene gavlveggen, et firkantet, noe mindre hull (fig. 22, 23 og 24). Disse åpninger var sannsynligvis anbragt for å skaffe trekk til åren, så døren kunde lukkes, men også for at husets beboere kunde holde utkikk med sine omgivelser og i påkommende tilfelle forsvare sig mot angrep.

Langs stuens vegger står langbenkene, og rett imot inngangsdøren,

¹ Denne eiendommelige frierskikk omtales også av E. Sundt i Folkevennen for 1859, s. 267. Og i beskrivelse over Hardanger av prost Nils Hertzberg heter det: «Mig er fortalt, at i gamle dage kom frierens fortalsmand ind i stuen, tok fat paa ljorestan-gen og sagde saalund: Aakans saan skal vilja hava dekans daatter, inkje for eit aars brug, inkje for tvauv aars brug, men te evige livsens brug. Svar: Slip honom aat, d. e. lad ham komme.» (Budstikken 1820, side 748).

«Tingen var vel den», tilføier Sundt, «at naar en saadan talsmand skulde staa frem og holde ligesom en tale, saa var det godt at have noget at støtte sig til i undselig-heden og forlegenheten, og da var skjaastangen saa nem at tage til, saaledes som den pleiede at henge ned fra skjaaen, altsaa midt i stuen».

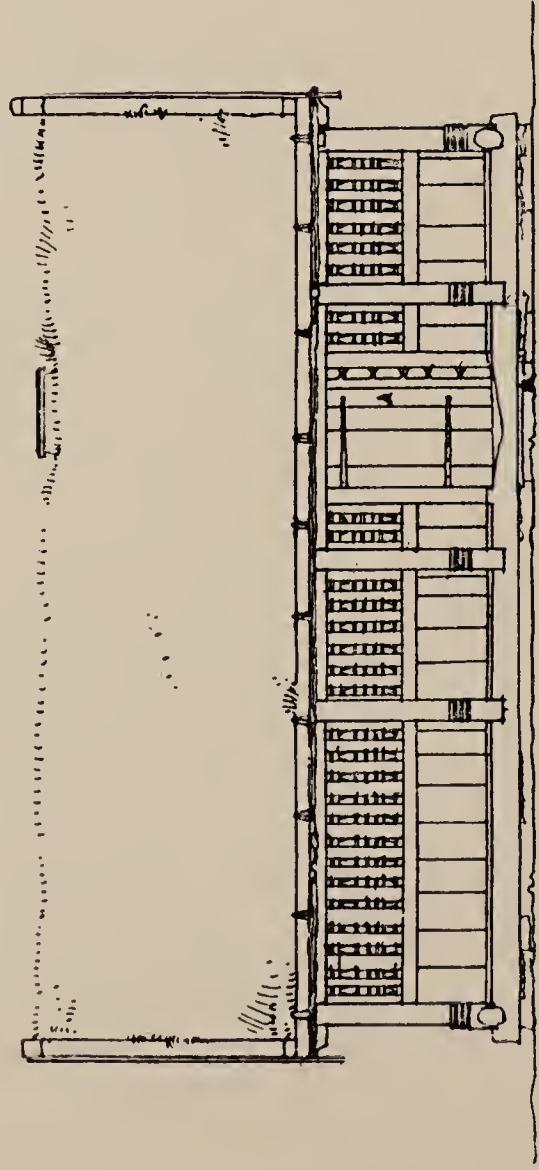

Fig. 15. Langfasade. Målestokk 1:100.

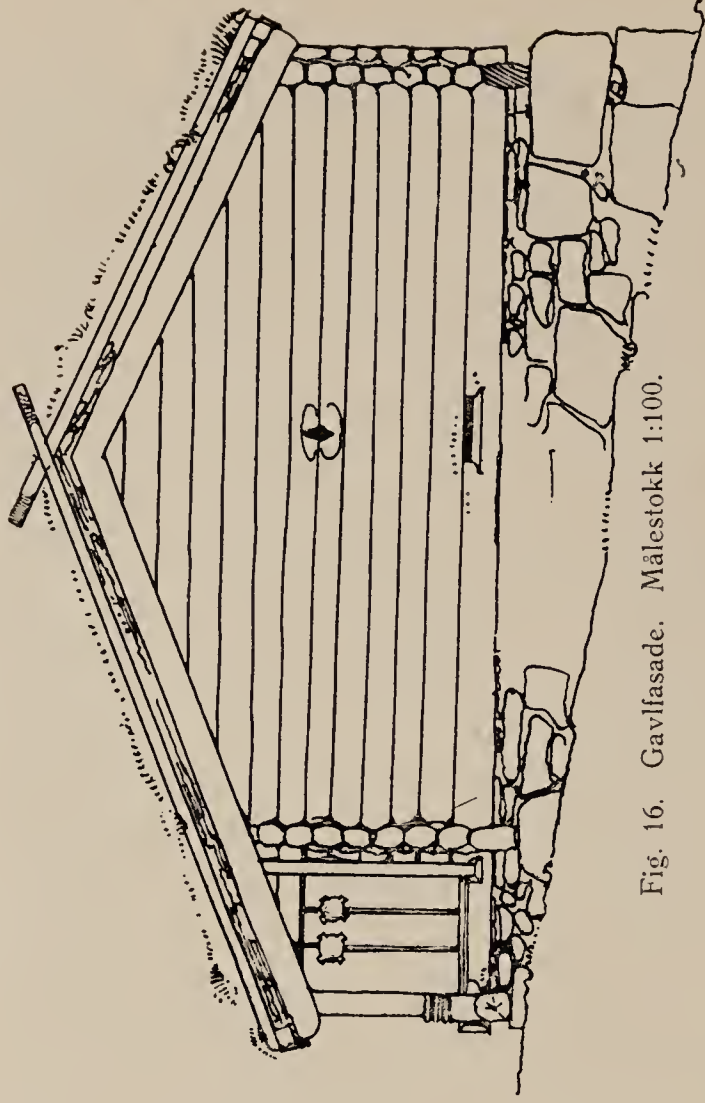

Fig. 16. Gavlfasade. Målestokk 1:100.

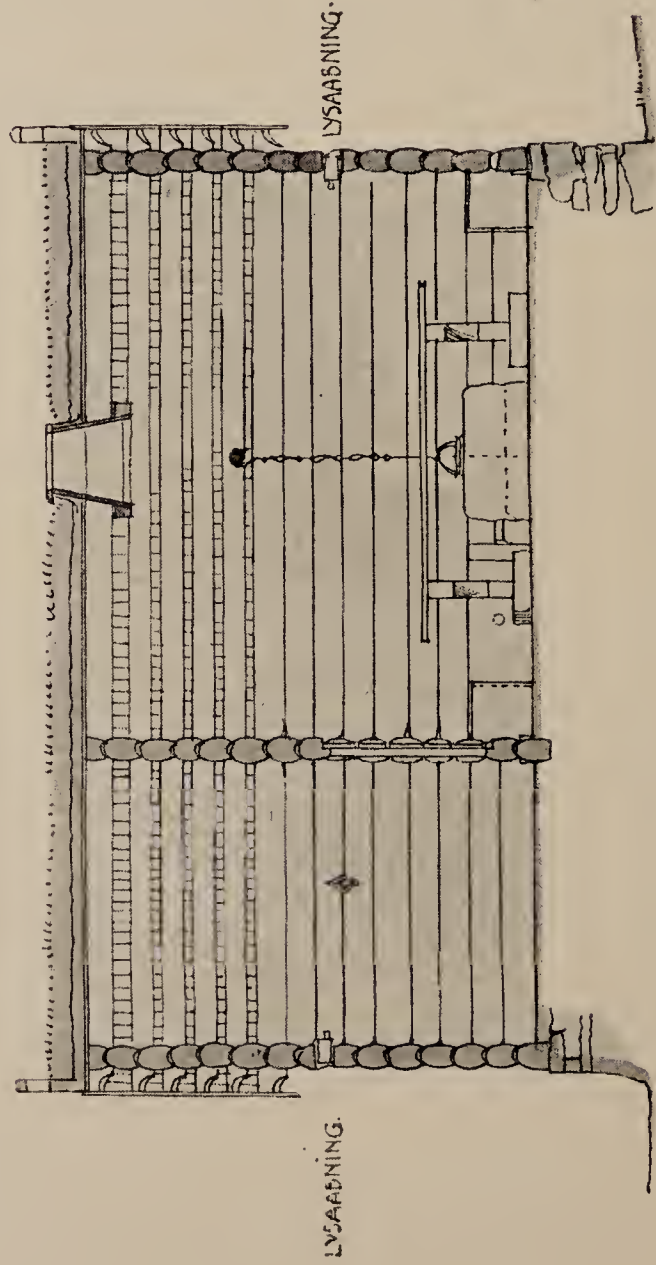

Fig. 17. Lengdesnitt av Årestuen. Målestokk 1:100.

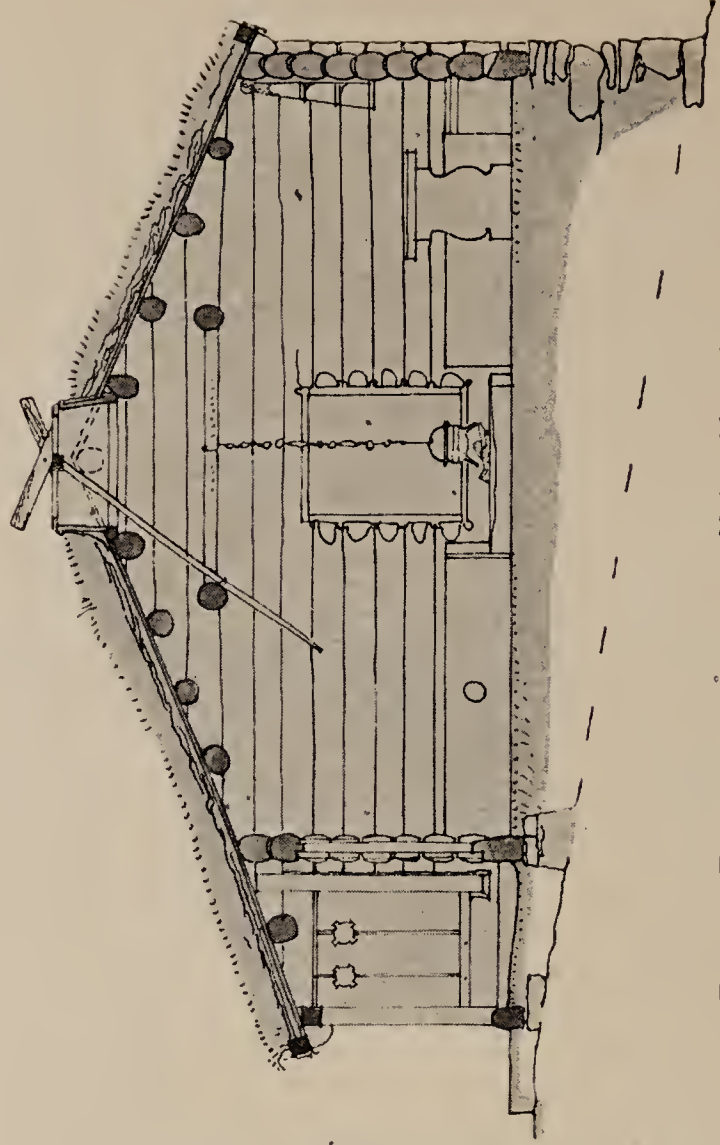

Fig. 18. Tverrsnitt av Årestuen. Målestokk 1:100.

Å R E S T U E N

på den motsatte vegg, er høisetet.¹ Foran dette strekker sig det store, massive bord (fig. 28) tvers over gulvet, langs åren, med drikkehornet, ølkjenger, trøiser (fig. 26, 27) og annet tilbehør.

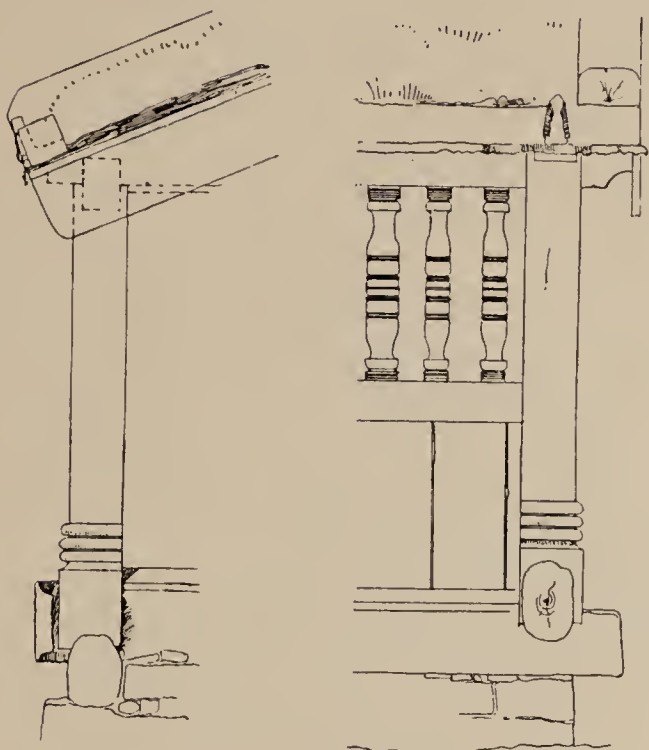

Fig. 19. Detalj av svalgangen. Fra siden. Målestokk 1:20. Fig. 20. Detalj av svalgangen. Forfra. Målestokk 1:20.

På denne vegg henger husfarens våpen, bue, spyd og økser. Videre finner vi på denne vegg — i hjørnet tilvenstre — en slags hylle i 3 høider, forbundet med hverandre (fig. 35). Møblet ligner nærmest et roskap uten forside. Dette er saktens begynnelsen til skapet, som vi senere vil stifte nærmere bekjentskap med.

«Ja, naar langilden blussede i julelaget, og mjødhornet og ølkander gik rundt, og man drak hinanden til over ilden, og munterheden lød fra inderst til yderst paa bænkene, saa har det sik-

¹ I sagatiden bestod årestuene som regel bare av et rum med inngangsdør på gavlveggen. (Se Veidehytten). Ofte omtales i sagaene også en løndør på den motsatte vegg. Årens lengderetning gikk da parallell med langveggene, langs hvilke langbenkene strakte sig med husbondens plass, «det fornemste høisete», midt på den ene (sannsynlig tilhøre for den inntredende) og hedersgjestens, «det ringere høisete», likeoverfor. Den gudbrandsdalske stueform synes derimot i flere henseender å avvike noe fra denne skikk. Det meste ligger kanskje i at inngangsdøren alltid, som i denne, har vært på den ene langvegg og ikke på gavlveggen. Dernest har denne stue tømret kleve, altså to selvstendige rum. Derved forrykkes også årens og høisetenes stilling. I de senere århundrer har skikken her i dalen vært den at den fornemste gjest er blitt benket ved siden av husbonden, derpå de øvrige efter stand og stilling. Kvinnene pleiet som regel å sitte på forsetet — benken mellom bordet og åren — mens vi i sagaene ser at deres almindelige plass da var på tverrpallen, hvor også det midterste sete var det fornemste. Ti i sagatiden blev bordet satt inn kun når måltider skulde inntas. Så sent som i midten av forrige århundre har man funne levninger av bord, som var forsynt med jernkroker til å henge på veggen efter, når de ikke bruktes. Skulde det i denne stue være tale om et annet høisete, må det ha vært midt på høire gavlvegg. Men da dette hus som før sagt er en av de sist bevarte årestuer i dalen, er det vanskelig å dra bestemte slutninger i så henseende. Derimot finner vi to høiseter igjen i et yngre hus, Hjeltarstuen — et på hver langvegg. Da denne er den eldste, daterte peisestue her i dalen — 1565 — og synes mere å være innrettet som gildehall enn til hverdagsbruk, er det ikke usannsynlig, at forbindelsen med sagaens to høiseter kan finnes her, med den forskjell at disse er flyttet for endene av bordet. Riktignok er det ene

kerligen været hyggeligt i den sotede aarestue ogsaa», sier Eilert Sundt i sin beskrivelse.¹

Siderummet — kleven — har vært et soverum, men tjente visse-
selig også til opbevaringssted for forskjellige slags ting. Av innbo fin-

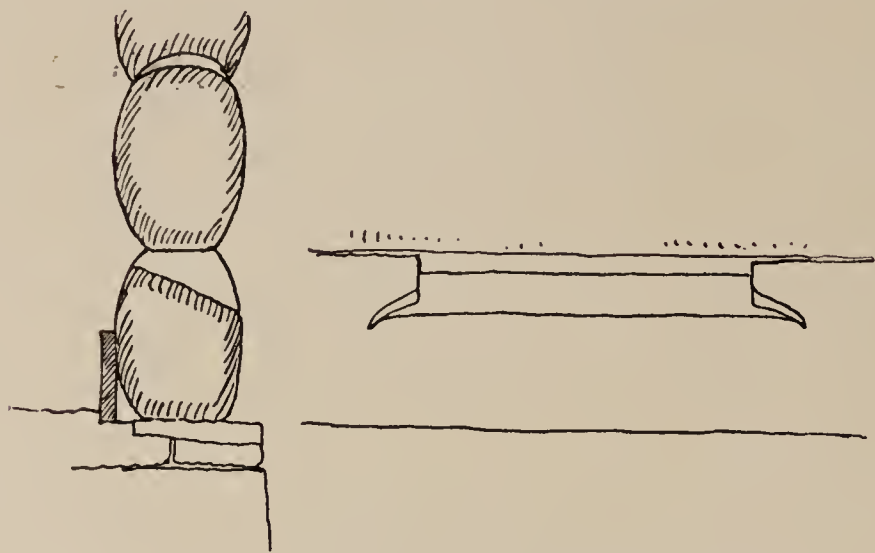

Fig. 21. Åpning i svillstokken, antagelig skyteskår.
Målestokk 1:20.

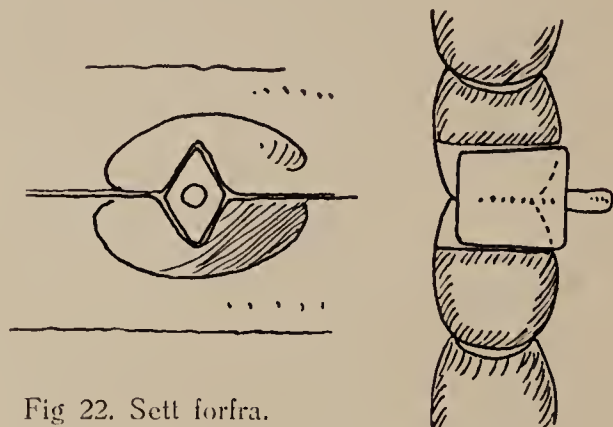

Fig. 22. Sett forfra.

Fig. 23.
Fra siden.

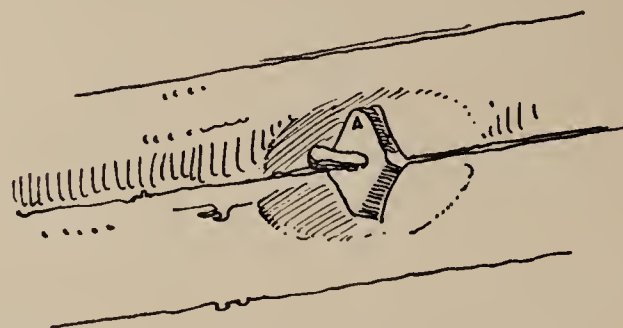

Fig. 24. På skrå.

Firkantet lysåpning i veggen, lukket av
en treklamp. Målestokk 1:20.

Fig. 25. Gryte
med skjæring.

nes her kun to primitive senger
og et par benker samt en lang-
hylle.

Over hele rummet ruger et
mystisk mørke. Her er ingen
ljore i taket som kan kaste lys
inn, bare et lite hull, som kan lukkes av en treklamp (fig. 22,
23, 24) i veggen over hver seng, heller ikke finnes her noe
ildsted. Men når det var riktig kaldt, efterat ilden på åren
var brent ut, og ljoren lukket til for natten, tokes endel
av de utrakede glør og fyltes i de to simple jernbekken,
som står borte ved døren, og sattes inn med en stenhelle
over hver. Sandelig må ikke våre forfedre ha vært mere
hårdføre enn vi, det ser vi her. Men vi kan ennå støte

ifølge tradisjonen for husmoren — som man finner det den dag idag — og ikke for
hedersgjesten; men dette sier ikke så meget.

At høisetet overalt her i dalen fra først av har hatt sin plass midt på langveggen
rett imot den inntredende, fremgår også av Per Gyntstuens innredning. At de i peise-
stuene er rykket inn i kroken mot vinduene, er bare en naturlig følge av utviklingen.

¹ I den hedenske tid stod årens ild i nøie forbindelse med religionen, derfor betrak-
tedes den også som et hellig sted, som husets alter. Ilden brente da stadig, men ved
kristendommens innførelse gikk dette av bruk.

Å R E S T U E N

på lignende eksempler på tarvelighet blandt vårt folk i en eller annen avsidesliggende dal eller fjordvik. Hvor var ikke alt forskjellig fra nu: hus, klædedrakt, levesett og skikker. Og hvor lite vi igrunnen

Fig. 26. Øltrøis fra Vågå.

Fig. 27. Ølkjenge fra Vågå.

kjenner til det hele. La oss bare et øieblikk stanse og se på Gjellebøls beskrivelse av begravelsesskikkene i en sådan stue i Sætersdalen. (Den finnes trykt i Topogr. Journal, 27 hefte). Skikkene var visst noenlunde ens over det hele land.

Fig. 28. Langbord fra Fåberg.

«Ved deres ligbegjængelse er følgende at iagttage: Enhver, som gaar ind i ligstuen, gaar først hen til ligkisten, som er sat paa en bänk ved væggen med et tændt lys paa, og liggende paa knæ læser

Fader-Vor. Derpaa, naar de er forsamlede, sætte de sig tilbords. Efter maaltidet holder en av de ældste mænd en lovtale over liget. Naar den er vel tilende, synges en 'ligpsalme. Paa' denne drikkes den

Fig. 29.

Fig. 30.

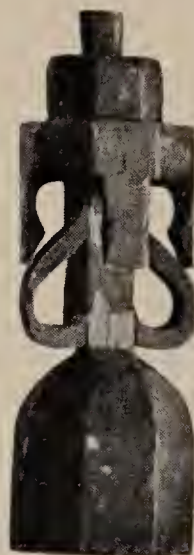

Fig. 31.

Fig. 32.

Lysestaker av tre fra Lesja og Dovre.

afdødes saakaldte velfarts-skaal, først af de nærmeste slegtninge, dernæst af alle de omkring bordet siddende, af et lidet kar, som enhver maa udtømme. Man begynder paany at drikke, og beslutter det med

Fig. 33. Lysstokk fra Vågå.

Fig. 34.
Hånten og snelle.
Ringebu.

en anden ligpsalme. Liget bæres derpaa af to karle 3 gange omkring deres aare. Naar de er komne ud med liget og have lagt det paa en slæde, sættes en stor skaal øl paa ligkisten, og man begynder at drikke paany».

At årestuen på disse kanter av landet temmelig tidlig må være gått av bruk, fremgår av flere ting. I Hjeltarstuen finner vi allerede peisen i full stand. Sundt sier at han på sine reiser i 50-årene hverken i Gudbrandsdalen eller Østerdalen har kunnet finne det fjerneste spor eller sagn om den på gårdene; men i nabodistriktene nordenfor Dovre, tillegger han, har den «oldtidsskik» holdt sig temmelig lenge

Fig. 35. Rohylle
fra Ottadalen.

Å R E S T U E N

inn i dette århundres begynnelse. I Bergens og Kristianssands stifter har kanskje årestuen holdt sig lengst, samt i den ytre del av Romsdals amt.

Derimot har røkovnstuene holdt sig like op til våre dager i enkelte strøk av Bergens stift. Sommeren 1903 fant jeg to helt bevarte i Stordalen. Og i 1904 støtte jeg i Opstryn på hele fem. Alle disse på en nær var mer eller mindre forandret. Dog stemmer det hele temmelig nøie med Eilert Sundts beskrivelse av disse stuer.

Vi skal nu straks ta en i øiesyn.

Fig. 36. Roskap fra Kleva, Tretten.
Ca. 1720.

Fig. 37.
Fra Stensgård, Lom.

Fig. 38. Fra Lesjaskog.

Fig. 39.
Fra presten Arnesen, Toten

Fig. 40. Fra Veldre kirke.

Fig. 41. Fra Bjølstad, Heidal.

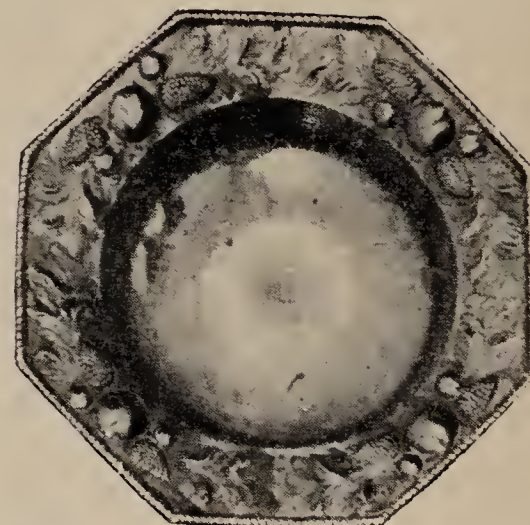

Fig. 42. Fra Brøttum kirke.

Fig. 43. Fra Svatsum.

Fig. 44. Fra Skjåk.

Døpefat av messing.

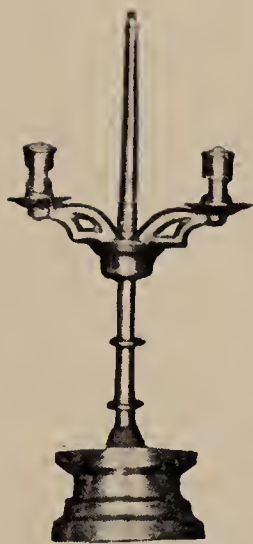

Fig. 45. Lysestake
av messing. Toten.

Fig. 46. Kirke-
lysestake. Heidal.

Fig. 47. Lysestake
av tin. Toten.

Fig. 48. Lysestake
av messing. Lesja.

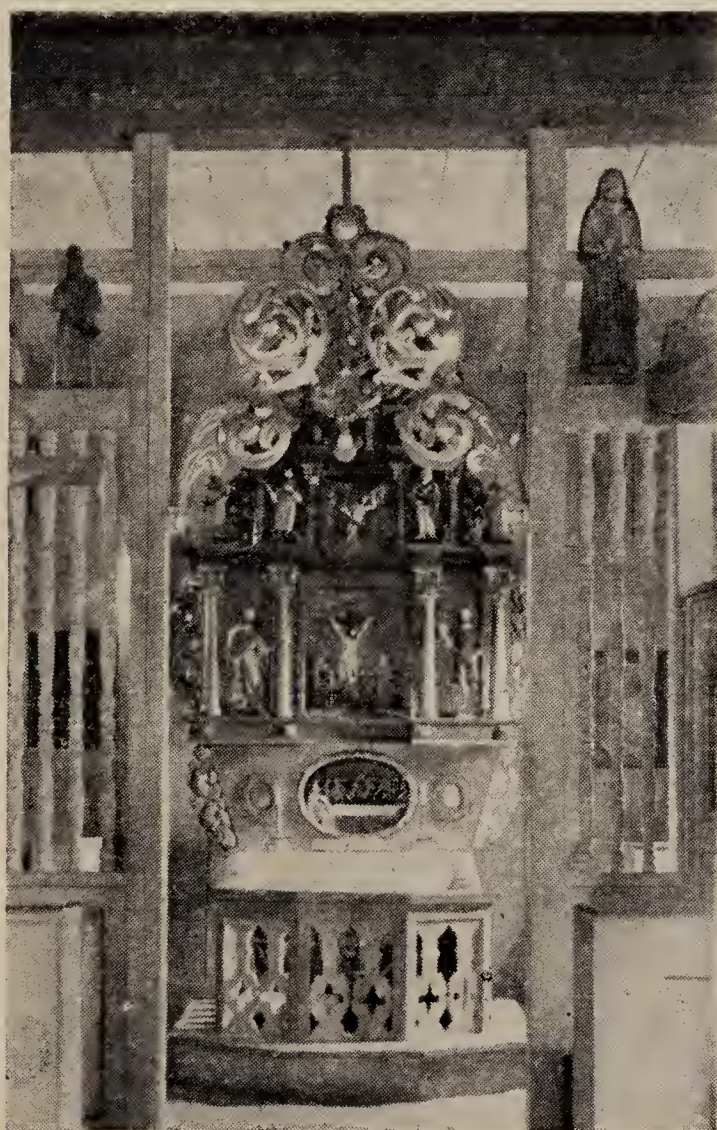

Fig. 49. Altertavlen i Garmokirken. Skåret og malt
av Guttorm Sigurdson 1695.
Oprinnelig stått i Lillehammer gamle kirke.

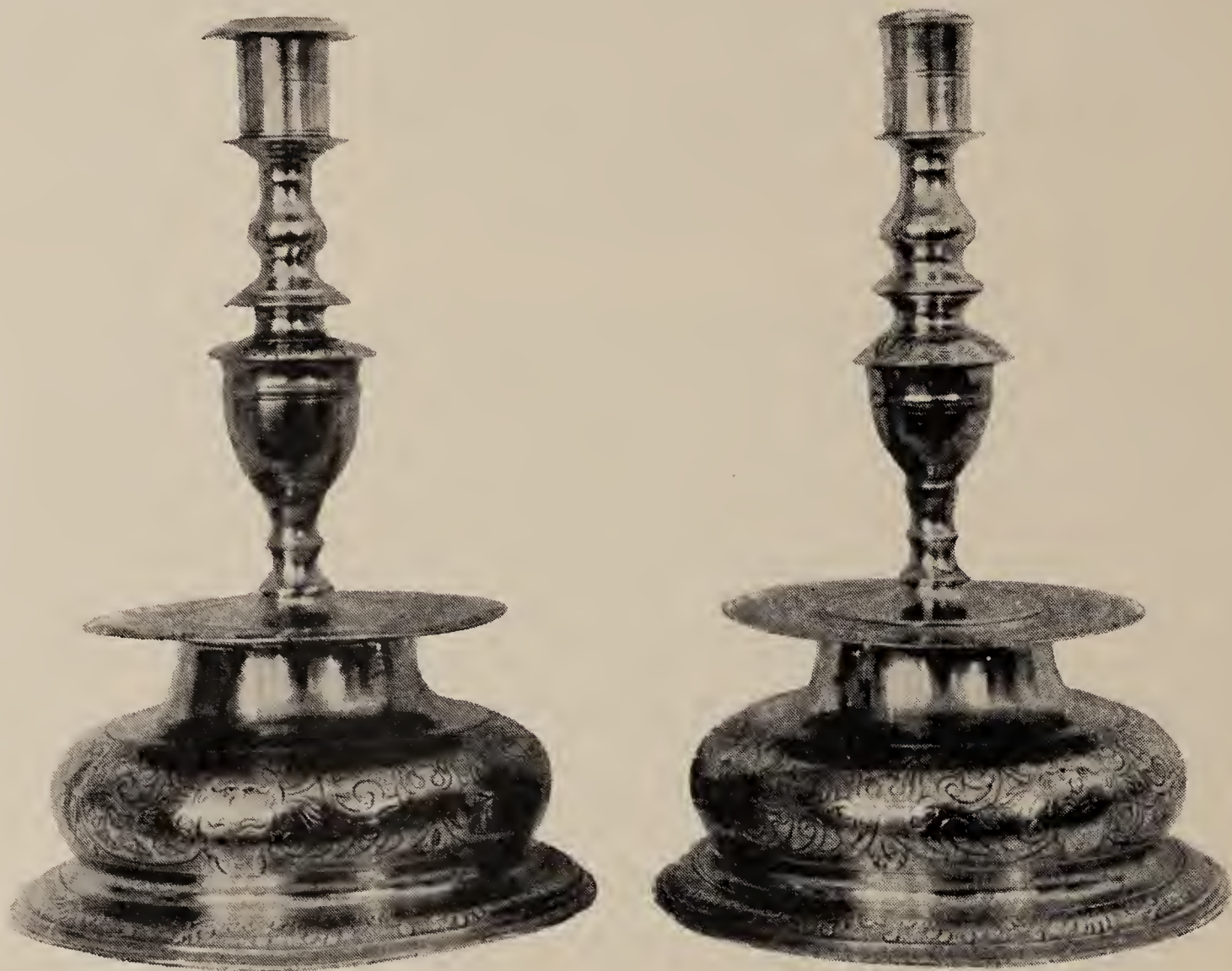

Fig. 50. Alterstaker fra ca. 1700.
Oprinnelig fra Lillehammer gamle kirke.

R Ø K O V N S T U E N

Hadde vi fulgt omviseren på vår vei gjennom Samlingene, vilde vi nu ha besøkt Garmokirken. Men vi går forbi den idag. Vi vil følge bygningsskikkens videre utvikling og legger veien til Røkovnstuen, som er en vestlandsk hus-type som ikke lenger er kjent på Oplandene. Men da jeg tror å ha funne pålitelige tradisjoner for at den også har streift over i de gudbrandsdalske grensestrøk Lesja og Skjåk, har jeg funne det riktig også å ta den med i Samlingene.

Sett i sammenheng er røkovnstuen det neste utviklingstrinn av våre beboelseshus. Strengt tatt er den en årestue rett og slett, med bud fra senere tid. Det er nok mulig at stuen her i elde ikke står så langt tilbake for den foregående, men disse to hus representerer likevel to forskjellige stadier i utviklingen. Ved første øiekast ser Røkovnstuen riktignok i det ytre litt anderledes ut enn den vi nylig forlot.

Det som først faller oss i øinene, er kanskje det lille blyvindu og at svalgangen er flyttet over på tverrveggen. Der finner vi også stuedøren, men inngangen til svalen er fra langsiden. Huset forøvrig har kun stue og sval og gir et adskillig trangere inntrykk enn Årestuen, men likevel er grunnplanen den samme i de to stuer. Tenker vi oss Årestuens sval helt fjernet, samt inngangsdøren flyttet fra sin plass til kleven, har vi med ett grunnplanen. Inngangen til stuen blir da nøyaktig den samme som her.

Men Røkovnstuen har ikke, som man ellers på få undtagelser nær finner overalt i Gudbrandsdalen, åstak — men spærretak.

Åstaket er det eldste og har visstnok fra uminnelige tider vært rådende her i dalen. Egentlig er åsene kun en fortsettelse av sideveggene helt op til mønet, men med den forskjell at åsene her alltid er runde og ikke flatteljet som oftest i veggene, samt at de ligger et lite stykke fra hverandre. For hver stakk som føiedes inn i røstets vegg (bjørld) blev samtidig en ås lagt inn fra den annen kant, helt til

Fig. 51. Den nordre del av tjernet med Røkovnstuen.

Fig. 52. Søndre ende av tjernet med Skjåkhusene i bakgrunnen.

rekken avsluttedes av selve mønsåsen. Tvers over åsene la man takbordene (troet) fra mønsåsen til langveggen. I den del av takklædningen som strekker sig ut over langveggene, finner vi ofte at bordene er lagt i samme retning som åsene på en rad små sperrehoder, som igjen er innfelt i de to nederste åser. (Se Vigstadstuen, Stabburet, Prestegården og Enkesetet). Den lille forandring i åstakets konstruksjon er utvilsomt en stor forbedring. Treverket nede ved takskjegget er jo mere utsatt for å ta skade enn høiere oppe — på grunn av det stadige tilsig av vann — og det er klart at taket på den nye måte langt lettere kan eftersees og repareres, enn om troet lå en annen vei.

Til støtte for neveren og især for torven er over bordtakets ender anbragt en bred og tykk profilert planke, kallet «torvvol», som er festet til bordtaket med såkalte «kolver» — en slags kileformige tapper med hode på. De er stukket gjennom åpninger midt i torvvolen og naglet eller spikret til bordtaket.

For å beskytte torvvolen for direkte påvirkning av torven finnes ofte et bredt, tjærebredd bord lagt imellem.

En eldre måte er å feste torvvolen med trekroker, da helst av ener eller furu, som i dette hus, Årestuen og Per Gyntstuen.

Mellem torvvolen og neveren er det alltid et lite mellomrum, så vannet har fritt avløp. Den første måte, som er eldst, er anvendt på de tre første stuer, mens den yngre metode med kolvene er brukt på de øvrige byg-

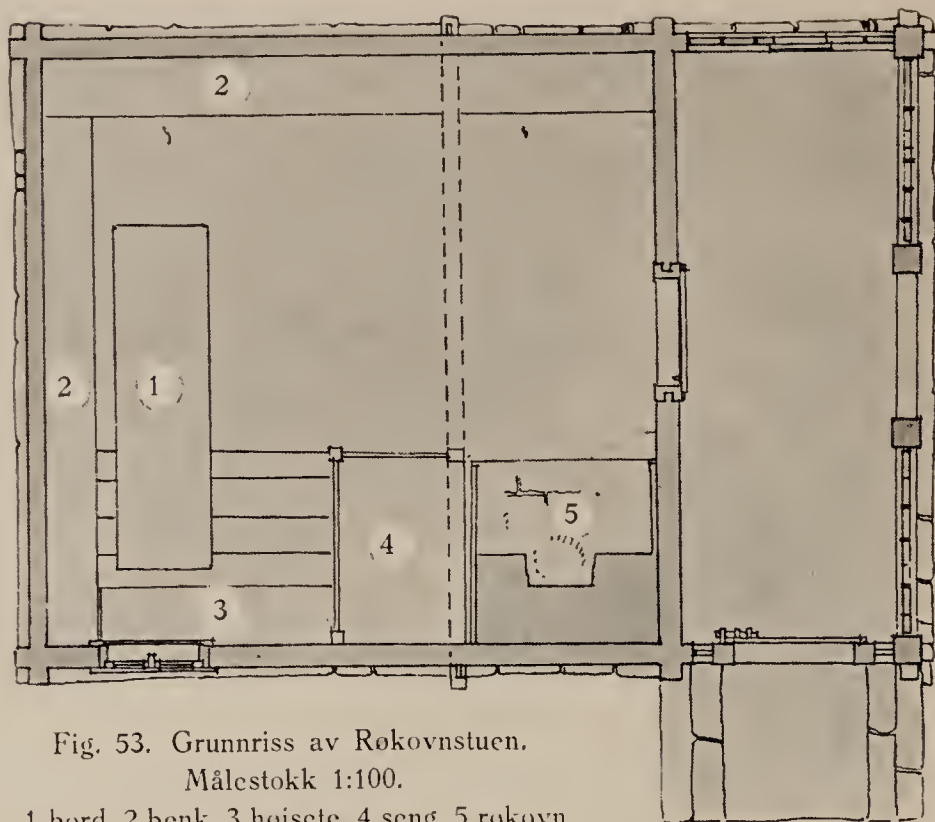

Fig. 53. Grunnriss av Røkovnstuen.
Målestokk 1:100.
1 bord, 2 benk, 3 høisete, 4 seng, 5 røkovn.

ninger. På begge gavlveggene derimot avsluttes taket av vinnskiene. Disse løper sammen i mønet og kan ofte nede ved torvvolene være meget pent utskåret. (Særlig i Vågå og Lom. Se dukkestuen). Tildels er de også over sammenføiningene i mønet smykket med et utskåret og gjennombrutt gavlspar, som ofte har en lengde av op til 1½ alen.

Over takbordene blev lagt never i 4—6 lag. Blev det gjort efter alle kunstens regler, skulde neverlaget være så tykt, het det, at ølbollen kunde stå fylt på kanten av dette under tekningen. Over neveren igjen blev lagt to lag torv, helst myrtorv, for den var seigst; først et lag med gressiden ned, så fyltes et lag jord over, derpå et nytt lag torv med gresset op. I den nordre del av Gudbrandsdalen anvendtes fortrinsvis et tykt lag lerjord øverst.

Av sperretak for beboelseshus finnes det to former. Det ene har mønsås, det annet ikke. På det siste løper sperrene parvis sammen mot mønet, hvor de er felt sammen, uten støtte av undersperrer eller hanebjelker — således som i dette hus. Skjønt takets treverk på den måte blir meget lettere, har dog sperrene ved takets øvrige tyngde lett for å sprengte ut de øverste stokker i langveggene. For å hindre dette er en tverrbjelke, biten eller kronen, innlagt mellem de to øverste kvarv. (Se fig. 58).

Som vi ser, strekker den sig tvers over stuen i høide med den øverste kant av røkovnen gjennom begge langveggene og er festet utvendig med en solid trekile i hver ende. Den holder således begge

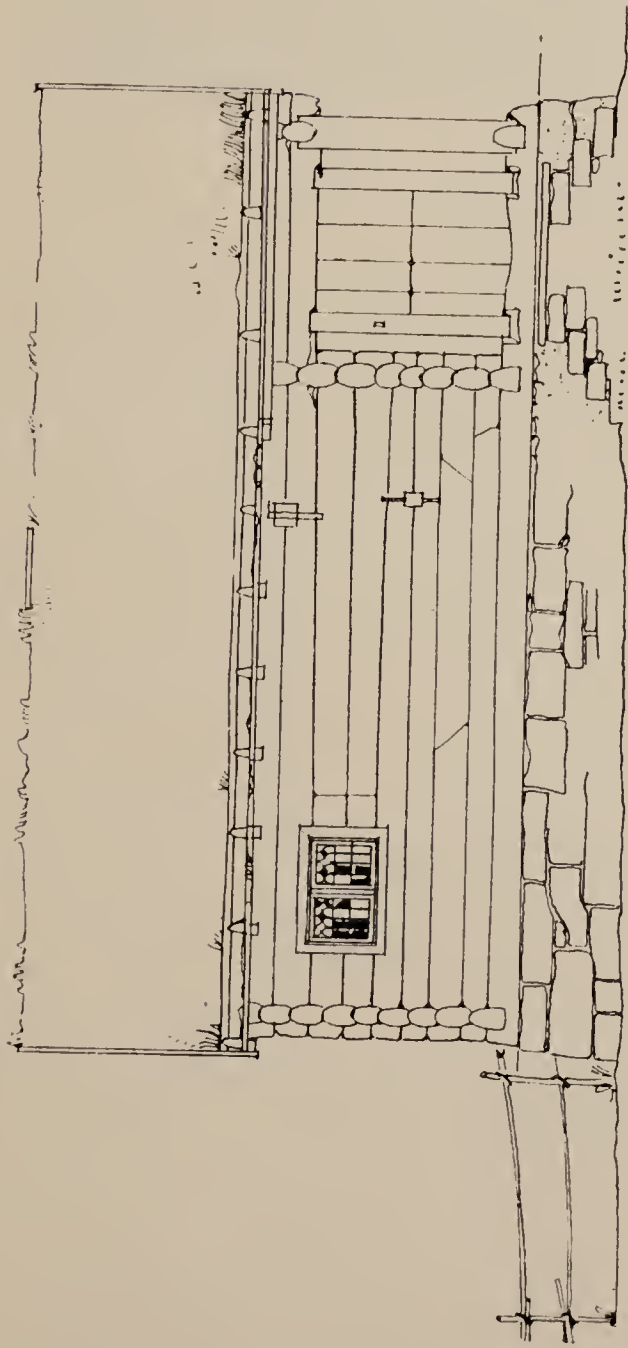

Fig. 54. Langfasade. Målestokk 1:100.

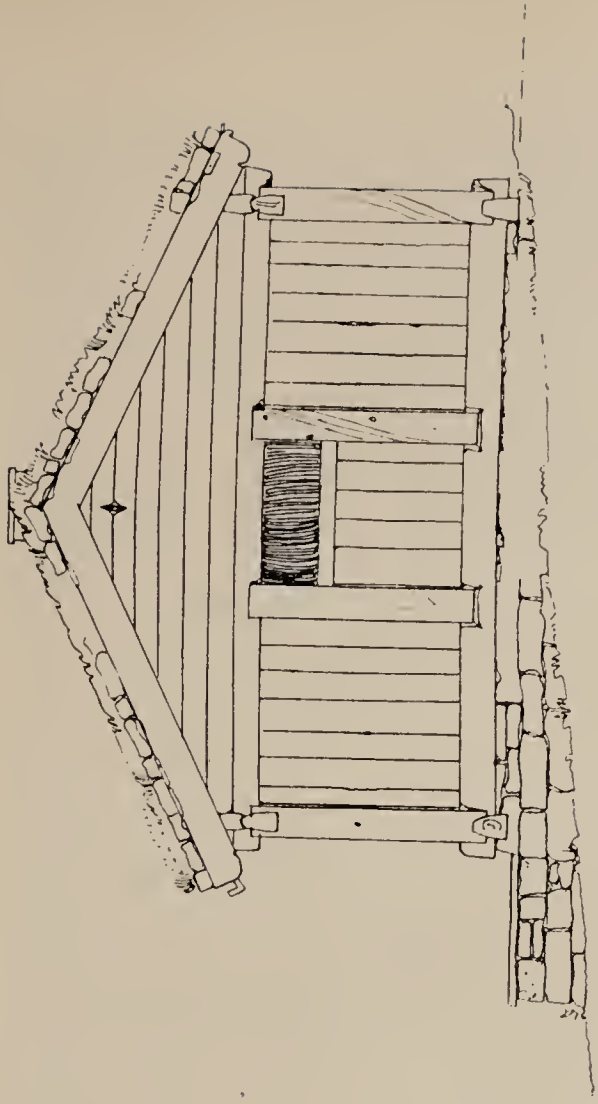

Fig. 55. Gavlfasade. Målestokk 1:100.

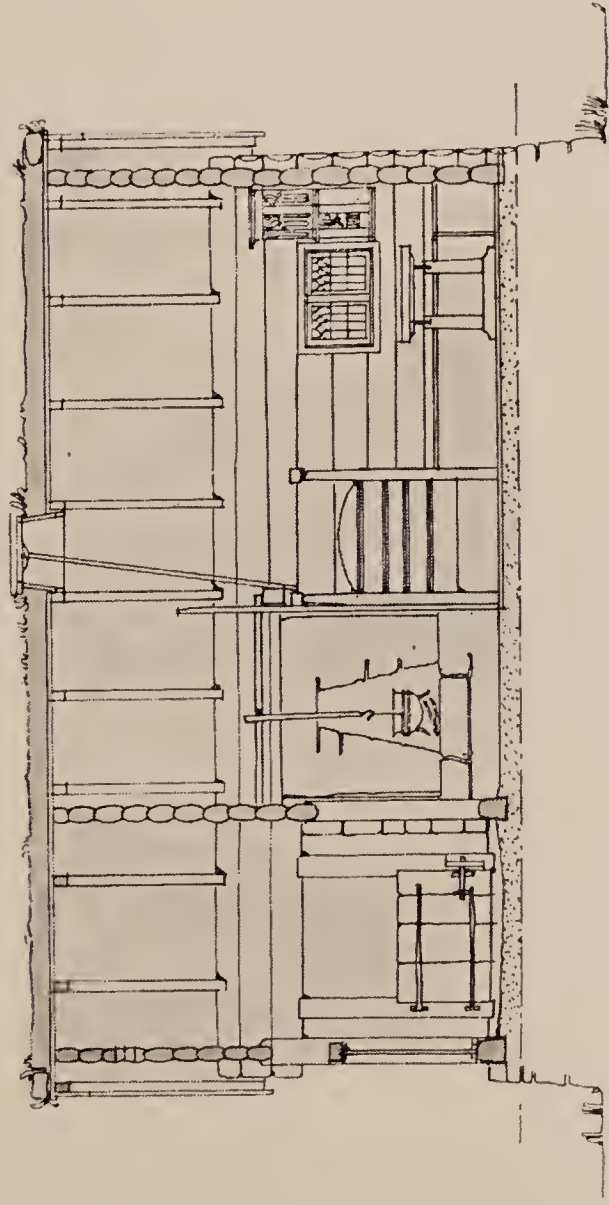

Fig. 56. Langsnitt av Rokovnstuen. Målestokk 1:100.

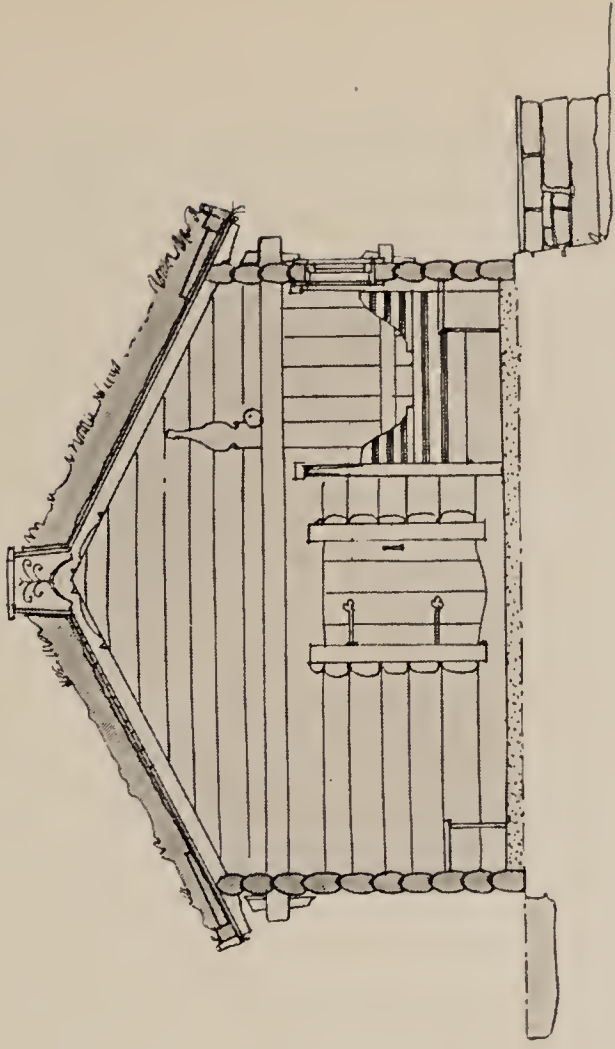

Fig. 57. Tverrsnitt av Rokovnstuen. Målestokk 1:100.

Fig. 58. Interiør av Røkovnstuen. Røkovnen og sengen tilhøre, kannestolen tilvenstre.

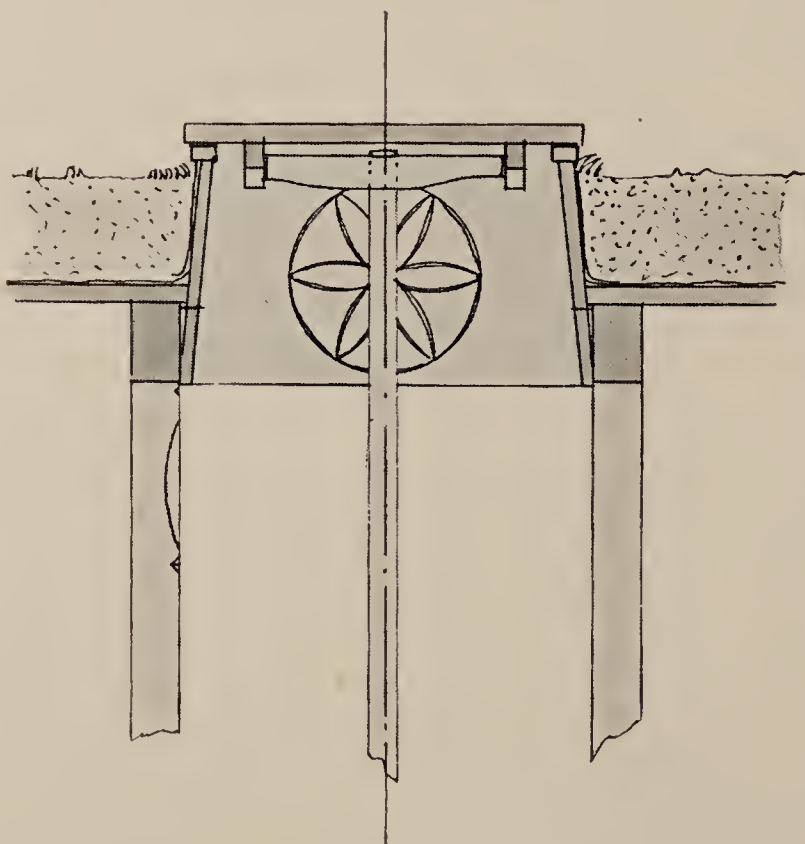

Fig. 59. Langsnitt gjennom ljoren. Målest. 1:20. Maihaugen finnes to sådanne

veggene godt sammen. I større røkovnstuer fantes det alltid to slike bjelker. Biten var forøvrig opbevaringssted for husets skotøi. Hver lørdagsaften smurtes dette omhyggelig og sattes op der. Var dette gjort som sig hør og bør, skulde smurningen dryppe ned av biten.

Denne takkonstruksjon med sperrer uten mønsås er fortrinsvis brukt i kystdistriktene. Sperretaket med mønsås har vært anvendt også her i dalen, om ikke netop i større utstrekning. På

Fig. 60. Interiør av Røkovnstuen. Høisetet tilvenstre.

beboelseshus, Per Gyntstuen og Hjeltarstuen. Forskjellen er at sperrene i disse stuer ikke anvendes selvstendige, men hviler mot en mønsås. Denne blir således takets bærende kraft og tjener til å forhindre at sperrene sprenger langveggene ut. Men til gjengjeld var det også et utsøkt tre, som blev anvendt til dette bruk. (Se Hjeltarstuens mønsås).¹

¹ På Island, forteller Valtyr Gudmundson i sin bok «Privat-

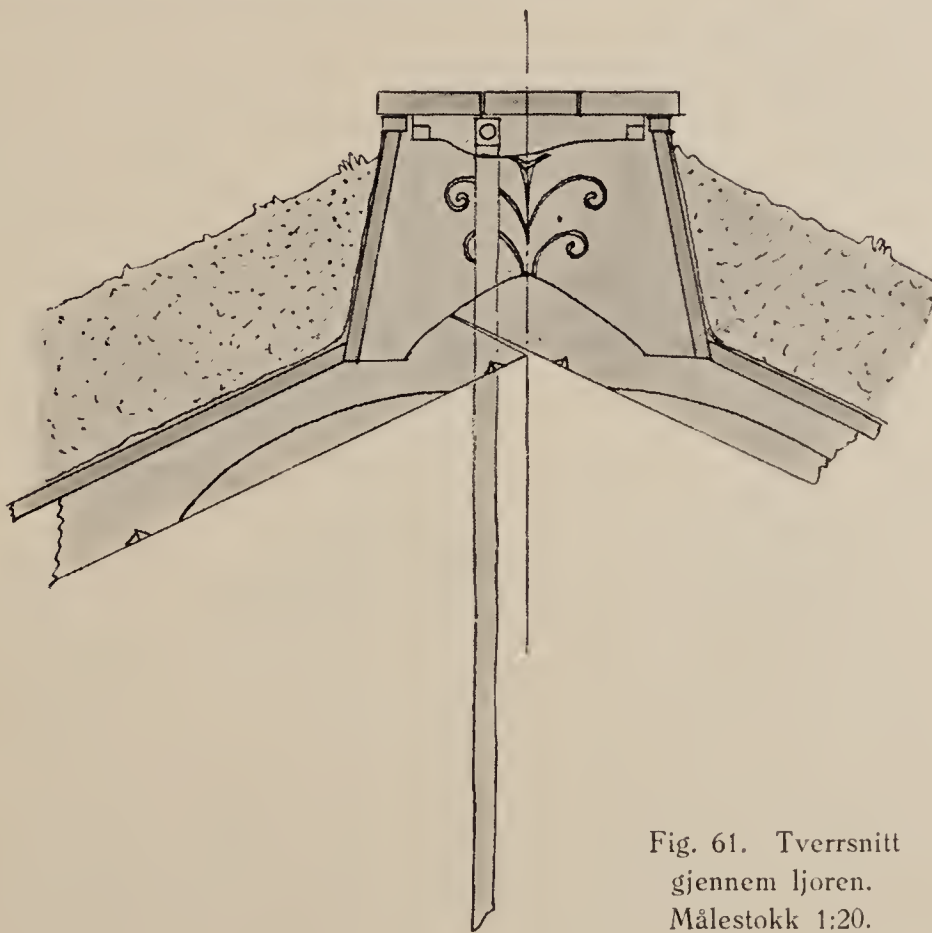

Fig. 61. Tverrsnitt gjennom ljoren. Målestokk 1:20.

Fig. 62. Kannestol fra Rusten i Fron.

Røkovnstuen kalles — er ljoren og skjåstangen. Men dekslet over ljoren er her en hel trelem, festet til skjåstangen på samme måte som i Årestuen — ikke en gjennemsiktig skjå eller hinne som i denne. Og da stuen her får sitt lys gjennom vinduet, er også ljorens omfang innskrenket.

På årens plass finner vi her kun en flat stenlegning i høide med gulvet til å ta imot regn og sludd, som kunde trenge ned, når ljoren måtte stå åpen, f.eks. under kokning.

Også høisetet og langbordet har her forandret plass. Det er jo rimelig at husbonden helst tok sin plass ved vinduet, da dette blev innsatt. Det var alltid et eller annet å holde øie med derute, selv om han sat tilbords.

boligen på Island i Sagatiden» side 117, at det i større bygninger anvendtes støtter under mønsåsen, likedan under begge sideåsene, delvis også ved langveggene.

Taktekkingen er ens både for åstaket og sperretaket, likedan torvvolen og vinnskiene.

Den bekjente biskop i Bergen, doktor Erik Pontoppidan, forteller (Norges naturlige historie II, side 442) at han på en reise i 1752—53 overalt i bygdene i hele Bergens stift fant at bøndernes hus var uten vinduer. Det var en sjeldenhet, endog hos en rik bonde, å finne en såkalt glasstue.

I denne henseende har Romsdalen, efter hvad Schøning skriver i 1775, ikke vært lengere fremme enn bygdene sønnenfor.

Ildstedet finnes ikke her, som i Årestuen, midt på gulvet, men i den venstre krå nærmest døren. Det som er felles ved ildstedet i disse røkstuer — som både Årestuen og

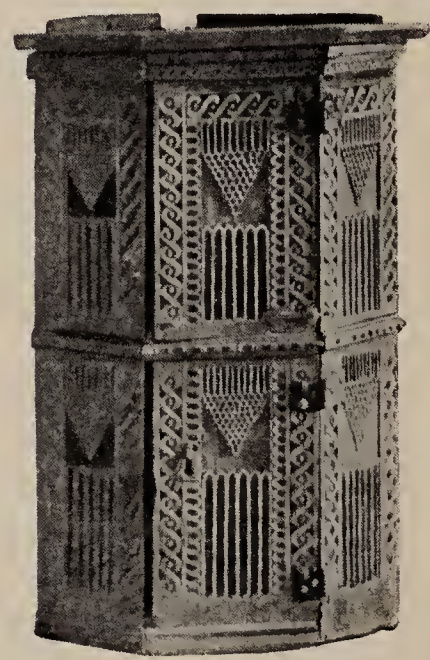

Fig. 63.
Røskap fra Dovre.

Imellem røkovnen og høisetet finner vi begynnelsen til tregulv, noen brede kløvninger, som løper langs med «glassveggen» i bredde med røkovnen. Det øvrige gulv, både inne og i svalen, består av lere (Se fig. 53).

I hjørnet ved høisetet henger roskapet; men her er det blitt adskillig større enn det lille i Årestuen. Det har fått to dører, men ennå intet åpent rum i midten.

Ved veggene finner vi også her langbenkene; og rett imot røkovnen står kannestolen med et lite skap under, noe høiere enn benken — begynnelsen til fremskapet. Litt tilvenstre på samme side, rett imot vinduet, står «uppstadgognen» med et halvferdig åklæ i. Forøvrig finnes her en hel del innbo av lignende slag som i Årestuen, men noe forbedret. Vi ser snart at det alltid har vært våre forfedres vis å arbeide fremover til det mere fullkomne, og vi forstår at denne husskikk er blitt til under innflytelse av andre livskrav og forhold enn i Årestuens tid.

Hvad som gir denne stue dens egentlige særpreg, er ildstedet — røkovnen — og vi skal derfor ta den litt nærmere i øiesyn.

Fig. 64. «Fantstake»² av tre, fra Sel.

Fig. 65. Lysestokk av tre med stake til reisebruk, Sjørdalen, Vågå.

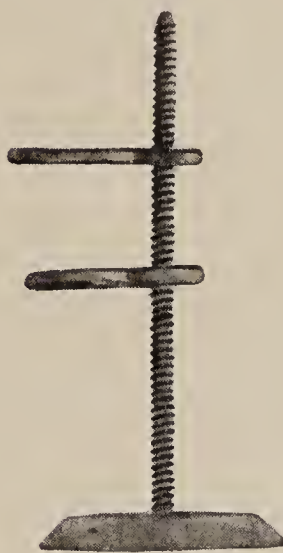

Fig. 66. Stake¹ av tre, fra Fron.

Fig. 67. «Fantstake» av jern fra Kinde, Brøttum.

Fig. 68. Stake av tre. Fra Ringebu.

Fig. 69. Stake av tre. Fra Skåbu.

¹ En efterligning av voksstablene. En linremse dyppet i talg snoedes rundt stakens midtparti. Bruktes mest i uthus.

² Lyset til denne stake blev laget på den måte, at man tok luftørret av et slaktet

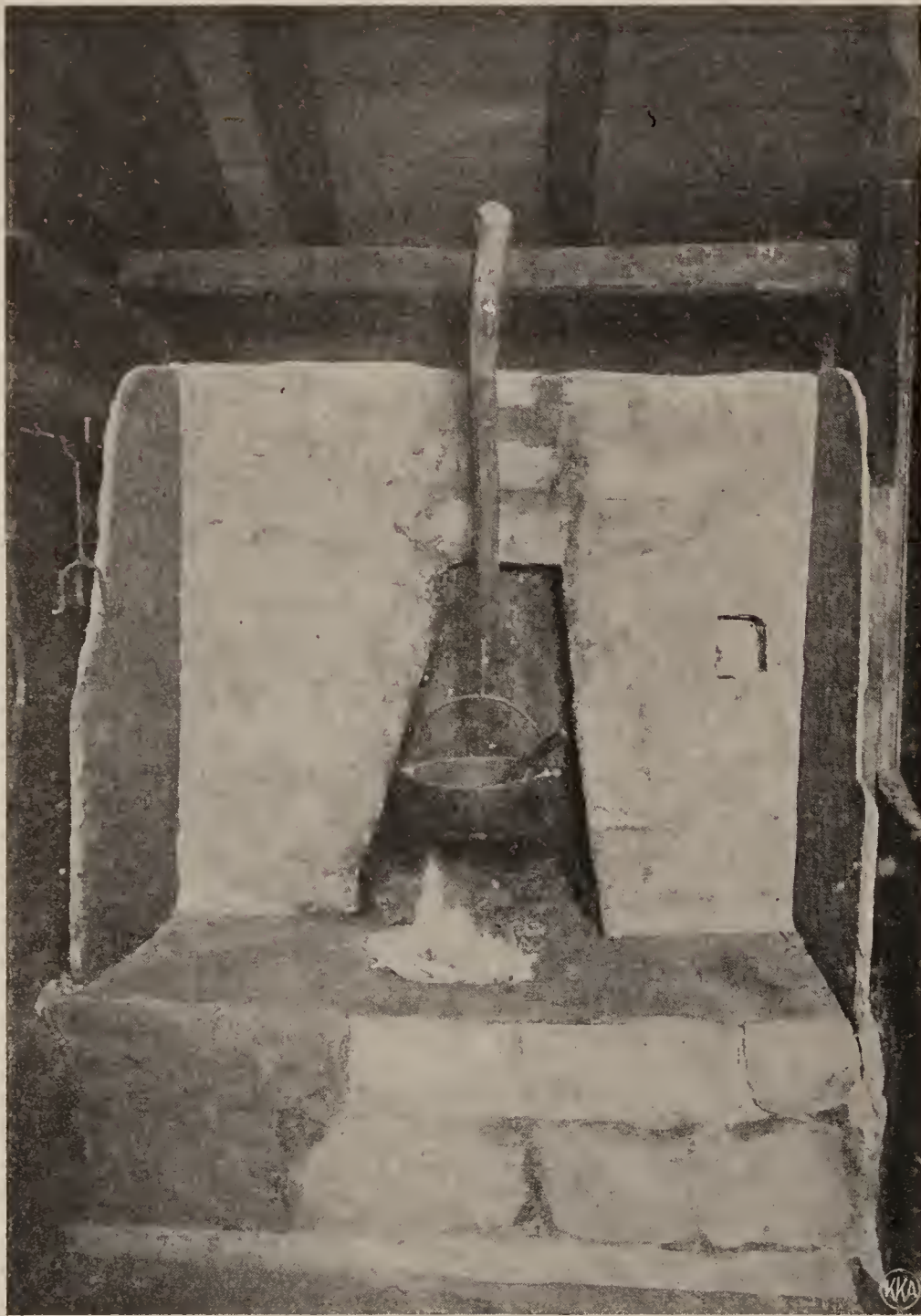

Fig. 70. Røkovn.

Røkovnen (fig. 70) som vi her har foran oss, består av en fra grunnen opmuret og lerklinet stenpall med rygg, anbragt i kråen like ved døren. Den optar en gulvflate av omkring $2\frac{1}{2}$ alen i firkant, og ovnen har en høide av omkring 3 alen. Størrelsen varierer forresten noe i de forskjellige bygder, likeledes selve ovnens dybde.

Den norske røkovn brer sig ikke over nærsagt en fjerdepart av rummet, som den vi finner ved svenskegrensen, men innskrenker sig til en liten beskjeden plass i husets ene hjørne — ved inngangsdøren.

Ut fra åren er røk-

ovnen vokset frem. Og det er et spørsmål om ikke vår røkovn i virkeligheten er like så gammel som den; ialfall er den det i enkelte strøk av vårt land.

Det har vært fremholdt at vår røkovn har vært et helt selvstendig ildsted, som har hatt sin opprinnelse fra helt andre kulturelle forhold og ikke har hatt noe med åren å gjøre; men det forholder sig ikke

dyr, vasket og tørket det, satte en lintanne inn i midten og støpte så talgen inn fra den ene ende. Lyset sattes i et rundt hull i stakens øverste tverrtre, det nederste er helt og tjente til støtte. Efterhvert som lyset brente ned, skruddes nederste tverrtre opover stakens gjenger, og luftrørets hårde kant skjærtes bort. Disse lys var grovere enn almindelige talglys og bruktes især ved høitidelige anledninger.

ganske så. Den røkovn vi finner ved svenskegrensen og på Grue, Finnskogen, er riktignok en helt fremmed svenn som har gjort en lang reise fra Russland, Finnland og Sverige. Den bærer bud til oss fra helt

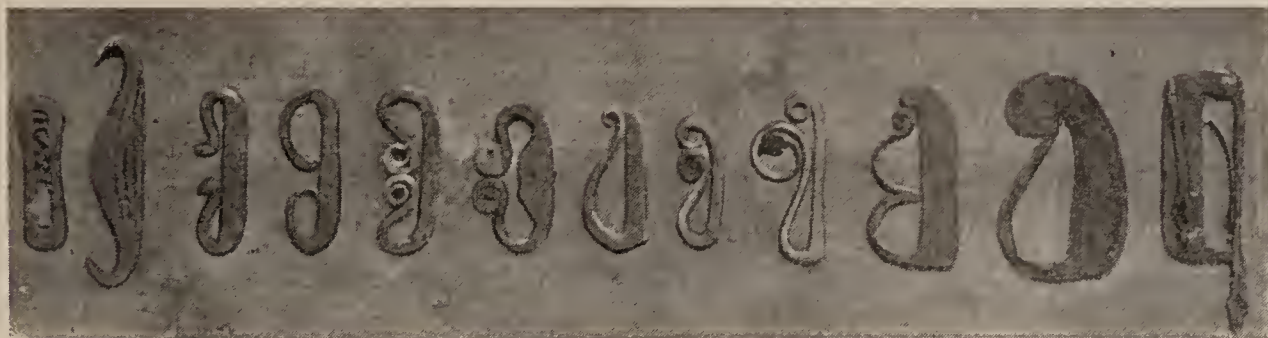

Fig. 71. Fyrstål fra forskjellige tidsaldre.
Det lengst tilvenstre fra omkring år 1000, det tilhøre med pipekrasser fra 1800.
Alle fra Gudbrandsdalen.

andre kulturelle forhold enn de vi lever under. Men vår røkovn, slik vi ennå den dag idag finner den på Vestlandet, er ikke anennet

Fig. 72. Eske av jern til fyrtoi.
A. rum for knusken. B. rum for stål og flint samt tyrifliser.

åren. Den er bare tillempet efter de stedlige forhold og har intet med den vandrende svenn å gjøre.

Sett i sammenheng med ildstedenes og bygningsskikkens utvikling ligger det så nær å anta at åren fra først av har hatt sin plass som i Veidehytten altså i det ene hjørne. Efterhvert som bygningsskikken har utviklet sig, blev åren av rent praktiske grunner flyttet ut fra hjørnet til midt i rummet. Men i de små stuer og på det skogfattige vestland, hvor det var mere trangt om bygningstømmer og ved til fyring, blev åren stående på sin gamle plass. Husker vi nøiere efter, så hadde det hjørnet i Veidehytten hatt en uhyggelig føling med varmen fra denne.

For å forebygge dette ligger det så nær å anta, at menneskene meget snart forsøkte å beskytte veggen mot ilden fra åren. Først blev

Fig. 73. Lommefyrtoi av ben med kobberbeslag.

A. rum for knusk og flint. B. selve stålet. C. flintsten uttatt og anbragt mot stålet.

kanskje en sten reist op mot veggen, så en eller flere til o.s.v. Samtidig opdaget de at disse stener magasinerte varmen, og for de visste ordet

Fig. 74. Bortre fra Fron.

Fig. 75. Bortre fra Dovre.

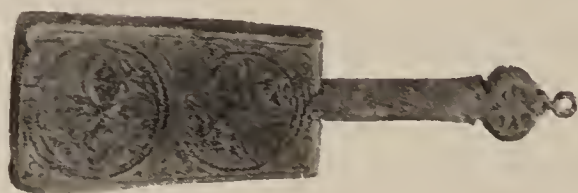

Fig. 76. Banketre fra Ringebu.

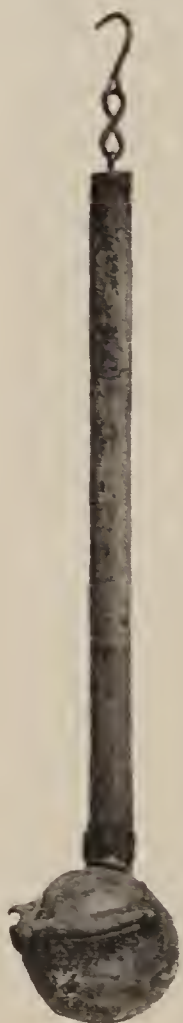

Fig. 77.
Bismarck av tre.
Ringebu.

mot tømmerveggen.

I Opstryn og ellers i Nordfjord, hvor jeg har hatt anledning til å undersøke denslags ildsteder, var ovnen derimot meget dyp og stor. Men i tre gamle ildhus fant jeg igjen en adskillig lavere og ennu dypere type, som lignet påfallende de to jeg så i Romsdalen. Ved nærmere å spørre mig for kom jeg til det resultat at de lave, dype ildsteder kun blev benyttet i ildhus og bruktes både som bakerovn og til å tørke korn og malt over. Mon de to røkovner jeg så i Romsdalen, har vært slike baker- og tørkeovner og ikke, som det blev påstått, den oprinnelige røkovn?

Denne røkovn er opsatt efter en jeg så på gården Talberg i Stordalen sommeren 1903, men er noe dypere — ellers nøiaktig likedan.

Selve ovnen eller hvelvet har nærmest form av en latinsk A. Tilhøre for dette sees et lite firkantet hull i muren — opbevaringssted for fyrstålet, flint og knusk, også benyttet

av det, hadde røkovnen fått sin form.

Åren og røkovnen er som to søskend, runnet av samme rot, men bare med den forskjell at de har utviklet sig litt forskjellig efter de stedlige forhold de kom til å leve under.

I Romsdalen har jeg sett et par røkovner, som var meget lave og dype og minnet sterkt om en bakerovn, men den i Røkovnstuen her ligner nærmest den sunnmørske type. I Stordalen var røkovnen kun svakt utformet, bare en antydning til åpning i muren av ca. 8 tommers dybde. Den minnet mere om en åre med opmuret rygg

Fig. 78. Drikkekar fra Vågå.

til salthull. Den flate pall eller muravsatsen foran ovnen er gruen,¹ hvor all kokning foregikk. Tvert over gruen i høide med ovnsmuren ligger randåsen, hvor skjerdingsken henger med kleberstensgryten i. På hver side av gruen står to stenheller opreist for å beskytte tømmerveggen til den ene kant og ovnskallen og bolken til den annen mot ilden under fyringen. Røkovnen står således godt inneklemt der i hjørnet. For ytterligere å styrke dens murverk, eller kanskje mest for å skjule dens ru utseende, dekkes alltid siden mot vinduet fra gulvet til biten med en paneling, kallet ovnsbolken, mellom veggen på den ene kant og ovnskallen på den annen langs fremkanten. Ovnskallen,² som i forbindelse med veggen og biten danner bolkens ramme, består igjen av en tykk, bred planke, som er festet i gulvet og strekker sig høit over biten med hodet som til vakt (se fig. 60).

Inn til ovnsbolken står alltid sengen festet med fotenden til veggen. Som regel har den kun to sider og er påfallende kort. Men plassen er fortrinlig, intet sted i stuen er så lunt og behagelig som denne krå ved siden av ovnen.

«Skal nu røgovnen opvarmes om vinteren», skriver Eilert Sundt, «gaar det saaledes til: om morgenen lægges et skikkelig fang ved i ovnen. Det maa helst være kvistved, fordi den brænder sterkest og altsaa yder sin varme i korteste tid. Og den maa stables op inde i ovnsrummet paa en lidt betænksom maade, saa der kan bli god lufttræk. Luen slaar da snart ud av ovns-gabet og slikker op mot det sotede tag, saa det for den uvante ser helt betænkeligt ud og røgen vælter sig tyk ud i stuen og vilde i faa øieblikke opfylde den ganske og

¹ På sine steder også kalt århelle.

² Eilert Sundt skriver at opprinnelsen til dette navn («omnkall» i Romsdalen, «kallshovd-fjøl», «friaren» i Ryfylke) muligens kan være at den i likhet med de gamle høisetestolper har vært utskåret med en eller annen guds billede — «man kan gjætte på den skjæggede Thor (kallen) eller den blomstrende Frey (friaren)».

Fig. 79.
Hornskjeer fra Vågå.

Fig. 80. Lykte av
flettverk.
Fra Vågå.

Fig. 81. Ottekantet
skjålykte fra Vågå.

gjøre det uudholdeligt derinde dersom ikke ljoren i det samme blev aabnet, og derhos stuedøren sad halvt aaben; nu strømmer den kolde

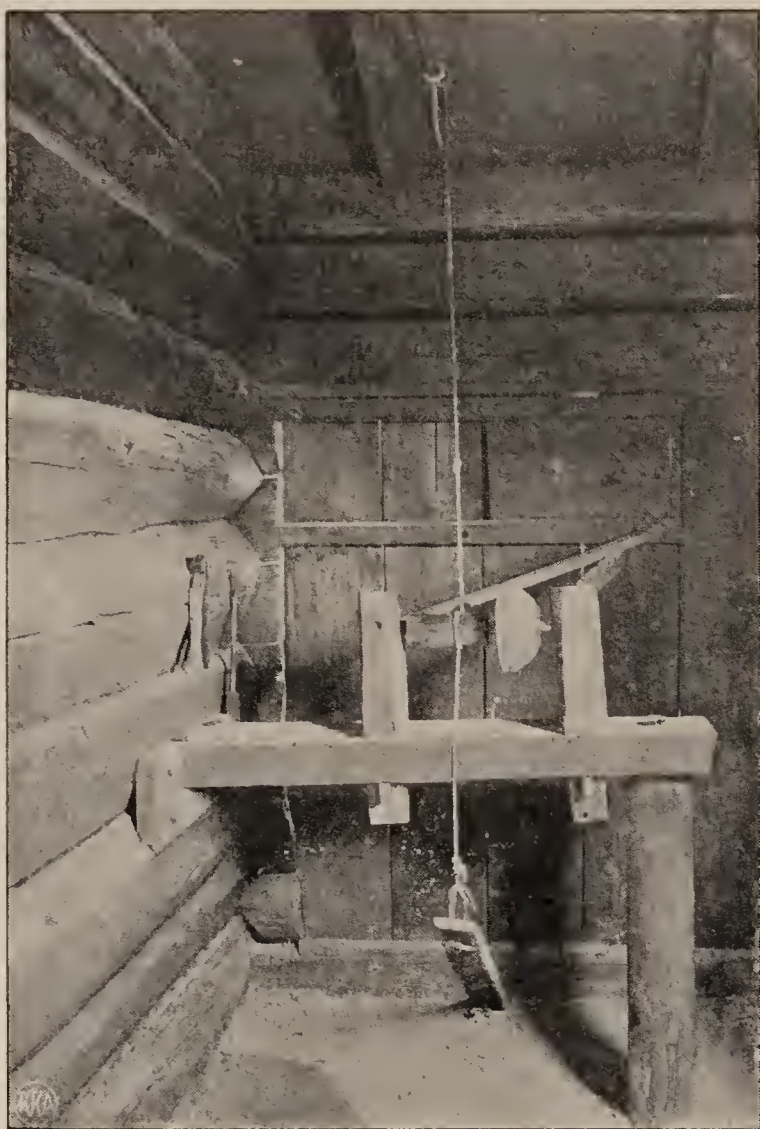

Fig. 82. Svarvestol fra Romsdalen.

luft ind af døren og røgen ud af ljoren. Naar branden er forbi, rages gløderne ud paa gruen for at straaale varme ud til alle sider. Og dersom husmoderen skynder sig at hænge gryden over, kan hun faa kogt dugurdsvellingen med denne varme. Men der skal et haardført menneske til dette arbejde, hun maa nemlig staa saaledes, at hun paa en gang kan taale den kolde dørræk i ryggen og den glødende hete lige i ansigtet. Saa snart branden ophører, stanser røgen, og nogle minutter efter vil den røg, som svævede i værelset, have lettet sig saa meget, at der kun er igjen som en sky over hovederne paa folket i stuen. Nu skynder man sig at «lægge stuen igjen», som det heder, d.v.s. man lukker døren og lægger dækslet

over ljoren. Straks bliver det nu meget varmt. Der strømmer som en hed aande ud av ovnens gab. Og saa megen varme har ovnens svære stenmasse faaet i sig ved denne ildning, at om det ikke er en altfor kold vinter, kan den holde varmen i stuen saa nogenlunde vedlige til henimod aften. Da ildes der atter, dels for at det kan være varmt og godt, naar folk kommer ind fra sit udearbeide, dels for at husmoderen kan faa kogt aftensgrøden med samme varme. Og efter aftenildningen holder stuen sig lun til om morgenen. Der ildes altsaa to gange i døgnet».

At disse ildsteder ikke har vært helt farefri, sier sig selv. Hvor lett kunde ikke taket fenge under ophetningen, hvis man ikke fyret forsiktig — bare en liten gnist inn i en sprekk i takbordene var nok. At ildebrann ofte opstod i disse stuer, fremgår også av endel dokumenter, bevaret i riksarkivet, ved en kongelig resolusjon av 16. oktober 1776. Der fortelles at flere bondegårder år 1775 nedbrente i

Romsdalens amt samt en hel del av «krigsfolkets munderingssaker». Dette optendte major J. T. Tordenskiolds harme, og han innsendte en klage til øvrigheten. I klagen gav han de gammeldagse ildsteder skylden. Dette hjalp. Året efter utkom det kongelige forbud mot at bønderne i Norge lenger bygget sine hus med ildsteder uten røkpiper. Landhusholdningsselskapene opmuntret til å bygge skorstener. Det gikk ikke så lett med innførelsen av peisen i røkovnstuenes strøk som på Østlandet, hvor årestuen hadde vært rådende. Jeg tror man med trygghet kan si, at peisen egentlig aldri har trengt inn i stuene på Vestlandet — undtagen i Sogn — iallfall ikke i nevneverdig utstrekning. Da røkovnen blev kassert, og ildsted med røkpipe opsatt, fikk dette plass i svalen¹ foran stuen og gikk i almindelighet under navn av grue eller skorsten. Tiden var da sålangt fremskredet, at jernovnene forlengst var kjent. Og sådanne blev da overalt, hvor forandring blev foretatt, innsatt i stuene med illegg fra skorstenen i sideværelset;² men denne forandring blev sjelden foretatt uten ved nybygning. De gamle røkstuer fikk som regel lov å stå som de var.

Disse røkstuer har i virkeligheten ikke vært så skumle og utrivelige som man skulde tro. Pynten har som regel ikke vært synderlig stor; men til hver jul pleide kvinnene i Romsdalen å «krote» sine stuer. Man lavet en røre av pulverisert kritt og vann, og skulde det være riktig fint, brukte man også rødkritt behandlet på samme måte og smurte på de to øverste kvarv samt biten og røstet.

Disse slyngninger og underlige streker tok sig saktens ikke så ille ut mot de sorte, glinsende stokker. Det var ansett for en stor kunst å kunne krote stuen pent. Op til biten blev veggene sandskurt til

¹ Da all kokning nu foregikk her ute i svalen, blev denne snart både i gavnet og navnet til kjøkken. I senere tid blev dette avdelt fra svalen, så stuen fikk egen inngang.

² Se Enkesetet og Prestegården.

Fig. 83.
To dreiejern.

Fig. 84.
«Utihoggar». Bruktes til å fjerne «kjernen» skålen, hvor rullens jernpigg er festet.

Fig. 85.
Passer av tre.

Fig. 86.
Skålemnet med rullen.
Se fig. 82.

hver jul og St. Hans — to ganger i året; samtidig blev gulvet gjort rent med spade.

Men nu til Per-Gynt-stuen. Vi er kanskje blitt altfor lenge her; dog vil vi stanse et øieblikk i svalen og se på en gammel, primitiv innretning — en dreierbenk fra en fjern og nøisom tid (fig. 82).

Benken eller svarvestolen, som den kalles, har intet svinghjul, så emnet kan dreies rundt som i moderne dreierbenker. Derimot ser vi under taket en lang og bøielig stang, fra hvis ene ende det går et taug to ganger rundt om rullen, hvortil emnet er festet, og videre ned i en trø under benken. Rullen med emnet beveger sig om to koniske jernpigger, innsatt i to flyttbare opstanderer av tre.

Skal den settes i bevegelse, trår man trøen raskt mot gulvet, stangen under loftet gir efter, og rullen med emnet drives et par ganger rundt. Raskt hever man benet igjen, og stangen trekker rullen de tilsvarende svingninger tilbake. Slik vedblir man å trå op og ned, og den gjenstand som skal dreies, drives således ustanselig frem og tilbake. Man må alltid passe på å legge dreierjernet inn til gjenstanden for hver gang man trår til, men ta det bort, når stangen trekker rullen tilbake.

Denne fremgangsmåte var, som man kan forstå, både sen og tungvint. Men ikke desto mindre er vel det meste av hvad vi har av ølboller og annet dreierarbeide i disse samlinger, utført på denne måte. Mangen mann utover bygdene har før i tiden tjent sig en pen skilling ved å dreie trekopper i sine fristunder. Og de har ikke hatt andre redskaper å hjelpe sig med enn hvad vi her ser.

Den mann som eiet denne benk, benyttet sine vinteraftener til slikt arbeide, mens hans lille sønn lå på kne foran benken og hjalp til å trekke trøen ned for hver gang faren la jernet inn til skålen.

Om våren hadde han som regel både ett og to hestelass han drog ut over bygdene med. Betalingen var ikke stor — to skåler korn eller en skål mel, enten den solgte skålen var stor eller liten.

Det er ikke meget over 50 år siden; jeg har selv kjent eieren av disse enkle redskaper og sett dem ibruk. Han var min far, den lille gutten var mig.

Fig. 87. Kole av brent ler. Frø Lesja

PER GYNT-STUEN

Før vi fortsetter veien rundt tjernet til Skjåk-husene, vil vi gjøre en liten avstikker op til Per Gynts stue, som vi såvidt skimter mellom bjerke- og grantrærne deroppe i bakken til venstre, og vi følger den lille sti som slynger sig ditop. Der oppe har vi en prektig utsikt over Maihaugen og den lille grend som ligger der halvt skjult av trærne.

Det hus vi skal bese, ligger helt for sig selv. Det blev innkjøpt til Samlingene i 1903 og opsatt her samtidig med de øvrige huser. Hvor gammel bygningen er, vites ikke; men efter måten laft og nåver er felt sammen på og flere ting ellers å dømme med hensyn til innredningen, synes det med sikkerhet å fremgå, at stuen må være bygget omkring midten av det 17. århundre.

I dette hus har vi det tredje utviklingstrinn av stuen. Den er en toetasjes bygning med sperretak riktignok tømret op over en bod som blev benyttet til forrådsrum.

Per Gynt-stuen hører av den grunn til soveloftenenes klasse, men rummet i annen etasje har peis, hvad de andre soveloft ikke har.

På røkovnens plass møter vi det nye ildsted, peisen — for første gang. Den har bare såvidt fått tid til å smutte innenfor døren, men er ennu rent i slyngelalderen i sammenligning med de øvrige ildsteder vi senere møter av samme type.

Tenker vi oss imidlertid boden tatt bort og stuen satt på en almindelig grunnmur, vil vi her i annet stokkverk få med en stue å gjøre som er en av røkovnstuens nærmeste arvtagere. Stuen har liksom den vi nettop besøkte, bare ett rum og er uten kleve, men mens årestuen hadde en sval på langveggen, og røkovnstuen en på tverrveggen, finner vi disse svaler igjen her forenet under ett tak. Begge svalganger møtes i hjørnet over trappen og gir huset dets eiendommelige preg. I tverrsvalens borteste ende finner vi en liten «hemmelighet».

Per Gynt skal ifølge Per Åsmundstad ha levet engang i det 17. århundre og bodd på Nordgard Hågå i Sødorp i Nordre Fron. Han var en ansett mann innen sin bygd — en kakse rent.

Fig. 88. Utsikt fra veien til Per Gynt-stuen.

Fig. 89. Per Gynt-stuen fra Hage i Nordre Fron.

Ja, det gikk slikt ord av ham at selveste Grisilla¹ med hele sitt følge aldri turde fare over Pers eiendom. Såsnart hun på reiser gjennom dalen kom i nærheten av Nordgard Hågå, tok hun alltid over på vestsiden av Lågen, til hun var forbi «han Per» — så over på østsiden igjen.

Per hadde dessuten et stort navn som fisker og skytter. Hvordan han har fått Gynt-navnet, vites ikke sikkert, men jeg har hørt en gammel mann på Fron fortelle at det skulde komme av at han sta-

¹ En beryktet taterslekt som i hin tid streifet omkring i Gudbrandsdalen.

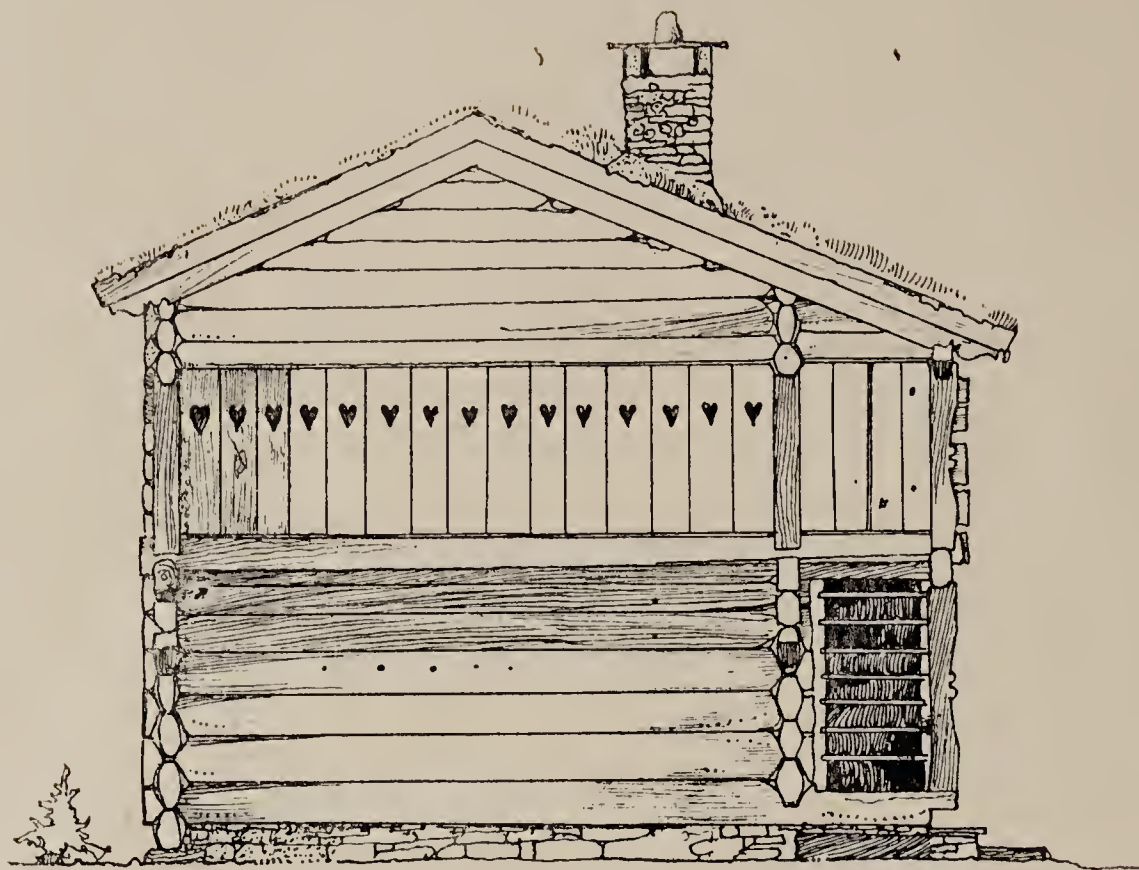

Fig. 90. Per Gynt-stuens gavlfasade med sval. Målestokk 1:100.

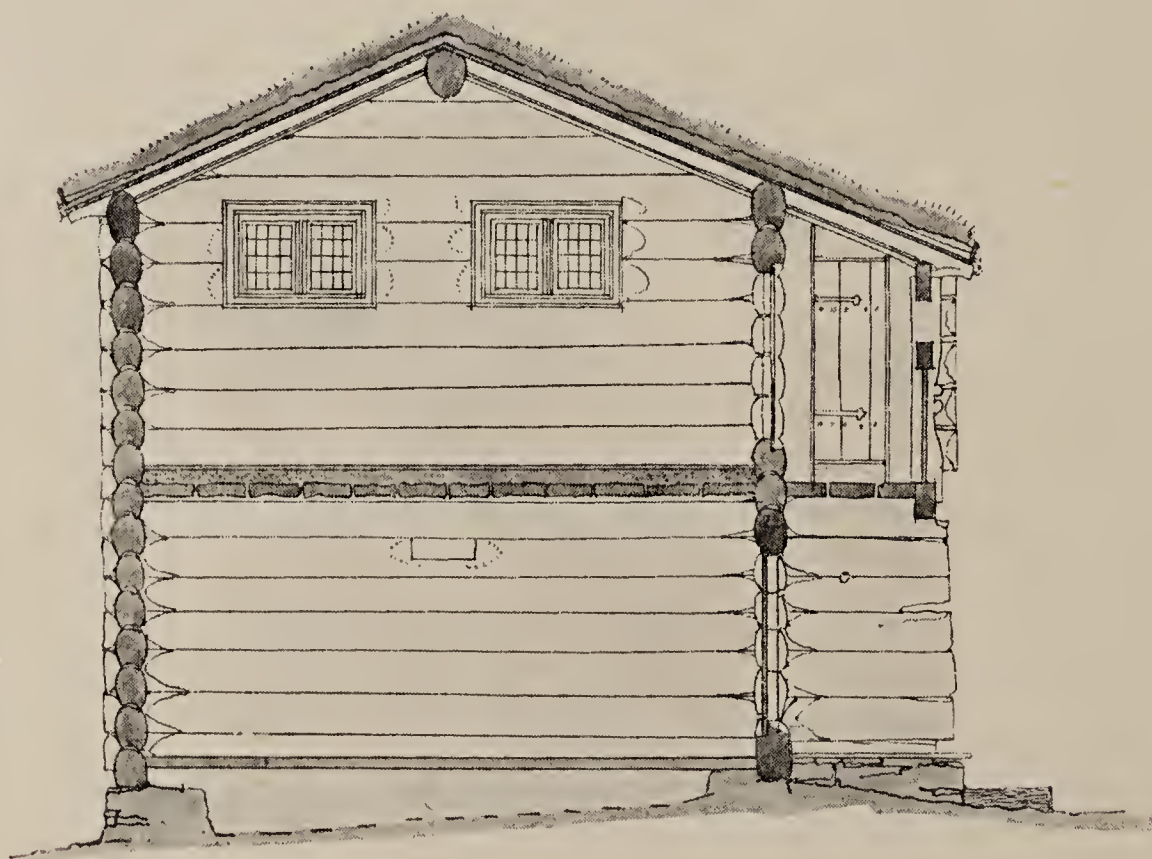

Fig. 91. Tversnitt av Per Gynt-stuen. Målestokk 1:100.

dig gikk og «smågynte» og blinket. Folk som han, som til alle årstider ferdedes i fjellet i det sterke lys og den skarpe luft, har ofte lett for å legge sig til slike uvaner. Det er således ikke usannsynlig at Gynt-navnet skriver sig derfra.

Som sagt, han bodde på Nordgard Hågå i Sødorp; men mest opholdt han sig i fjellstrøket omkring Rondane.

En av hans fiskerboder skal ha stått der helt ned til 1850. Når han så imellem kom hjem fra sine streiftog, hadde han de underligste historier å berette. Snart hadde han vært ute for bøygen — snart for huldrefolket; snart gjorde de ham fortredd, snart var de hans venner. Undertiden hadde han sett store brudefølger og hørt den deiligste musikk; men som oftest var en snedig hulder efter ham for å lokke ham i sine garn. Men Per var ikke lett å narre. Av og til kunde han nok gjøre gode miner til slett spill og late som han ikke var så uimottagelig for deres tilnærmelser; — dog når det avgjørende øieblikk kom, var han alltid standhaftig. Meget karakteristiske er de historier Per skal ha hatt

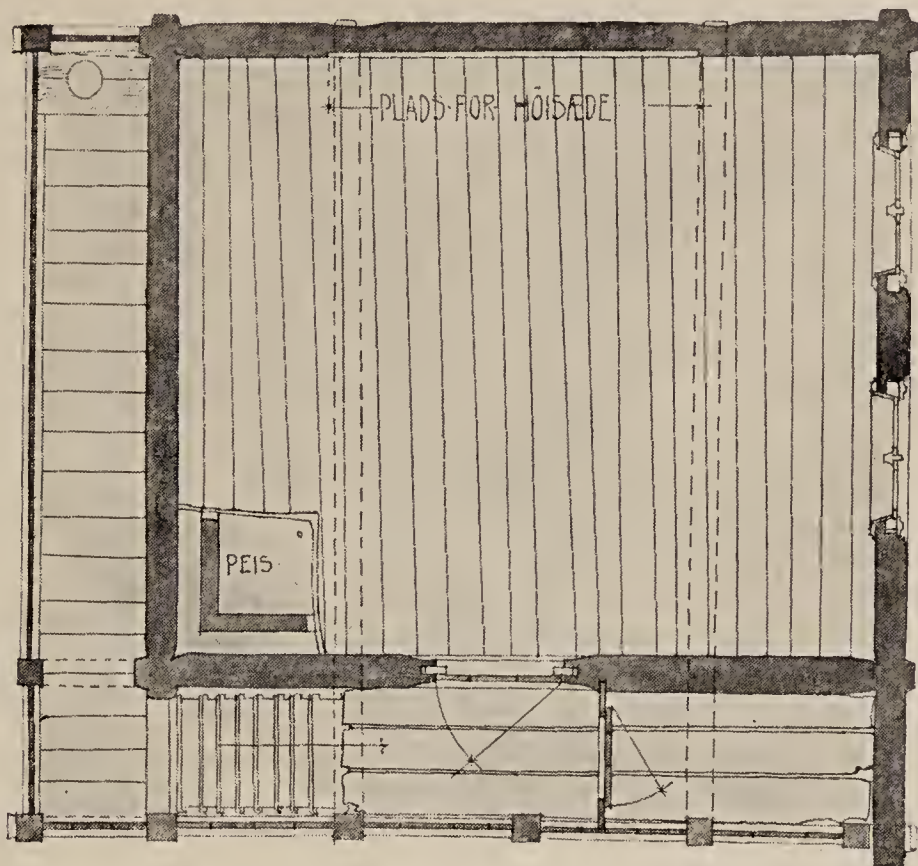

Fig. 92. Grunnriss av Per Gynt-stuens loft. Målestokk 1:100.

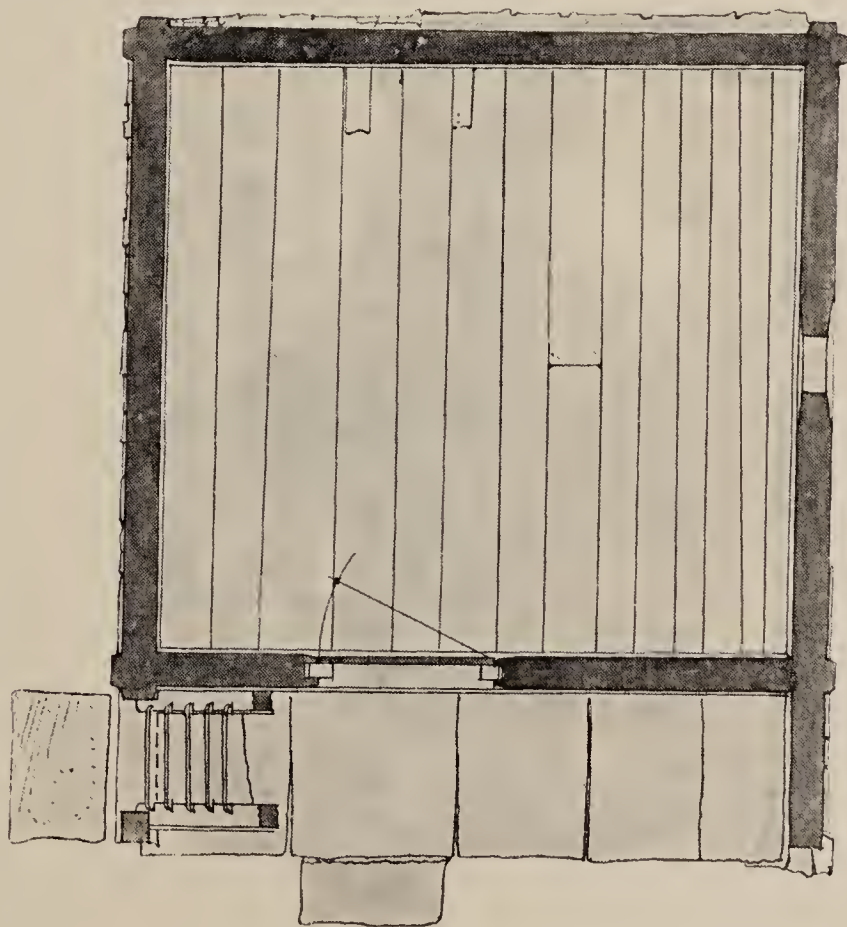

Fig. 93. Grunnriss av Per Gynt-stuens bod. Målestokk 1:100.

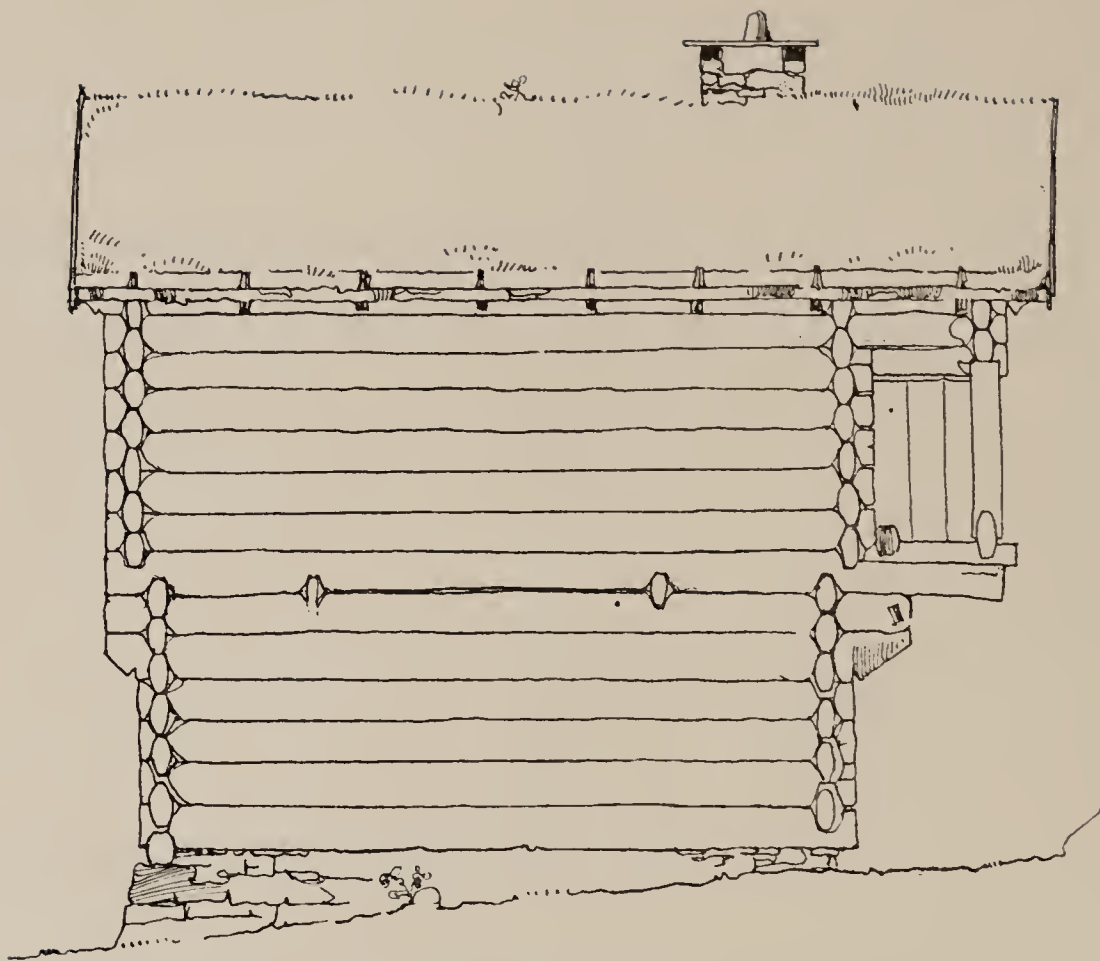

Fig. 94. Per Gynt-stuens langfasade. Målestokk 1:100.

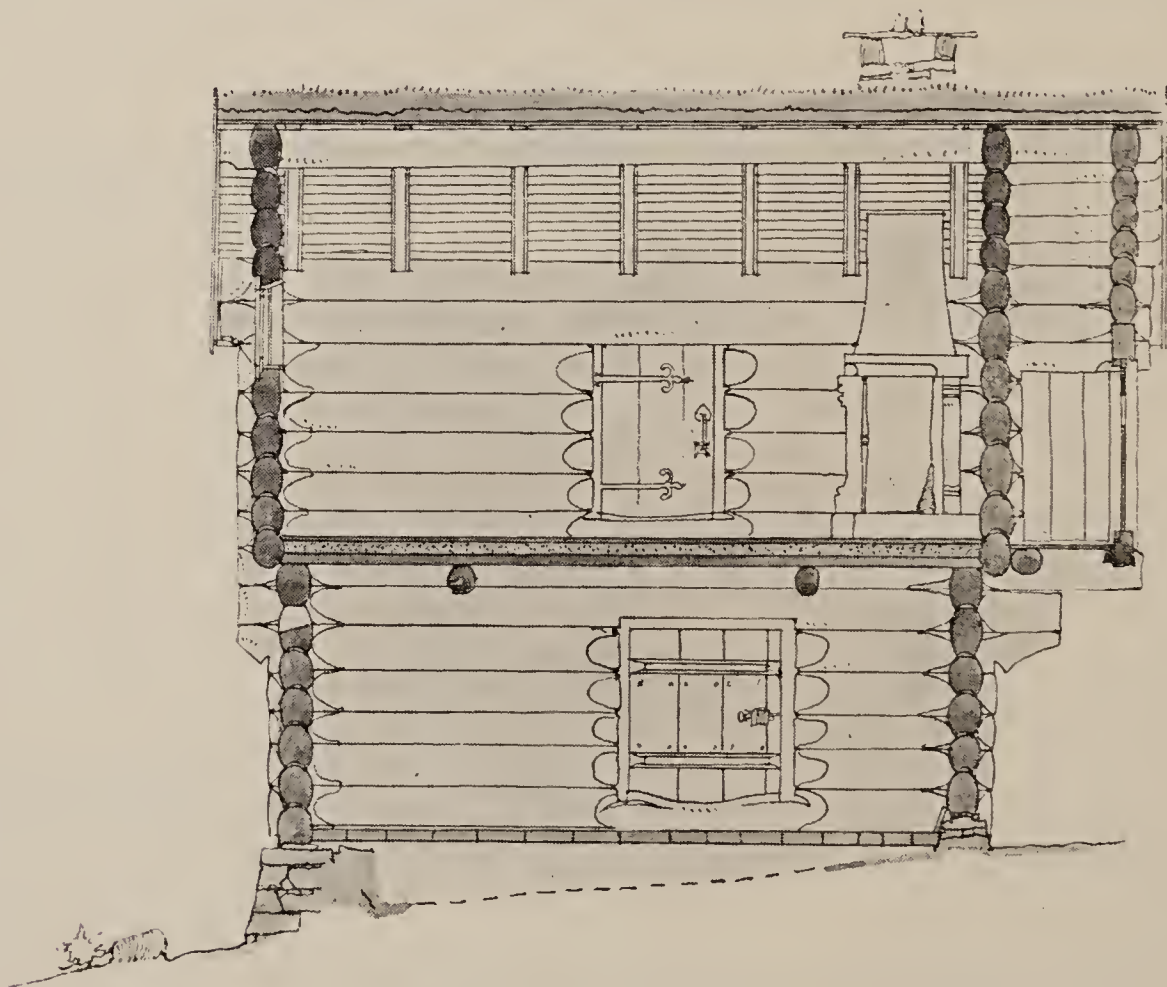

Fig. 95. Lengdesnitt av Per Gynt-stuen. Målestokk 1:100.

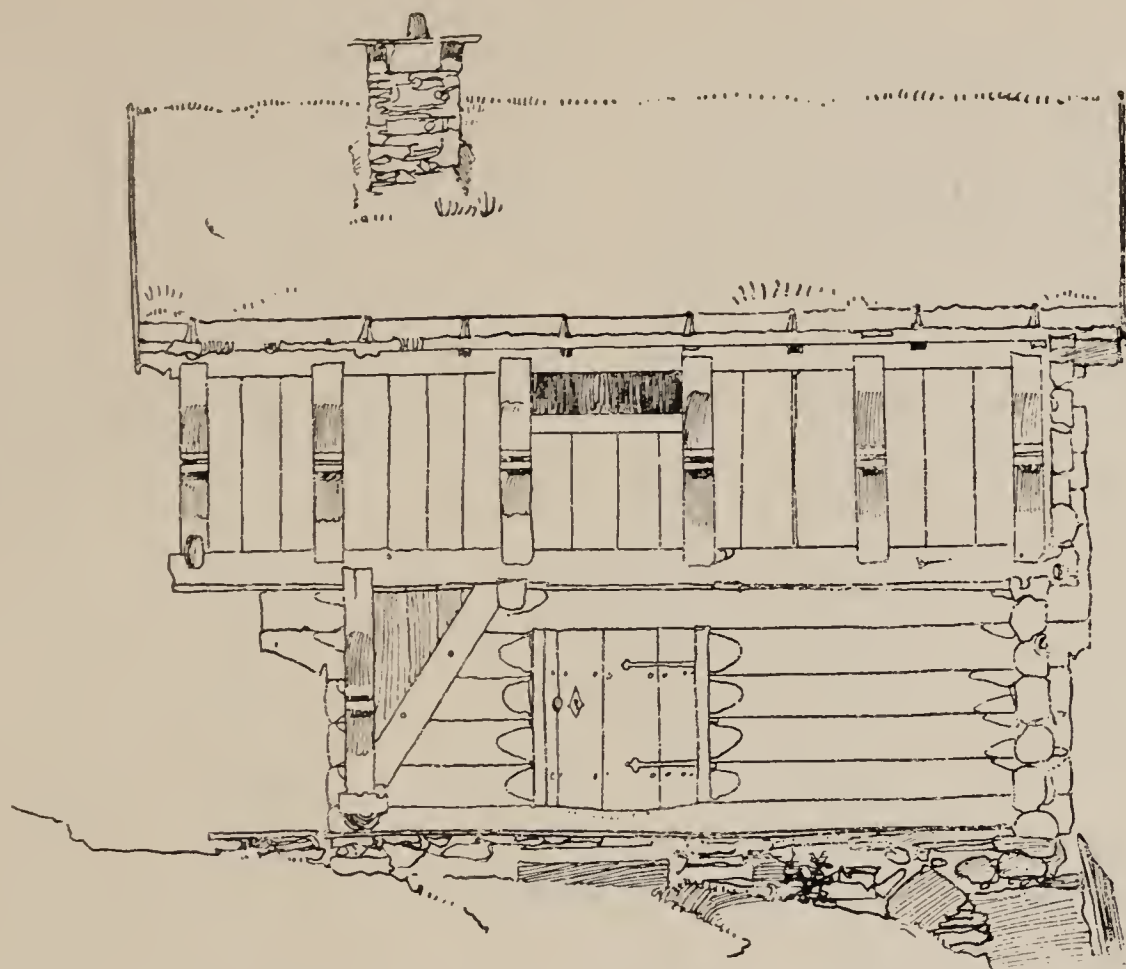

Fig. 96. Per Gynt-stuens langfasade med sval. Målestokk 1:100.

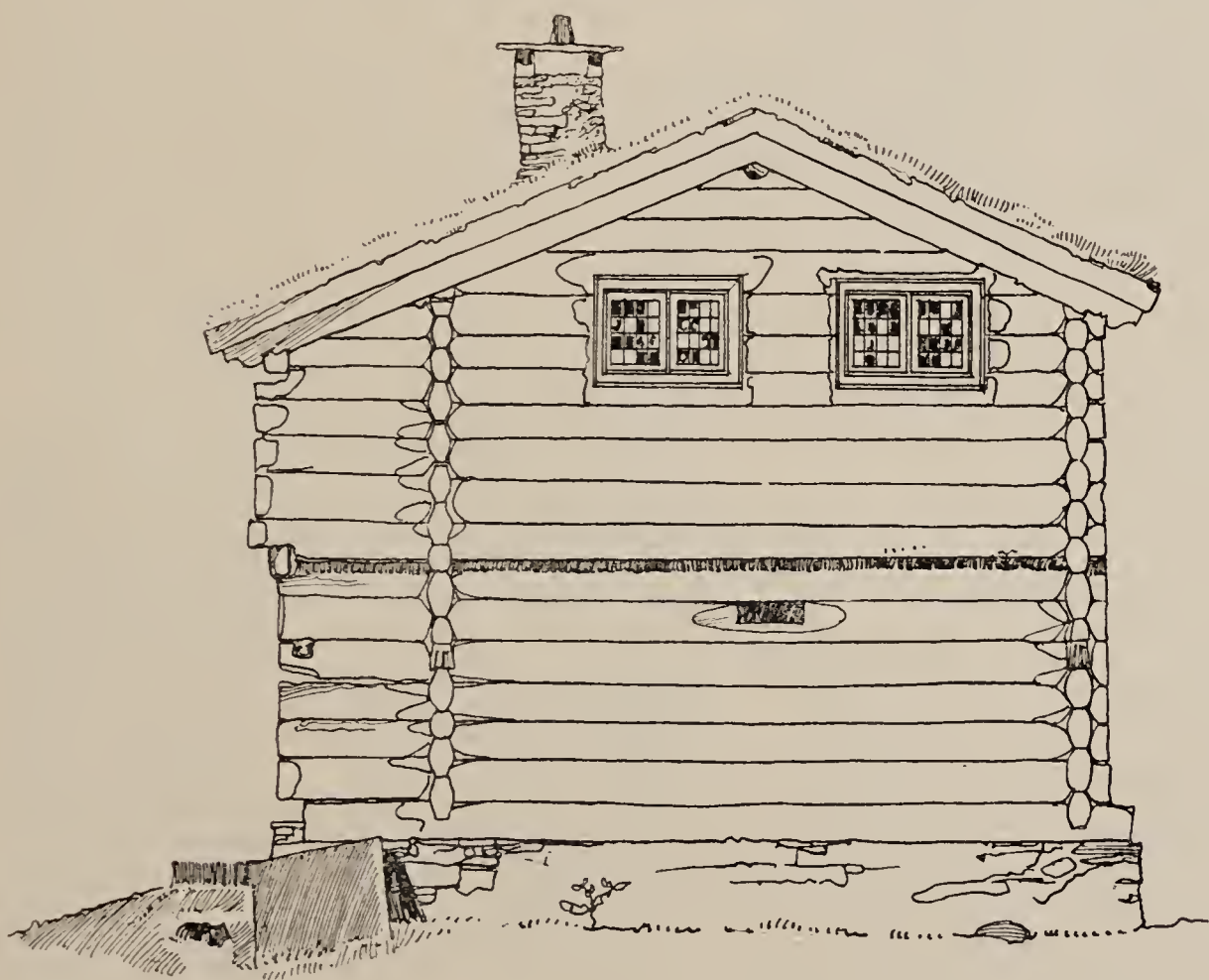

Fig. 97. Per Gynt-stuens gavlfasade. Målestokk 1:100.

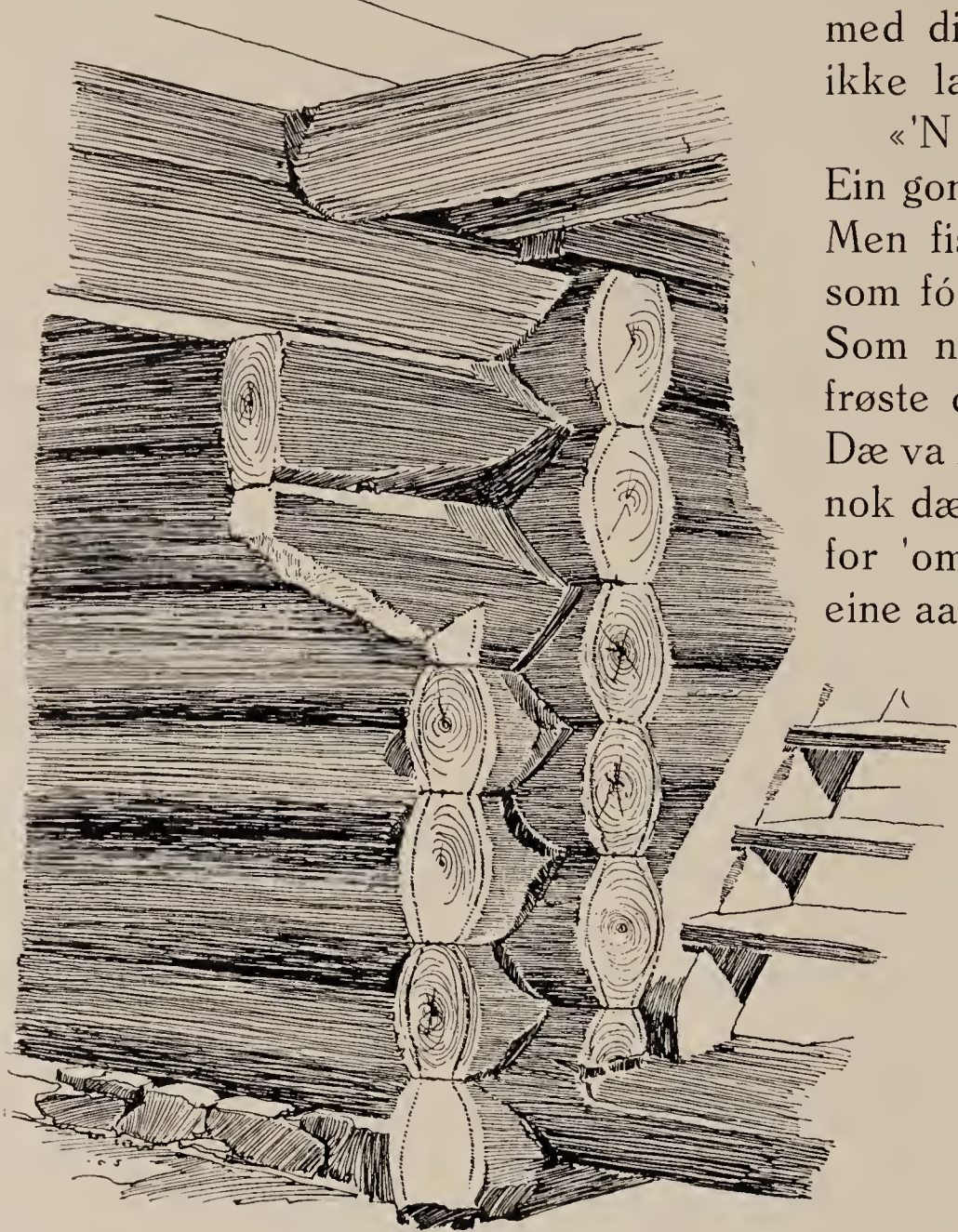

Fig. 98. Nåv fra Per Gynt-stuen.

Eftan ette kom 'o att. 'O gjør se sleikjanes bli. Men 'n Per haalase onda 'n best n' kunne. På slute gjekk o' beint paa 'n. «Kjem du i houg kaa du laagaa me i gaar du», sa 'o. 'N Per gjør se stygg aa tok ti ein stygg forbannels paa, om han ha laagaa 'n naagaa lel. Huldra vart redd aa strauk».¹

Per Gynt-stuens ytre gir inntrykk av at den har vært en eneboers lune og vel forskansede tilholdssted. Og det passer jo

¹ Fortalt på Kviknemål av Per Åsmundstad i «Syn og Segn» hefte 3 1903.

med disse vesener, og jeg kan ikke la være å gjengi en:

«'N fiskja på Attenosa ofte. Ein gong fekk 'n itte beine te fisk. Men fisk va dæ, fullt mæ fisk, som fór spela se ne-mæ baata. Som n' sat dær kjei aa sint, frøste dæ ti aa log bak for 'om. Dæ va huldra. Aa 'n Per skjønnte nok dæ va ho som skjipta fiskje for 'om. 'N bau 'n baade dæ eine aa dæ andre, dæsom 'n fekk fisk. Men ho sat berre aa kallflirte aat 'om.

«Kaa vil du haa da?» sa 'n paa slute. «Fæ e vera jenta di saa?» sa 'o. «Ja, dæ ska du faa. Men kom att imorgo detta leite, saa ska oss taalaas ve. Naa lyt e fiskje». — Huldra vart burte, aa'n Per fekk overlag mykje fisk. —

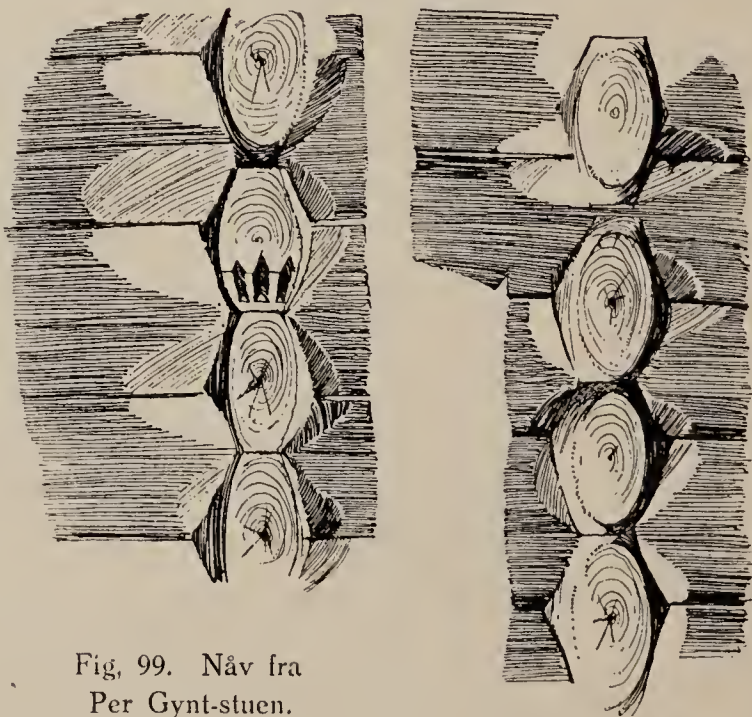

Fig. 99. Nåv fra Per Gynt-stuen.

godt til den forestilling man vel helst gjør sig om Per: en særling, halv villmann, som ikke likte for meget samkvem med andre mennesker. Men så har altså ikke vært tilfelle. Stuen, der som før nevnt, må henregnes til sengebodenes klasse, har som sådan sannsynligvis gjort tjeneste på Nordgard Hågå og bare utgjort en av de mange bygninger på en gudbrandsdalsk storgård fra hin tid. Men derfor har

Fig. 100. Hoisetebenkens rygg.

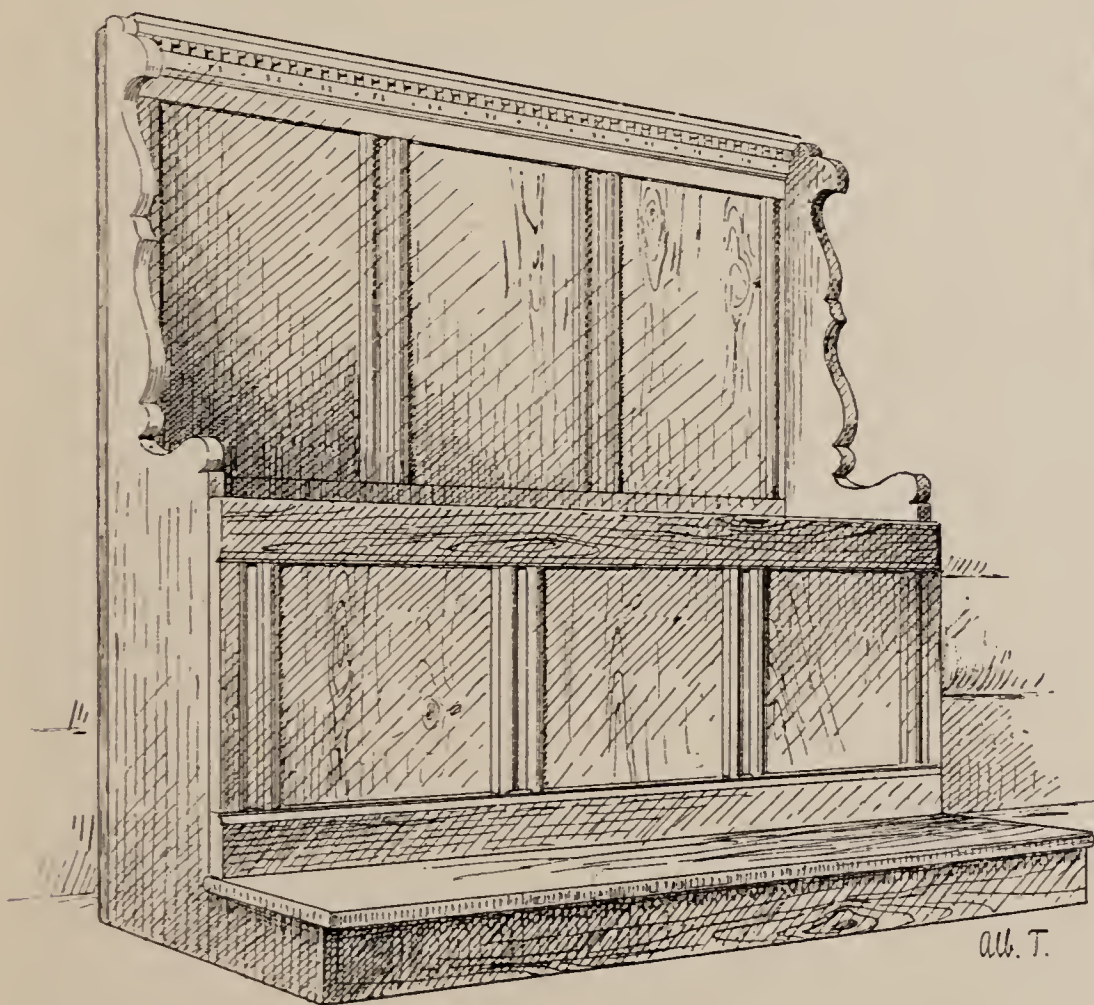

Fig. 102. Hoisetebenken.

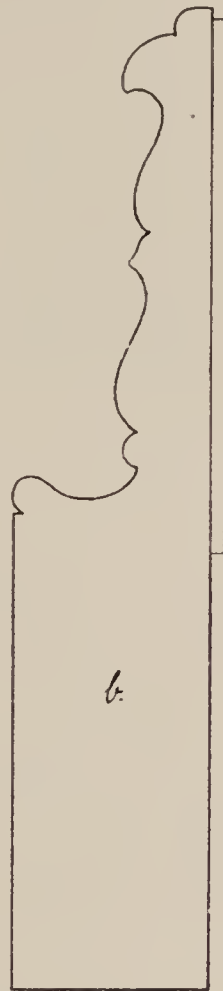

Fig. 101.
Sidestykket.

den ikke mindre interesse, og det er heller ikke noe iveien for å anta, at Per har hatt sitt tilhold vesentlig i dette hus, som jo også synes å ha vært innrettet slik at det var nok i sig selv.

Per Gynt-stuen er bygget av svært furu-

tømmer i to stokkverk. I den underste finnes ingen vinduer — kun gjennom en avlang glugge høit oppe på den ene langvegg kastes et sparsomt lys inn i rummet. Vi går ikke innenfor. For hvis vi venter å få se hvordan Per hadde ordnet det her, vilde vi bli skuffet. Da vi fortiden har altfor lite husrum i Samlingene, har vi måttet gi

Fig. 103. Solveskaft med smurningshorn fra Boverdalen i Lom.¹

avkall på interiøret og benytte huset som magasin for forskjellige slags saker.

Men op i annet stokkverk går vi. Over trappen er en lem til å slå ned om man vil, så både

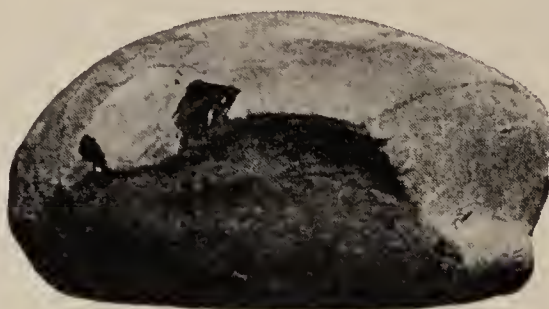

Fig. 104. «Bustein» fra Lom.²

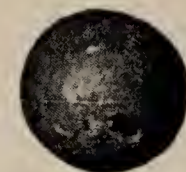

Fig. 105. «Ganstein» fra Lesja.³

¹ Eierinnen, en kone på over 80 år, visste å berette at det hadde tilhørt den meget berømte trollkjerring, «Lisbet Nupåm». «8 ganger hadde hun ridd til «Blåkøll» på dette. Det står ett merke på skaftet for hver gang hun har vært der», la hun til med overbevisning, idet hun puttet en glo i krittpipe. Da jeg vovet å ytre tvil, holdt jeg på ikke å få kjøpt det. I hennes mors ungdom bruktes det til å helbrede sykdommer med; men i den senere tid hadde det nok tapt sin undergjørende kraft. Jeg fikk endelig kjøpt det for 5 kroner og en rull tobakk.

² Fra Setesdalen gir Johannes Skar følgende opplysning om «Busteinen»: «Busteinen kjem til, naar ormarne dregst um kvem skal verta drake. Daa maa dei «blaase bustein», og det gjeng so til: Dei trugar ein orm til aa ringla seg ihop; so legg dei seg kringum han og blæs og hogg, spyttar han yver med eiter; med kvert kvitnar han og vert til bustein. Dei er daa felt tyste og tek ut etter vatn, og den som er svintaste daa og fyrst kjem tilbake — han vert drake og ligg paa gull. Det hende av og til, at folk snitta busteinen til seg, med ormarne drakk; men det var livhætt, av di ormarne la etter og hogg dei i hel, um dei stod dei.

Busteinen var so nytteleg naar sjukdom kom på. Det hende av og til, at kalven tvislast burt i kyri og vart stein; daa er busteinen god aa ha til aa løyse upp att. «Busott» kunde dei driva burt likeeins; dei turvte berre straa noko lite mjøl av busteinen i drikkebytta, og dyret friskna til att. Busteinen var so stor ein eignelut; han gjekk i arv i ætti fraa mann til mann».

Livhætt: Livsfarlig. Stod (dei): innhentet. Tvislast burt: skrumpe inn, forkroples. Busott: kolikk. Turvte: behovde. Eignelut: klenodie.

³ Det har vært gammel folketro, at trollkjerringene laget disse runde kuler av hår

den ene og den annen kunde holdes borte efter at det blev mørkt. Det var nok ikke fullt så fredelig i hine tider som nutildags; det gjaldt å sikre sig mot overrumpling. Per var en klok mann og visste å innrette sig.

Men det var nok ikke bare mennesker han måtte vare sig mot —

Fig. 106. Dvergsmi fra Vingrum.¹

Fig. 107. Dvergsmi i form av en hest, fra Ringebu.²

Fig. 108. Sten fra Svatsum.³

hans kjenninger fra Rondane var kanskje de verste. Slikt kunde ikke stenges ute med lås eller bom. Det er nok ikke for intet at disse små, brune kors er anbragt på stokken over stuedøren, som her er midt på veggen i langsvalen, likesom i Årestuen. Hver julaften blev tryllemerkene fornyet. Den gildeste bukken sin slaktet Per, og blodet smurte han sammen med tjære over døren for å holde troll-

og negler avklipt på forskjellige helligdager i året. Når så kulen fikk en passende størrelse, blev den av vedkommende trollheks efter forskjellige formularer slynget ut mot et kreatur hos den hun vilde skade. Dette het ganskudd. Midlet var betraktet som ufeilbart, og kreaturet stod da ikke til å redde. Eieren av denne sten fortalte at hans bestefar kunde minnes den trollheks som har skutt den ut. Hun bodde høit oppe i lien på baksiden av Lesjavannet. Idet hun skjøt kulen ut, kom den med slik fart at skogen la sig flat i en stripe ned efter lien. Den gikk over Lesjavannet, så skummet sprøttet til alle kanter og traff bjellekoen som med et brøl styrtet overende med benene i været, men reiste sig igjen. Dette gjentok sig to ganger; først for tredje skudd blev den liggende. Vinden var så sterk av ganskuddene at han måtte kaste sig flat ned.

¹ Dvergsmi bruktes særlig til å kurere byller med. Det foregikk ved å stryke med fotstykket over de ømme steder.

² Dvergsmi i form av hest, festet til et trestykke med en hyssing. I solrenningen tok man trestykket i venstre hånd, slog baklengs mot solen, så det berørte dyrets syke del, idet man sa: «Jeg slår dig for svek.» Denne ceremoni gjentokes 3 ganger. Bruktes især til å kurere svin.

³ En sort sten som bruktes til å gni maven med for «knip» hos barn.

skapen borte. Nu kan merkene bare såvidt sees, men det er jo også lenge siden Per levet. Den lille begynnelse til tregulv foran vinduet i Røkovnstuen har her bredt sig over hele rummet, ikke i form av

Fig. 109. Jernlysestake
fra Lalm.

Fig. 110. Jernlysestake
fra N. Fron.

Fig. 111. Toarmet jernlyse-
stake fra Hage, N. Fron.

noen primitive kløvninger, men i to solide lag ovenpå hverandre. Det første gulv som samtidig danner himlingen i boden og delvis bjelke-
laget for gulvet, består av flatteljede kløvninger, lagt side om side. Over disse er det et firedobbelt neverlag, videre et jordlag på ca. 6 tommer, og så endelig kommer gulvet. Alt er utført med stor nøiak-

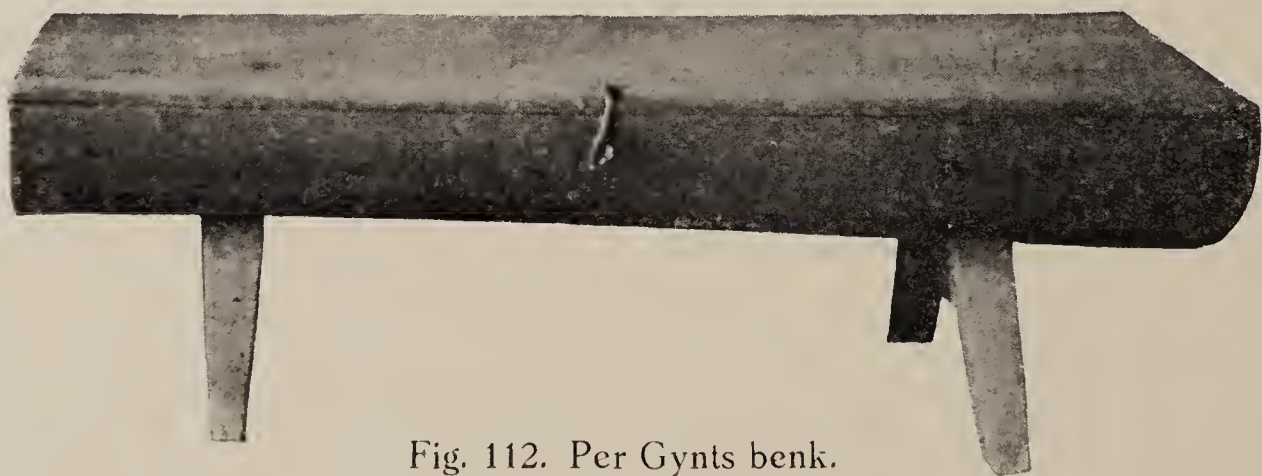

Fig. 112. Per Gynts benk.

tighet og omhu for å gjøre stuen så lun som mulig i den kolde årstid. Per visste hvordan han vilde ha det.

Her møter vi peisen på røkovnens plass. Det er som røkovnen nu efter århundrers forløp har hatt mot til å reise sig og resolutt stikke en røkpibe gjennom taket, — det er peisen.

Det lille blyvindu fra Røkovnstuen er også her, og er blitt til to høit oppe på den ene tverrvegg.

Høisetet står midt på langveggen, likesom i Årestuen. At så alltid har vært tilfelle i årestuens dager her i dalen, er uten tvil. Og det kan hende Per fant det sikrest så. Ved siden av høisetet er det en kannestol, men på det flatteljede parti i veggen ser det ut som om den skulde være kommet til senere.

Selve høisetebenken (fig. 102) er til å slå ned så den kan brukes som soveplass, og det hele står inn til det flatteljede parti, på langveggen. Det er første gang jeg i Gudbrandsdalen har sett dette arrangement så utviklet. Samlingene har riktignok en lignende benk fra Skjåk, som hører til Jomfruburet i Løkrestuen. Men den er simple og er visst eldre. Dessuten danner den et mere selvstendig hele, mens dette parti likesom er bygget inn i selve stuen.

Stuen har som nevnt ingen kleve. Og innredningen forøvrig har vært ganske enkel.

Vi finner, som i de andre stuene, de faste benker og langbordet, som strekker sig tvers over rummet. Og i kroken tilhøre for inngangsdøren står en himmelseng.

Ja, slik ser det ut i Per Gynt-stuen. På grunn av plassmangel har vi også her vært nødt til å ta stuen ibruk som magasin.

Fig. 113.
Per Gynts peiskrakk.

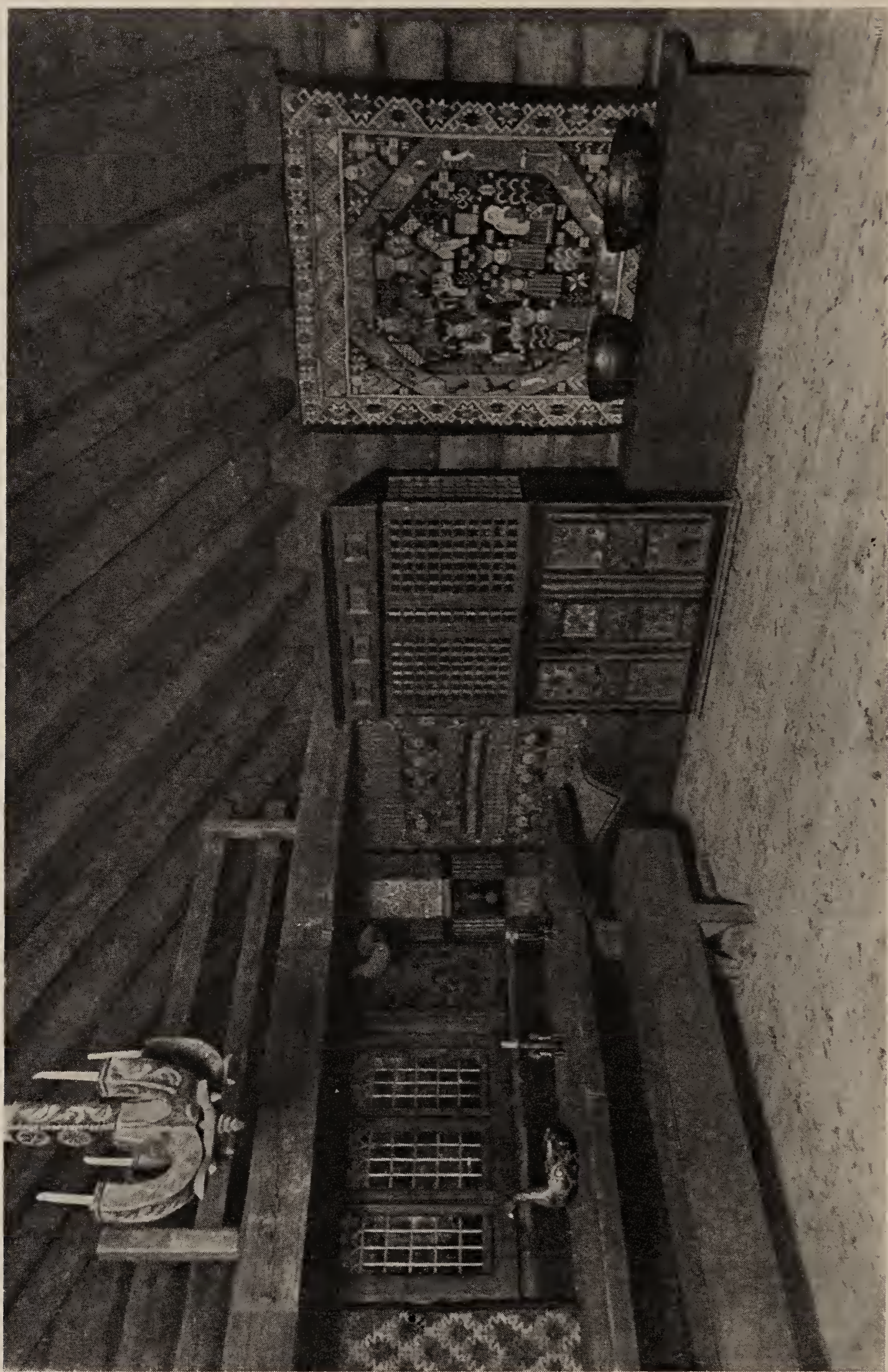

Fig. 114. Interiør fra Hjeltarstuen med høisetet i hjørnet.

RAMLOFT-STUENE

ett overfor Per Gynt-stuen, på den annen side av tjernet, ligger Skjåkanlegget med sine to ramloftstuer, Hjeltar- og Løkrestuen, samt vinterstuen fra Vigstad og stabburet fra Dagsgård samlet om sitt inntun slik som det i almindelighet finnes i Gudbrandsdalen. Landeveien svinger like gjennom gården.

Til venstre, bak stabburet, har vi Telthusmoen, flat og sandstrødd med dansegulv i midten, hvor ungdommen om sommerkveldene tar sig en svingom.

De fire bygninger er fra forskjellige gårder, men fra samme bygd. De to ramloftstuer vi har for oss, er de eneste helt bevarte av den type.¹ Vigstadstuen har også vært en ramloftstue, men blev ombygget i 1709.

For 50-60 år tilbake kunde den reisende på enkelte storgårder støte på husklynger på over 30 bygninger tilhørende samme eiendom. Uthusene talte alltid de fleste bygninger og hadde sitt særskilte tun, uttunet eller nautgarden — innhusene sitt, inntunet eller garden. Som oftest lå stallen midt imellem de to tun som skille. Uthusene skal vi ikke hefte oss ved her, men ta nærmere i øiesyn på Bjørnstad og Øy-

¹ På Stemsrud i Solør (nu i Glomdalsmuseet) stod en ramloftstue med årstallet 1324 (?), men den var adskillig forandret. I Glomdalsmuseet er den restaurert. Lignende stuer har også stått på Huseby i Stange, samt på Vold i Vang, men de er dessverre nedrevet. I Gudbrandsdalen har der imidlertid vært flere, særlig i Lom og Skjåk. Man tør således anta at denne hustype en gang har vært almindelig på Opplandene, særlig i Gudbrandsdalen. Ifølge sagnet var det også et ramloft Olav den hellige overnattet i på gården Sønstenes i Lom, da han på sin reise 1021 kom over fjellet fra Lesja. Denne stue stod der helt til omkring 1820, da blev den flyttet til en liten gård Ekre i nærheten, men ramloftet er fjernet.

Nordenfor Dovre finnes en lignende hustype, den såkalte «opstugu» i Opdal. Jeg har støtt på en slik på plassen Risthaugen under gården Lo. Den var noe mindre, uten svalganger og med opgang til ramloftet fra kleven. På gården Hægvolden, Vollan i Drivdalen og plassen Isbrækken har også stått lignende stuer, men de er nu forandret.

Fig. 115. Hjelstarstuen fra Skjåk.

garden.¹ I anlegg A skal vi bare følge stuenes og bohavets utvikling.

Til innhusenes klasse hører stabburet og boden. De kunde også være temmelig tallrike, op til 5 på enkelte gårder. Stuenes antall var meget forskjellig; som regel hadde man på de mere velbyggede gårder minst 3, ofte flere, en for sommerbruk, en for vinterbruk og en for festlige anledninger.

Hvert hus var således likesom avpasset for sitt særskilte behov; men de stod forøvrig i nøie innbyrdes forhold til hinannen. Sjelden var mere enn 2-3 rum forenet under ett tak.

Såvel det indre som det ytre i «skikken» finner vi igjen også her. Vi begynner da med ramloftstuen fra Hjelstar, som er den fjerde i utviklingsrekken på Maihaugen. Dessuten har det alltid vært skikk ned gjennom tidene, når det kom fremmedfolk til gårds, at de blev vist inn i den gildeste stuen. Den skikk følger også vi.

Hjelstarstuen har årestuens grunnplan med dens åpne sval, — Per Gynt-stuens takkonstruksjon, men er i hele sitt anlegg større og mere grovlemmet enn noen av de foregående hus vi har sett. Og

¹ Se Anders Sandvig: De Sandvigske Samlinger. Fra ættegården til husmannsplassen.

R A M L O F T - S T U E N E

her finner vi for første gang en stue med *beboelsesrum i første stakkverk* og soveloft i annen, ramloftet, eller som det ofte også kalles, jomfruburet — begynnelsen til annet stakkverk.

Men la oss gå inn. Døren er også her lav, men til gjengjeld er

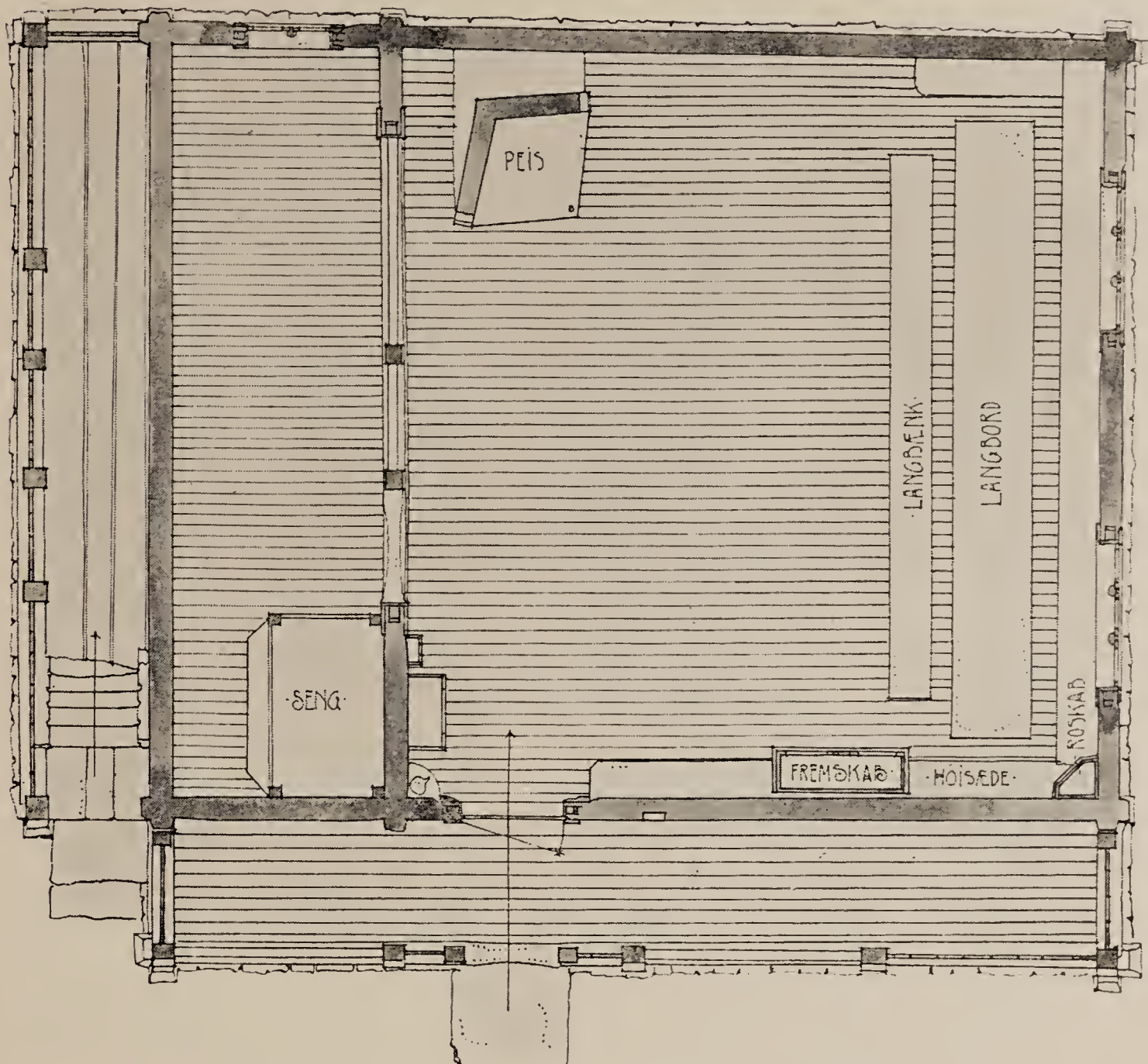

Fig. 116. Grunnriss av Hjeltarstuen. Målestokk 1:100.

stuen desto rummeligere og lysere. Hvor forskjellig er ikke denne stue fra de tre foregående. Hvor ganske anderledes lyst og bekvemt har ikke livet artet sig her, men det ligger også århundrers utvikling mellom — slekts efter slekts omtanke, flid og erfaringer, i smått som i stort. Alt her forstår vi bedre av den grunn at det ligger vår tid nærmere.

I Hjeltarstuen er samlet det fineste og beste som gården eier. Her står alt parat i glede som i sorg til å ta imot den tallrike slekt og venneskaren som måtte komme. Stuen er pyntet til høitid. Det

store, hvitskurte gulv med frisk ener virker straks festlig. Og veggene er tjeldet med de fineste åklær familien eier.¹ Vi må forbauses over hvad det kunde frembringes med et så primitivt redskap som oppstadveven, og over den arbeidsdyktighet og kunstsans som har

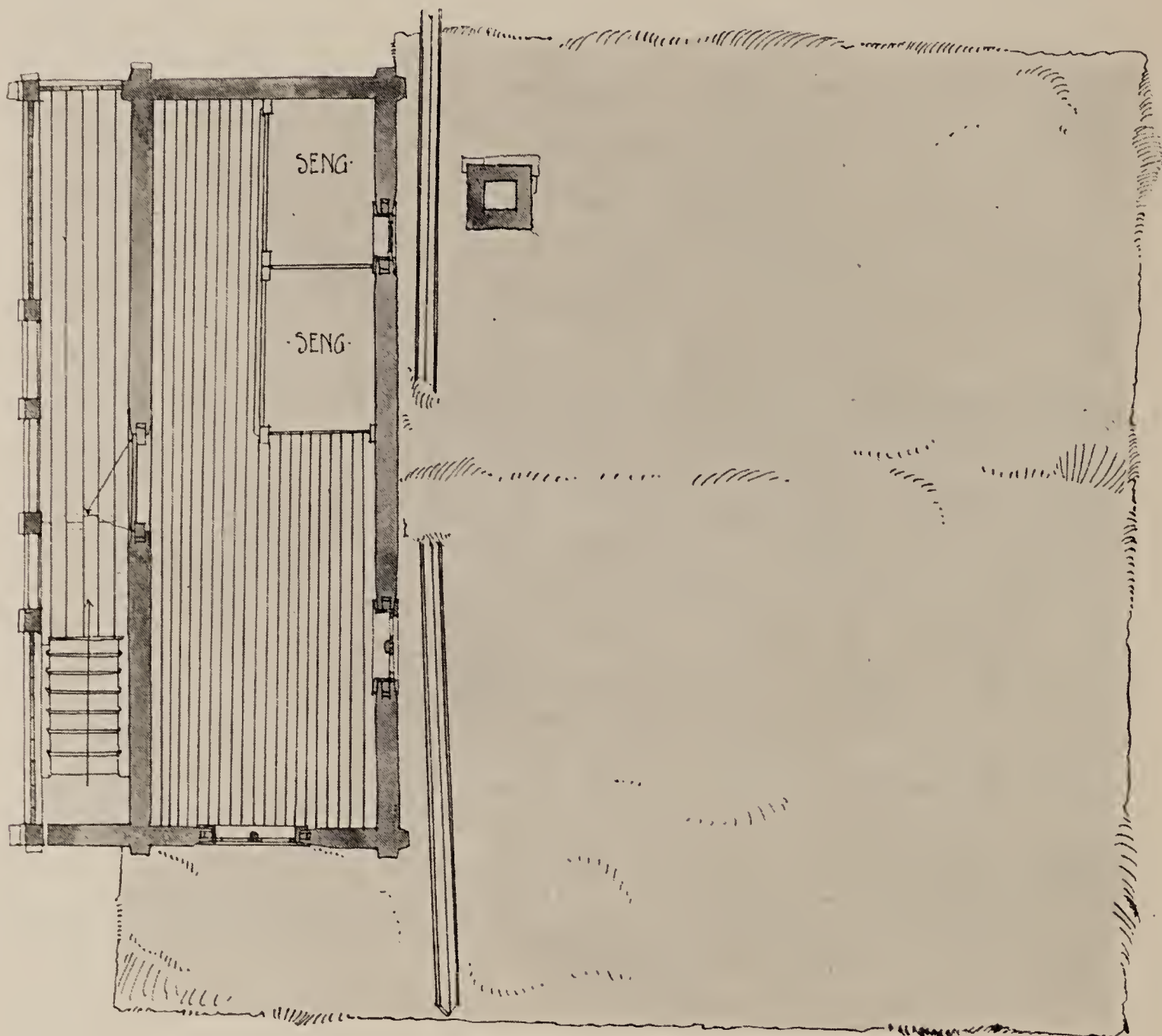

Fig. 117. Grunnriss av Hjeltarstuens loft. Målestokk 1:100.

utfoldet sig der oppe i dalen for hundrer av år tilbake — især når vi tar hensyn til at disse arbeider i almindelighet ikke er utført av profesjonister, men har vært kvinnes sysselsettelse i fristunder. Det fortelles endog at seterjenta av og til spente sin vev op mel-

¹ Til fest å dekke veggene med tepper er en meget gammel skikk. Sagaen forteller at Åsta pyntet sin stue på den måte da hun ventet sønnen Olav (den hellige). Skikken har i det øverste av Gudbrandsdalen holdt sig helt til våre dager. Dens siste levning er «hågsetåklædet» (høiseteåklæ).

lem to trær i det fri.¹ I veven ga de unge piker sin fantasi spillerum, i den fant de uttrykk for sine drømmer, sin kjærlighet, sin tro. Vi husker kjempevisen om Marsk Stigs døtre.

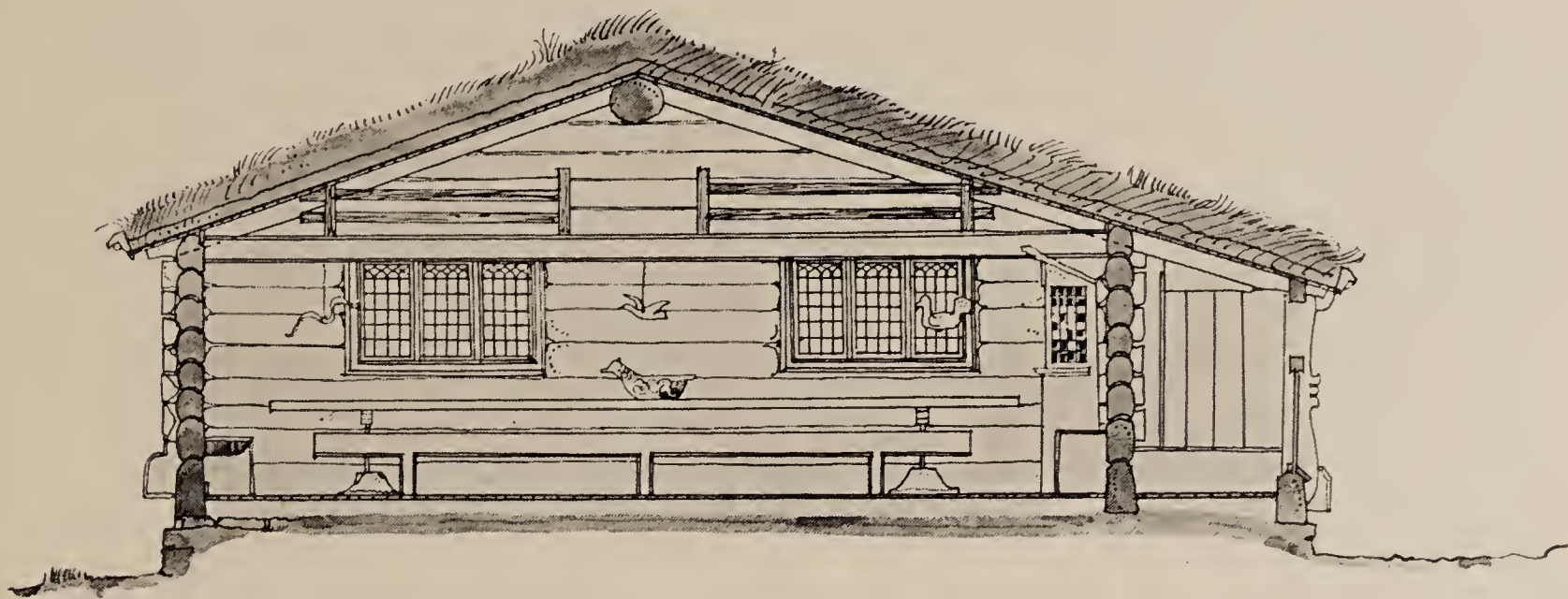

Fig. 118. Tverrsnitt av Hjelstarstuen sett mot «kronen» og bordhimmelen. Målestokk 1:100.

Saa snildelig lode de væven gaa,
den ældste hun rendte, den yngste slog paa.

Saa vævede de i den første list
den hellige jomfru og Jesum Krist.

Saa vævede de i det andet rør
Norgelands dronning og alle hendes mør.

De vævede hjort og vævede hind,
de vævede sig selv med blegen kind.

«Disse to søstre», skriver Sundt, «minder mig om et sagn, jeg horte i Gudbrandsdalen netop i anledning av oppstadvæven. To tvilling-søstre i Dovre sogn var fødte saaledes, at de var sammengroede — de havde kun to hænder og to fødder tilsammen, men ellers var de to personer, talte og spiste hver for sig o.s.v. De vævede et kunstig

¹ Oppstadvæven var jo den eneste vevstol våre forfedre kjente i gamle dager. Det er igrunnen merkelig at den på enkelte steder har holdt sig så å si til vår tid. I Gudbrandsdalen gikk den forholdsvis tidlig av bruk. Jeg har ikke funnet mer enn en helt bevaret, men flere levninger av dem. Det yngste åklæ er fra Lom og datert 1765. Antagelig har «oppstadgognen» ikke vært i bruk her i dalen i det siste århundre.

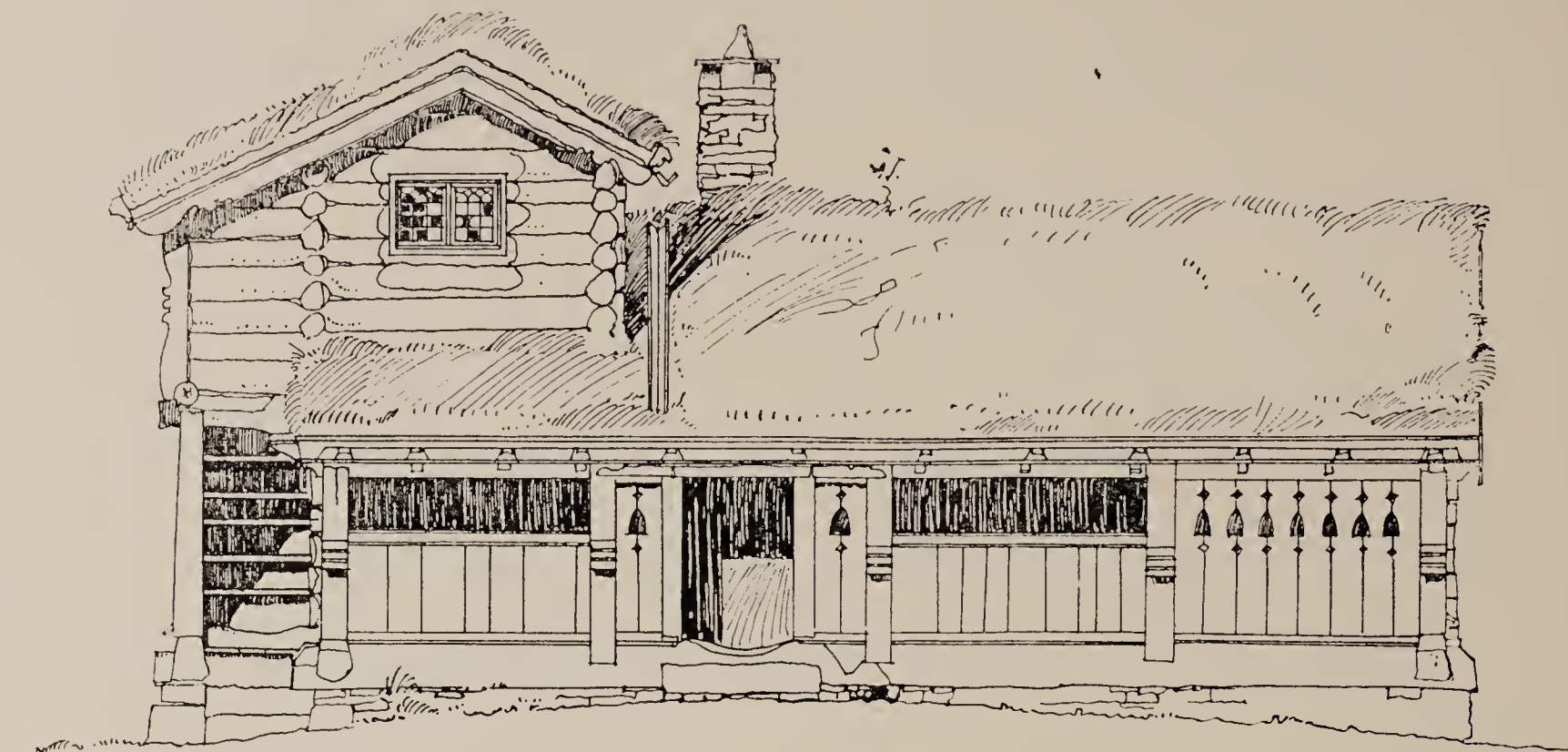

Fig. 119. Hjeltarstuens lengdefasade. Målestokk 1:100.

Fig. 120. Hjeltarstuens gavlfasade. Målestokk 1:100.

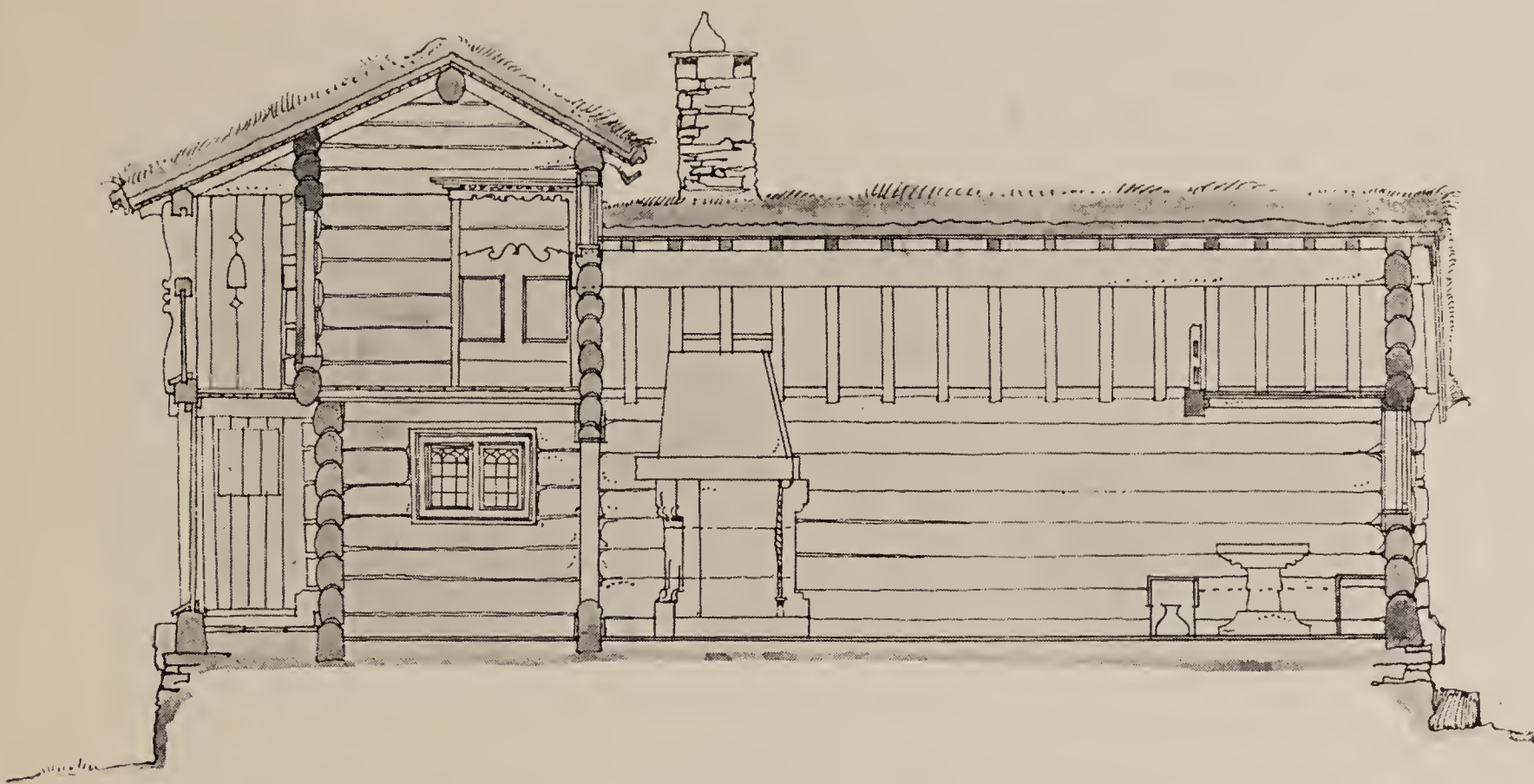

Fig. 121. Lengdesnitt av Hjeltarstuen. Målestokk 1:100.

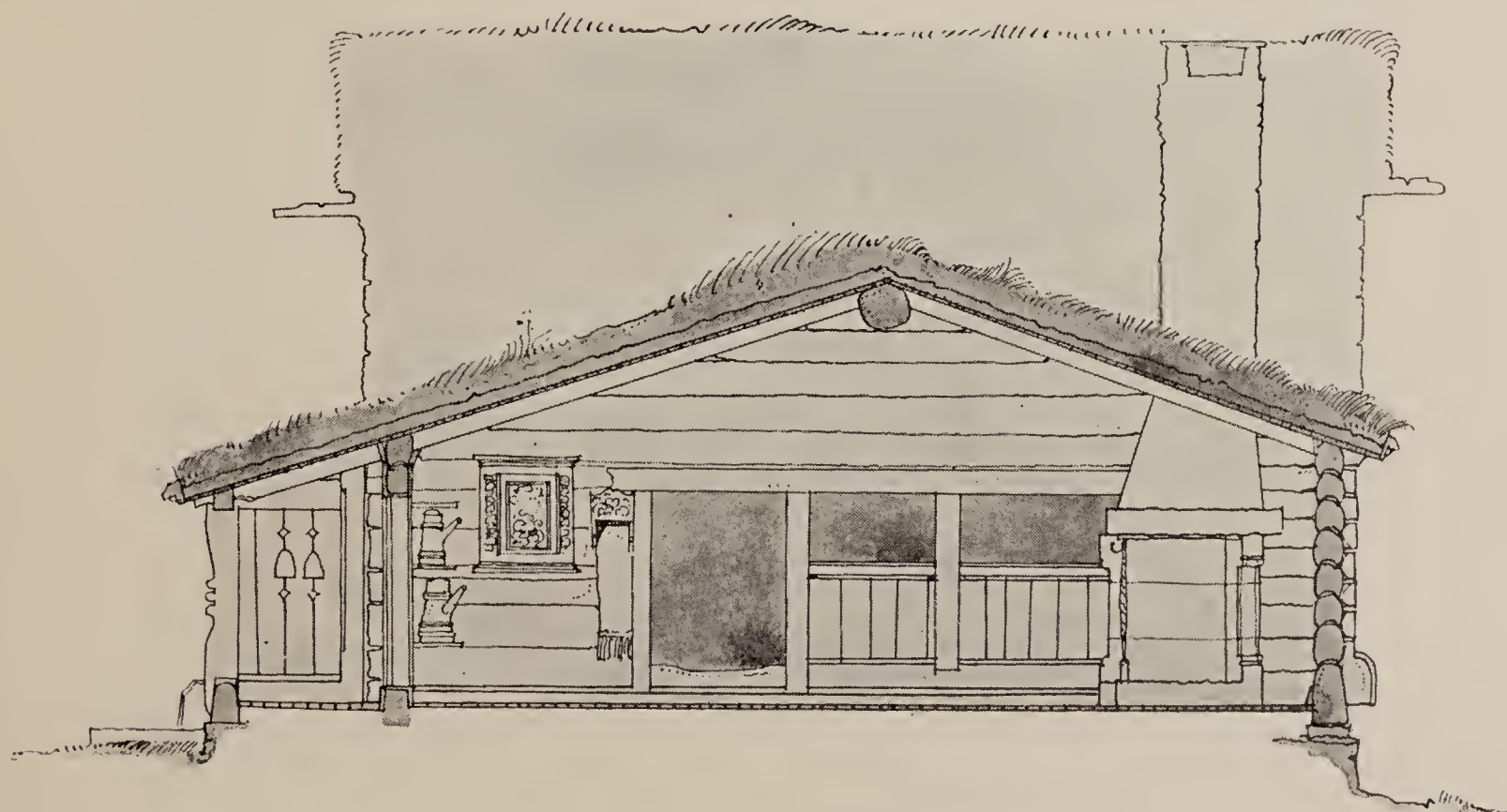

Fig. 122. Tverrsnitt av Hjeltarstuen sett mot kleven. Målestokk 1:100.

uppstad-aaklæde eller en husbunad, (som det ogsaa kaldes, fordi det var bestemt til væggeprydelse), med indvirkede bibelske stykker, og de vævede det som en gave til kirken, med bøn til Gud om, at han

Fig. 123. Oppstadvev (Uppstadgogn).

vilde lade det blive saa vel for dem, at de fik forløses fra denne verden paa en gang. Dette synes at have været mere end et sagn; thi Hjorthøy omtaler det samme i sin Gudbrandsdalens beskrivelse (1786); men paa hans tid var den interessante husbunad (som han ligeledes kalder den), forsvundet fra kirken, formentlig engang solgt

Fig. 125. De kloke og dårlige jomfruer. Dovre.

Fig. 124. De kloke og dårlige jomfruer. Lesja.

Fig. 126. Helligtrekonger-teppe. N. Fron.

Fig. 127. Helligtrekonger-teppe. Kvarberg i Vågå.

Fig. 128. «Justitia-teppe». Ringebu.

Fig. 129. Variasjon av de kloke og dårlige jomfruer.
Lom. (Magasinert).

sammen med udbrugte messe- og alterklæder.»¹ Tilhøre for inngangsdøren henger et teppe i sjelden friske farver, forestillende de hellige

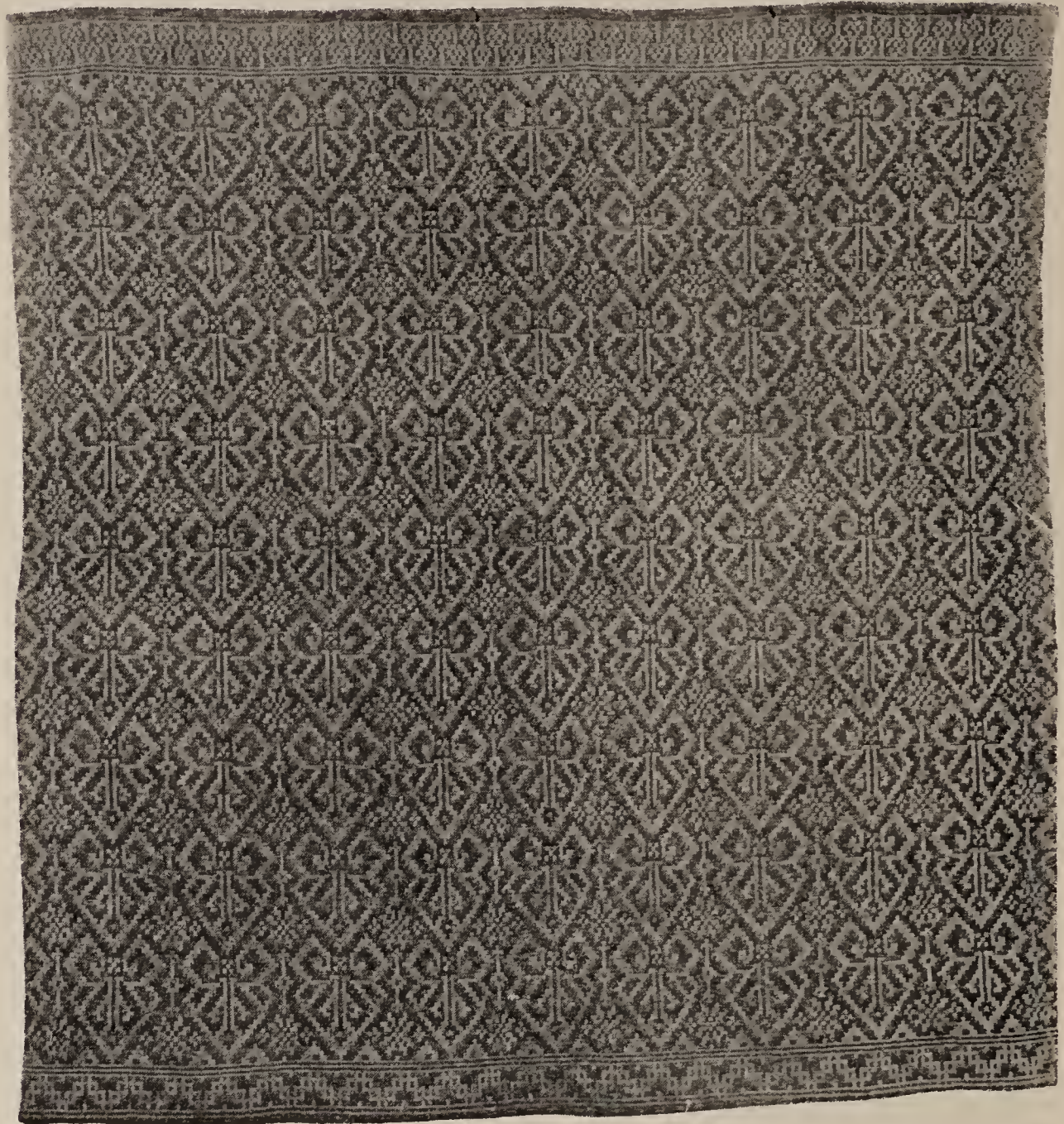

Fig. 130. Flensvevnad-teppe. Lom.

¹ Det åklæ Sundt forteller om, så jeg sommeren 1887 på Nordre Arneklev, Dovre. Det var såvidt jeg kan huske, et lignende åklæ som fig. 127, men noget større. Det var det første jeg så av den sort, og jeg glemmer aldri det inntrykk det prektige stykke og dets historie gjorde på mig. I det ene hjørne hadde de vevet inn sitt eget billede, og det passer godt til sagnet om deres utseende. De to søstre var født på Hekne, en plass under Lie, Dovre, senere lagt inn under gården. De gikk almindelig under navn av «Heknesøstrene». Det er spørsmål om ikke alle såkalte helligtrekongertepper med den ottekantede dyrebord er vevet av disse to, da de er adskillig bredere og mere kvadratiske enn sådanne tepper i almindelighet og har en slående likhet med det jeg så på Arneklev. Med hensyn på tiden passer det også godt.

Åklædet var tilsalgs, men jeg hadde ikke penger nok til å kjøpe det, ingen kjente jeg heller deroppe som jeg kunde låne av. Det stod bare kr. 20,00 mellom oss. Tre

tre konger tilhest og tilfots (fig. 127). Det er Samlingenes yngste åklæ (1735). Rundt omkring går en eiendommelig ottekantet bord med

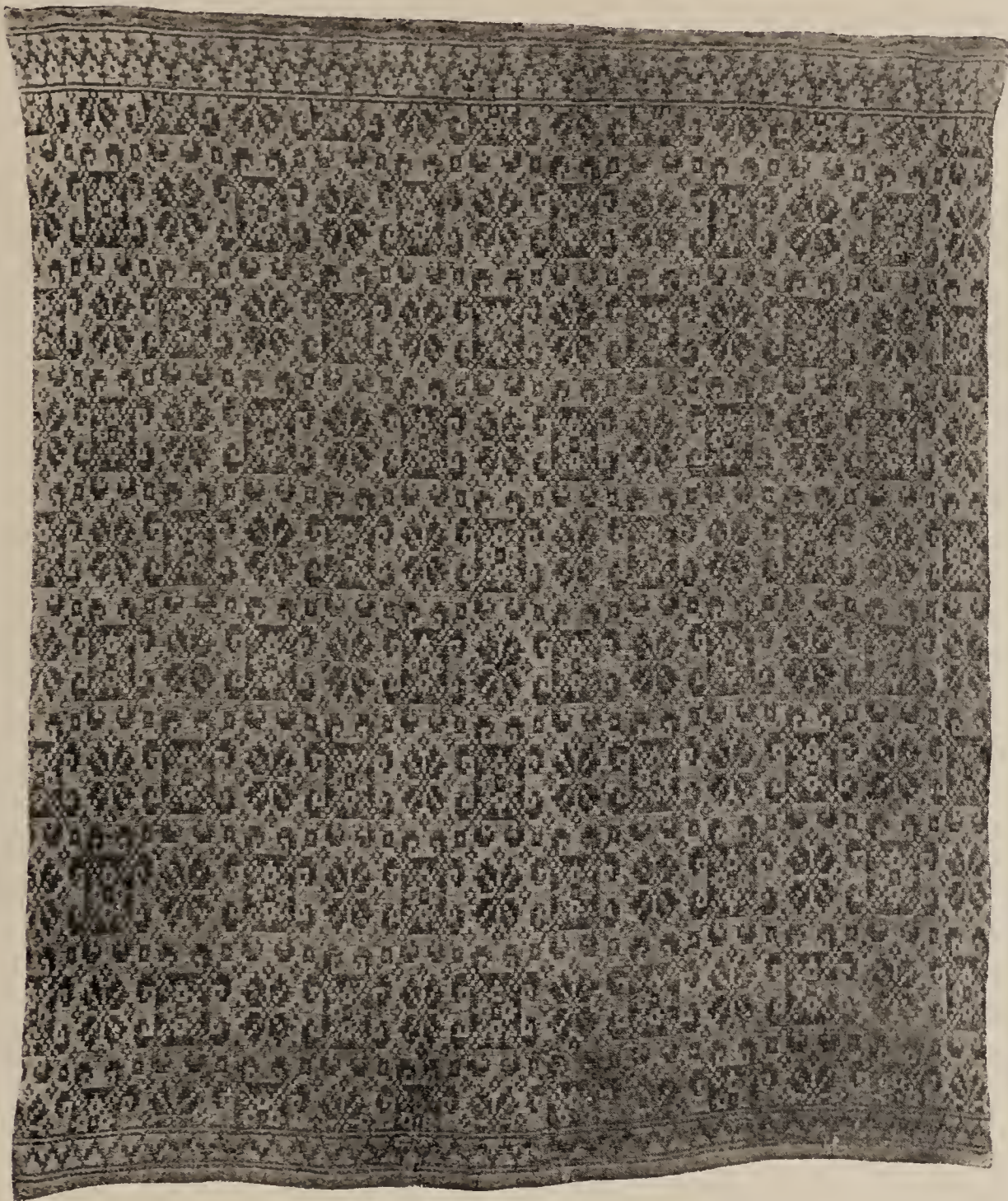

Fig. 131. Flensvevnad-teppe. Skjåk.

dager lå jeg over på nærmeste stasjon — jeg likesom ventet på en eller annen utvei, og hver dag måtte jeg en tur op på gården for å se åklædet.

Men mannen vilde ikke slå av på sitt forlangende, og om henstand vovet jeg ikke å be. Jeg måtte fortsette med mitt lass nedover. Det var nemlig min første tur i dalen, og jeg hadde gjort mitt første større innkjøp av gamle ting. Det var ikke videre staselig skyss jeg hadde — jeg fikk kjøre med en gammel ferdemann fra Lesja, som skulde ned til Lillehammer for å hente varer for en landhandler. Jeg satt på en høisekk øverst på lasset, men en stoltere mann har neppe kjørt inn i vår lille by enn jeg hin aften. Det store, prektige åklæ husket jeg på hele vinteren. Neste sommer skulde det blit mitt — men neste sommer var det solgt. En opkjøper hadde vært der i mellemtiden. Det gikk til Trondheim, het det, og videre til England.

dyrekredsen. Over husfarens plass henger «de kloke og de dårlige jomfruer» (fig. 124), mellom begge vinduer et stort prektig skybragd-åklæ i prektige farver (fig. 132).¹ Over det annet høisete — husmorens plass — sees en annen utgave av de kloke og dårlige jomfruer (fig. 125), ved siden derav et stort helligtrekonger-teppe (fig. 126) i to felter, og

Fig. 132. Skybragd-åklæ. Vågå.

endelig kanskje det eldste i rekken, «justitiaåklædet» (fig. 128). Ophengningen avsluttes med en lang smal skybragdbord ved peisen.

Det hverdagslige er således her fjernet. Sengen vi er vant til å finne i kråen skrås overfor inngangsdøren, er borte, likeså vevet. Bordet er stort og massivt og strekker sig tvers over stuen i hele dens bredde fra det ene høisete til det annet. Og på selve bordet står de underligste lysestaker i form av løver i forskjellige stillinger, skåret både i kleber og tre. To av disse skal ha tilhørt Berdon Seielstad. Foran husfarens plass står det prektige osjukahorn¹ hvorav han ifølge

¹ Om dette sier sagnet: For mange hundre år siden kom en vakker sommeraften en ung mann fra Nordre Fron ridende på sin ganger over Lo-moen til sitt hjem Lo.

gammel tradisjon alltid drikker sine gjester til. Ellers bruktes jo almindelige ølkanner.

Men la oss se på ordningen ellers i stuen.

Peisen finner vi ikke her som i Per Gynt-stuen stående beskjeden innenfor døren. Nei, den har likesom skredet tvers over gulvet og

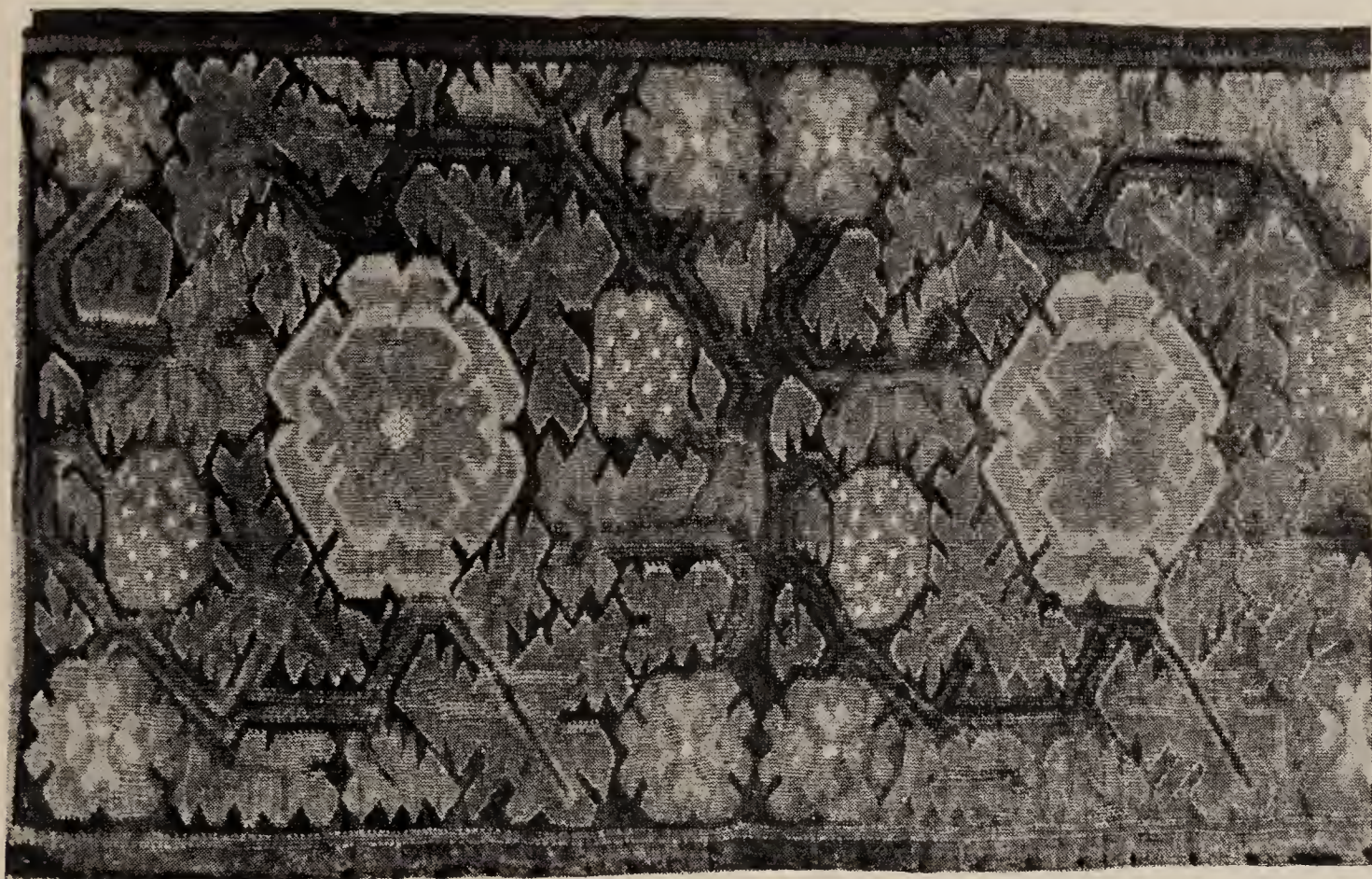

Fig. 133. Del av hyndetrek fra Nordre Kleppe, Vågå. Fra 1730-årene.

tatt plass i kråen rett imot den inntredende. Fra nu av synes den å ha tatt kommandoen over hele stuen — alt det øvrige inventar har måttet rette sig efter den. For det er i virkeligheten så, at det er ildstedene som har bestemt de forskjellige hustyper og utstyr — ikke omvendt.

Som tidligere nevnt er årestuen på disse kanter meget tidlig gått

Han hadde vært ute i vikingeferd i flere år. Men i det samme han var kommet inn i tykkeste skogbrynet, fikk han høre sådan vidunderlig deilig musikk, og han blev var et helt tog, som kom ham imøte. Foran gikk den vakreste jente han ennu hadde sett, med et gullbeslått horn fylt med en skummende drikk. Hun rakte ham hornet og bød ham velkommen tilbake igjen efter den lange ferd. Han tok det; men i det samme gled hans blick nedover hennes grønne skjørt, og han så til sin forbauselse en busket hale stikke frem under den gullvirkede skjortekant. Straks var han da på det rene med hvad slags folk han hadde for sig. Lynsnært tømte han trolldrikken bakover sin skulder, så hornet blev hengende hvelvet over.

av bruk. Det eldgamle ildsted har likesom ikke kunnet forlike sig med vindu og tregulv. Men en lang tid blev åren hengende igjen i et og annet ildhus på en husmannsplass eller seter, som om den vilde

Fig. 134. Interiør av Hjeltarstuen. Kleven tilvenstre.

se om det virkelig var alvor med det nye ildstedet som så fort hadde jaget den på dør. Men peispipenes antall økedes for hver tid, og tilslutt lukket ljorehullet sig over mønet som et trett øie der i århundrer hadde stirret op mot himmelen.

Trygg og bred stod peisen snart i hver manns stue med sin lange røkppe høit over torvtaket, bygget op på sin egen grunnmur som en selvstendig bygning i huset. Uten å ta hensyn til åsene banet den sig vei hvorsomhelst — ofte finner man en forkullet ås stikkende tvers gjennom pipen. Stuen hadde med ett fått et helt annet preg. Den var blitt lysere og rummeligere. Røken lå ikke lenger under takåsene

som en grå, dottet masse og sved i øinene såsnart man reiste sig i været. På samme plass har peisen nu stått i hundrer av år og har i den hele tid ikke undergått videre forandringer. Den har bare flyt-

Fig. 135. Langeleik fra Skåbu, N. Fron.

tet sig mer eller mindre frem på gulvet¹ som for å prøve hvor den tok sig best ut og kunde gjøre mest nytte for sig. Det er antagelig det siste hensyn som har vært det bestemmende, idet man ved å flytte peisen noe ut fra veggen også har utnyttet strålevarmen fra kinnstenene.²

I utseende minner peisen mere om røkovnen enn om åren. Det eneste vi i denne forbindelse finner igjen av det gamle ildsted, er den firkantede stenlegning (århellen) hvorover peisen har bygget sig op. Men selv denne har fått en litt annen form. Over århellens indre hjørne reiser sig peisens sider, kinnstenene, som en opslått bok med ryggen inn mot kroken.³ Vinkelen mellom dem er alltid over 90°, så lyset og varmen kan kastes ut over stuen. Fra kinnstenenes overkant strekker brynstenene sig frem på peisstøtten (ovnsjernet), som stikker op fra århellens forreste hjørne. Ildstedet blir således helt åpent inn til stuen. På brynstenene hviler den murede kappe. Den skråner jevnt innover mot kroken og ender tilslutt i pipen, som forsvinner op gjennom taket. Såvel kinnstenene som brynstenene er her i dalen i regelen av kleder og kan ofte være meget smukt profilert langs kantene, dels endog utskåret. Kappen og pipen derimot er av

Fig. 136. Brudeskje av tre med bevegelig skaft i form av en tredelt kjede. Skåbu.

¹ På Nordre Skjåk står peisen i søndre stue ca. 4 alen frem på gulvet. Dette er også tilfelle i den nedre stue på Bjølstad i Heidal. Herm. M. Schirmer forteller i sin avhandling «Aare, røgovn, peis» i årsberetning for Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring 1904, side 25, at han på Korpbergplassen under Harildstad i Kvikne har funnet peisen stående midt på gulvet.

² Rummet mellom veggen og peisen benyttedes gjerne til vedrum og var stenlagt. Hvor peisen står langt frem på gulvet, har jeg endog sett sengen anbragt bak den.

³ Op fra århellen står gjerne en kegleformet sten «brunnarstein», men her mangler den. Den var løs og kunde skiftes ut.

Fig. 137. Tunet ved Skjåkhusene sett sønnenfra.

gråsten, da helst av tynne, flate stykker. For trekkens skyld vider pipen sig jevnt ut opover fra taket. Rundt pipens vegger er innmuret flate stenheller («dryppestener») for at regn og sne ikke skal trenge inn mellom pipen og taket.

Fig. 138. Kiste fra Lesjaskogen.

Men uaktet peisen har tatt plass i hjørnet rett imot inngangsdøren, er den fremdeles stuens samlende punkt, og det kanskje mere enn åren noensinne har vært. Om den samles husfolkene i de lange, mørke vinterkvelder med sine mangehånde arbeider. Her drøftes dagens små hendelser, og her fortelles nytt utenfra — berettes historier, sagn og eventyr. Da var det helst de gamle som måtte til. Slik kortedes de lange aftener.

Hvad peisen her angår, avviker den ikke stort fra dem vi vil få se i de andre stuer i Samlingene, skjønt denne er den eldste kjente peis i Gudbrandsdalen og den enkleste av dem alle. Den er i alt vesentlig bygget som i de øvrige. Riktignok er den noe lavere og i det hele tatt litt tyngre i sin konstruksjon, men alt i dette hus virker tungt og massivt — fra tøftstokken til mønsåsen, fra langbordet til den firearmede lysekrone under taket. Peisstøtten er et fortrinlig stykke smedarbeide, som man uvilkårlig må legge merke til. Den er tvunnet sammen som et taug av tre like tykke jernstenger. Peisstøtter pleier

Fig. 139. Skjåkstuene sett fra den søndre ende av tjernet.

ellers i almindelighet å ha et midtparti i form av en ring eller kule til støtte for vindskjerdings, men denne har intet sådant. Dette ildsted har jo rimeligvis vært innsatt kun for opvarmningens skyld, ikke for kokning.

På Hjeltar har det nemlig fra gammel tid av bodd rike og mektige folk. Et gammelt slektssagn fra Skjåk beretter at ingen mindre enn en dansk prinsesse ved navn Anna Katarina, Marina, prinsesse Dyrana Austinia — datter av Christian den 4. — skal ha residert i denne stue. Hun skal ha forelsket sig i en ung vakker gutt fra gården Hjeltar som var innkalt til militærtjeneste. Hans rang vites ikke, men da hun på grunn av sin høie byrd ikke fikk tillatelse til å gifte sig med ham, strøk begge i all hemmelighet til Norge, og stanset ikke før de kom helt op til Skjåk. Der slog han sig ned på fedrenegården øvre Hjeltar på Ramstadstranda, hvor de i bodde mange år; men da deres datter blev gift med den rike gårdsgutt på nedre Hjeltar, flyttet også Katarina — som hun almindelig kaltes — og hennes mann dit. Katarina skulde være en ualmindelig begavet og dyktig kvinne. Flere av Gudbrandsdalens beste ætter kan føre sitt stamtre tilbake til Hjeltarfruen.

Hun skal heller ikke være kommet tomhendet tilgårds. Ting som ennå finnes innen slekten efter hende, bærer preg av at det ikke kan være grepet helt ut av luften dette med den fine byrd. Efter gjen-

Fig. 140. Bord fra Ringebu skåret av Kristen Listad. (Magasinert)

standene å dømme har Katarina ialfall ikke vært en almindelig kjøbenhavnsk borgerdatter.¹

Men det meste av hennes efterlatenskaper gikk dessverre tapt ved

¹ En annen variasjon av samme beretning sier at hun skulde være en datter av Eleonora Kristina Ulfeldt. Begge disse sagn hviler rent i det dunkle og har vel liten sannsynlighet for sig. Ialfall kan det neppe være en datter av Eleonora Kristina, da alle hennes barns skjebne er kjent; men det er derimot en mulighet for at hun kunde være en datter av hennes søster Elisabeth Augusta, gift med Hans Lindenov til Iversnæs. Deres ekteskap var ulykkelig. Efter mannens død 1659 levet hun med sine mange barn i stor fattigdom i København. I kongebrev til Skattkammerkollegiet av 16. november 1664 er forordning om at hun skal utbetales 100 riksdaler månedlig, dessuten 50 lavner ved årlig. Et kongebrev av 20. juni 1671 bevilger henne 500 riksdaler til en karosse og behørige hester. Under 22. januar 1672 fikk hun ekstra 1000 riksdaler og 4. april 1674 300 riksdaler «denne gang».

Blandt hennes mange barn var en ved navn Anna Catharina, som ifølge Eleonora Kristina Ulfeldts «Jammersminde», pag. 508—10, fulgte denne ut av fengslet 18. mai 1685. Det kan da være en svak mulighet for at det er denne Anna Catharina som har bodd på Hjeltar.

en ildebrann for lengere tid tilbake. Da holdt også dette hus på å gå med. Ramloftets forside bærer ennu merker av denne ulykke.

De to små vinduer i Per Gynt-stuen har vokset både i høide og bredde. Høisetet har heller ikke tapt sin gamle plass, men er flyttet over til den motsatte vegg ved vinduet skrås over forpeisen. Lang-

Fig. 141. To større ølboller fra Lom. Sådanne hadde under gilder sin faste plass i stuen. Til å drikke av bruktes mindre boller, ofte i form av gjess (som på billedet), som svømmet i øllet.

bordet har selvfølgelig slått følge. Men benkene rundt veggene har sin gamle plass.

Tvers over stuen, i høide med den øverste kant av vinduene, brer en himling sig fra kronen til veggene beskyttende over bordet. Dette

Fig. 142. Ølkjenge fra Lesja.

kommer således til å stå med hele sin anretning og sine sitteplasser under et særskilt tak i selve stuen. Den slags ordning med himmel over spisebordet var ingen ualminnelig skikk i den tid, da dette hus blev bygget, ialfall ikke i Danmark,¹ men den var sikkert ukjent i Gudbrandsdalen. Men arrangementet har visstnok hatt en annen betydning hos oss enn i Danmark.

Da den hviler dels på kronen, dels på selve veggene og således er meget solid bygget, har den ved større gilder vært benyttet til soveplass, særlig for de unge. Begge jernkrokene, hvori stigen blev festet for op- og nedgang, sees ennu på midten av av kronen, likedan rekkverket på hver side.

En 20—30 kunde få plass deroppe. Leiet blev i almindelighet redet av halm med åklær og ryer over.

Fremskapet eller lokkhyll-skabet (fig. 166) som det her heter, og roskabet (fig. 163) har allerede så tidlig som i dette hus inntatt sine

¹ Der lot man også et «folderigt gevandt hænge ned fra dette fremspringende tag». Troels Lund, Dagligt liv, 2den del, side 163.

faste plasser. — Slektskapet med røkovnstuens kannestol og roskap er ikke til å ta feil av. Skapet her er bare vokset litt i høiden og har fått to gitterformede dører foran den åpne del, ellers er det det samme. Roskapet har også i årenes løp strukket sig litt i lengden; men dette er likesom ikke blitt nok, — samtidig har det i hjørnet fått en liten overbygning, nærmest av samme art som kannestolen. Heller ikke her stanser utviklingen; i kroken ved husmorens plass finner vi det igjen i en ny skikkelse. Over den lille, åpne overbygning er det vokset frem et nytt skap, en gjen- tagelse av den underste del.

Denne skapform har siden utviklet sig og er blitt rådende. (Se roskapene i Løkre- og Vigstadstuen).

En lignende utvikling har også kannestolen undergått, før vi fin-

Fig. 143. Kolehatt av tre med kole. Skjåk.

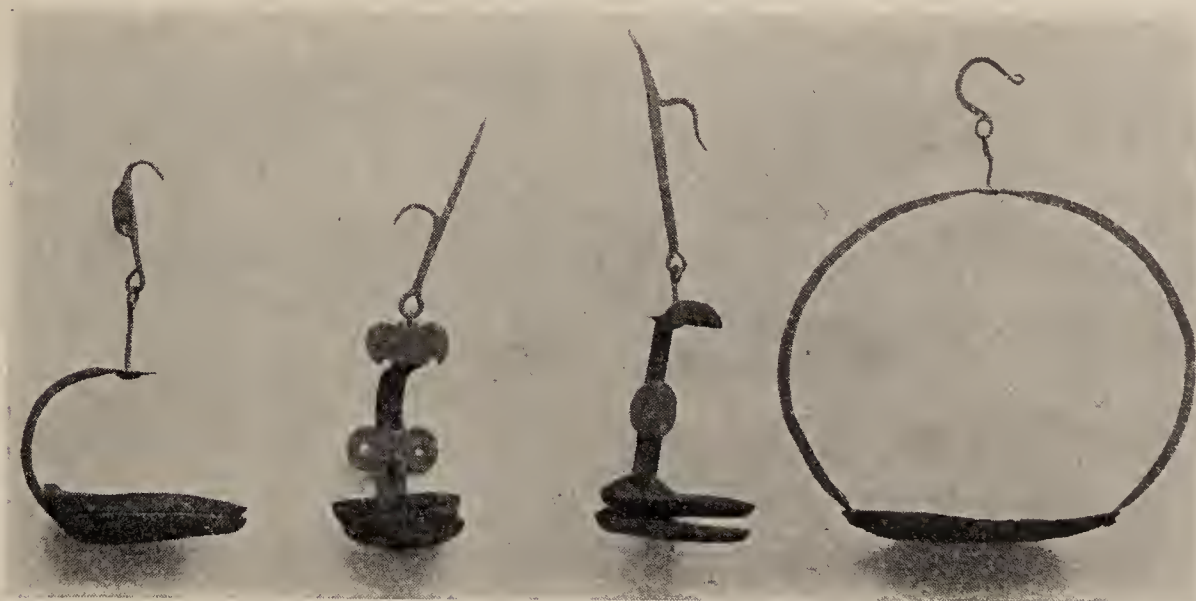

Fig. 144. Kole-typer fra Dalen.

ner den igjen som det store statelige fremskap i to avdelinger som vi snart skal se på Løkrestuens vegg. Disse to skap har i bondens stue trolig fulgt hverandre fra temmelig lang tid tilbake. Mens roska-

Fig. 145. Forskjellige knappeformer og støpeskje. Lesja og Vågå.

pet alltid har beholdt sitt navn, har det annet — større — skiftet dette etter de forskjellige utviklingsstadier. Hvilke av disse to som har optrått først, vites ikke med bestemt-
het; — men antagelig er roskapet det eldste.

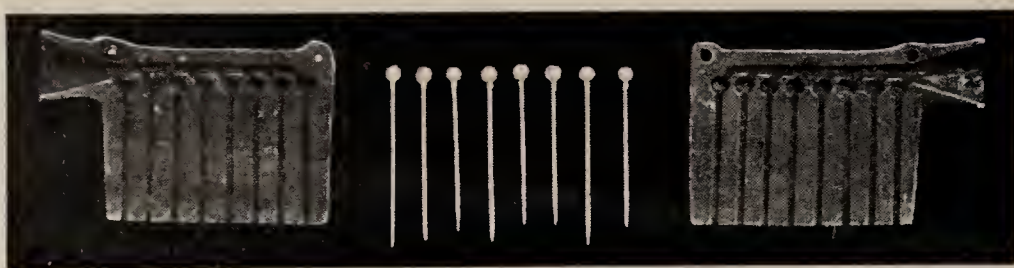

Fig. 146. Knappenåler med støpeform av messing. Lesja.

Kleven er delt fra stuen bare ved en lav brystning forat varmen bedre skulde kunne sive inn der. Og sett fra stuen ligner dette arrangement nærmest et galleri; men på samme tid gir det stuen et langt større og luftigere utseende enn

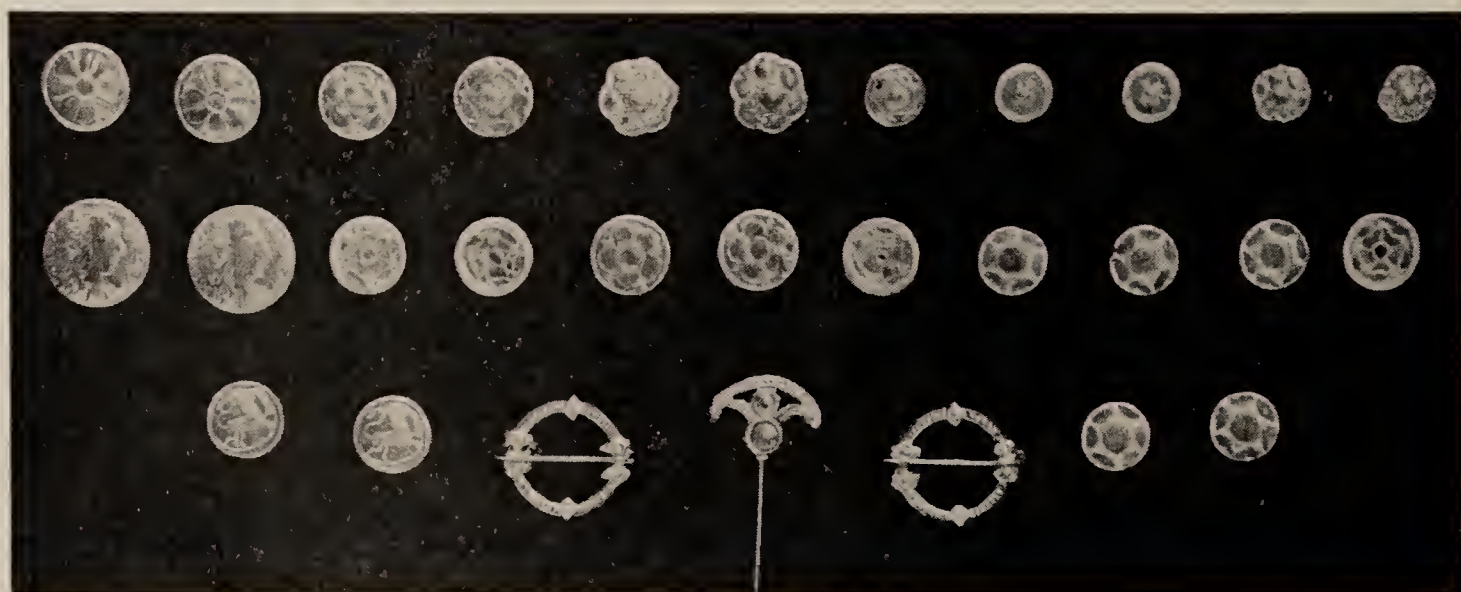

Fig. 147. Tinnknapper, støpt i ovenstående former.

Fig. 148. Typer av messingknapper fra Dalen.

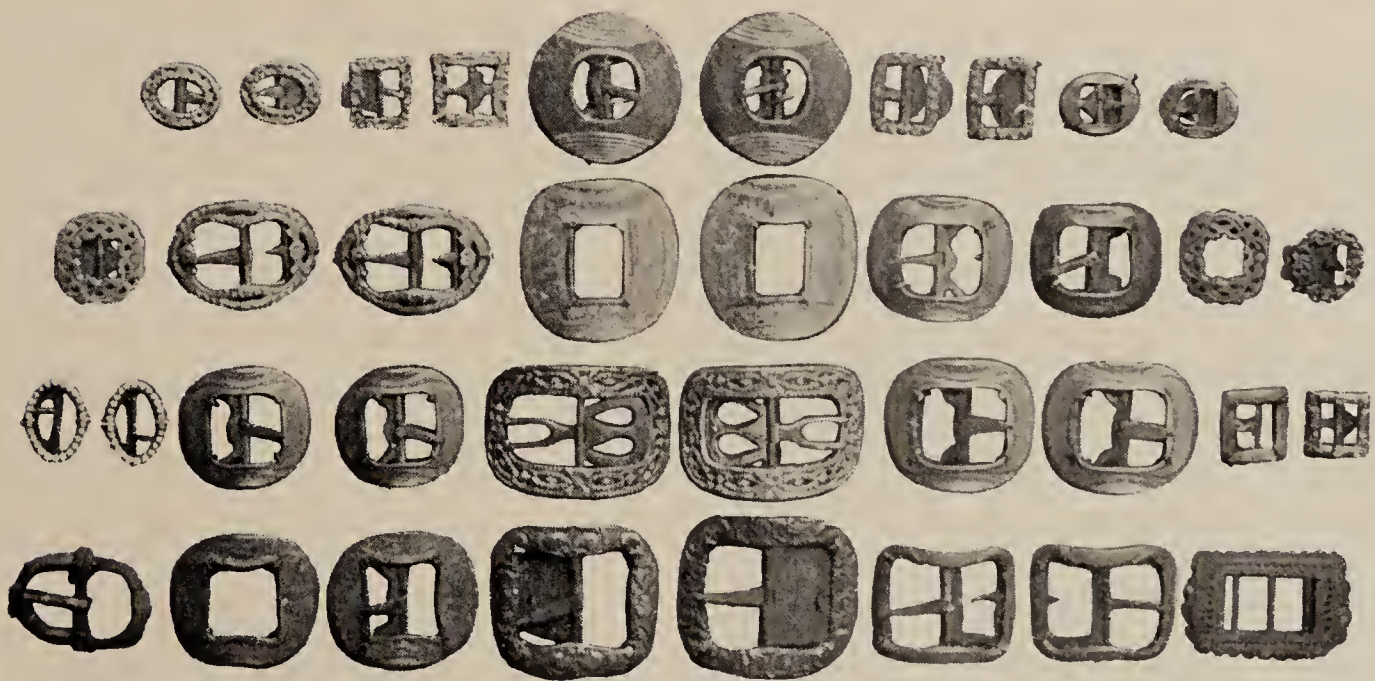

Fig. 149. Skospenner for menn og kvinner.
De minste bruktes også til knebenklær. Fra Dalen.

ellers. På stokken som avslutter brystningen, står flere prektige leketøier (fig. 167) — blandt annet to i tre utskårne krigere tilhest med vaiende fjærbusker. Over galleriets forside — ned til stuen — finner vi

to vakre åklær i livlige farver. På den firkantede stolpe som deler åpningen i to, har et lite overmåte pent hengeskap fått plass — like under henger en pust. Og mellom peisen og døren står en meget

Fig. 150. Lysestake av tre.
Fra Bøverdalen.

Fig. 151. Lysestake av tre.
Fra Dovre.

karakteristisk brugdebenk (fig. 171) med flossvevnad hynde over setet.

I selve kleven — likeledes på ramloftet over — vil vi finne flere

Fig. 152. Skive til å slå op på veggen.
Fron, 1701.

av disse benker, men alle med bevegelig rygg-slagstol — mens denne er fast. Slagstolene blev også benyttet som sovesteder. Da slog man ryggen frem fra veggen, og man hadde et forholdsvis upåklagelig leie. Særlig var de bekvemme å ta til for husmoren ved større gilder, når en hel del folk skulde overnatte.

Imellem begge dørene inntar et stort, skåret og malt hengeskap midtpartiet, et sjeldent arbeide på disse kanter. På skapets venstre side har bostkastet sin plass samt tre prektige melkar. Tilhøire i kroken står på hver sin hylle to

store øltanker med hank og tut, den ene over den annen. Øltankene spilte en stor rolle ved brylluper og andre fester. I dem blev øllet hentet op i stuen av kjellersvennen og fylt i de forskjellige drikke-

Fig. 153. Brugdebenk, også kallet klaffbenk eller slagstol.

kar. Men de blev også benyttet av kjøgemesteren til å traktere de unge av. Det gikk for sig på den likefremme måte at han gikk rundt i laget fra gutt til gutt og heldte litt av tuten i hver efter beste skjønn — det gjaldt selvfølgelig å treffe det riktige, så det hverken blev forlite eller formeget. Denne ceremoni vakte, som rimelig kan være, megen munterhet i laget og het å «tute» øl i guttene. På den ene tuts munnstykke som er av messing står:

«Jeg mon hede / Simen Stene / Af mig i pateria
Hold Jer friske / I dyd og gloria
Drik og sjung Halleluja.»

Det annet munnstykke er av bly og er uten innskrift. Skikken skal efter sigende ha holdt sig helt til våre dager i Opstryn. I Gudbrandsdalen er den forlengst sløifet.

I kleven her, hvor den ene langvegg er dekket med åklær, er det kommet noe nytt til. På den bakre vegg er det et lite blyvindu. Mønstrene på åklærne fremstiller trær, blomster, mennesker og dyr, sammensatt med en fantasi og farveprakt som man kun finner i Gudbrandsdalen. På samme vegg — under hyndetrekene — står en brugdebenk (slagstol) med hynde og et

Fig. 154. Stol fra den nu nedrevne Listad kirke, Fron, fra første halvdel av 1600-årene.

Fig. 155. Treskjeer. Fra forskjellige steder i Dalen.

stiller kjærligheten eller håpet, klokskapen, rettferdigheten og troen. Over feltene har den følgende innskrift: «J. E. P. Hansen. Christus er min trøst.¹ Anno 1609». I kisten er utstilt en hel del mindre gjenstander under glass. Den er malt siste gang 1820. Innerst i kroken sees et lite, malt hengeskap; men da det er temmelig mørkt her, og da farvene på grunn av elde er adskillig medtatt, kan man ikke se stort til den vakre maling. Især er dørenes innside rikt og smukt dekorert i rokoko.

Videre finnes her et lite, karakteristisk skåret hjørneskap (fig. 164). Mangletrærne hang før i kroken tilvenstre under vinduet og dekket veg-

flensvevnad åklæ (fig 130) over ryggen — samt stod tidligere en prektig skåret og malt ekekiste (fig. 187). — Denne kiste står nu i prestestuen på Isum. Dens forside er inndelt i 4 felter med figurer som fore-

Fig. 156. Lysestake av tre fra Seielstad, Ringebu.

Fig. 157. Foldekniver.

gen og brystningen under åpningen i kleven — helt bort til døren. De er nu flyttet over til håndverksavdelingen. — Denne samling strekker sig over et tidsrum av henimot 300 år og har megen interesse — da

¹ Minner mig om en innskrifsjon jeg fant på en himselseng hos en gammel dame: «Christus er min frelsermand, Møller er min trøstermand». (Møller er huspostillen).

flere er forsynt med årstall. — Man kan således temmelig nøie følge de forskjellige stilarters utvikling i dalen helt fra de første famlende forsøk efter vår lange forfallsperiode. Og forfallet var dypt, ikke bare i kunstnerisk henseende, men på alle områder. — Det

Fig. 158. Treskjeer. Fra forskjellige steder i Dalen.

Fig. 159. Lysestake av tre. Steig, S. Fron.

begynte med det fremmede herredømme. Bege- ret syntes ikke å bli fullt. Den ene ulykke av- løste den annen, snart sagt av enhver art. Den verste var dog den store farsot — sortedøden — som herjet fra 1349—50 og la landsdel efter lands- del rent øde. Blomsten av vår gamle kultur var knekket for århundrer. Alt syntes å ligge nede, man var glad man berget livet og hadde det allernødvendigste. «Fra den dag Norige kom under Danmark», skriver Absalon Pedersen i sin «Noriges beskrivelse», «og mistede sin egen herre og koning, så haver det og mist sin manndoms styrke og magt og begynner at blive gammel og graahærdet og saa tung, at det ei kan bære sin egen ull. Derfor begynner nu Noriges al- derdom, fordi hun blev saa gammel, kald og ufruktsommelig, at hun nu ikke selv kunde føde kongebørn som skulde være hendes regentere og hendes odel — gode kjæmper og stridsmænd faldt hende fra, en part ved sverd, en part ved pestilense udi den store mandedød». Denne trø-

begynte med det fremmede herredømme. Bege- ret syntes ikke å bli fullt. Den ene ulykke av- løste den annen, snart sagt av enhver art. Den verste var dog den store farsot — sortedøden — som herjet fra 1349—50 og la landsdel efter lands- del rent øde. Blomsten av vår gamle kultur var knekket for århundrer. Alt syntes å ligge nede, man var glad man berget livet og hadde det allernødvendigste. «Fra den dag Norige kom under Danmark», skriver Absalon Pedersen i sin «Noriges beskrivelse», «og mistede sin egen herre og koning, så haver det og mist sin manndoms styrke og magt og begynner at blive gammel og

Fig. 160. Foldekniver.

stesløse uttalelse av den begavede og varme fedrelandsvenn falt omkring 1570.

Men gudskjelov, roten var trøss alt frisk, og røken begynte atter å stige op fra de forlatte husklynger i våre fjorder og daler.

Det var vår i luften. Nye tanker og ideer var imidlertid trengt inn over landene. Nye stilarter var dukket op og gikk som en mektig flodbølge over hele Europa. Langt om lenge trengte bevegelsen også op til våre kyster og begynte å sette sine

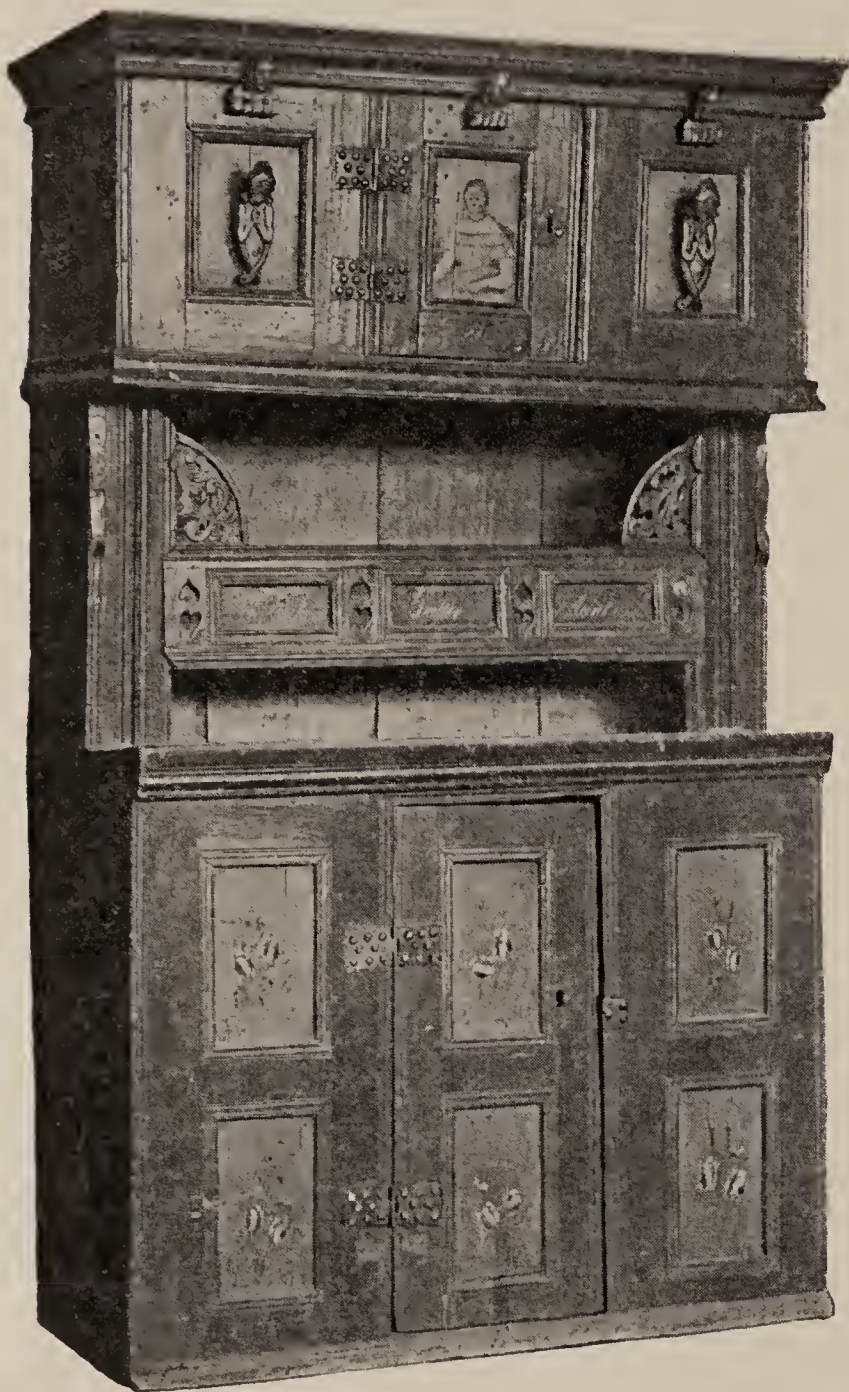

Fig. 161. Fremskap. 1670. Kvikne. (Magasinert).

Fig. 162. Roskap. Follebu.

merker på det opvåkne folk. Den gamle kunsttrang hos våre fedre viste atter livstegn, men i nye uttrykk. Vi merker det ikke bare ved gjennomgåelsen av disse mangletrær; vi finner det igjen snart sagt overalt, på svalgangens stolper, på dørenes beslag, på skap, kister, skrin, drikkekar, verktøi — ja endog selepinnene måtte utstafferes.

Det var vekst overalt. De forskjellige stilarter og motiver blandes ofte kritikkøst og klosset om hverandre; dog litt efterhvert klarnet det hele, men det tok tid.

I den første tid spiller det religiøse sterkest inn i fremstillingen. Så kommer den første spede ranke stikkende op. Den vokser. På andre finnes kerbschnittets (karvesnittets) vekslende motiver, dog mest på mindre gjenstande. Videre rokokkens lette muslingeornamentikk, ofte blandet med barokke tilsnitt; men ranken vokser fremdeles. Den slynger sig stadig sterkere og fyldigere ut over mangletrær, skrin, kister, klokkekasser, op på skapenes toppstykker, vinduer og dør-
gesimser, svinger sig behendig og lett rundt altertavler, korbuer og

Fig. 163. Roskap.
Ringebu.

Fig. 164. Roskap fra V. Gausdal.
Fra 1. halvdel av 1700.

prekestoler — ja ut på vinnskiene og stanser ikke før den er rukket helt op til mønespissen. Omkring 1730 synes ranken fullstendig å ha tatt kommandoen i Gudbrandsdalen. Og intet sted i Norge har den skutt vekst som her. Såvel de små som store arbeider er gjennomgående behandlet med en originalitet i opfatningen av de forskjellige

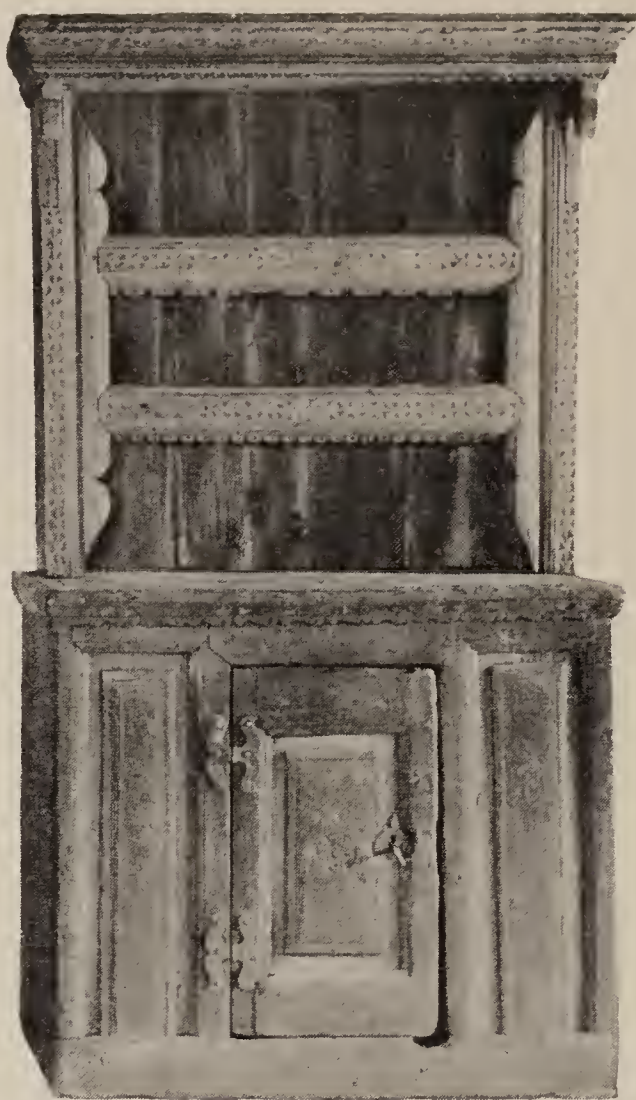

Fig. 165. Hylleskap fra Fauske,
S. Fron

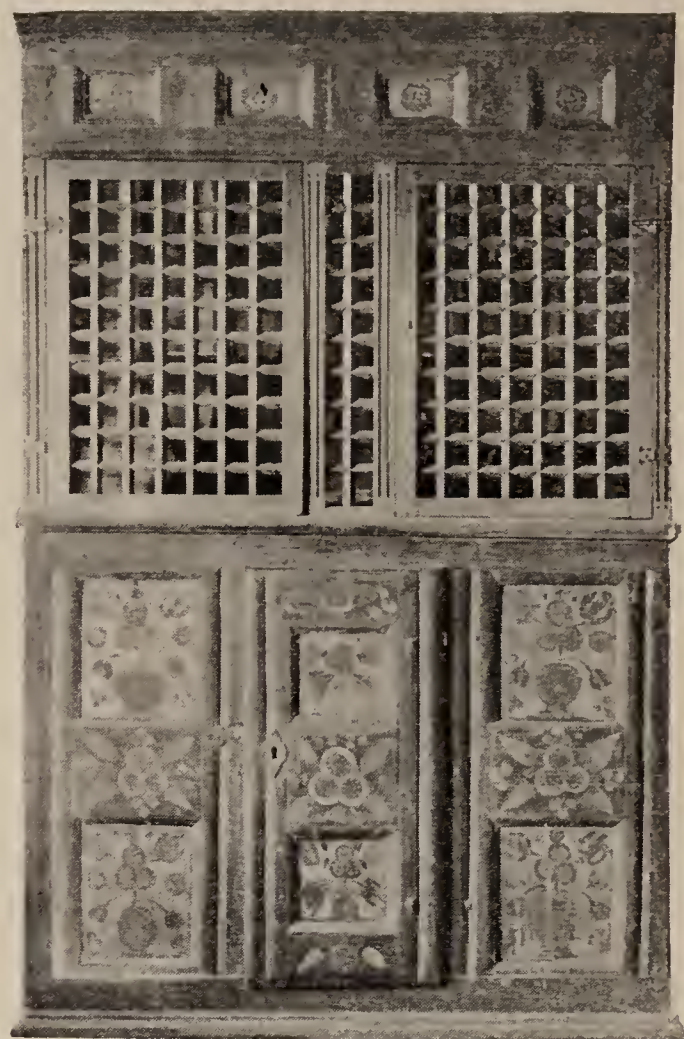

Fig. 166. Fremskap eller «lokkhyllskap».
N. Fron.

Fig. 167. Lekehest skåret av Kristen Listad, Fron ca. 1770.
Fra Skjenna, Sel.

Fig. 168. Stol fra V. Gausdal.

Fig. 169. Stol fra Lalm. (Magasinert).

Fig. 170. Stol fra Alme, Fron. Ca. 1600.

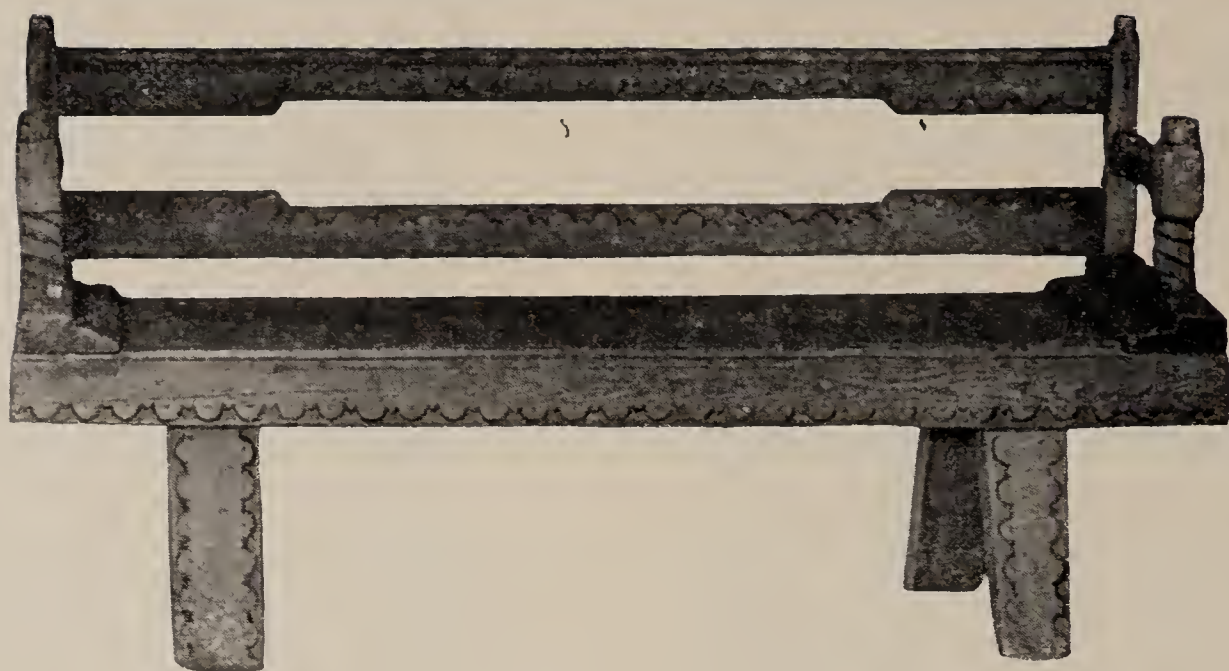

Fig. 171. Brugdebenk. Vårdalen. Lom.

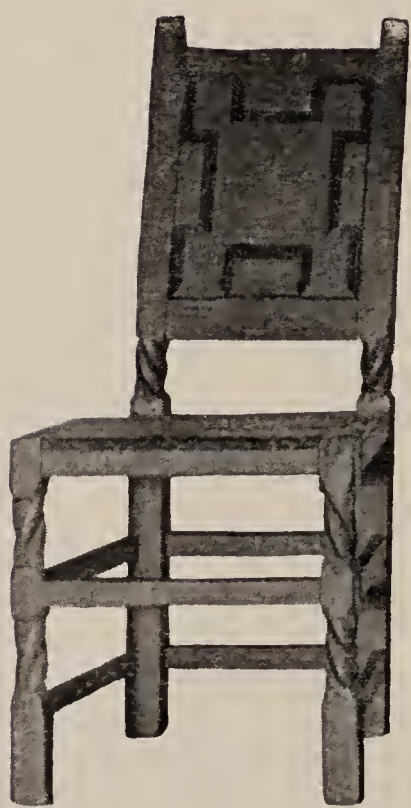

Fig. 172. Stol fra Vågå.
(Magasinert.)

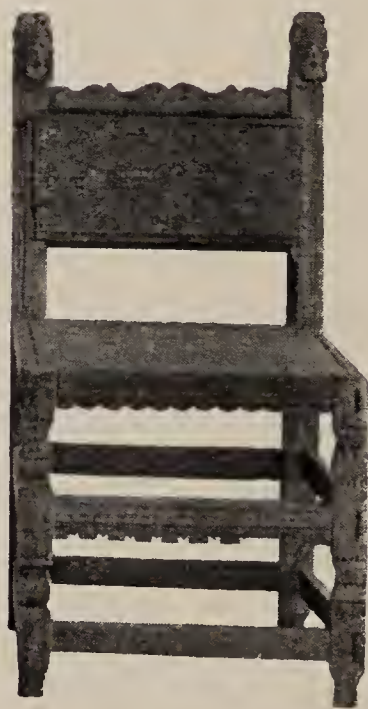

Fig. 173. Stol fra Brede-
vangen, Sel.

Fig. 174. Stol fra Vågå.
(Magasinert.)

Fig. 175. Stol fra Teige, Kvam.
Ca. 1640.

Fig. 176. Stol fra Slette, Heidal,
fra siste halvdel av 1700-årene.

Fig. 177. Stol fra Biri.

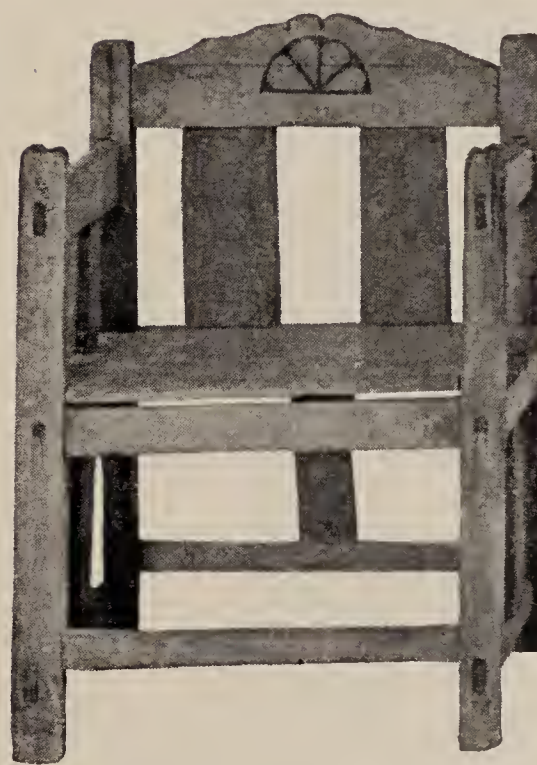

Fig. 178. Stol fra Skotterlien,
Vågå.

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

motiver og en djervhet i utførelsen som overgår hvad man ellers finner av lignende art fra den tid ute i de store kulturland. Man skulde

Fig. 179. Stoler fra Lalm, Vågå. (Magasinert).

Fig. 180.
«Tiggerpatent»
(klubbe). Utdeltes
efter sigende til
priviligerte tiggere.
(Påliteligheten tør
ikke garanteres).

Fig. 181. Stol fra Vågå.

Fig. 182. Hengskap fra Lesjaskogen.

nesten tro at de ukjente mestere som har tømret og utsmykket disse hjem, ikke har syslet med annet enn kunst hele sitt liv. Og dog var

de aller fleste husmenn eller eiet i det høieste en liten jordlapp med en stue etsteds i baklien og levde som oftest under trykkende kår¹.

Vi kaster det siste blikk gjennom det åpne galleri over den fest-

Fig. 183. Bostkast, Skjåk.

Fig. 184. Melkar, V. Gausdal.

stemte hall. Hvor tiltalende ligger den ikke foran oss med sitt eien-
dommelige og enkle utstyr — stor og trygg, et ekte bilde fra «dale-
nes dal» — preget av gammel kultur — bygget og vernet om fra slekt

Fig. 185. Øltanker, Skjåk.

til slekt. «I sandhed», sier Garborg, «maa her have vokset rank folk
under mønsaasen».

Over den vesle smale kleven her har ramloftet reist sig, men ikke

¹ Enkelte av treskjæernerne kjenner man, som «Klukkstaden», «Sætersdølen», «Anders slave» samt «Veggumen» (maler), Erland Lien (urmaker). Se Ivar Kleiven: «Segner fraa Vaagaa». «Blomstermesteren fra Ringebu», hvis egentlige navn er Kristen Listad, har Harry Fett behandlet i en særskilt brosjyre.

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

over hele stuen. Grunnen til det er at ramloftet er kommet til i den tid man ennå utelukkende var henvist til åren som ildsted. Den krevet ljore i taket, så røken kunde komme ut, og avskar derved adgan-

Fig. 186. Selepinner. Fra nordre del av Dalen.

gen til å legge loft over selve stuen. Ordningen med loftet over kleven har man imidlertid beholdt selv efterat åren var flyttet ut — og peisen hadde funnet sig tilrette.

Fig. 187. Ekekiste fra 1609. Sandbu, Vågå.

For å komme op på ramloftet må vi gå ut av stuen og op en utvendig trapp tilhøre, som fører op på loftssvalen. Og her midt på veggen finner vi inngangsdøren. Rummet har samme størrelse

Eldre og yngre renessansemotiver. Fra omkring 1700.

Fig. 188.

1. Maria med Jesusbarnet. Øverst et englehode. Lengre nede roverne på korset. 1670. Fåberg.
2. Den personifiserte dyd. 1708. Lesjaskogen.
3. Eldre mangletre fra Vågå. Nærmest renessansemotiv.
4. Renaissancemangletre. 1704. Dovre.
5. Rikt blomstergrenmotiv. Heidal.
6. Tynt bladverk og blomster. Fåberg.

Blandede motiver fra 17de århundre.

Fig. 189.

7. Eldre skurd, nærmest båndslængninger. Vågå.
8. Kombinert mangletré og primstav. Jondalen. Dovre.
9. Hjerterformede inndelinger. Rundt kantene leses: «Det lader en pige wel anstaa at hun madler klæderne saare fint och well». Fåberg. 1661.
10. Med bladborder. Årstall 1674. Kvikne.

Yngre ranke fra slutten av
18de århundre.

11

12

13

Fig. 190.

- 11. Kraftig ranke. «Klukkstad»-stil. Lesja.
- 12. Ranke. Skjåk.
- 13. Innviklet ranke, yngre. Lom.

Eldre rankemotiver. Fra slutten av det 17de
til ca. midten av det 18de århundre.

Fig. 191.

- 14. Rankegren med druer og tulipaner. 1693.
- 15. Sped ranke. 1702. Dovre.
- 16. Kraftigere ranke. Lesja.
- 17. Akantus-ranke. Vågå.
- 18. Fin «Klukkstad»-ranke. Sel.
- 19. Akantus-ranke. Lom.

Fig. 192. Laggede ølkanner fra Vågå.

Fig. 193. Laggede ølkanner fra den nordre del av Dalen.

Fig. 194. Lagget kanne fra Heidal.

Fig. 195. Dreiet kanne av valbjerke med skåret lokk og løveføtter. Ringebu.

Fig. 196. Laggede ølkanner av ener. Nordre Fron.

som kleven og er uten ildsted. Det bærer nærmest preg av et gjesterum for begge kjønn. Som vi vet, tok man det ikke så nøie den tid

Fig. 197. Ølgjess fra Vågå og Lom.

om to fremmede av forskjellig kjønn kom til å dele seng sammen — enn si værelse en natt.

Ramloftet her er forsynt med to senger i full orden, festet til veg-

Fig. 198. Drikkekar i form av fugler. Dovre og Lesja.

gen på den almindelige måte. Dessuten finnes en liten benk uten rygg, samt 3 slagstoler med hynder og åklær. I veggen over den borteste

Fig. 199. Øltrøiser. Fra den nordre del av Dalen.

seng sees et lite firkantet vindu med 6 ruter. Oprinnelig har her kun vært en glugge så stor at en mann i påkommende tilfelle kunde kripe ut på taket. Åpningen kunde lukkes fra sengen med en stor treklamp, som var anbragt like bak pipen og derfor ikke så lett kunde opdages fra taket. Vinduet vil i den nærmeste fremtid bli fjernet og treklampen satt inn på samme måte som tidligere. Den slags anordning med hemmelige utganger var ikke ualmindelig i den tid — man hadde nok ikke bare venner dengang heller — —.

Ramloftet er nu innrettet som veveloft. Veggene her er dekket på samme måte som i kleven. Øverst oppe under taket går en todelt hylle rundt hele ramloftet. Her finner vi opstilt familiens mangehånde drikkekar av de forskjelligste typer og former, (en del av disse er nu flyttet ned i kleven), dels skåret, dels malt, laggede og dreiede kanner, ølboller, øltrøiser, gjess, store og små — brendevinsdunker, kjenger og støp — ja selv «varaskålen» (fig. 200) er med. Den har et hull i bunnen med ophøiede kanter, så man samtidig med man drakk kunde holde utkikk med sine omgivelser. Det heter at den især skal være blitt benyttet av skinnsyke menn og av dem som hadde uvenner i laget.

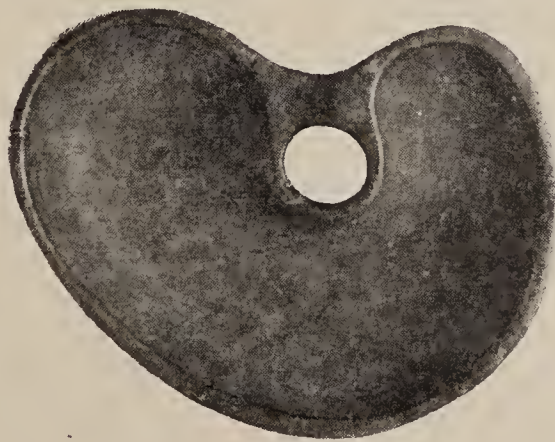

Fig. 200. «Varaskålen».

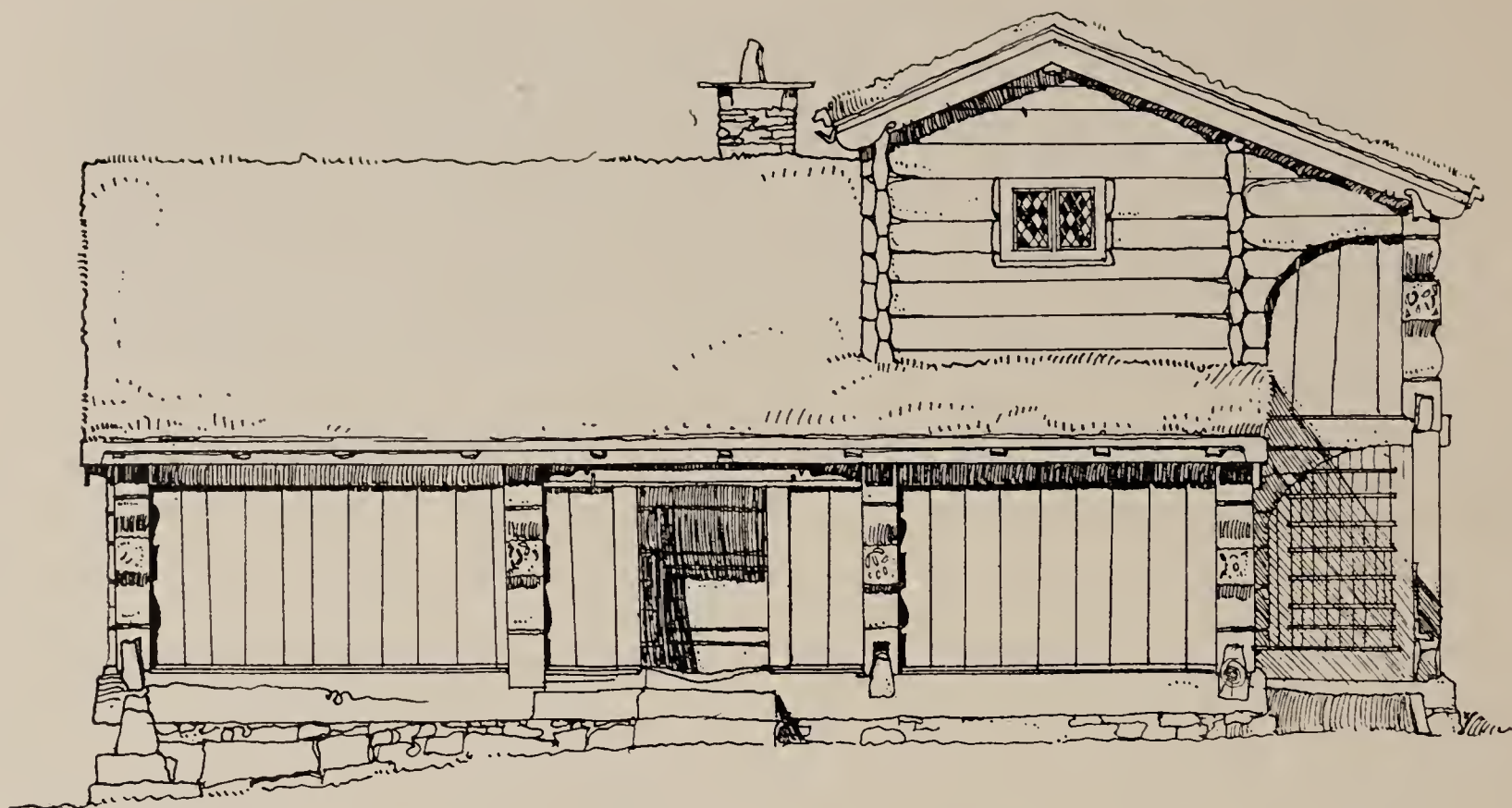

Fig. 201. Løkrestuens langfasade. Målestokk 1:100.

Fig. 202. Løkrestuens langfasade. Målestokk 1:100.

LØKRESTUEN

Hjeltarstuen kan vi betrakte som gårdens stasstue. Nu har vi hverdagsstuen — Løkre- og Vigstadstuen — igjen.

Men disse tre bygninger, samlet på dette tun, står egentlig som representanter for forskjellige slektledd. Det er frukten av en jevn om enn langsom utvikling. Solide og ærverdige ligger de der på sine grunnmurer, ikke reist av «folk fra igår», men av en intelligent, arbeidsom og fordringsløs slekt med kultur og tradisjon. Når stuen blev for trang, rev de den ikke ned, nei de lot den gamle stå og reiste en ny ved siden. De elsket sitt hjem og sin fedrenejord. De bygget ikke for sig alene, men for slekten.

Løkrestuen som også er en ramloftsstue, er litt mindre enn Hjeltarstuen. Hovedtrekkene i de to stuer er vesentlig de samme, men det ytre avviker likevel noe. Hjeltarstuens åpne svalgang har i Løkrestuen lukket sig, og ser vi nøiere efter, vil vi finne at tømmermannsarbeidet i Løkrestuen er utført med megen omhu og dyktighet.

Men også i sin opbygning avviker den noe. Mens Hjeltarstuens tak hviler på sperrer, som igjen slutter op imot den svære mønsås, bæres Løkrestuens tak helt og holdent av kraftige åser.

Løkrestuen var det første hus som blev innkjøpt til Samlingene. Som gutt hadde jeg lest om den i «Folkevennen», og alt dengang gjorde den et sterkt inntrykk på mig på grunn av sitt merkelige utseende.

Allerede i 1852, sier Eilert Sundt i sin beskrivelse,¹ stod den forfallen og ubebodd, så jeg trodde den forlengst var ødelagt. Men under et besøk i Lom sommeren 1894 fikk jeg høre at den ennå virkelig eksisterte, og jeg drog straks avgårde til Skjåk. Det var enda St.Hanskvelden, og først sent kom jeg frem til Løkre.

Under mine reiser i dalen hadde jeg sett mange gamle hus; men aldri hadde jeg truffet noe med den reisning og med de fint avveiede forhold fra tøftstokken til mønsåsen som her. Riktignok var den i

¹ Folkevennen X 1861, s. 6—7.

Fig. 203. Løkrestuen.

skrøpelig forfatning, men tross det kunde dens fornemhet, dens fine linjer i forbindelse med det enestående vakre arbeide som engang var lagt såvel i vegg som svalgang, ikke skjules; men medtatt var den av tidens tann.

I den tilstand huset befant sig, kom jeg uvilkårlig til å tenke på en gammel, utslitt mor, som engang i tiden hadde sett lysere dager, men nu var glemt og forlatt selv av sine allernærmeste.

Grunnmuren holdt på å gli ut, taket var hullet, skorstenspipen nedstyrtet, vinduene istykker. Den ene langvegg heldet så sterkt at jeg umulig kunde få stuedøren op, men måtte krype gjennom en åpning i kjellermuren for å slippe inn. Gulvet var det heller ikke videre rart med. Men da jeg omsider stod inne i selve stuen, blev jeg ikke mindre forbauset ved å finne at omtrent alt inventaret stod på plass som i Eilert Sundts dager. Fremskapet holdt riktignok på å falle i kjelleren, men for å hindre det hadde en hjelpende hånd engang i tidens løp slått et taug om det, festet til kronen.

I skapets midtparti lå en pjusket høne på et rede. Da gutten som

Fig. 204. Interiør fra Løkrestuen.

fulgte mig inn, så hønen, utbrøt han forbauset: «Ligger du her, du? Og vi som trodde at reven hadde tatt dig». — «Kommer dere aldri her inn?» spurte jeg. — «Nei, huff da», fikk jeg til svar, Og han så sig nesten engstelig omkring.

Jomfruburets inventar var også i behold. Himmelsengen stod der fremdeles i kroken, men nedstøvet og tildekket av spindelvev som alt annet. Skolemesterbenken, render og knagger for tøy, alt var der. Det var som en helt ny verden, der med ett hadde åpnet sig for mig. Jeg hadde aldri før sett et hus med sitt oprinnelige inventar, jeg stod med en følelse som om jeg var trengt inn i de dødes hjem der for hundrer av år siden var avstengt og nu glemt av menneskene.

Det var allerede sent på aftenen. Solen kastet nettopp det siste streif inn gjennom de knuste glassruter, som det ennu hang biter igjen av i blysprossene, før den forsvant bak åsen på den annen side av dalen. Lyset falt i lange, fine striper inn i stuen over fremskapet og den rikt jernbeslåtte stuedøren. Tusen og atter tusen små støvfnugg

Fig. 205. Interiør fra Løkrestuen.

beveget sig ustanselig i stripene, som om de med ett hadde fått liv. Men i krokene mot vinduene lå det dype skygger, det hele virket på mig som en åpenbaring.

Det var ikke bare de enkelte gjenstander jeg her festet mig ved, ikke bare skapene, bordet, benkene, sengen eller den lille perle av et bostkast som solstrålene nettop spilte på borte på veggen. Nei, det var hjemmet som helhet, der plutselig hadde slått døren op for mig. Det var ikke et sammenbragt hjem fra tilfeldige innkjøp i syd og nord. Heller ikke var det bygget for noen korte leveår for den enkelte. For slekten var det bygget, og alt var runnet av en støpning fra ytterst til innerst, med en kultur og harmoni over sig som gjorde mig aldeles ør.

Jeg skyndte mig ut. «Hvor er din far?» spurte jeg gutten. — «Far er på seteren», sa han, «og bestefar har lagt sig». — «Det hjelper ikke», tenkte jeg, «stuen må jeg ha», og da jeg ved ett-tiden om natten kom ut fra den gamle med kjøpekontrakten i lommen — for det var han som eide stuen — var jeg verdens lykkeligste mann.

Mens vi så Hjeltarstuen pyntet til høitid, finner vi Løkrestuen i dagligdags antrekk, men så er det jo også sommerstuen.

Roskapet fra stasstuen er her vokset op til et staselig møbel på to etasjer med åpent rum i midten. Kannestolen fra Hjeltarstuen med skap og hyller har undergått en lignende forandring og har antatt

L Ø K R E S T U E N

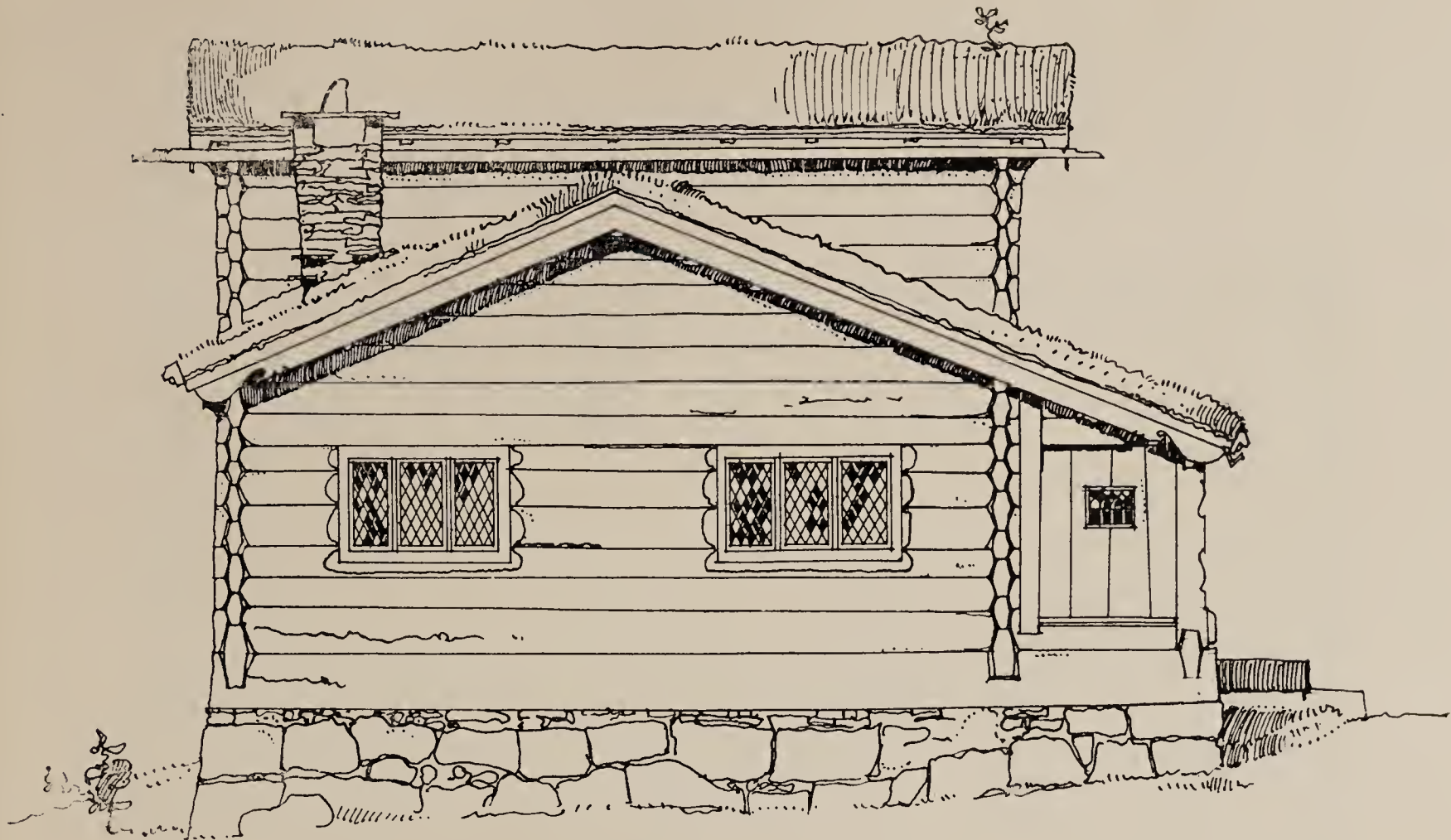

Fig. 206. Løkrestuens gavlfasade. Målestokk. 1:100.

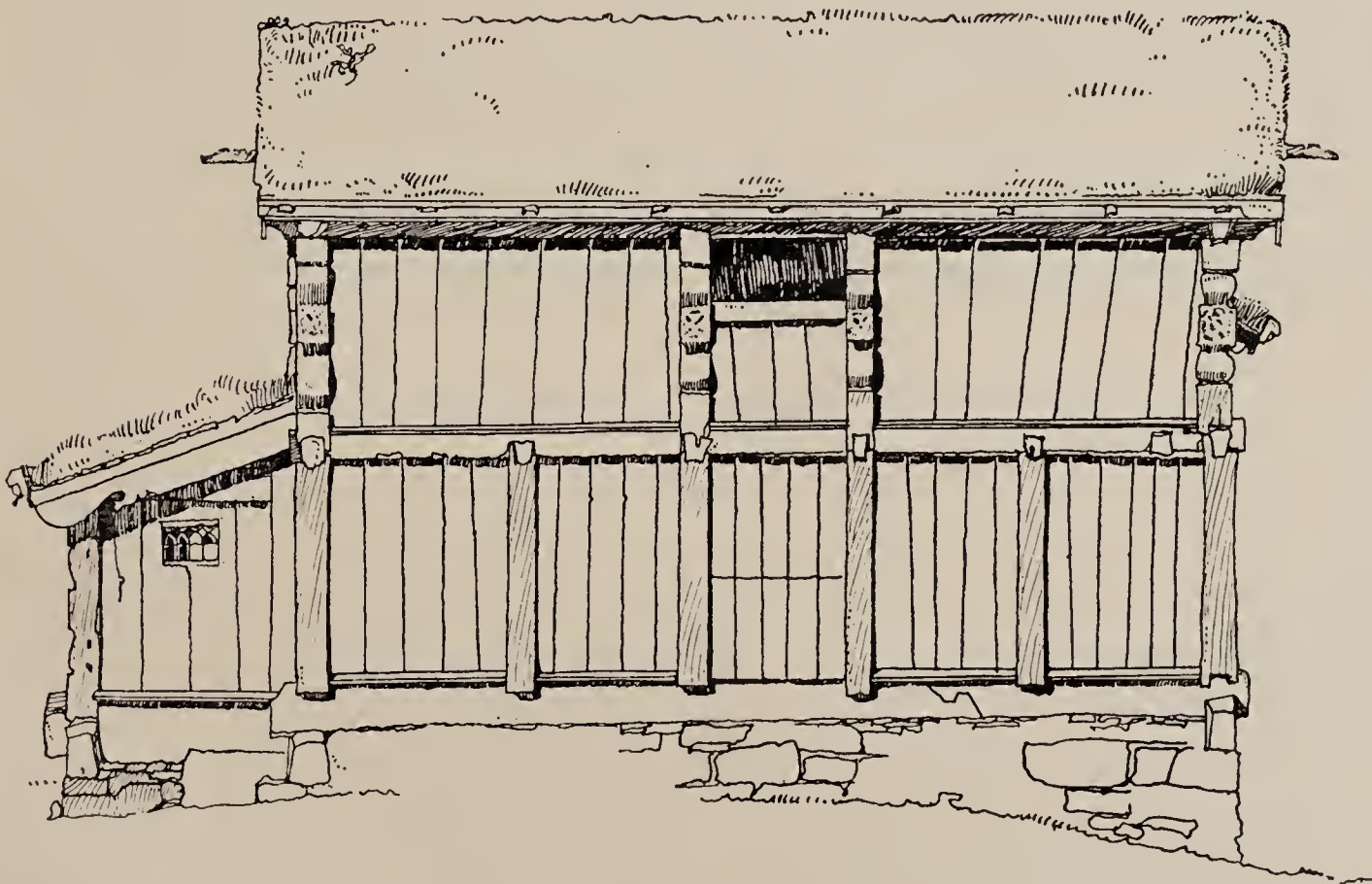

Fig. 207. Løkrestuens kortside med svalgang. Målestokk 1:100.

navnet fremskap. Imellem disse to skap henger høisete-åklædet, og over dette igjen strekker sig en hylle fra roskapet til kronen med endel gamle bøker og almanakkør.

Ved fremskapets venstre side har «blandstampen» krabbet op på

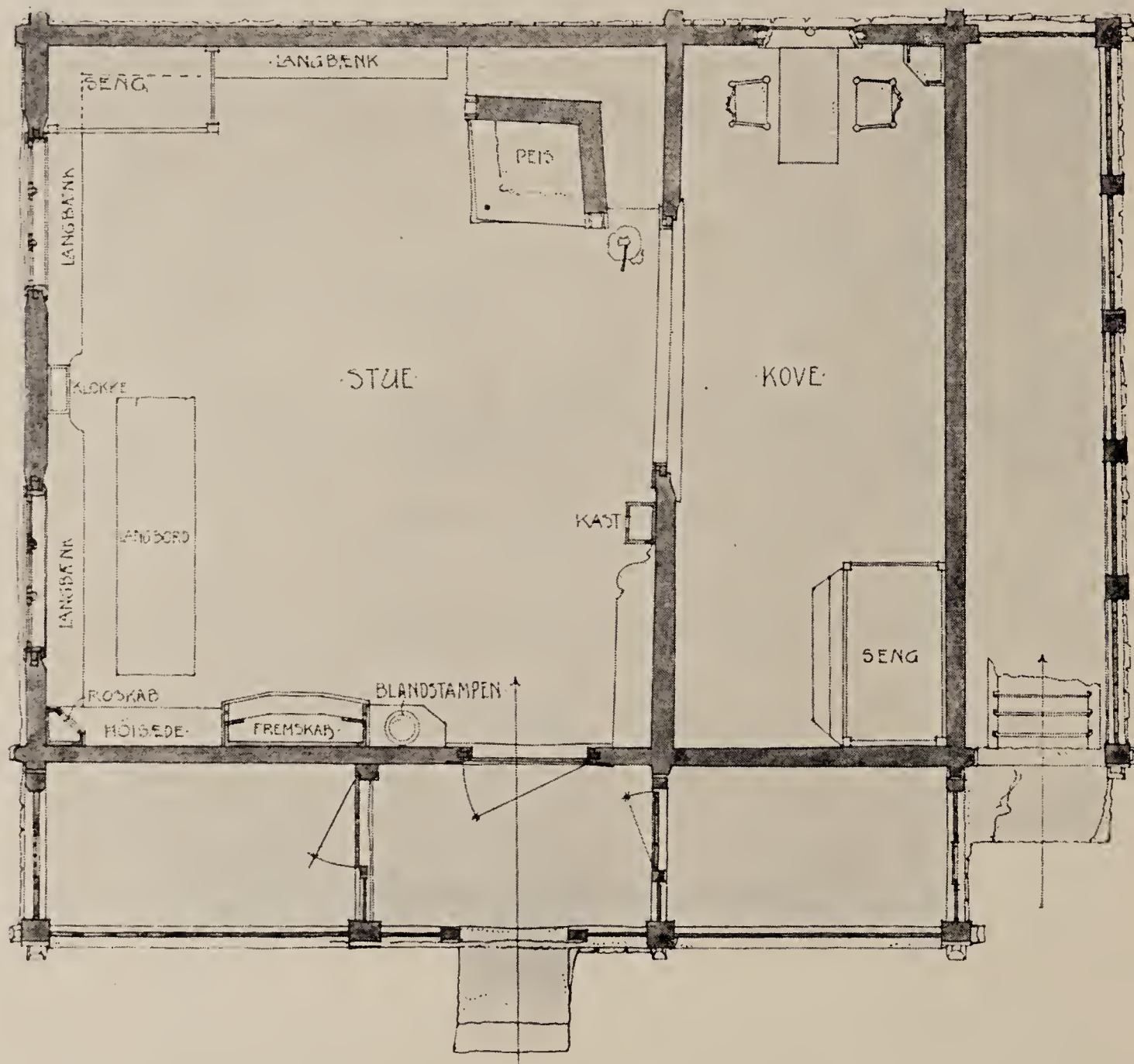

Fig. 208. Grunnriss av Lørestuen. Målestokk 1:100.

en liten benkestump. Den er alltid fylt med drikke — myseblende — og enhver som kommer inn, har rett til å forsyne sig av innholdet med en liten trekoks som alltid henger ferdig på kanten.

Mellem begge vinduene står bygdens første hjemmegjorte ottedagsverk. Både verket og kassen er gjort av en tusenkunstner fra en husmannsplass borte i baklia etsteds. Det var hans første større arbeide, men siden gjorde han flere.

L Ø K R E S T U E N

Rett overfor høisetet står det unge ektepars seng. Da den står like i hjørnet, har den kun to sider og bare ett ben; det øvrige hviler på benkene, som støter sammen i en vinkel under sengebunnen. Like ved sengen står vuggen opredet med høien (hodeputen) og skinn-

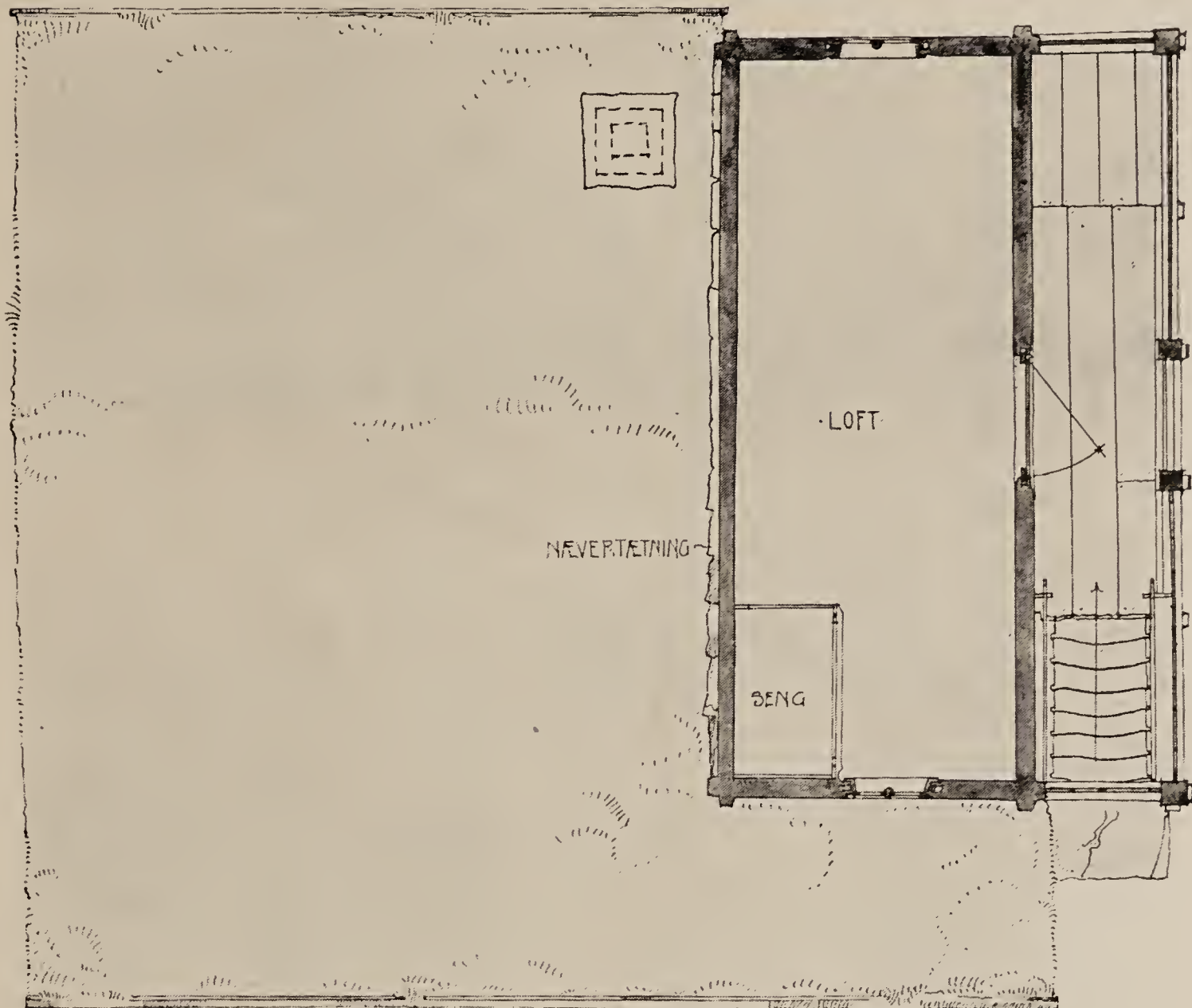

Fig. 209. Grunnriss av Løkrestuens loft. Målestokk 1:100.

fellen, betrukket med et tilsvarende vør av samme størrelse. Den egentlige hovedseng står inne i kleven; den benyttedes av de gamle (fig. 246). Denne ordning med sengen i selve stuen er en senere skikk — iallfall på denne måte. Ved festlige anledninger flyttedes den alltid ut, og bordet forlengedes helt inn til langbenken. Her hadde da husmoren sin faste plass, som kaltes det annet høisete.

Imellem sengen og peisen har vi «opstadgognen» med det snart halvferdige åklæ. Den har da også utviklet sig noe fra den vi nylig så i røkovnstuen, om den i hovedtrekkene synes å være den samme.

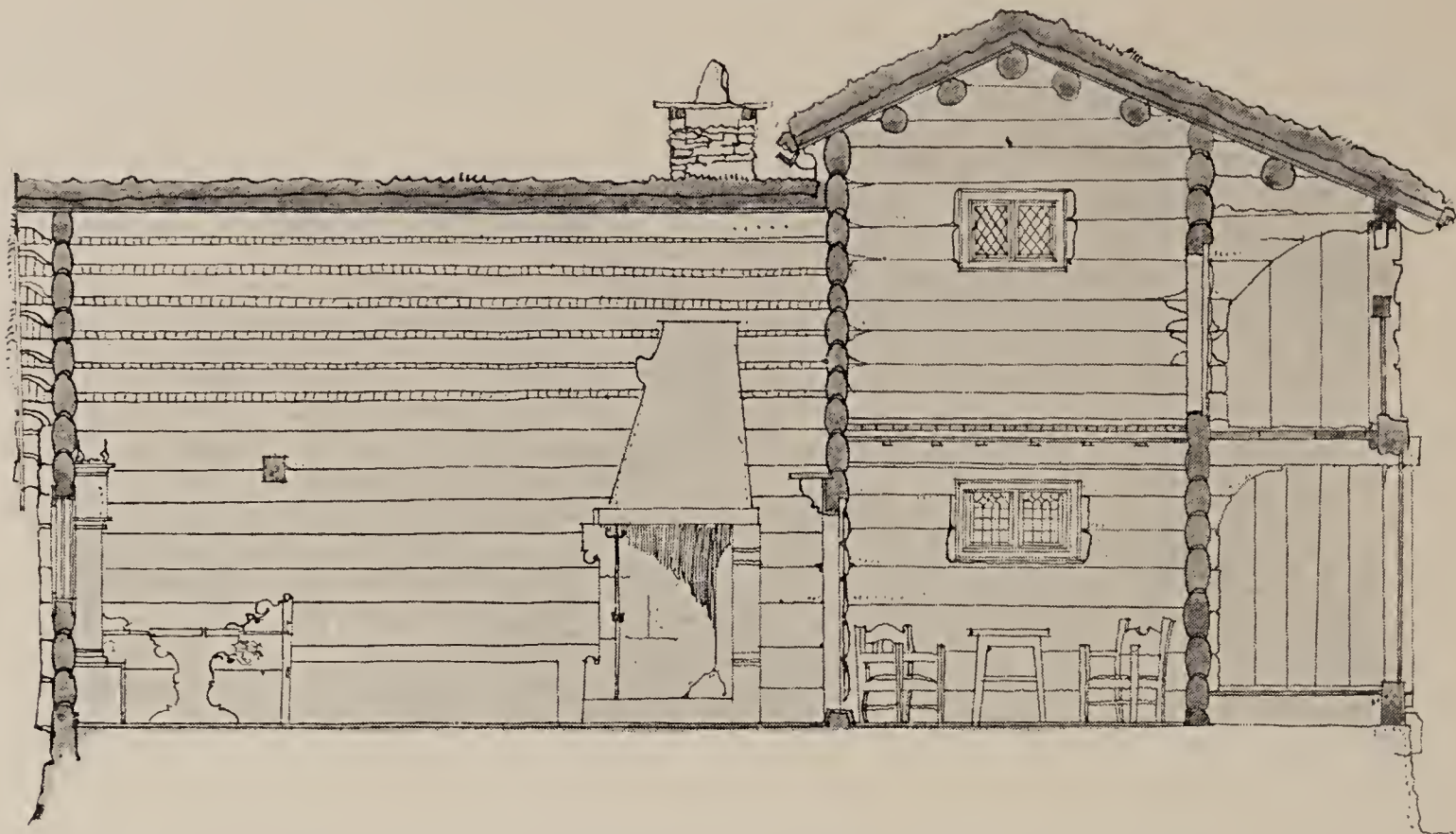

Fig. 210. Lengdesnitt av Løkrestuen. Målestokk 1:100.

Selve gognen er både større og vakrere utført. Vevens teknikk er også en annen og senere fremangsmåte.

Litt nærmere vinduet står en stor og en liten rokk med ullkurv og karer. Den lille rokk har mor nylig kjøpt på en auksjon i prestegården. Den har tilhørt hennes barndomsveninne, hvis navn ennå står på stativets midtparti. Her sitter nu mor og datter sammen og spinner, mens bestemor inne i kleven karer tuller. Det påbegynte åklæ i opstadgognen skal snart være ferdig, og karerne skraper i regelmessig takt, og rokkene surrer — den store jevnt, den lille snart sagte, snart urimelig fort, og rett som det er stanser den — den lille er falt ut av takten, og tullen er farett inn på snellen.

Og endelig sees over den brede åpning inn til kleven en utskåret lang hylle med en samling «skje-lauper» fra forskjellige tider.

Brystningen som skilte stuen og kleven i Hjeltarstuen, har her vokset sig til en vegg med en bred åpning like ved peisen.

Kleven er de gamles fredede tilholdssted. Og bohavet her er for en stor del det samme som i selve stuen, men i forminsket målestokk og tildels av en senere stilart. I kråen tilvenstre finner vi roskapet igjen, og noe lengere tilhøire har vi en efterkommer av fremskapet, men i rokoko. Imellem disse sees høisete-åklæet.

Under det lille, firkantede vindu står bordet inn til veggen. Stolen

L Ø K R E S T U E N

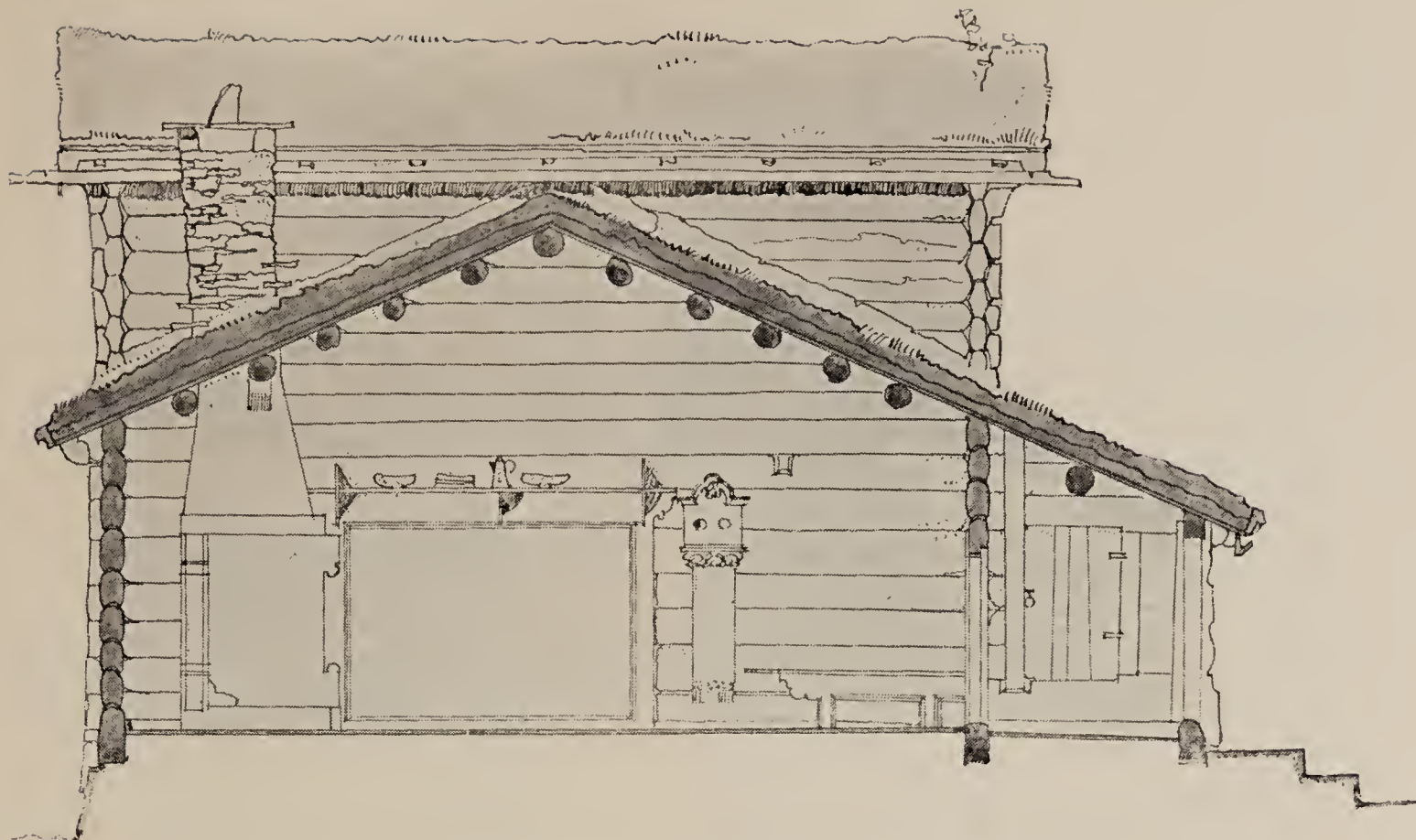

Fig. 211. Tversnitt av Løkrestuen. Målestokk 1:100.

ved siden tilhøre var bestefars plass, den tilvenstre rett imot var bestemors. Andaktsboken ligger ennu opslått på bokstolen ved siden av messingbrillene og hans pekepinne. Videre ser vi en hel del ting som har hørt de gamle til.

Fig. 212. Detalj av Løkrestuens svalgang. Målestokk 1:100.

De satt lunt og godt herinne i kleven de gamle, samtidig som de gjennom den brede åpning til stuen hadde fult overblikk over hvad

de unge foretok derinne. Ved bestemors plass, på veggen til peisen, henger husets eneste speil. Det blev i sin tid kjøpt efter gamle-skriveren og ansåes for en stor raritet. Over døråpningen henger en rekke bilder av den forlorne søns liv.

Fig. 213. Bismar av tre med Christian IVdes navnsiffer og krone.

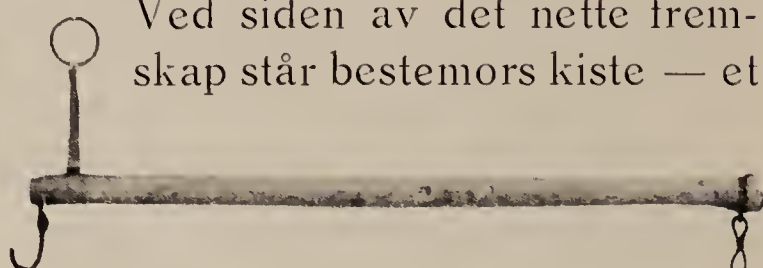

Fig. 214. Vekt av tre med stenlodd og jernbeslag. Vågå.

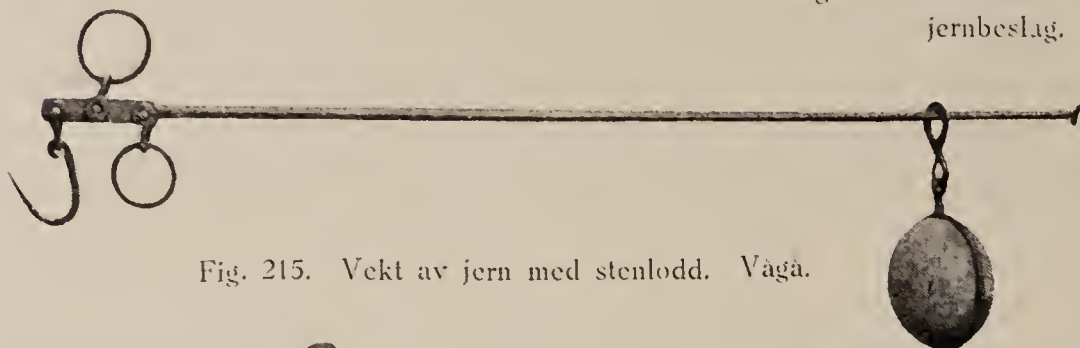

Fig. 215. Vekt av jern med stenlodd. Vågå.

Fig. 216. Liten vekt av messing. Fåberg.

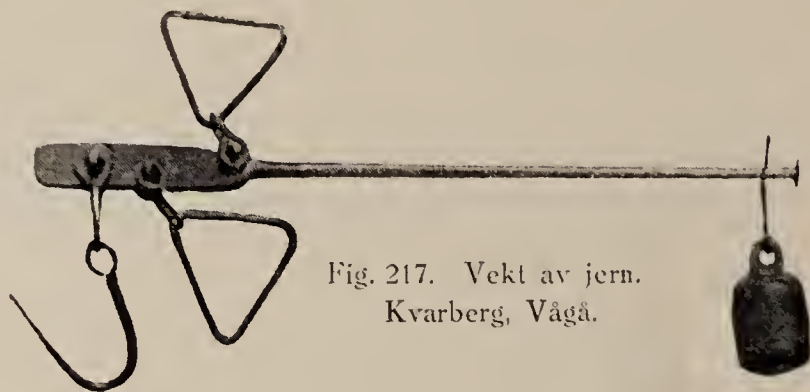

Fig. 217. Vekt av jern. Kvarberg, Vågå.

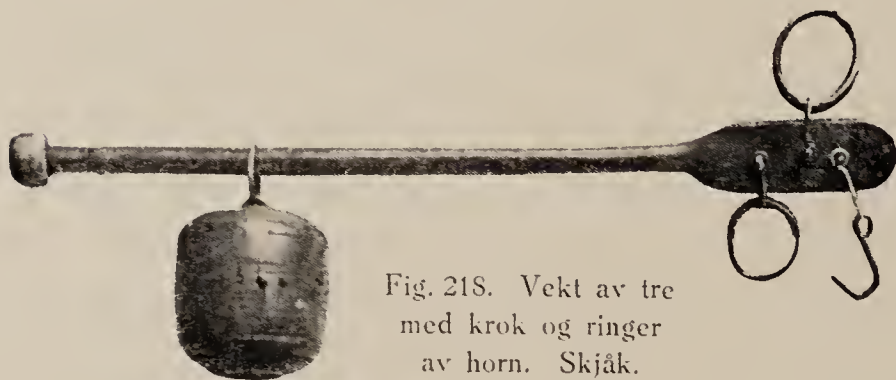

Fig. 218. Vekt av tre med krok og ringer av horn. Skjåk.

gammelt arvestykke — med bibelske billeder i relieff. Her opbevares alle hennes kostbarheter og rariteter. Og rett som det er, kommer de små datterbarn inn fra stuen og stikker sine små lubne fingre inn i hen-

nes hånd og trekker henne med bort til kisten. Hun må lukke op enten hun vil eller ei, og syne frem sine klenodier. Det er også vidunderlig hvor meget bestemor har gjemt i sin kiste, det er som en ny verden åpner sig for de små barneøine. Og bestemor trekker frem det ene gildere enn det annet; brudestas, dåpsstas, søljer, belter, ringer, luktevannshus, perlebånd, dukker, store, blanke sølvdalere i en eske

og meget annet. Og bestemor må fortelle, de små blir aldri trett av å se og høre; men da hun har vondt for å bøie sig, har Per husmann fått ordre av bestefar til å lave den lille forhøiningen, som kisten står på. Av og til blander også bestefar sig inn i samtalen, men da stopper han godt med kvenrot i stålpipe, dytter godt til med lillefingeren og flytter sig bort til de andre. Har

Fig. 219. Roskap fra Vågå.

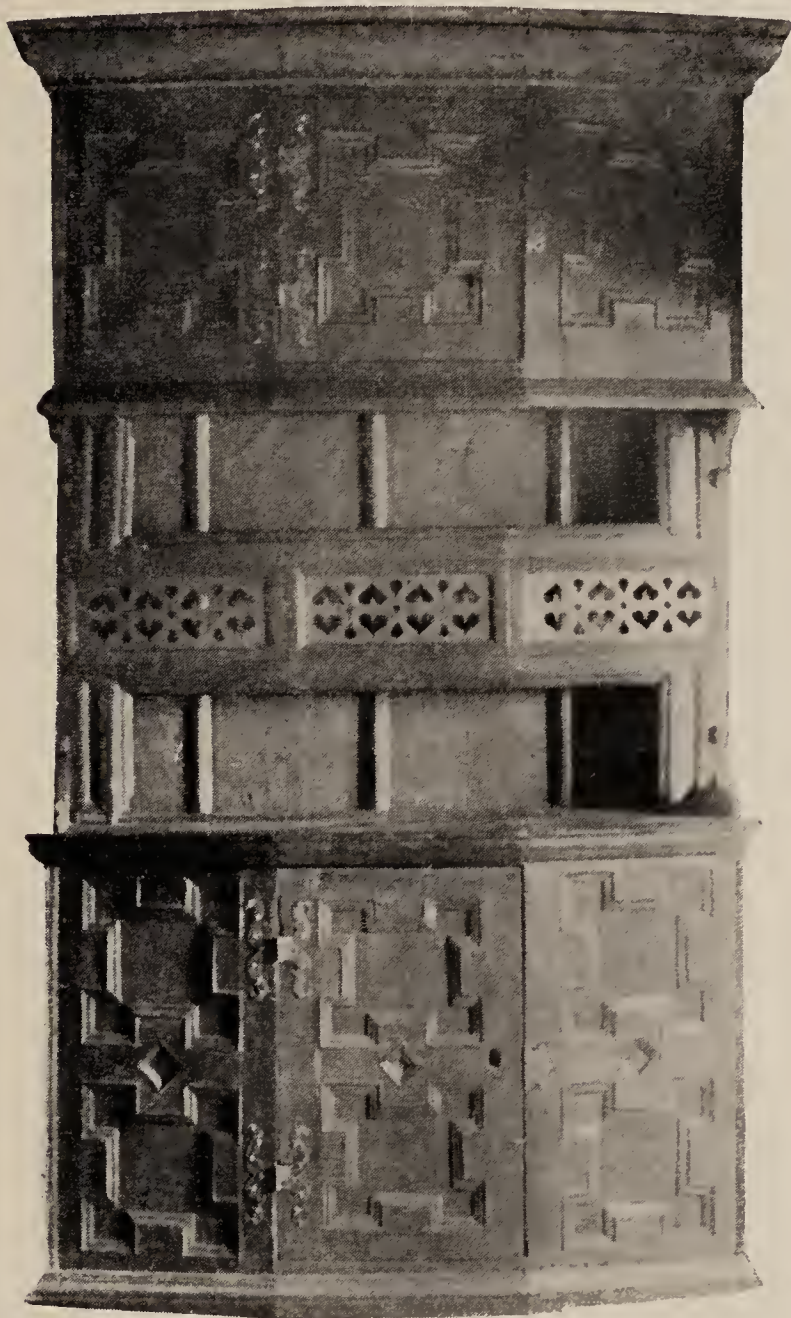

Fig. 220. Fremskap.

bestemor meget å fortelle, så har bestefar ikke mindre.

Innerst inne i kråen på samme side står de gamles seng. Den gir et ganske anderledes helt og solid inntrykk enn den vi nylig så på ett ben inne i stuen. Denne er likesom bygget op sammen med selve huset. To veldige trinn fører op til den, akkurat som da den stod på Løkre. Det er et spørsmål hvorfor sengen lå så nær under taket, om det var for lunhetens skyld i den kolde årstid — eller av andre grunner. Den har to etasjer. Forsiden over første trin er til å slå

ned. På grunn av sin eiendommelige konstruksjon er den nesten så bred som den er lang; om man vilde, kunde man gjerne ligge på tvers istedenfor på langs. Kanskje har det engang vært så at den

Fig. 221. «Rullargogn». Kerbschnitt (karveskurd) med bibelske figurer: Adam og Eva i paradiset, Kain slår Abel ihjel, korsfestelsen osv. Håndtaket eiendommelig, sett forfra en kvinneskikkelse, fra siden en krokodille.

Fig. 222. Bostkast fra Øi, Vågå.

Fig. 223. Banketre. Boverdalen.

yngre del av familien har sovet her.

Herinne finnes dessuten hengeskap, åklær m. m. Ramloftet er anlagt på samme måte som Hjel-

tarstuens med en utvendig trapp som fører op på en svalgang. Men mens ramloftet i den foregående stue var et gjesterum, er det her et utpreget jomfrurum. Ramloftet har forresten her gjennomgått en liten utvikling. — Det er nu blitt forsynt med to vinduer høit oppe på tverrveggen. Og det har fått himmelseng.

Dette at jomfruburet har sin særskilte opgang aldeles uavhengig av den øvrige del av huset, har visse dypere røtter i våre gamle kulturforhold enn vi skulde tro. I gamle dager vokste de unge i mange henseender op under ganske andre forhold enn nu, både friere og snevrere på samme tid. Den opfatning man dengang hadde av god tone mellom kjønnene, og de

Fig. 224. Hengeskap fra Morken, Lesjaskogen.

grenser man dengang trakk i den henseende, var så rent forskjellig fra vår tids. En mann måtte for alt ikke åpenlyst søke en ung pike; vilde han henne noe, måtte han se å treffe henne ad hemmelige veier. Dette var tonen, og intet menneske tok anstøt derav. Det falt derfor rent av sig selv at de unge gifteferdige piker hver lørdagsnatt mottok besøk av bygdens

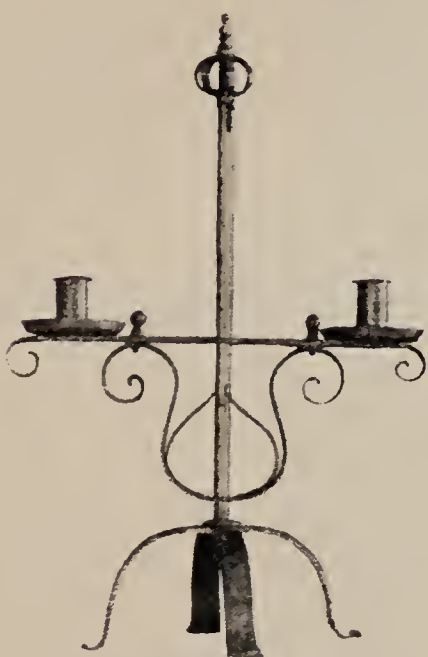

Fig. 225. Jernstake fra Dovre.

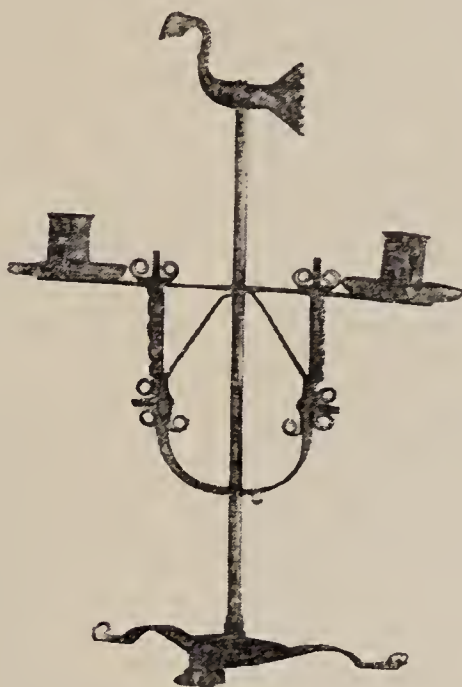

Fig. 226. Jernstake fra Lesja.

gutter. Selv om vedkommende pike til hverdags lå i samme rum som sine foreldre eller mindre søsken, skiftet hun som regel sengeplass natt til søndag, hvis hun hadde anledning dertil.¹

Til sådanne møter var jomfruburet med sin særskilte opgang som skapt. Her kunde de skjønne motta sine besøk uten å vekke ungfolket nede i stuen eller forstyrre de gamle i kleven altfor meget. — «Samtalen fant ved disse møter i regelen sted på sengen. For ikke

Fig. 227. Smoresker. Vågå.

å misforståes må denne skikk jevnføres med de forhold under hvilke den var opstått. Sengen hadde i uminnelige tider vært det eneste makelige sete. Ellers avførte man sig ved sengetid uten undseelse i

¹ I min hjembygd Hustad i Romsdalen holdt denne skikk sig så lenge at jeg kan minnes den.

Fig. 228. Klokkekaske fra Fliflet i Fåberg.

fremmedes nærvær hele sin drakt og kunde kanskje endog komme til å dele leie med dem. Ved besøket lørdagsaften beholdt derimot begge de pågjeldende deres klær på, og helligaftenens fred borget ytterligere

Fig. 229. «Grind» for båndvevning. Venebygden, Ringebu.

Fig. 230. Hespetre fra Biri.

for at intet usømmelig fant sted. Mørket endelig skjulte ansiktstrekene, så at alt det kjennelige innskrenket sig til stemmens hvirken. Efter gammeldagse begreper var da slikt et møte mindre anstøtelig enn en sammenkomst ved dagslys».¹

Riktignok gjelder denne skildring egentlig danske forhold; men hvad her fortelles, faller også i det vesentlige utmerket sammen med våre. Jeg antar at skikken har vært noenlunde ens over hele Skandinaviens i det 16. århundre; men at den har holdt sig lengst hos oss, er uten tvil. Ja, i enkelte strøk av vårt land holder den sig ennu den dag idag og går under navnet «å gå utpå».

Fig. 231. Slingrestokker til fletning av snorer.

Fig. 232. Nostepinner. Biri.

¹ Troels Lund, Dagligt Liv 9. bind s. 15—31.

Som regel, forteller Troels Lund, var ikke den slags besøk av noen lang varighet, da det gjaldt for guttene, når de ikke hadde noe særlig på hjerte, å komme på så mange steder som mulig. Ofte kunde

Fig. 233. Stol fra Mesnalien.

Fig. 234. Stol fra Ringebu.

flere møtes hos den samme på én tid, og da blev det nok mangelgang litt trangt; men den slags foreteelser tjente jo bare til ære for vedkommende pike, likeså om det kom til en mere alvorlig batalje mellem to rivaler.

Men så snart det blev «gjort visst» mellem to, var døren stengt for de øvrige, og kun han hadde adgang til jomfruburet. Og slik var skikken hos adelen, hos borgerstanden og hos bøndene. Vilde man i det hele tatt stifte en ung pikes bekjentskap, hadde man ingen annen vei å gå, om man da ikke vilde overlate valget av

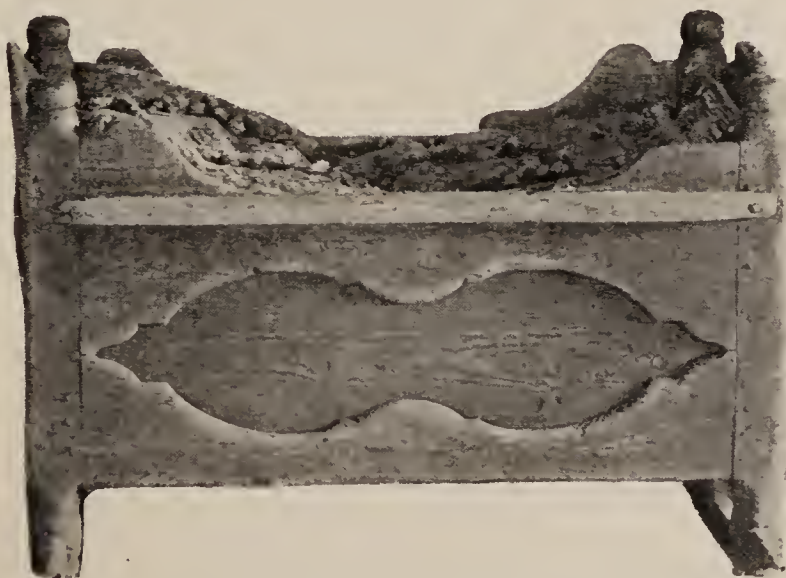

Fig. 235. Vugge fra Huskelhus, Biri.

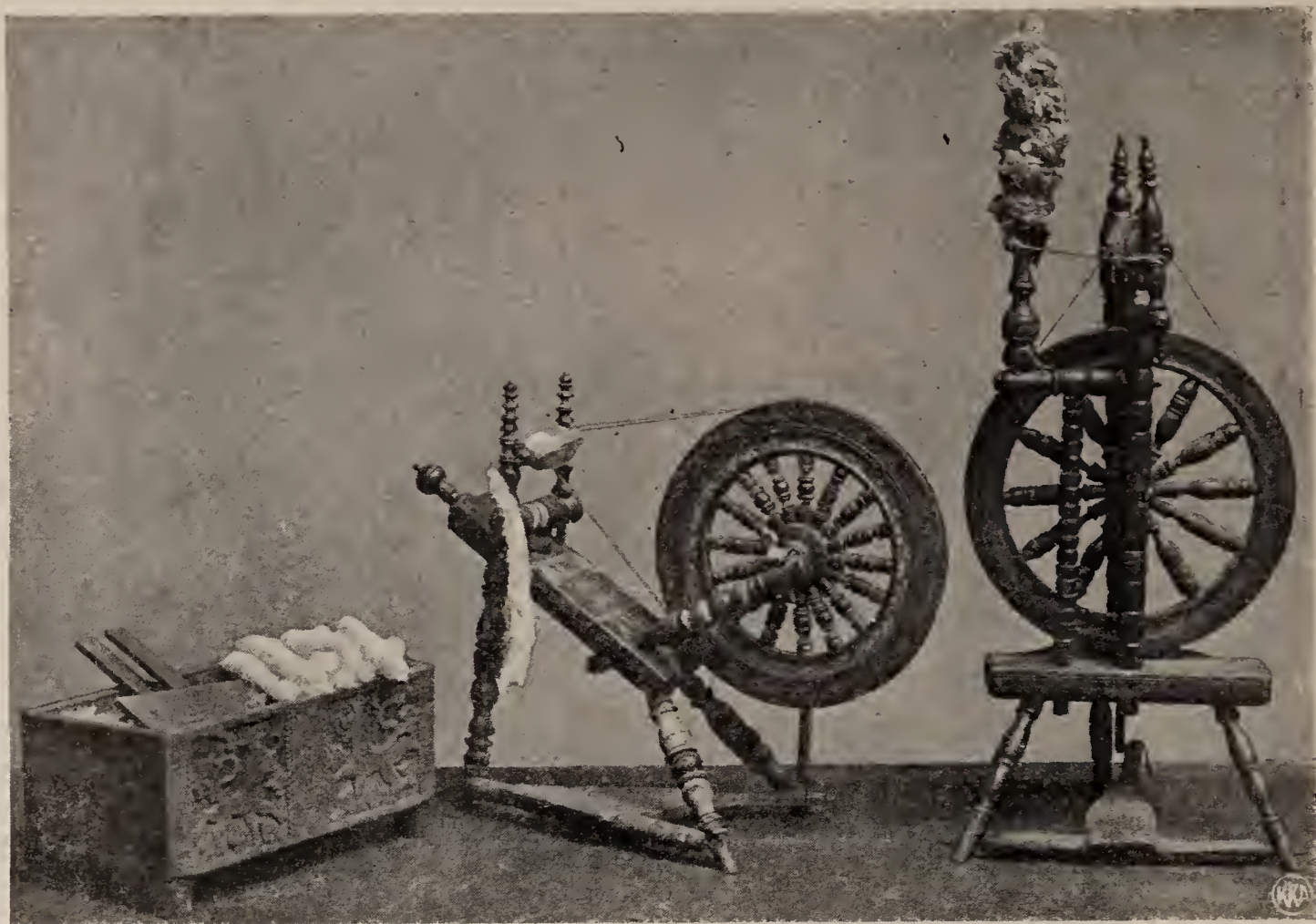

Fig. 236. Rokketyper. Den største fra Ringebu (eldst), den minste (datert 1752) fra Lismarken.

kone til sine nærmeste venner.¹ Men la oss gå inn. Den korte, men brede seng står der fremdeles i kråen, opredd i full stand, som den

¹ Av et privat brev, datert Fåberg prestegård 1769 hitsettes følgende, der tyder på at det aldri var mangel på gifteferdige piker i Gudbrandsdalen dengang heller: — «af beretning fra Provsten Irgens fornemmes, at i Gudbrandsdalens Provstie var den XVde Augusti 24886 Mennesker; i Fåberg synes at være nogenledes Forraad paa qvinfolk og især paa Piger, da her findes 33 flere Piger end Drenger, og i Gausdal endnu bedre, der er 69 flere Piger end Drenger, i Øier er ikkun 5 flere Piger end Drenger. Ringeboe hjælper sig gandske vel, thi de haver 91 flere Piger end Drenger. Froen vil jeg forbigaae lidet og skynde mig til Lessøe, som haver stor Aarsage til at beklage sig frem for noe annet Prestegield i Guldbrandsdalen, thi de haver 3 Piger for lidet de maa derfor nok belave sig til at høre nogensteds efter samme, nu vil jeg komme til Froen igjen, men hvilken velstand der findes, thi der er 251 Piger formange, som ikke ved sig noen Dreng, derfor kand vel de unge Karle paa Lessøe, som ventelig maa være i stor bedrøvelse, blive nogenledes trøstede; paa Lomb er og 5 a 6 Piger at bekomme, men det er ikke meget at rose af; thi ifald det skulde døe nogle qvinder, saa er jeg bange at de havde ingen at miste, men i dette øyeblik fik jeg se, hvorledes det staar til paa Waage, det er ufeilbarlig det lykkeligste nest efter Froen, thi der findes 100 smukke Piger, som jeg aldrig haver hørt har noget at miste, og hvor deylige ved jeg ikke, altsaa i Guldbrandsdalen 568 formange Piger».

Brevet er skrevet av skoleholder Christen Erichsen Schinstaderud til «den velagt-bahre Mand og Skoleholder Ole Christensen Rindal».

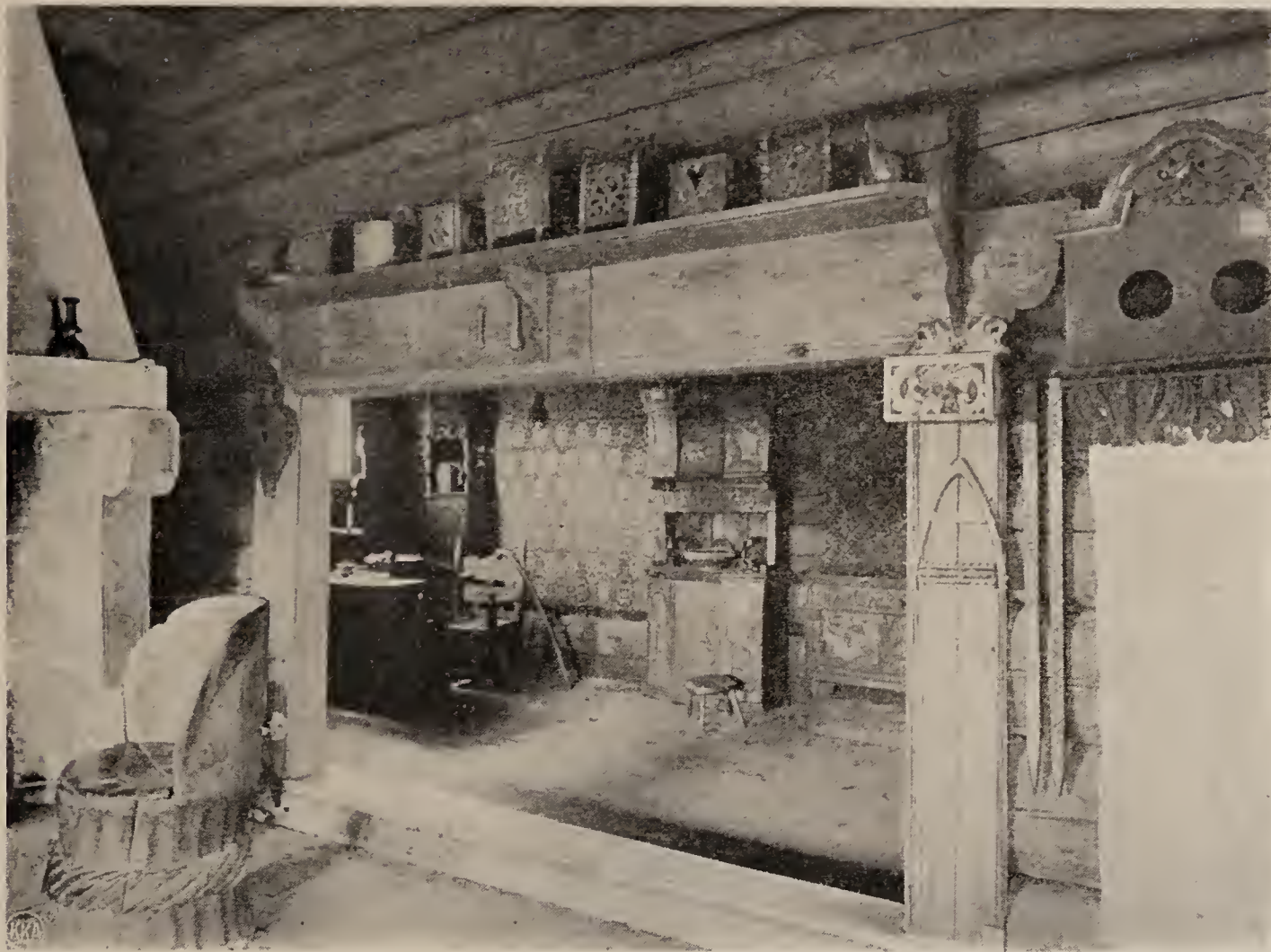

Fig. 237. Åpningen inn til kleven.

stod der i hine dager, og under dens himmel henger en liten forgylt due med utbredte vinger — formodentlig symbolet på den kvinnelige

Fig. 238. Bestemors kiste. Fra Kvikne.

renhet.¹ Som de fleste senger i Gudbrandsdalen fra den tid har den kun to sider og er festet til veggen på den almindelige måte med

¹ En gang i tidens løp har den sannsynligvis hatt sin plass under himlingen av en prekestol.

svære trenagler. Forresten finnes her intet fast inventar med bestemte plasser som nedenunder; men en hel del andre gjenstander av forskjellig slag for kvinnelig bruk, som gir rummet dets karakter.

På veggene henger en hel del klædningsstykker av forskjellig slag:

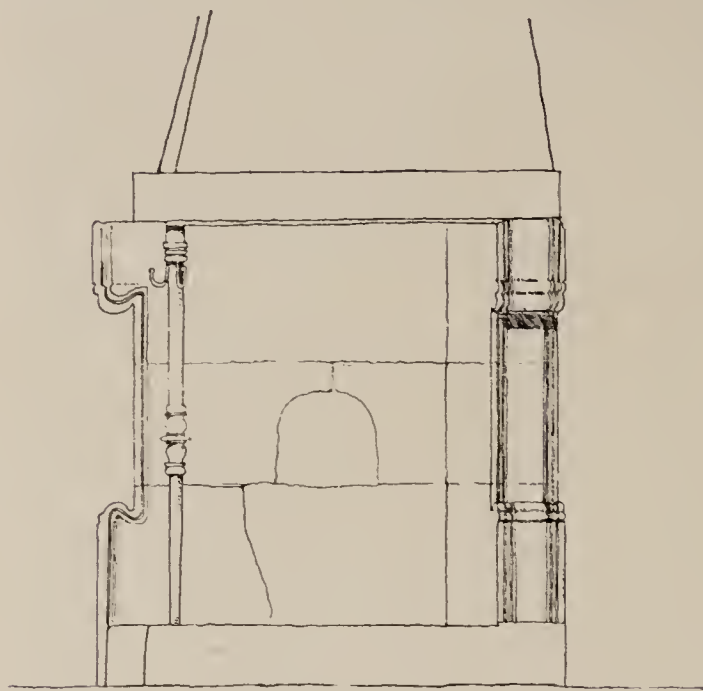

Fig. 239. Opriss av peisen. Målestokk 1:40.

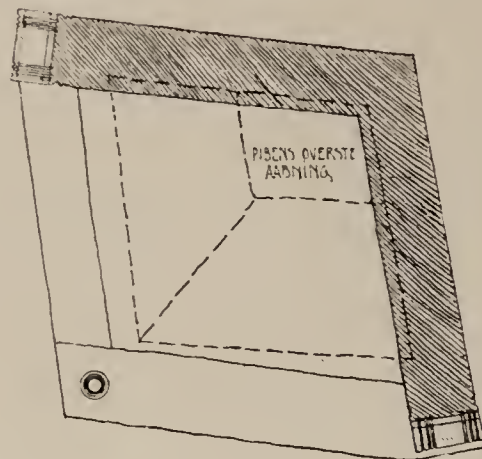

Fig. 240. Grunnriss av peisen. Målestokk 1:40.

dåpsdrakter, linneter, skjorter, kjoler, liv, sjaler, tørklær m. m. Men det fineste ligger gjemt i de utskårne kister med bibelske figurer. Den lille under vinduet er helt lukket, den store tilhøire (fig. 138) med korsfestelsen og hudfletningen på forsiden står åpen, likedan den

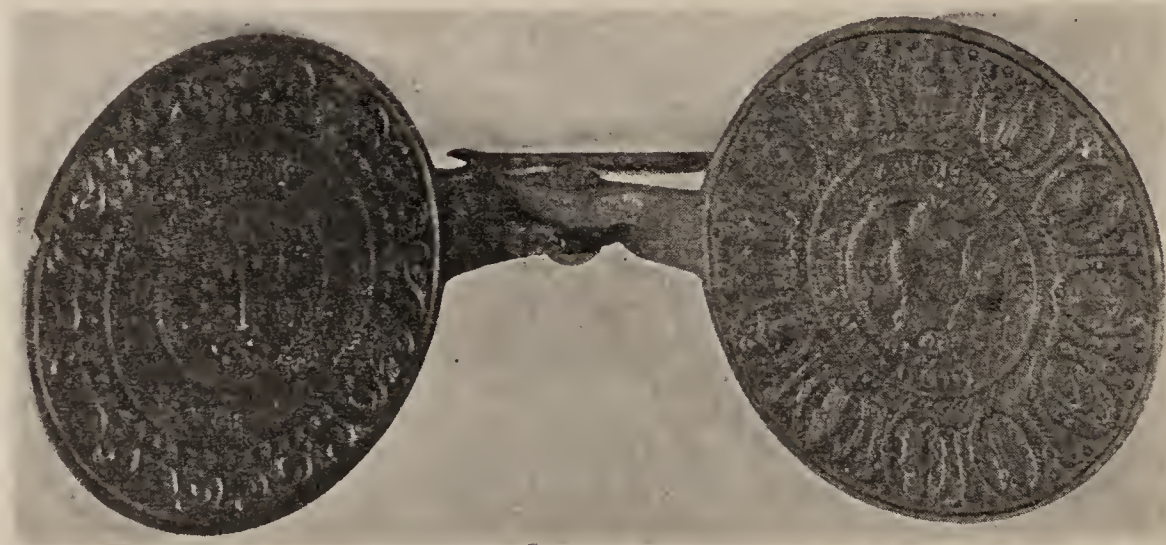

Fig. 241. «Aposteljernet» (til stekning av avletter). I midten den norske' love omgitt av innskriften: «Den sterke love av Juda har taget Satan tilfange» innrammet av de tolv apostler. På jernets annen side vakre ornamenter. Mellem lovens foter årstallet 1712?

tredje lille ved sengen med Johannes's dåp og David spillende på en harpe. I begge disse to sees en hel del kvinneutstyr av enhver art, helt fra den sølvbeslåtte salmebok med det hvite sammenlagte lomme-tørklæ under — til de mest intime ting for en ung pikes utstyr — ja

selv brudeseppen¹ mangler ikke. Over den store kiste henger et lite umalt skap av samme type med en religiøs fremstilling på døren — antagelig Jakobs drøm.

Mellem dette og døren har mangletreet og det tradisjonelle bostkast med håndklæ fått sin plass. Og over selve døren sees en liten hylle skå-

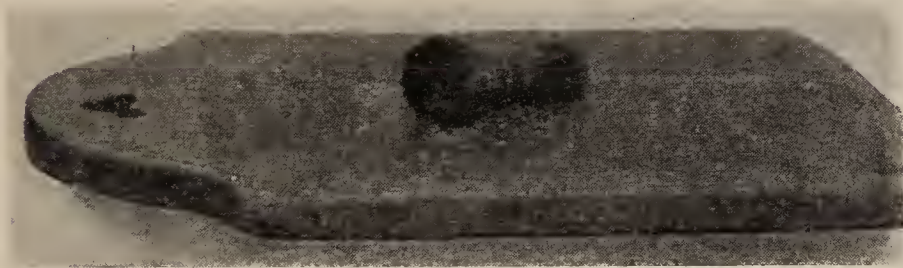

Fig. 242. Lusefjel med «bauste»³ fra Skjåk.

ret av «Blomstermesteren fra Ringebu» — samt en samling saltkuler.²

— Men selve hovedpartiet, det som gir jomfruburet dets karakter, dannes av gruppen foran sengen — bordet, begge

stolene, rokken, tabletten og den lille kiste samt de mange småting for kvinnelig bruk som her er anbragt. Alle disse ting, smått som stort, — danner et harmonisk hele som gir rummet farve og preg av det liv som levdes her for hundrer av år tilbake. Alt her er enkelt, ingen prakt i noen retning. En rød kost har engang satt farve både på bordet fra Blomstermesteren og den lille tarvelige stol; men malingen er forlengst avslitt, så den hvite veden er synlig på flere steder. Bare den lille tablet over bordet med alle småtingene har beholdt sitt

Fig. 243. Eske av tre til opbevaring av «bausten» og jernkammen. Bråhå, Skjåk.

muntre utseende, men så henger den også på veggen og er ikke utsatt for slit. Under denne sees to inskripsjoner i glass og ramme. Bok-

¹ Et lite todelt sepestykket i hjerteform med en menneskelignende figur i midten; visstnok av senere opprinnelse.

² Saltkuler kaltes også «busleik», uthulet og utskårne trekuler med skaft til å stikke ned i beltet. Bæres av budeiene på seteren med salt i til kreaturene.

³ Lusefjelen blev under toilettet anbragt over knærne, forbryderne soptes ned på den med bausten, mens vedkommende med den annen hånd holdt dem samlet på fjelen. Efter endt justis blev de styrtet i varmen. («Bausten» er lavet av svinebust).

Fig. 244. Interiør fra jomfruburet.

stavene er sammensatt av menneske- og dyrefigurer i de mest komiske stillinger. På den ene leses: «Frimodigheds Rigdom er bedre end

Fig. 245. Kvinneluer fra den søndre del av Dalen.

Guld». På den annen: «Fryd dig ved Livet og bær dine Lidelser med Taalmodighed». To ekte barn av sin tid.

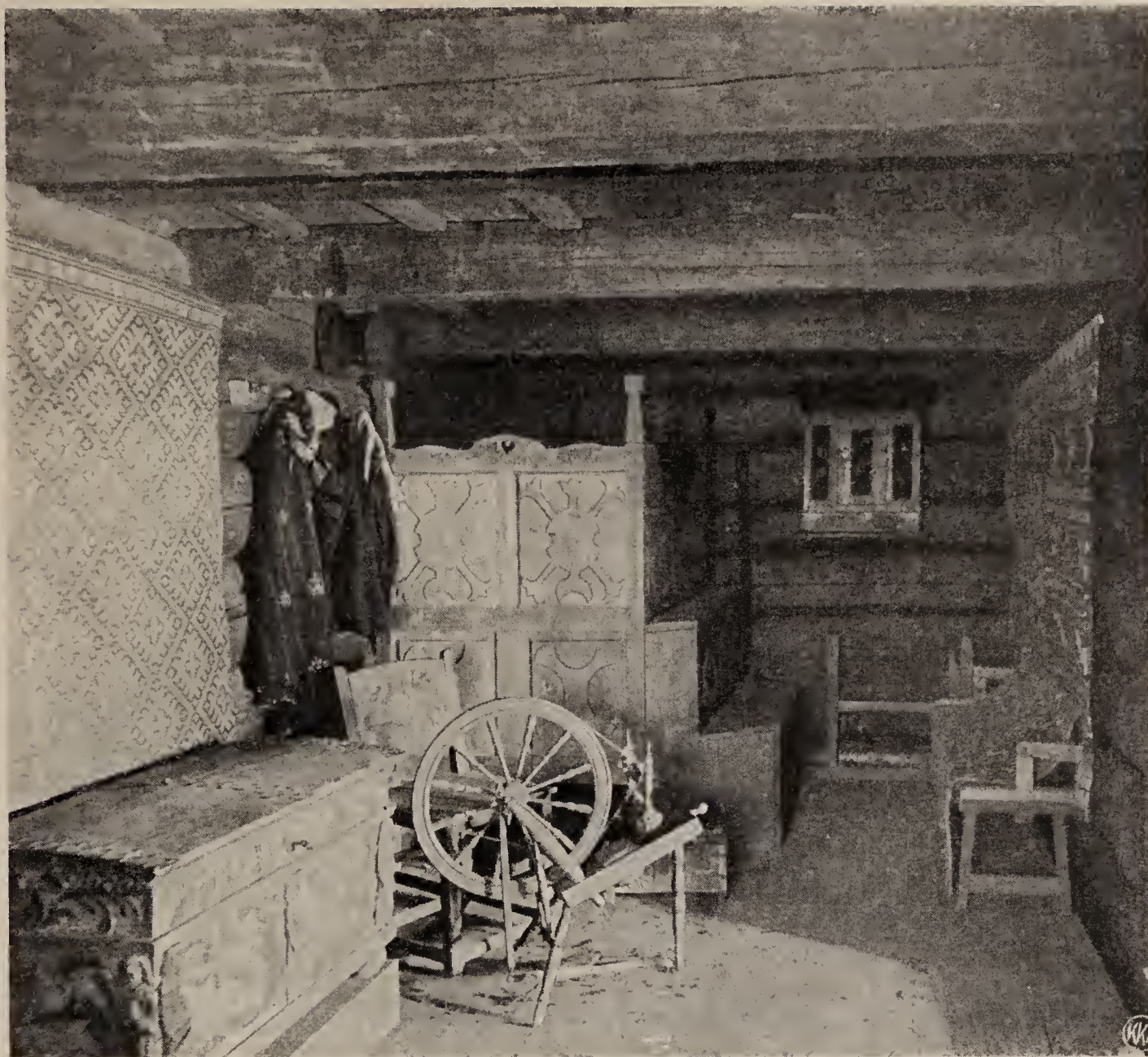

Fig. 246. Det indre av kleven med «familiesengen».

På bordet like under står klunkeflasken og sølvstøpet side om side samt det kunstferdige lille kurvbrett for avletter og skriverbrød — litt

Fig. 247. Kvinneluer fra den nordre del av Dalen.

å bite i efter skjenken. Er det ikke som våre ubekjente veninder bor her fremdeles? Over sengekanten henger strømpene, i vinduskarmen

Fig. 248. Grotamber fra Dovre.

Fig. 249. Grotamber fra Boverdalen.

Fig. 250. Grotamber fra S. Fron.

Fig. 251. Grotamber fra Lesja.

Fig. 252. To grotfat, A. av ler, B. av tre. Den midtre skål for fettet, utenom den rum for grotten.

L Ø K R E S T U E N

syputen med de hjemmegjorte nåler, syringen, lingarnsdukken og saksen og på en spiker i selve «posten» henger det runde, eiendommelige spindelur. Det går sin tikkende gang, som i rokokkoens glade tid — kanskje litt mere ustøtt i takten — et gammelt arvestykke fra far til sønn. Nu er det havnet her på jomfruburet — han la det igjen hin kveld det blev «visst» mellom de to.

1

2

Fig. 253. 2 linneter.

Nr. 1 er eldst, kalles «plagg». Underdelen av hamplerret, los.

Nr. 2, «serk». Den nederste del her tilsydd, men av stric.

Nr. 1 fra Lom, nr. 2 fra Vågâ.

VIGSTADSTUEN

et hus vi nu skal bese, er en gave fra avdøde kjøpmann Thorstein Lunde på Lillehammer. Det blev innkjøpt til Samlingene fra gården Vigstad i Skjåk 1902 og flyttet hertil året efter. Det var det første hus som blev reist på Maihaugen. Som før nevnt, var det oprinnelig en ramloftstue, men blev ombygget i 1709 og fikk da i det ytre det utseende som det fremdeles har.

Huset har vesentlig samme grunnplan som Årestuen — kun to rum, stue og kleve, samt en lukket svalgang langs stuens forside; men kleven er helt fri. Når Løkrestuen undtas, er det vanskelig å finne et hus med finere forhold og fornemmere reisning enn denne lille, lave bygning. Men så har det også slekt efter slekt på Vigstad bodd folk som var kjent for sin duelighet i å bruke både øks og kniv; men i særdeleshet hadde flere av familien vunnet stort ry som dyktige smeder. Slekten kunstneriske anlegg i forbindelse med jevn velstand har i det ytre og ennu mere i det indre utstyr satt sitt særmerke på dette hjem. Men alt gikk ikke så fort dengang. Hvad faren ikke rakk, fikk sønnen eller sønnesønnen greie. Tidsspørsmålet syntes ikke å spille noen rolle — noe vi finner igjen også i andre land og under langt større forhold enn her hos oss. Nok er det, at først vel 100 år efter at dette lille hus blev ombygget, gjennomgikk det indre en tilsvarende forandring — men kun selve stuen, og dette arbeide strekker sig efter all sannsynlighet over et tidsrum av flere år. Men til gjengjeld blev det også gjort grundig. Vegger og tak blev panelt med utsøkte, fine bord, og det er første gang vi møter panelingen, men så er det også en vinterstue vi har for oss. De små, blyinnfattede vinduer blev kassert, og nye, større med tresprosser og utskårne midtposter innsattes istedet. Andre dører av mere moderne fasong blev anskaffet, likeså skap, hyller og seng. Ja, selv peisen fikk ikke lov til å være helt i fred. Fremskapet fikk en liten lem i midtpartiet til

Fig. 254. Vigstadstuen fra Skjåk.

å slå ned, og en skuffe til å trekke ut i første. Den lille benkestump som blandstampen står på i Løkrestuen, er her i ly av fremskapet vokset op til et selvstendig møbel i to avdelinger med reip-hus i den underste og skap i den øverste.¹ Blandstampen kommer således her til å stå i en slags nisje (fig. 260).

Den store åpning inn til kleven, som vi så i Løkrestuen, er her blitt til en hel vegg, som dannes av flatskapet til venstre og ovnskapet tilhøre med en dør imellem (fig. 260). Kleven utgjør således her et selvstendig rum. Små, utskårne hyller er opsatt over høisetet og inngangsdøren, samt ved peisen. Selv sengen i kråen og den lille firkantede innretning som var beregnet på å beskytte klokkeloddene mot små barnehender, blev utstaffert med en raffinert eleganse som forbauser. Ja, over begge dørene måtte det utskjæringer til — for ikke å tale om hjørneskapet og bostkastet.

Snekkeren og treskjæreren arbeidet sammen i trygg forståelse.

¹ Samlingene eier en eldre utgave av denne innretning som er helt åpen og kalles leirrekke.

Fig. 255. Vigstadstuens gavlfasade. Målestokk 1:100.

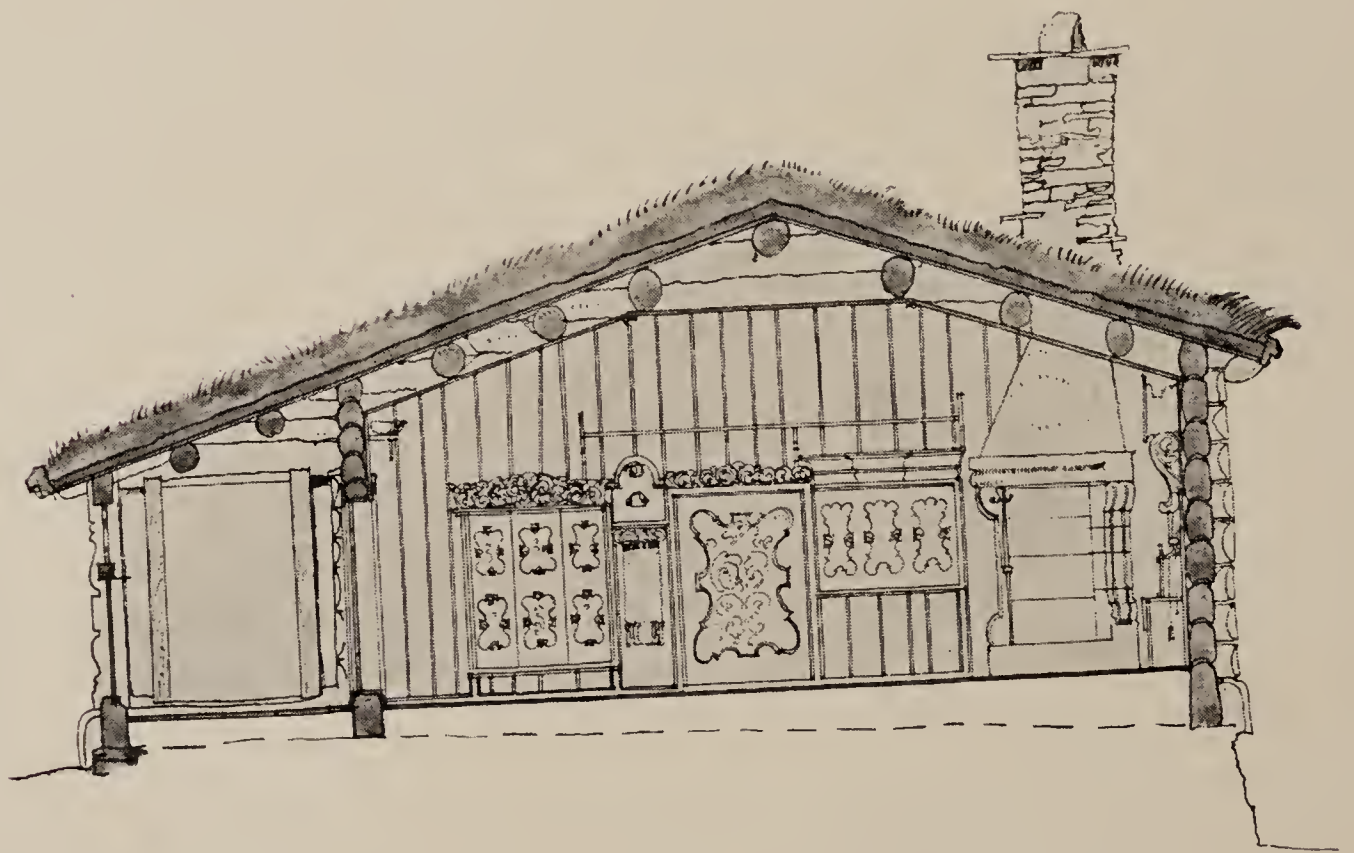

Fig. 256. Vigstadstuens tverrsnitt. Målestokk 1:100.

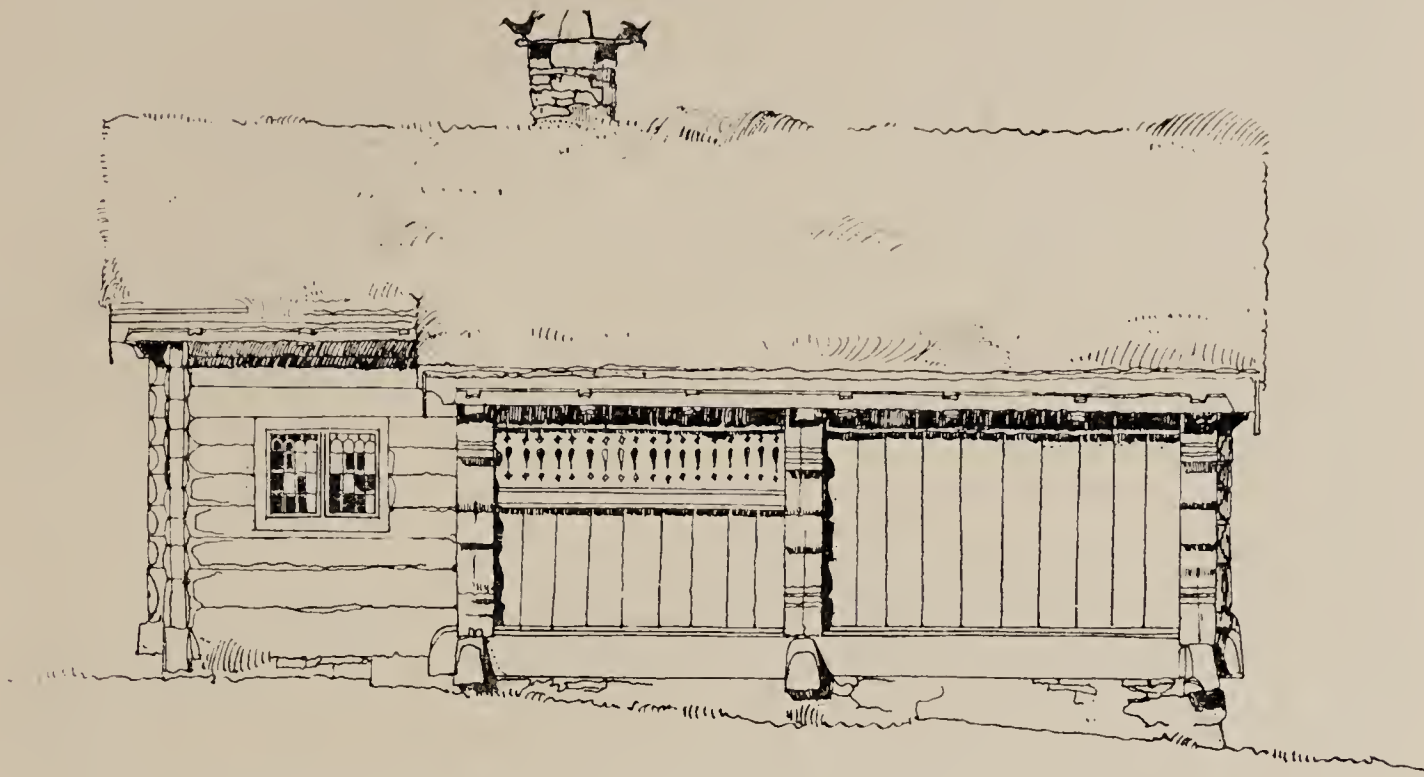

Fig. 257. Vigstadstuens langfasade. Målestokk 1:100.

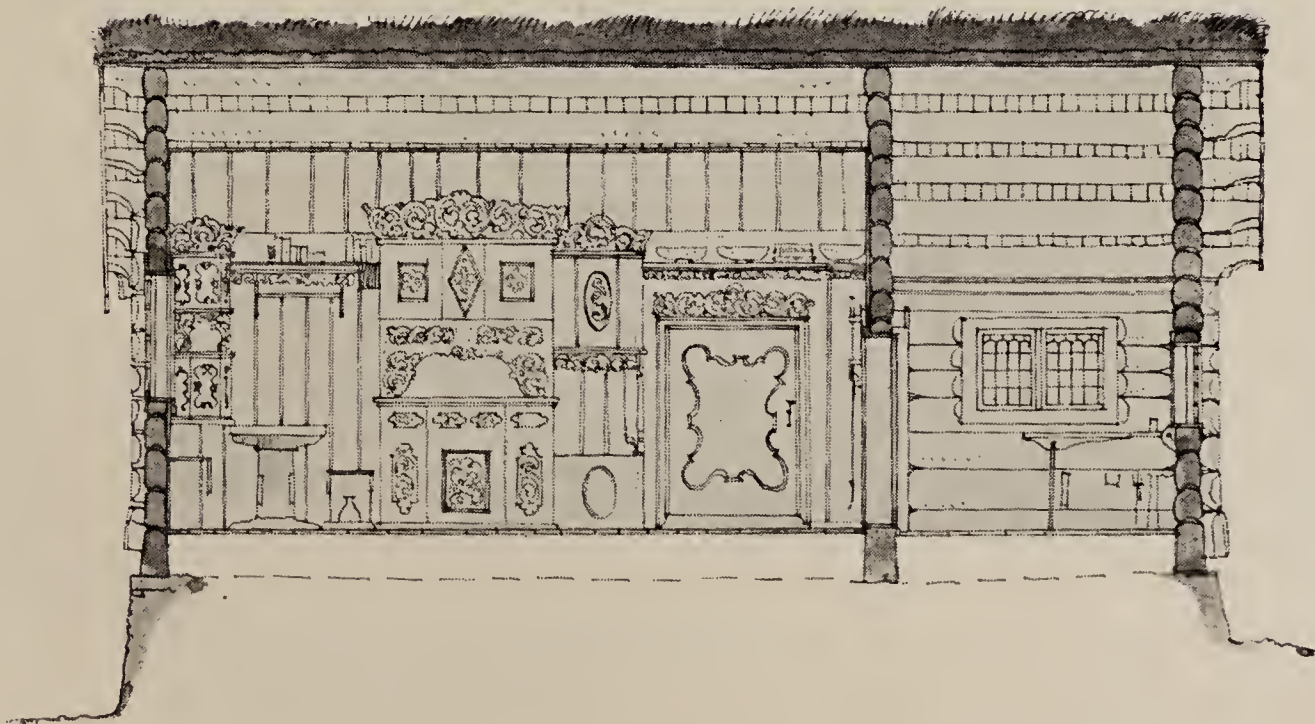

Fig. 258. Vigstadstuens langsnitt. Målestokk 1:100.

Intet blev spart — det gjaldt å stemme det hele sammen, så det blev et verdig hjem for familien.

Så endelig, da den siste spån var feiet ut etter snekkerens høvl og treskjærerens jern, fikk maleren slippe til med sin pensel og kost,

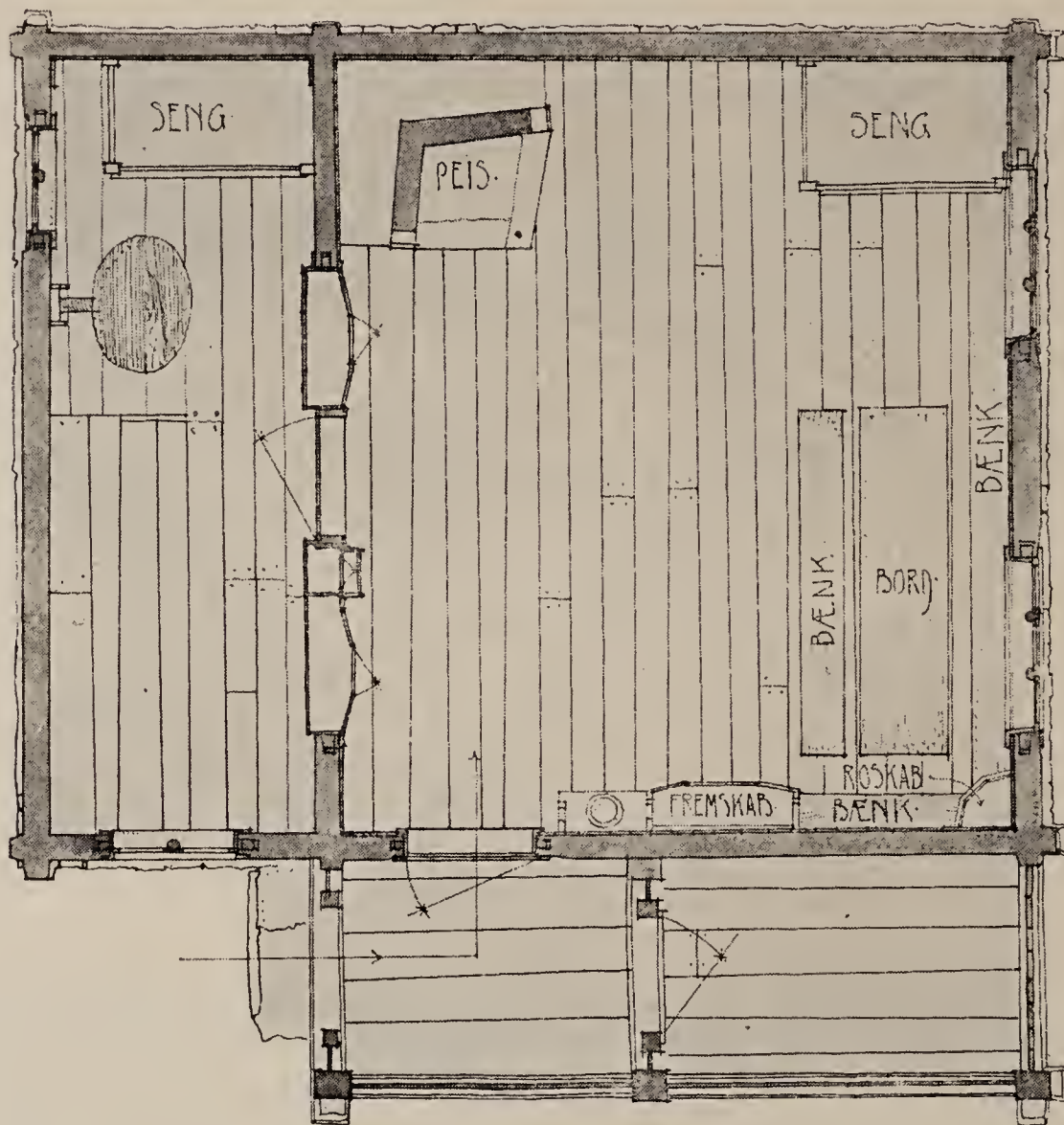

Fig. 259. Grunnriss av Vigstadstuen. Målestokk 1:100.

og ikke med mindre smak og kjærlighet blev hans del av arbeidet utført. Rosemalingen møter oss her for første gang, storstilet og grei både i linjer og farver, som alt her i dalen. Se bare klevedøren — intet smått pirkeri, som man så ofte ellers finner på dette område. Det er nesten som disse håndverkere sig imellem på forhånd har inndelt arbeidet for riktig å kunne få råderum. Det går ennu det sagn om maleren at han ikke kunde få stuedøren malt så pent som den til kleven. Derover blev han så harm at han strøk over det hele; men da gråt han og gikk sin vei. Derfor har denne dør ingen rosemaling.

Forøvrig er ikke Gudbrandsdalen særlig rik på den slags kunstnere. Riktignok har det bodd noen flinke malere på Lesja og muli-

Fig. 260. Interior fra Vigstadstuen. Kleven tilhoire, fremskapet og blandstampbenken tilvenstre.

Fig. 261. Utstyrskiste fra Einarvold, Lom; datert 1780. Innvendig trukket med gamle dokumenter. (Magasinert).

gens på Dovre, og det er visselig disse, som har utført det meste av det som ennå finnes igjen i dalen. I Lom har det også bodd en meget flink maler, Rasmus Garmo; men han levet først omkring 1840.

Som sagt, alt måtte pyntes her, ja endog rokken, melkeringer, melke-

Fig. 262. Hengeskap fra Møllerhaugen, Dovre.

kar, ferdeskrin, trefat, trøiser, tallerkener, øser og skjeer — alt måtte skjæres eller males, oftest begge deler. Selv bismere borte i dørkråen undgikk ikke sin skjebne. Det går gjennom det hele en jublende livsglede, som uvilkårlig river med og smitter.

Bare bordet står uberørt av det hele. Det danner en ren motsetning til det øvrige, og dog har det fulgt med huset — kanskje fra den første tid. Platen har en bredde av $1\frac{1}{2}$ alen og er gjort av en eneste planke. I det hele er alt her, med undtagelse av noen mindre gjenstander, fra samme hus.

Men lukker vi døren op til den lave kleve med de to små bly-

vinduer, senest fra 1709, hensettes vi med ett 100 år tilbake i tiden. Ingen frodig ornamentikk er her vokset frem av treskjærerens kniv. Heller ikke har noen maler drysset sine muntre farver ut over dette bohave. Her er det ikke gjenstandenes mengde eller fullkommenhet

Fig. 263. Hengeskapp, skåret av Seval Torstensen Sperstad, Skjåk, datert 1771.

som fengsler, men den ekte grå stemning fra fortiden, der hviler over dette rum. Bohavet er så enkelt som vel mulig. En seng med et lite hengeskapp over. Kanskje har den engang hatt den ære å stå i selve stuen; men nu er den forlengst skubbet herut. Dette er visse-
lig også tilfelle med den lille skive¹ på veggen fra 1701. Videre finnes her en langbenk, en tilsvarende hylle samt en kolehatt med kole² (fig. 143).

¹ «Skive» er et bevegelig bord til å slå op på veggen, når det ikke bruktes.

² Kole eller kola (åpen o) er enslags primitiv lampe. Den består av en rund eller avlang jernskål med hank og krok. I skålen fylles tran, til veke bruktes i almin-

Med undtagelse av en vevstol og en spolerokk borte ved det annet vindu — er det alt. Det falt så bekvemt å sette vevgreien op her i sommermånedene. Vinterstuen stod da som regel tom, og her satt man så uforstyrret i sitt arbeide. Veven er datert 1753 og viser oss

Fig. 264. Hengeskapp fra Vågå.

hvilket stort fremskritt det måtte være, da den avløste den tungvinte opstadgogn vi har sett i de to foregående stuer. Men ikke desto mindre kunde man også dengang veve både simpelt og fint, åklær og hyndetrek som vi har i Hjeltarstuen. Men det er sant — det er ennu litt til her: bestefars knappeformer og støpeskje borte ved det første vindu — noen små snurrige tingester av alle mulige fasonger.

delighet en tvunnet linfille. Efter at loftstuene kom i bruk, anbragtes den for osens skyld under en firkantet, opad tilspisset trekappe (kolehatt) som igjen stod i forbindelse med et trerør, som munnet ut oppe på taket. — I Romsdalen har kolen holdt sig så lenge at jeg kan minnes den i bruk. Den første parafinlampe i min hjembygd blev kjøpt av min far i 1866.

V I G S T A D S T U E N

Men mesteparten er gjemt i hengeskapet over sengen. Hit har han tyet hen i ledige stunder for å «renne» sine morsomme knapper, mens datterdatteren har trådt og slått sin vev. Dengang gjaldt det i hvert hjem å være selvhjulpen.

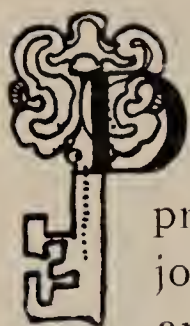

Fig. 265. Verktøi fra Vigstad.

Fig. 266. Et blikk over gårdens tun.

STABBURET

et hus som nest efter stuen har reist sig av innhusenes klasse, er stabburet. Fra først av var visselig også dette ytterst primitivt og kun i ett stokkverk uten sval og stod helt nede på jorden, slik som vi ennu av og til kan finne det på en eller annen husmannsplass. Her opbevartes fra gammelt av såvel mat som klær av enhver art, og ellers ting man ikke nettop brukte daglig. Men da mus og alskens småkryp på den måte hadde lett for å trenge inn, lærte man nok meget tidlig å sette det på stolper. Og det er saktens først fra den tid av at det har fått navn av stabbur. Men utviklingen stanset ikke her. Efterhvert som tiden skred frem, blev kravene til livet større, og blikket for det som var praktisk og på samme tid pent, skarpere. Stabburet begynte nu for alvor å vokse, kanskje ikke så meget i lengde og bredde, men i høiden. Det fikk et stokkverk til,¹ og ut fra dette vokste igjen frem en svalgang i reisverk foran; senere vokste det videre, til begge sider og tildels også helt rundt.² Her løper den imidlertid langs tre sider.

Den bakre vegg blir således stående helt fri,³ og på denne finnes alltid vinduet anbragt på selve loftet.

¹ Sundt mener at det er det første hus som har reist sig i to etasjer på en norsk gård.

² Se stabburene på Bjørnstad.

³ I Gudbrandsdalen avviker de fleste stabbur fra denne skikk, idet svalgangen i almindelighet kun finnes på forsiden, men i begge etasjer. Den underste er som regel helt åpen, den øverste derimot i almindelighet lukket med en brystning imellem stolpene. Den kan også være helt lukket, med undtagelse av en firkantet åpning mellem de to midterste stolper, som på Løkrestuens ramloft og Per Gynt-stuens svalgang. På de øvrige sider står tømmerveggen helt fri, men 2. etasjes lafteverk strekker sig i almindelighet for begge langveggers vedkommende 6 à 8 tommer ut over første etasje, ofte går den bakre vegg også noget utover, men ikke fullt så meget som sideveggene. Denne skikk synes almindelig å være rådende over hele Gudbrandsdalen, men her finnes også enkelte stabbur, boder og loft med svalganger til flere sider i 2. etasje. Foruten dette vi nu skal bese, har jeg kun støtt på ett til på Bjølstad i Heidal, samt det velkjente loft på Heringstad, også i Heidal, (nu nedbrent) med 3 svalganger. På Aukrust

Fig. 267. Stabburet fra Dagsgård.

Som sagt, stabburet fikk en etasje til. Matvarer og klær kunde i lengden ikke godt forenes i ett lite rum. Klær, kister og annet husgeråd blev flyttet op på loftet. Fleskeskinker, spekekjøtt og pølser hengtes ut på den mere luftige svalgang; men hovedmassen av matvarene blev igjen i første etasje: kornbinger, melbøler, saltbutter og det man tok av til daglig.

i Boverdalen skal det finnes en bod med svalganger til 4 sider; men den har jeg ennu ikke fått anledning til å se. Foruten disse, samt det prektige loft fra Rolstad i Søndre Fron, som har 3 svalganger, og som nu finnes på Bygdo, har jeg funnet 3 stabbur til av samme type som dette her, men kun med svalganger til to sider; ett på Offiksbo i Boverdalen, ett på en av Skurdalsgårdene i Søndre Fron og ett på Borde i V. Gausdal. Men her finnes ganske sikkert ennu i Gudbrandsdalen både stabbur og boder med svalganger i 2. etasje til begge sider. Dog har nevnte type ikke vært så utbredt på disse kanter som f. eks. i Numedal og Telemark.

S T A B B U R E T

På loftet var som regel anbragt også en seng.¹ Stabburet var jo i det hele tatt et slags skattkammer hvor det beste som familien eide, var

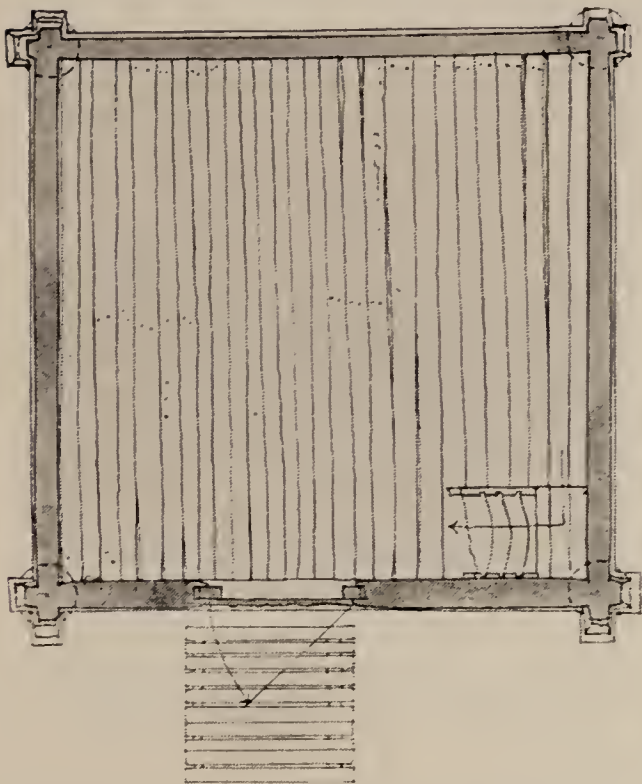

Fig. 268. Grunnriss av stabburet. Målestokk 1:100.

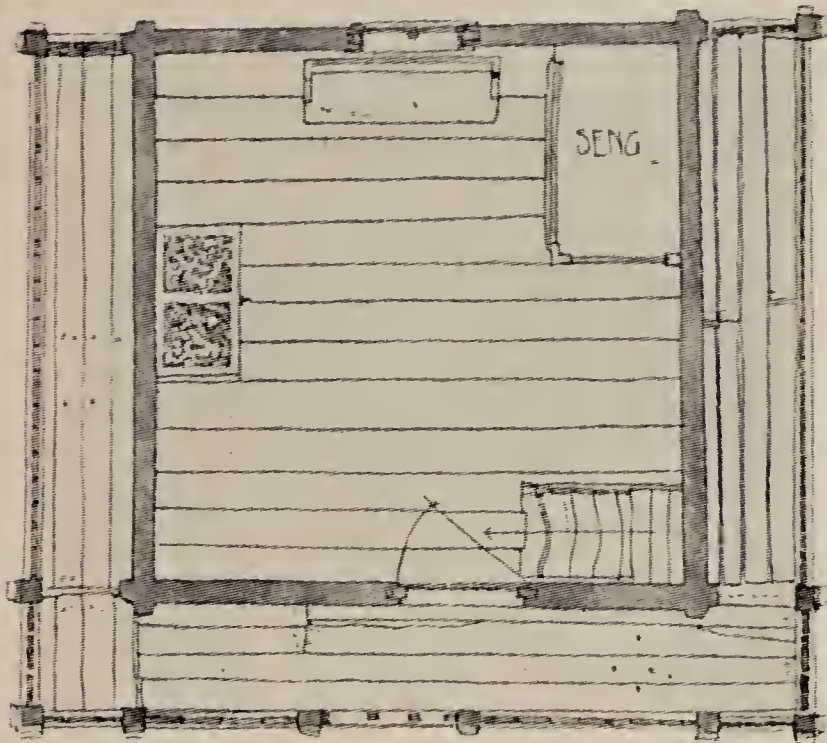

Fig. 269. Grunnriss av stabburets loft. Målestokk 1:100.

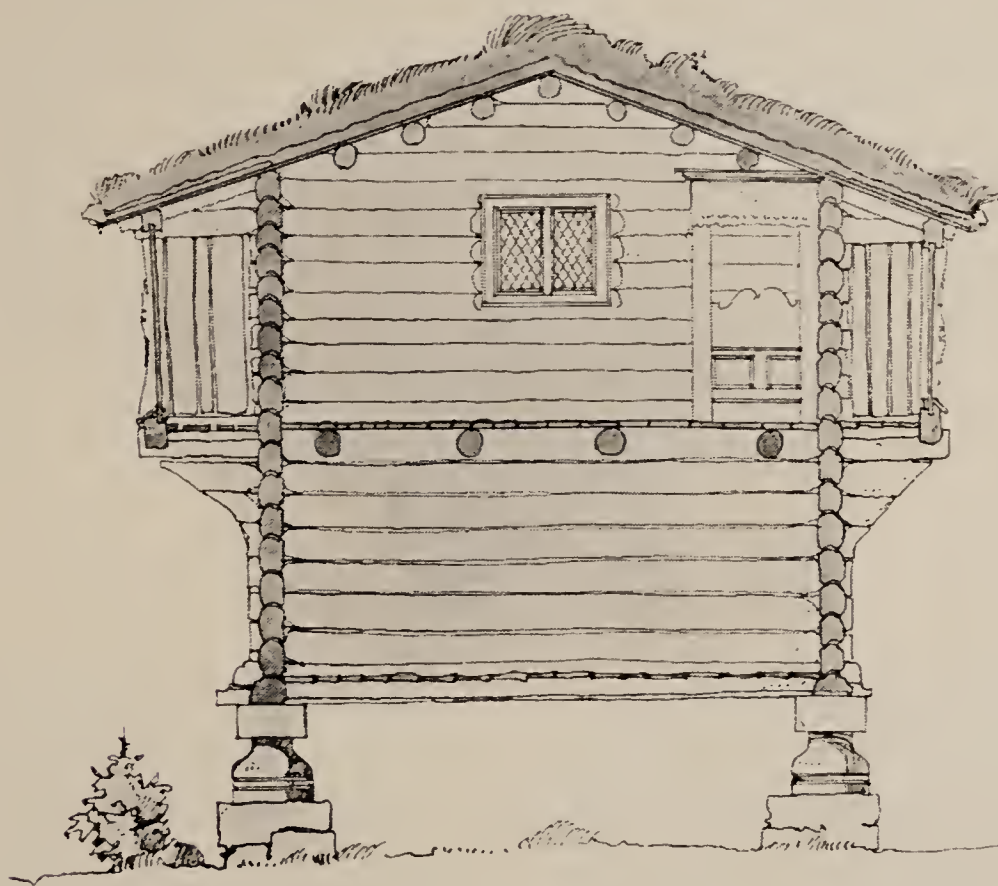

Fig. 270. Tverrsnitt av stabburet. Målestokk 1:100.

¹ Den skikk å ha seng stående på stabburet, er visselig meget gammel. Rett som det er, skimter vi skikken ved lesningen av de gamle sagaer, f. eks. i Halvdan Svartes saga (Storms praktutgave s. 43—44) hvor det fortelles, at Halvdan sendte Hårek Gaud til Hake Berserk på Hadeland for å fore Sigurd Hjorths datter Ragnhild til sig: «Haarek

samlet — ikke bare av mat og klær. Det er derfor ikke så underlig at man i fjellbygder, og da især i Numedal og Telemark bygget dette hus med større omhu enn de andre innhus. — I Gudbrandsdalen

Fig. 271. Grøtambere fra Lesja og Dovre, fra 1720-årene.

derimot er forholdet anderledes. Der synes stuehusene fra gammelt av å ha hatt kommandoen.

I stabburet fra Dagsgård (fig. 267) har vi et ganske godt eksempel med 3 svalganger også fra Gudbrandsdalen.

Fig. 272. Nøkler.

Trappen til 2. etasje — loftet — går ikke her utvendig, som vi før har sett, men finnes innvendig bak døren. Riktignok vil vi i første

drog ud og havde 100 mand med sig, han lagde færdens saa, at de kom over vandet i otten og til Hakes gaard; der satte de vagt ved døren til stuen, som folkene sov i. Siden gik de til det sovebur, som Hake laa i, brød det op og tog bort Ragnhild og hendes broder Guttorm og alt det gods som var der». Av disse linjer sees også at man allerede da hadde sine kostbarheter opbevaret på stabburet. I Njåls saga finnes også skikken omtalt.

Fig. 273. Ferdeskrin med runer fra Espe, Heidal, datert 1701.

Fig. 274. Ferdeskrin fra Saksumdalen, fra ca. 1700.

Fig. 275. Ferdeskrin fra Skjeggestad, Fåberg, datert 1745.

Fig. 276. Ferdeskrin fra Vågâ.

Fig. 277. Ferdeskrin fra Svennes, Biri.

rum ikke finne noe igjen av hvad der egentlig karakteriserer stabburet — de ærverdige kornbinger, flatbrødstabler o.s.v. men istedet er her for tiden magasin for forskjellig slags verktøi og redskaper fra Gudbrandsdalsbygdene.

Fig. 278. Ferdeskrin fra Sjoa; fra midten av 1700-årene.

Mens stabburets første etasje som før nevnt er bestemt til opbevaring av allehånde matvarer, er loftet derimot helt viet familiens mangeartede gang- og sengklær, kister og annet utstyr, som ikke nettop

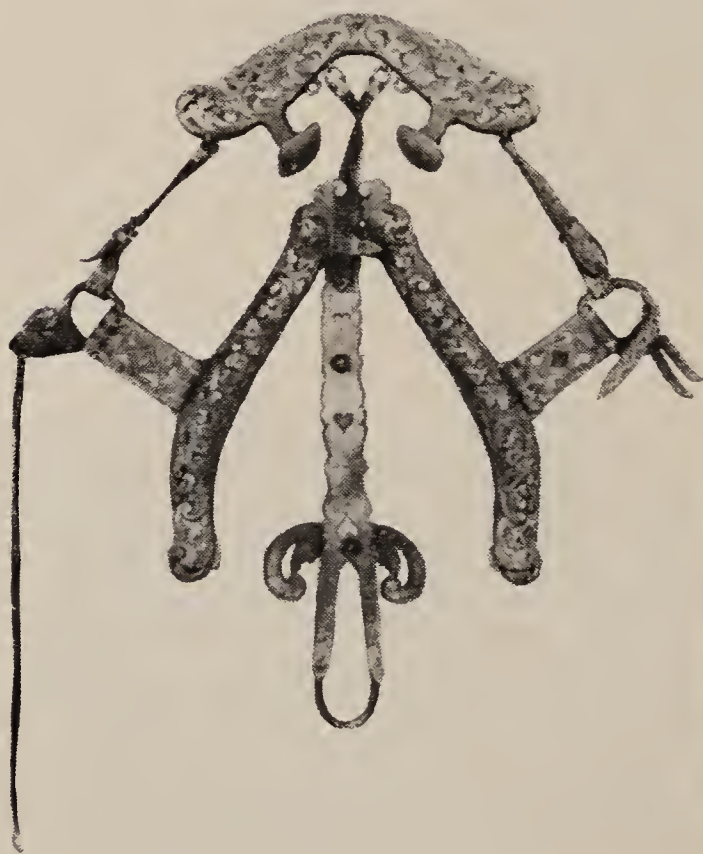

Fig. 279. Sele fra Skjåk, fra 1. halvdel av 1700.

Fig. 280. Sele fra Busjord, Dovre, fra 2. halvdel av 1700.

Fig. 281. Gjesteseng.

bruktes daglig. Gangklærne hang gjerne i rekke og rad langs veggene. Åklær, ryer og skinnfeller derimot var anbragt over runde stokker radvis høiere opunder taket. Langs langveggene står kistene, ferdeskrinene og som regel en seng, ofte to sammenhengende som på det ene ramloft. «Kom her en gjest tilgaards, saa faldt det bekvemmest at indrede et soveleie til ham netop her, hvor feldene, aaklæderne og de andre sengklæder hang i beredskab».¹ Å ha gjestesengen stående her var selvfølgelig forbundet med flere fordeler. Hadde man litt å

¹ E. S. side 52.

tale med den fremmede om i enrum, risikerte man ikke å bli beluret her på burloftet, det var jo så å si dobbelte vegger overalt. Dessuten fikk man her i all stilhet en nem anledning til å dokumentere

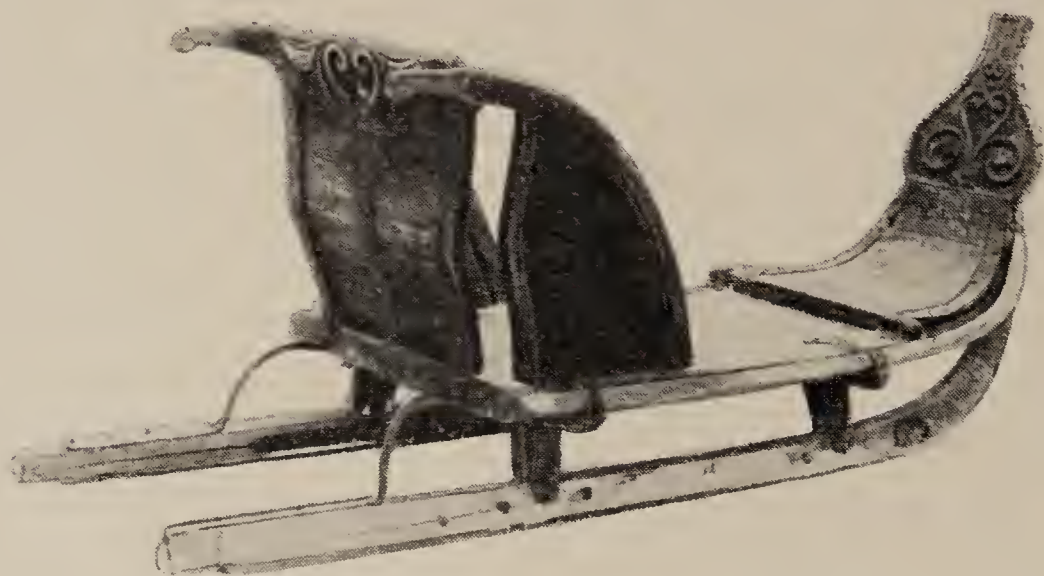

Fig. 282. Styrslede fra nedre Sorgendal, Fåberg, fra midten av 1700.

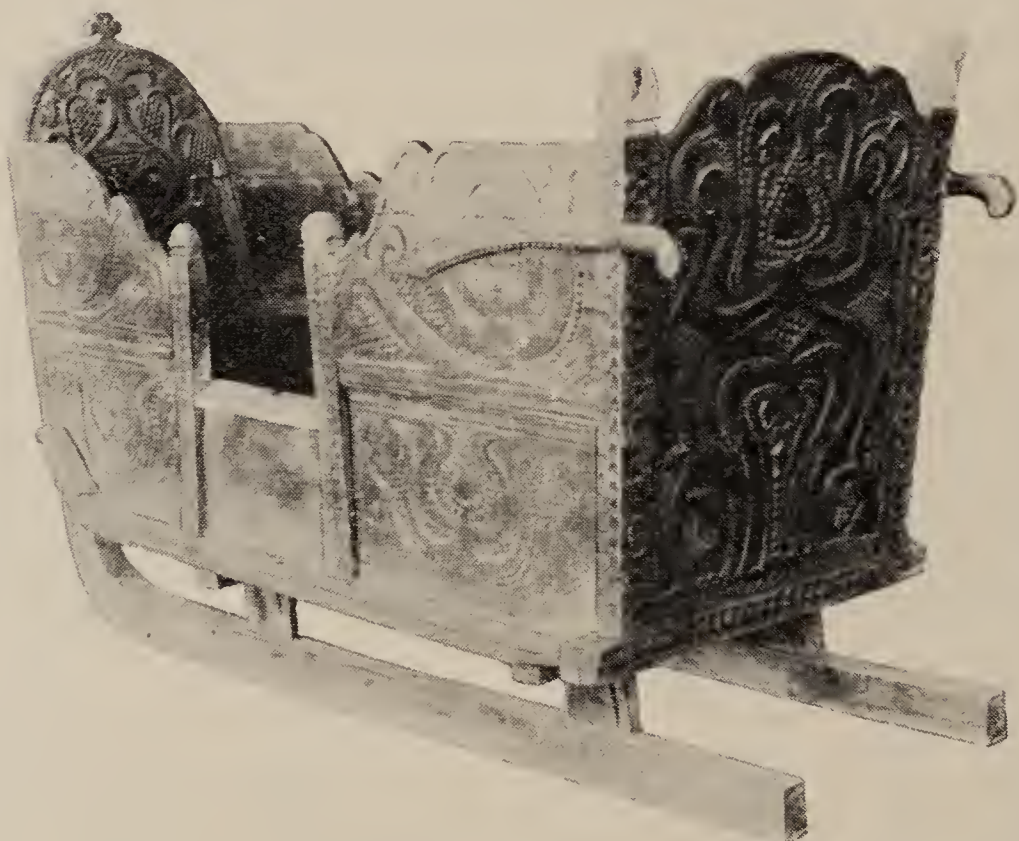

Fig. 283. Krubbslede fra Listad, Fron, fra omkring 1700.

gårdens velstand både i mat- og klæsveien. I hine tider lå som bekjent i langt større grad enn nu formuen gjemt i løsøre og da særlig klær.² Moten spillet ikke så stor rolle dengang som nu. Da gjaldt det å

² I enkelte strøk av vårt land holder skikken sig ennu for en del. Jeg kjenner en bondekone som med stolthet sa til mig her en sommer: «Jeg kan re op 30 senger

bevare alt så lenge som mulig — nu er jo forholdet nesten omvendt. Jeg har gjentagende truffet på folk på 70 à 80 år, menn og kvinner, som med stolthet har vist frem de drakter de bar på sin bryllups-

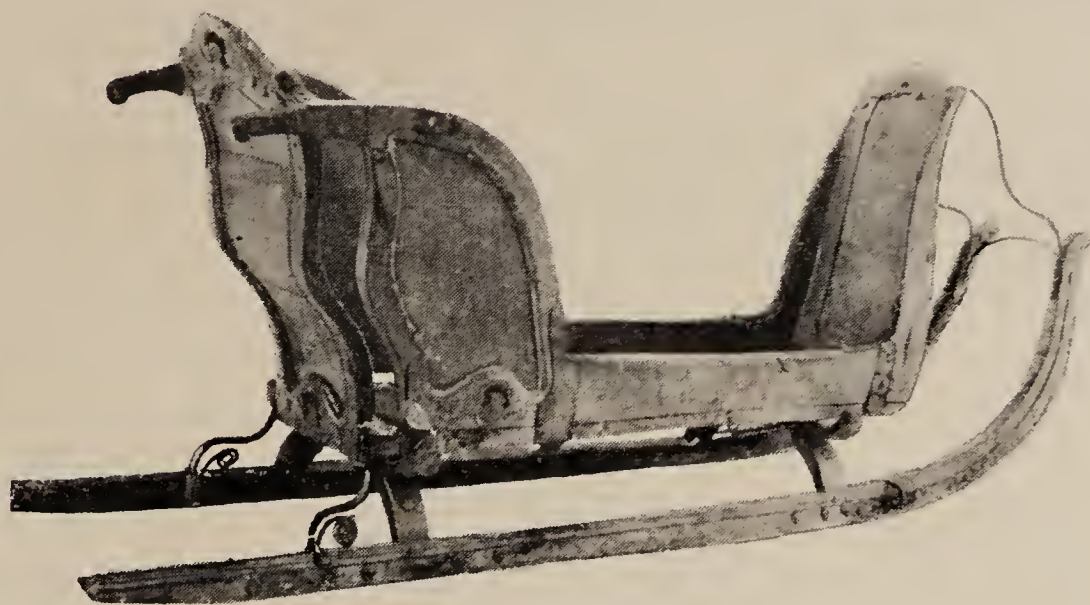

Fig. 284. Styrslede fra Nedre Sorgendal, Fåberg, fra midten av 1700.

Fig. 285. Brudeslede fra Oplandene, fra ca. 1780.

dag. De var ikke nettop brukt daglig, men blev de tatt på, var det også høitid i huset.

En samling mannsdrakter, om ikke nettop brudgomsstas, finner vi blandt annet hengende på dette loft.¹ Riktignok har de ingen betydelig elde, da de fleste skriver sig fra det 18. århundre. Vi merker allerede om det kniper, og enda tror jeg ikke at noen hverken skal komme til å fryse eller ligge for hårdt».

¹ Nu overflyttet til gården Bjørnstad.

Fig. 286. Utskjæringer, antagelig fra et skap. Biri. (Magasinert).

her — at moten begynner å spille inn. Snart er frakken lang og verdig med skinnbesetning på kraven og langs kantene, snart er den kortere med klaffelommer og kulørt silkevest. Til andre tider er den krøpet sammen til en liten blå eller sort rundtrøie, som kun rekker til livet med opstående krave og to rader blanke knapper. Benklærne skifter nesten likeså fort både i lengde, vidde og kulør. Det samme er tilfelle også med skotøi og annet utstyr. Et par av de eldste drakter er helt forarbeidet av semsket skinn. En regnfrakk — figurfrakk — av garvet bukkeskinns med uhyre vide skjøter (nu høist moderne) og en kollehatt betrukket med skinn over et halvt tommetykt filtlag finner vi også her. Dessuten henger her en hel del luer og hatter fra forskjellige tider samt en del mannsbelter. (Draktene er flyttet over til Bjørnstad).

Men forrådet av de mangeartede sengklær har vi dessverre ennå ikke hatt råd til å anskaffe — kun «rendene» strekker sig tomme under taket for å vise plassen.

Gjesteengen har sin plass i kroken nærmest vinduet.¹ Den står opredd med sitt nystrøkne omheng, som den stod i sine velmaktsdager på Dagsgård, fullt ferdig til å motta gjesten. Dette med omhengen var en ny skikk, som den unge kone hadde tatt med fra den tid hun tjente i prestegården. Det er forresten noe eiendommelig over en slik gammel himmelseng med omheng, selv om den er nokså simpel. Hodet trekkes uvilkårlig inn bak sperrlagerne (omhengen), og man tror sig

¹ Jeg vet ikke om det er så stort å feste sig ved; men det forekommer mig som de gamle ikke alltid har søkt den luneste plass for sengen. Efter at det blev brukelig å sette glass i stuene, har sengen nærsagt trukket sig nærmere og nærmere vinduet — se Løkre- og Vigstadstuen. Og skikken har for Gudbrandsdalens vedkommende iallefall ikke avtatt. På de allerfleste gårder står sengen som regel inn til et gapende vindu.

Fig. 287. Tyggemaskin. Lavet av Erik Bu.

S T A B B U R E T

med ett gjemt for hele verden. Ja, slik så virkelig en gjesteseng ut på en gudbrandsdalsk bondegård for 100 år siden, og slik kan vi ennu støte på enkelte eksemplarer både i dalen og andre steder i vårt land. Kort er den, det kan ikke nektes, men så er den til gjengjeld desto bredere. En seng i hine dager var ingenlunde beregnet bare på en. (Se Bjørnstad).

Fig. 288. Musefelle av tre med jernbeslag. Heidal.

ENKESETET

Kapteinsgården, som den også er blitt kalt, har stått på gården Mytting i Ringebu; men i den eldste tid har den nok ikke gjort tjeneste som embedsmannsbolig. Da huset i 1897 blev innkjøpt til Samlingene, var det kun benyttet om sommeren og skulde i den nærmeste fremtid rives. Det er det eneste hus i Samlingene som var bebodd da det blev innkjøpt.

Det går et gammelt sagn om at det i dette hus skal ha bodd en kaptein som druknet i Losna; men jeg har ikke kunnet finne noen pålitelig støtte for dette. Her siktes visselig til hr. von Dreschy, som falt gjennom isen på Losna våren 1727 og omkom. Likeledes fortelles det at en mann ved navn Kjerulf har bodd her, men heller ikke om ham har jeg kunnet finne noe sikkert. Nok er det, at salen over stuen med tønnehvelvet alltid på Mytting gikk under navn av «Kjerulf-salen».

Bygningen har tidligere engang vært flyttet.¹ Men noen særlig forandring har den da neppe undergått med undtagelse av at vinduene er gjort litt større. Tømmeret er ikke stort, snarere smått, og minner adskillig om dimensjonene i kapellet. Tømmermannsarbeidet er her som på de øvrige huser i Samlingene utført med stor nøiaktighet — laftene har barkjehugst; men nåvene skiller sig noe ut ifra hestehuggu-

¹ Mytting var oprinnelig to bruk, ett på 3 huder og ett på 2 huder og 4 skinn. Begge blev forenet til ett bruk i 1788. I begynnelsen av 17. århundre eiedes de 3 huder av Peder Knudsen på Hallingstad på Toten, gift med Gunhild Mogensdatter Gyldenaar og eier av en mengde jordegods. Mytting gikk i arv til sønnen Mogens Pedersen, som fra 1614—1678 var sogneprest til Onsø. Dennes annen hustru, Karen Mikkelsdatter, var muligens en søster av den Else Mikkelsdatter som var gift med Fredrik Glostrup, prest i Vågå 1646—1667. Muligens kan det være Onsøpresten, som har bygget Maihaugens Myttingstue til vordende enkesete for Karen Mikkelsdatter, som dog ikke kom til å benytte det, da hun døde 1653. For dette kan intet sikkert bevis føres, men da det er flere ting, f.eks. det lille kjøkken som tyder på at det har vært bygget for en mindre, kondisjonert husstand, ligger denne antagelse nær.

Fig. 289. Enkesetet.

formen. De er smidigere og mer elegante i sin utformning og slutter sig godt til tømmerets storleik. Denne nåv er nærmest en variasjon av hestehuggunåven.

Enkesetet er i det ytre helt og holdent vokset frem av våre hjemlige forhold og står således i nøie sammenheng med de foregående hus. Men det indre byr på adskillige forandringer særlig hvad utstyr angår, delvis også inndeling. Da peisen og røkpipen trengte igjennem, lærte våre fedre snart å bygge sine boliger anderledes og innrette flere rum under ett tak. Og særlig tok dette fart da bileggerovnene og vindovnene fikk innpass. Man var ikke avhengig av ildstedene lenger. Som før nevnt, har ildstedet alltid bestemt bygningsskikken, og ikke omvendt. De små, lave hus utover landet begynte å vokse i høiden og i bredden. Utstyret i embedsmannens hus blev mere elegant, værelsene flere, vinduene større. Dette hus er et ganske godt eksempel på skikken for vel et par hundre år siden.¹

¹ Her menes husets konstruksjon samt anordningen med peisen og bileggeren. Det øvrige utstyr er jo adskillig yngre.

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

Her møter vi for første gang en toetasjes bygning med tre rum i hver etasje og med en lukket svalgang i 1. og to delvis åpne i 2. stakkverk. Dens grunnform og reisning er den samme som Hjeltar- og Løkrestuens, men ramloftet er her blit delt i to, og ved siden av

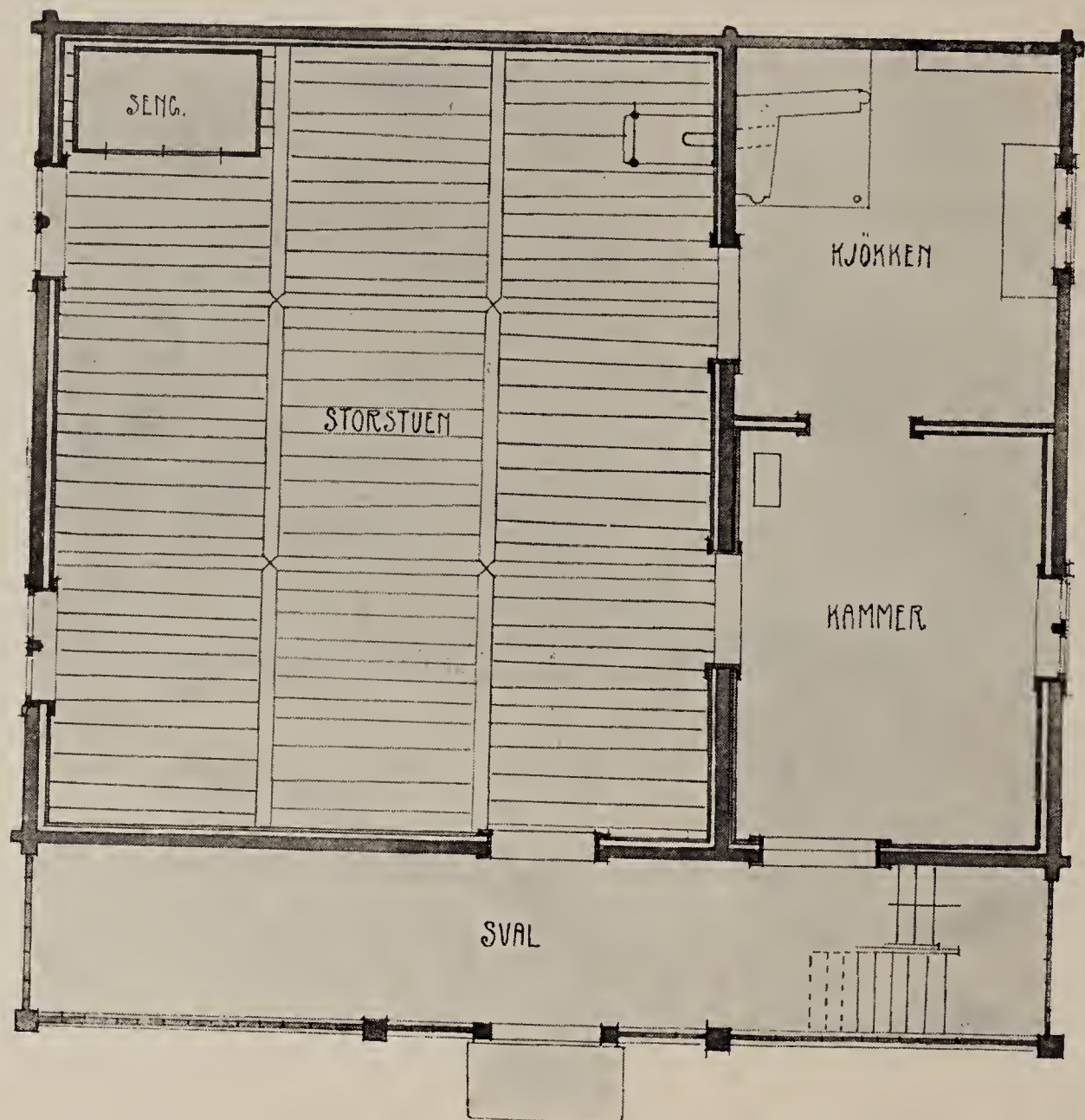

Fig. 290. Myttingstuen. Plan av 1. etasje. Målestokk 1:100.

har salen vokset sig frem over selve stuen som en avslutning på annen etasje. Salskammeret og herrekammeret, som vi finner i det tidligere ramloft, er to selvstendige rum som ikke står i forbindelse med hverandre, det første har inngang fra fremsvalen, det annet fra høienloft-svalen. Alle rum i dette hus med undtagelse av salskammeret har sine egne ildsteder.

Som følge av salens tilvekst har det høie, spisse mønetak vi har sett i de foregående stuer, måttet vike for en flat, pyntelig himling (tak) som strekker sig over hele stuen i høide med den gamle krone.

E N K E S E T T

Også hvad bohøve angår, møter vi her en hel del forandringer, som bringer bud fra andre forhold, en ny skikk som er nådd hit over våre kjøpsteder og gjennom våre embedsmenn.

Peisen er her blitt skubbet ut i kleven, og på dens plass står en

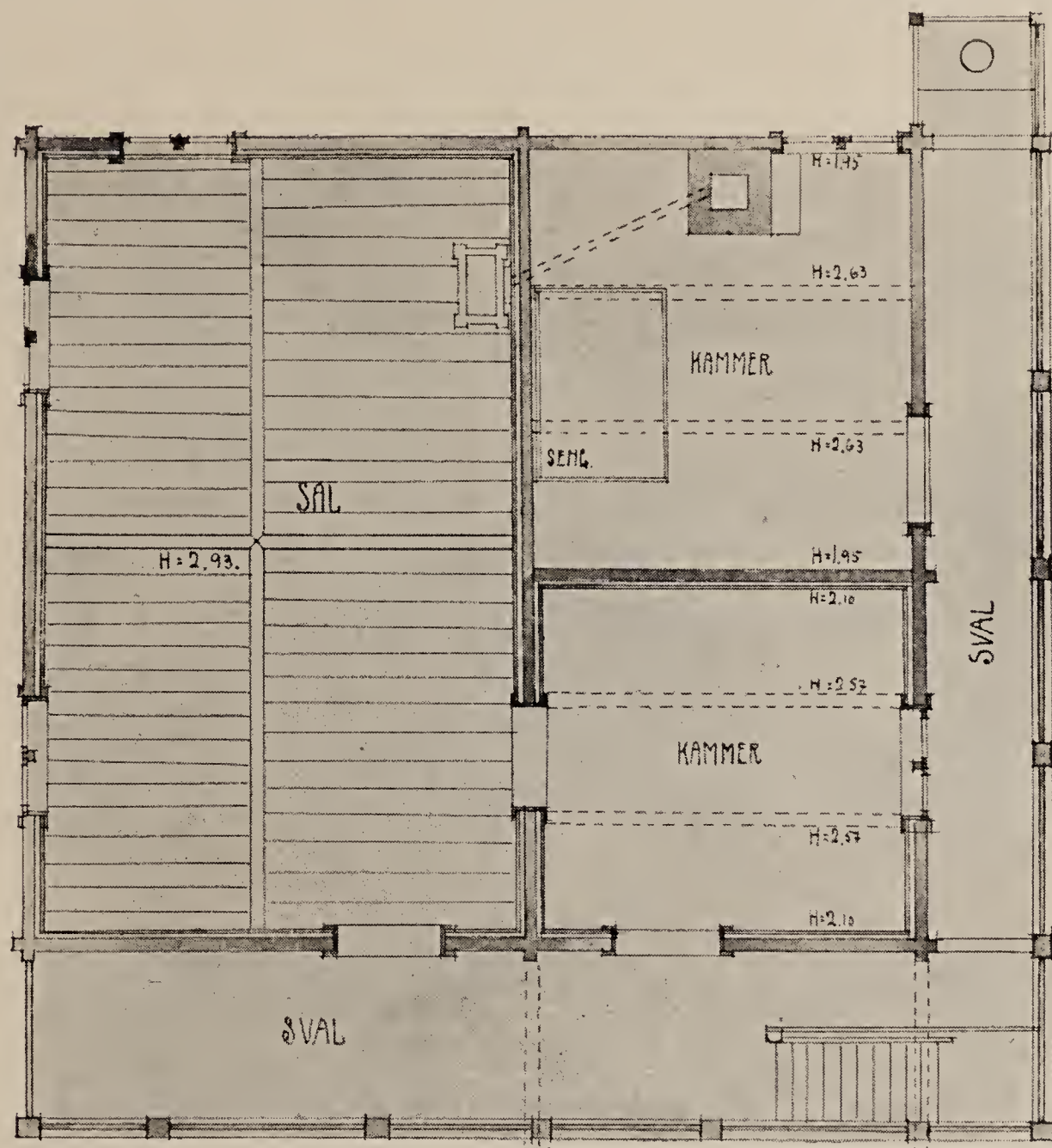

Fig. 291. Myttingstuen. Plan av 2. etasje. Målestokk 1:100.

prektig bileggerovn med illegg fra peisen. Den har våbenskjold, ornamentikk og årstallet 1659.¹ Ved disse forandringer har stuen rent skiftet karakter. — Den heter heller ikke bare stue lenger, men storstue. — Den gamle, tradisjonelle innretning med faste benker og skap har her måttet vike for en helt annen smak og livsopfatning. I

¹ Dette ildsted møter vi her for første gang. Bileggerovnen, som ikke må forveksles med vindovnen, er adskillig eldre enn denne og fyres ikke i samme rum, men alltid fra sideværelset og nesten bestandig fra peisen eller skorstenen.

embedsmannens gård finner vi som regel disse ting igjen i kjøkkenet. Inventaret har i hans hjem forlengst slitt sig løs fra veggene og brutt den faste, nedarvede skikk; det har slått sig ned snart her, snart der i stuen, ofte midt på gulvet, enkeltvis og gruppevis under nye former

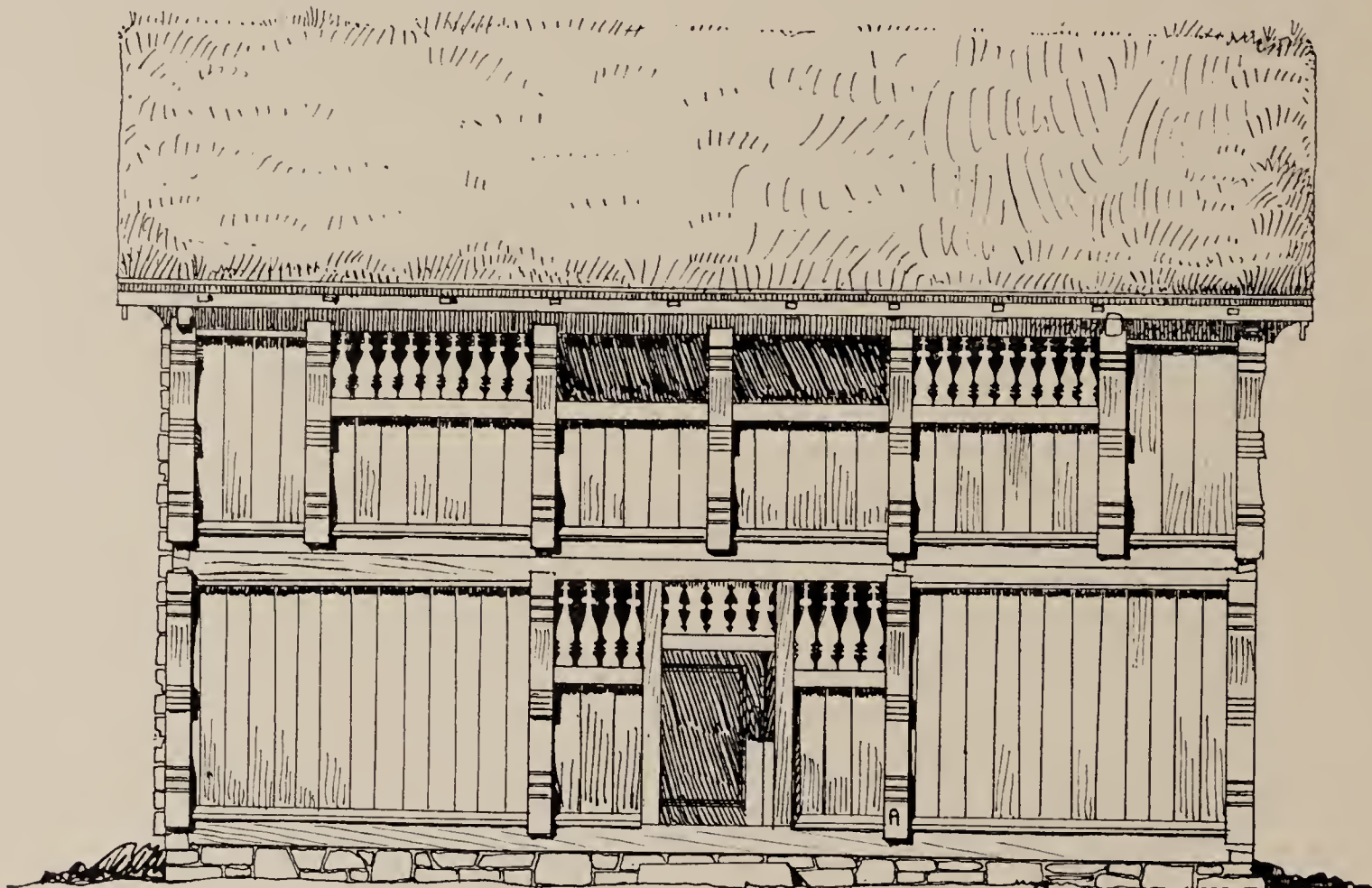

Fig. 292. Langfasade. Målestokk 1:100.

og andre navn. Vi kan ikke her som i bondens stue på forhånd si hvor hver ting har sin plass — her avhenger alt av vedkommende beboers smak og økonomiske evne.

Istedetfor tepper og annen utsmykning har stuen nu fått en ny iklædning. Dører og vinduer er malt, taket hvittet, og veggene både i stuen og det lille kabinett helt dekket av et solid panel.¹ Kun det lille kjøkken danner en undtagelse. De midtre og større felter er alle prydet med eiendommelige malerier, utført av ingen ringere enn den kjente bondekunstner fra Land, Per Aadnæs.² Dørene og vinduene

¹ Forbilledet til denne skikk har nådd oss over Danmark. Men der var panelet nesten alltid av ek eller bok, tildels med innlegninger av andre tresorter i de store midtfelter, av og til også med utskjæringer. Heroppe har vi måttet nøie oss med de hjemlige tresorter, gran eller furu. «Stasen» blev overlatt til maleren.

² Per Aadnæs var en av de dyktigste og mest brukte kunstmalere. Hans virksomhet falt mellom 1760-1770. På vestsiden av Mjøsa har han dekorert flere stuer.

i stuen er nærmest hvite, fotpanelet mørkeblått, ramtrærne om de store veggfelter er derimot holdt i en adskillig lysere tone av samme farve. De små, lave fyllinger langs taket har fått en enkel skydekorasjon.

Men det som både fengsler og morer, er malingen i de store midt-

Fig. 293. Gavlfasade. Målestokk 1:100.

felter. Først har vi fremstillingen av de 5 sanser. Se bare på luk-
tens representant: en fin middelaldrende mann i et sirlig rokokko-
antrekk utenfor sitt lysthus, luktende til en nellik han har i hånden.
Eller synet: Den unge herre i skotsk drakt, som høist interessert står
og beskuer sig selv i et lite speil. Eller hørselen: den unge jomfru
sittende med en gitar, lyttende til tonene. Hvor fornøielig ser ikke
disse skikkelser ut, og hvor vakkert og harmonisk virker ikke det
hele. Smaken, den tykke, joviale mann «med flasken og glasset udi
hand», bør heller ikke oversees, en riktig type på hin tids opfatning
av en bacchus-dyrker. Og følelsen, den gamle mann i kroken ved
vinduet, er ikke den dårligst fremstillede av sansene.¹ Han lener sig
trettp inn til en vissne trestamme, blikket er melankolsk og uttrykket
alvorlig, — vi kan se han er trettp. Ved grunnen av trestammen står

¹ Skal være et selvportret av Per Aadnæs.

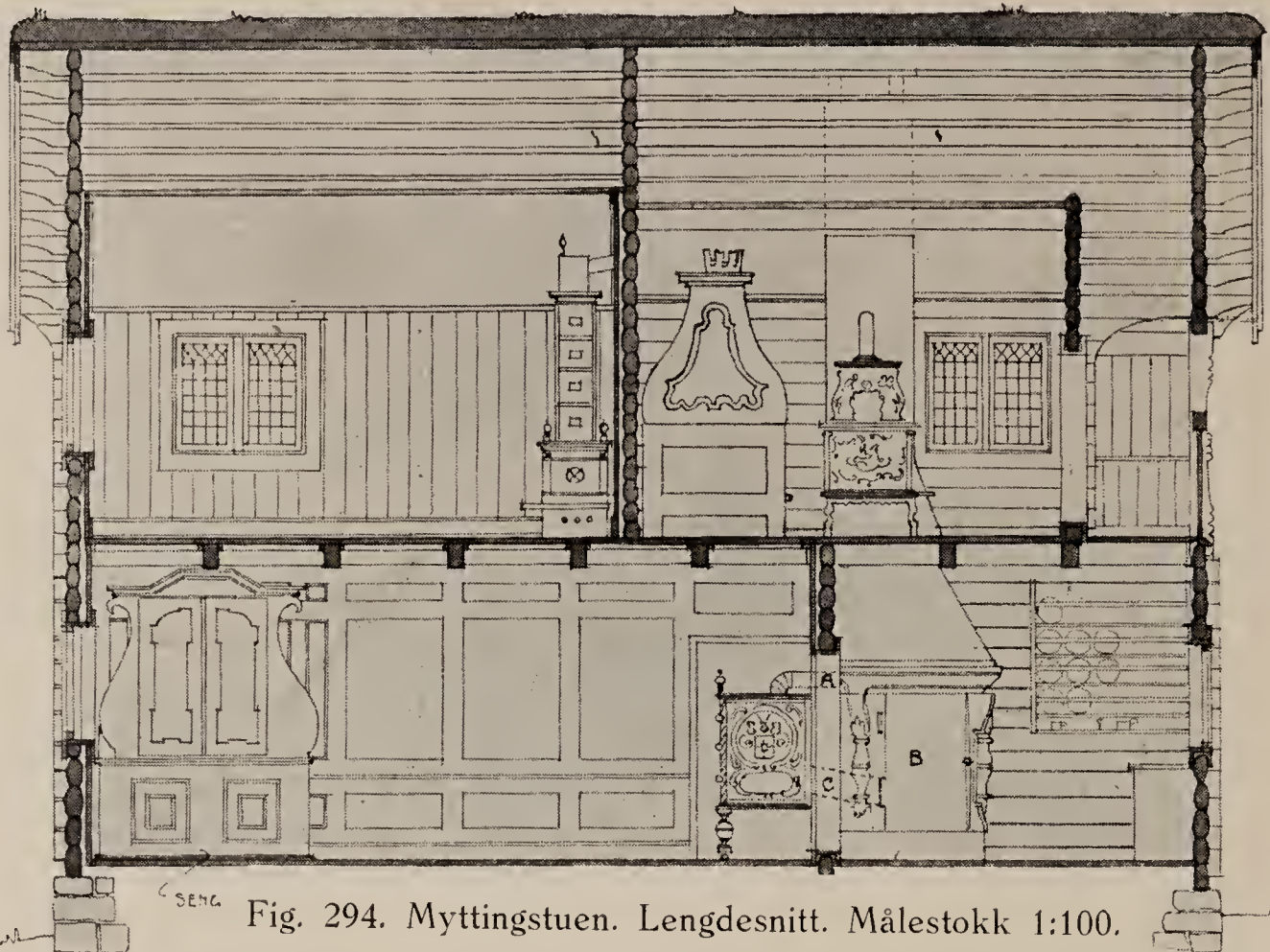

Fig. 294. Myttingstuen. Lengdesnitt. Målestokk 1:100.

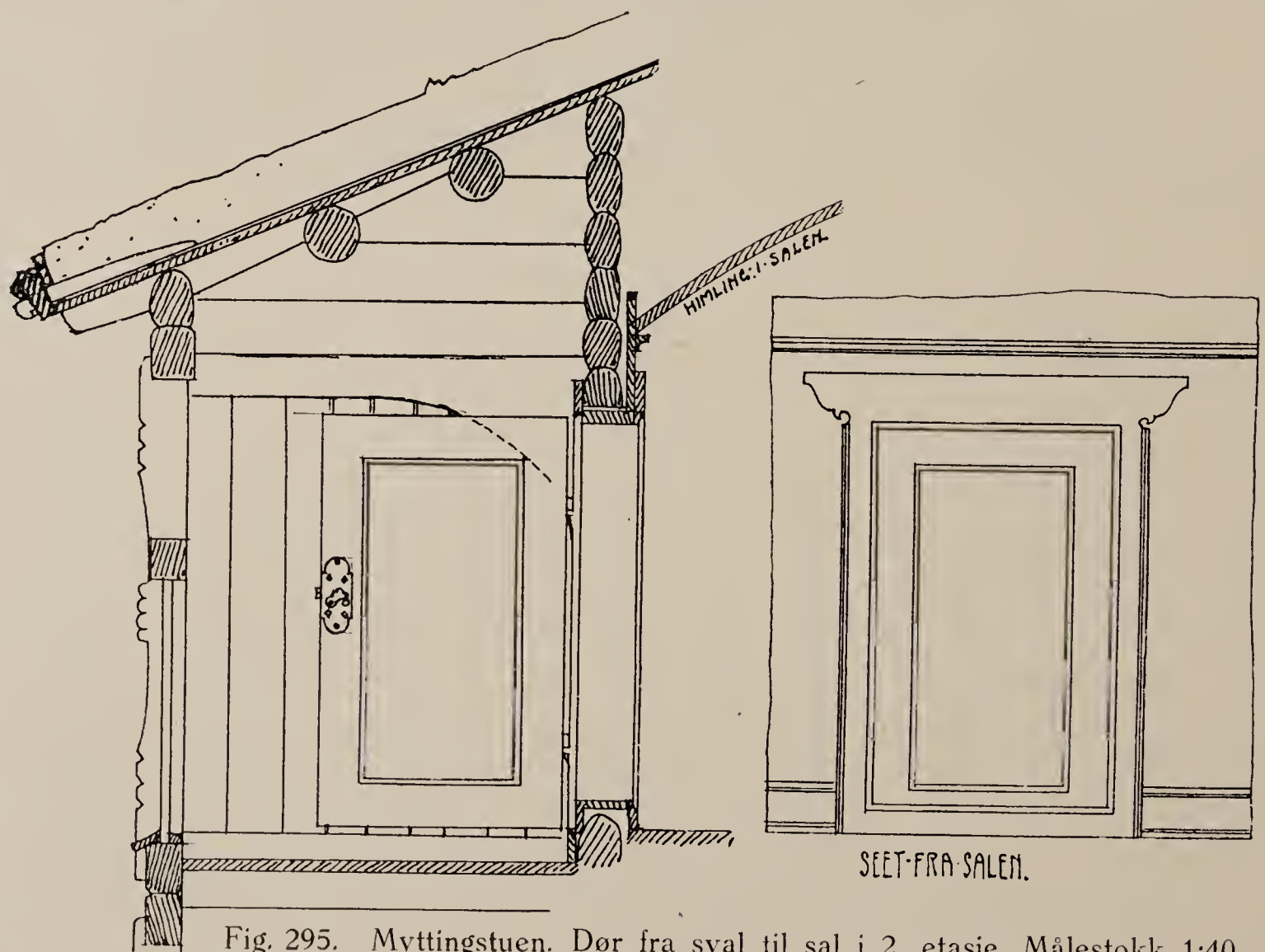

Fig. 295. Myttingstuen. Dør fra sval til sal i 2. etasje. Målestokk 1:40.

kunstnerens navn og årstall. Videre har vi de fire årstider fremstillet på lignende måte, så jakt og fiskeri. Av disse er kanskje vinteren det beste. Den er representert av en gammel, ærverdig dame som ilsomt skynder sig forbi de bladløse trær, godt innpakket i cape og muffe.

Dekorasjonene i stuen avsluttes av to landskaper. Det største av disse omfatter panelet mellom kjøkken- og kammerdøren. I forgrunnen sees et hvitt stakitt med en massiv port i midten, mellom de sirlige trær spaserende damer og herrer. I bakgrunnen skimtes en by med fantastiske tårn og spir.

Det annet veggfelt, pendanten til det på den motsatte side av kammerdøren, har et lignende motiv. Her sees en lang, dobbelt alle, også med spaserende mennesker i pompøse rokokdrakter. Disse to fyllinger står på langt nær ikke på høide med de øvrige. Dette er også tilfelle med landskapene i kammeret, men ikke desto mindre har disse sin interesse.

Kammerets fotpanel er mørkegrønt, ramtrærne omkring veggfeltene faller i det gule.

Møblene i begge rum er fra rokokotiden.

Det forgylte speil (fig. 306) mellom vinduene har engang i tiden hatt en lignende plass i storstuen på sjefsgården Dallerud i Fåberg. Lampettene derimot er kommet fra Svendnes i Biri.

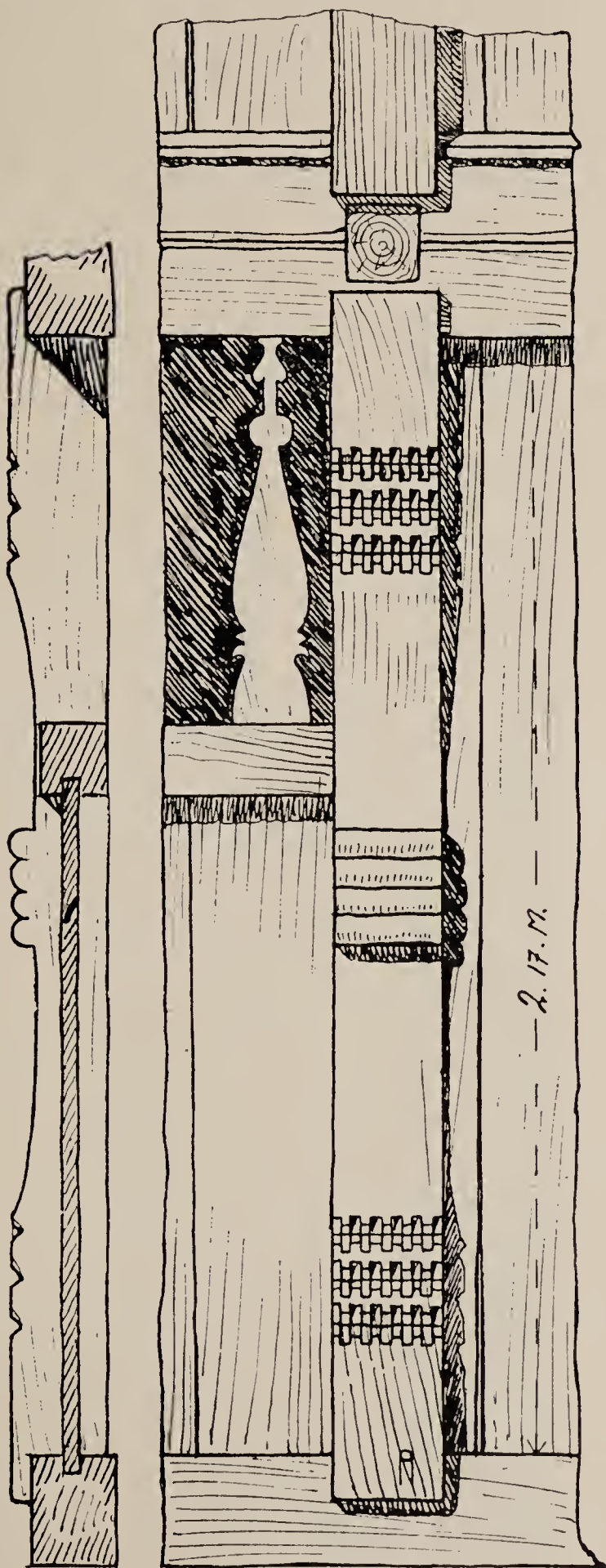

Fig. 296. Myttingstuen. Detalj av svalgangsstolpe A. (kfr. langfasade). Målestokk 1:20.

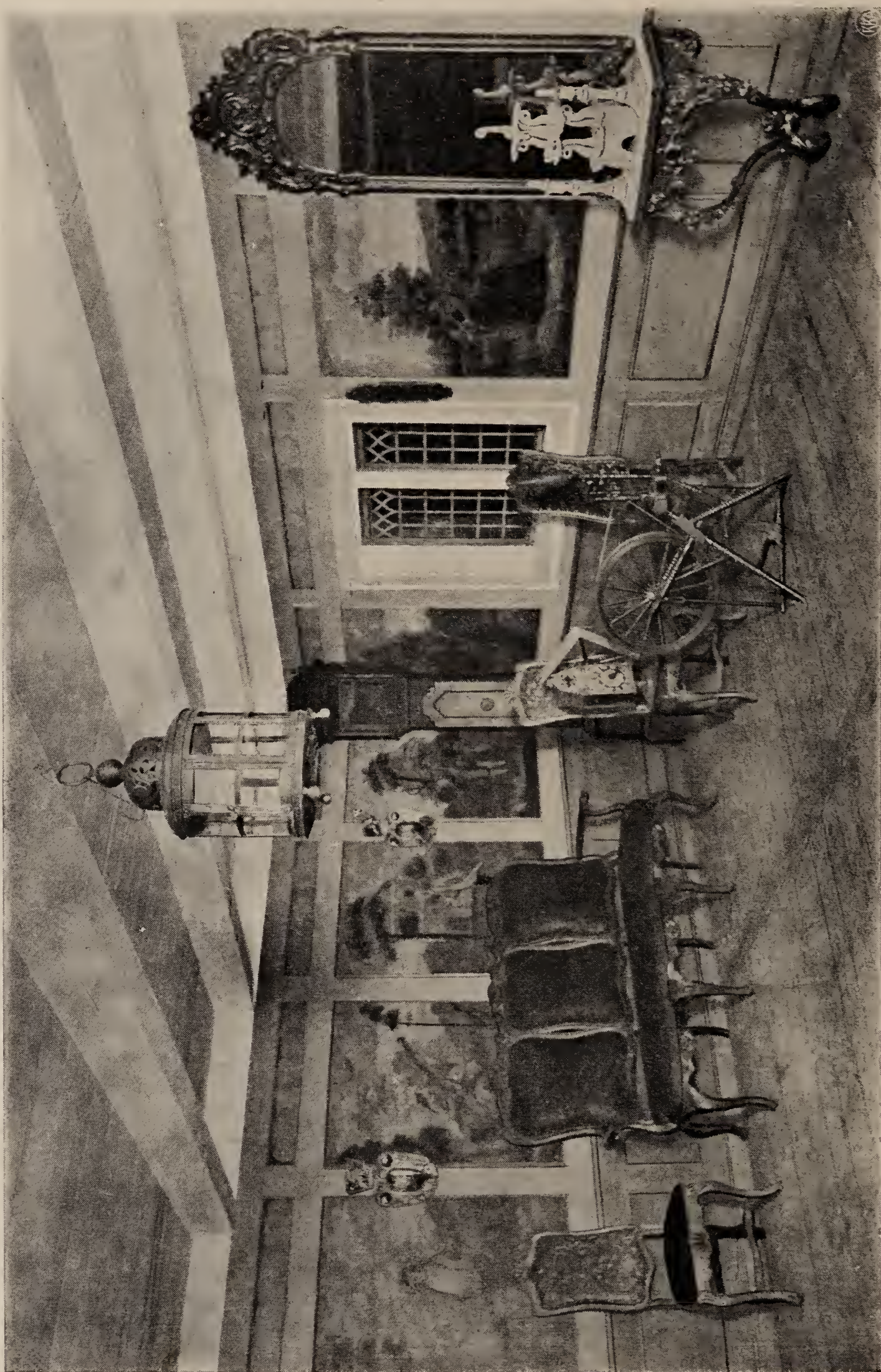

Fig. 297. Storstuen i Myttingstuen.

Utstyret ellers er antagelig i sin tid kommet inn i landet ved våre embedsmenn.

Den gamle ærverdige kleve har her fullstendig skiftet ham. Da peisen rykket inn, begynte straks forandringen. Først deltes den i to

Fig. 298. Malt lukkseng (skapseng) i to etasjer. Den øverste for far og mor, den underste for den yngre del av familien. (Magasinert).

like store rum, kjøkken og kammer, ved en almindelig panelvegg — ikke tømmervegg som i rummene ovenpå. For å få lys til disse to rum er svalen på ramloftstuenes tverrvegg helt sløifet og to vinduer satt på veggen — ett for hvert rum. Det gamle klevevindu på baksiden kunde ikke anbringes her, da «hemmeligheten» ligger rett over i 2. etasje. Kjøkkenet dannet sig selvfølgelig straks om peisen — med rekker, benker og annet utstyr. Her finnes intet panel. De gamle tømmervegger og den lille bordvegg mellom rummene; fikk her være

¹ Ovnene har stått på Storrvik i Vågå.

gode nok, men bordveggen er sort og glinsende av røk og elde som tømmerveggen og skiller sig sterkere ut fra denne.

Kjøkkenet¹ er blitt nokså lite² på grunn av denne inndeling; men ikke desto mindre finner vi her alt hvad et velordnet kjøkken bør inneholde — fra de mangehånde kokekar til de velfylte tallerkenrekker med tinn og fayanse. På benken foran vinduet står den blankpussede kaffekanne forsiktig plasert på kaffeheisen³ med tuten mot en krans av

Fig. 299, Kobberkaffekjel, drevet og cicelert.
Tilhørt familien Witt, Romsdalen.

¹ Kjøkkenet må en nærmest betrakte som en anretning. Som regel har man jo hatt sit eget ildhus hvor maten som oftest blev tillaget.

² Det var mig en gåte hvorfor kjøkkenet i dette hus er så lite, til vi fant ut at bygningen kan være reist som enkesete.

³ Kaffeheisen er en liten innretning av tre, som nærmest har utseende av en gammel vevstol i miniatyr. Mellem de 4 ben eller stolper ligger en løs bunn til å sette kaffekannen eller kjelen på. Fra bunnens bakre kant er festet en tynn snor, som går op i en trinse og derpå ned igjen om en rull forsynt med stoppeinnretning og veiv. Når skjenkingen blev foretatt av husmoren, trakk hun forsiktig i veiven, — bunnen med kaffekjelen hevedes skrått op ved hjelp av snoren. Den kom således i heldende stilling, og skjenkingen kunde begynne.

Heisen er en gave fra frk. Marthe Sand på Grimsrud i Stange.

E N K E S E T E T

kaffekopper som om salig prostinnen nettop skulde til å skjenke for sine gjester av den nye, vidunderlige drikk. Denne klarningsproses

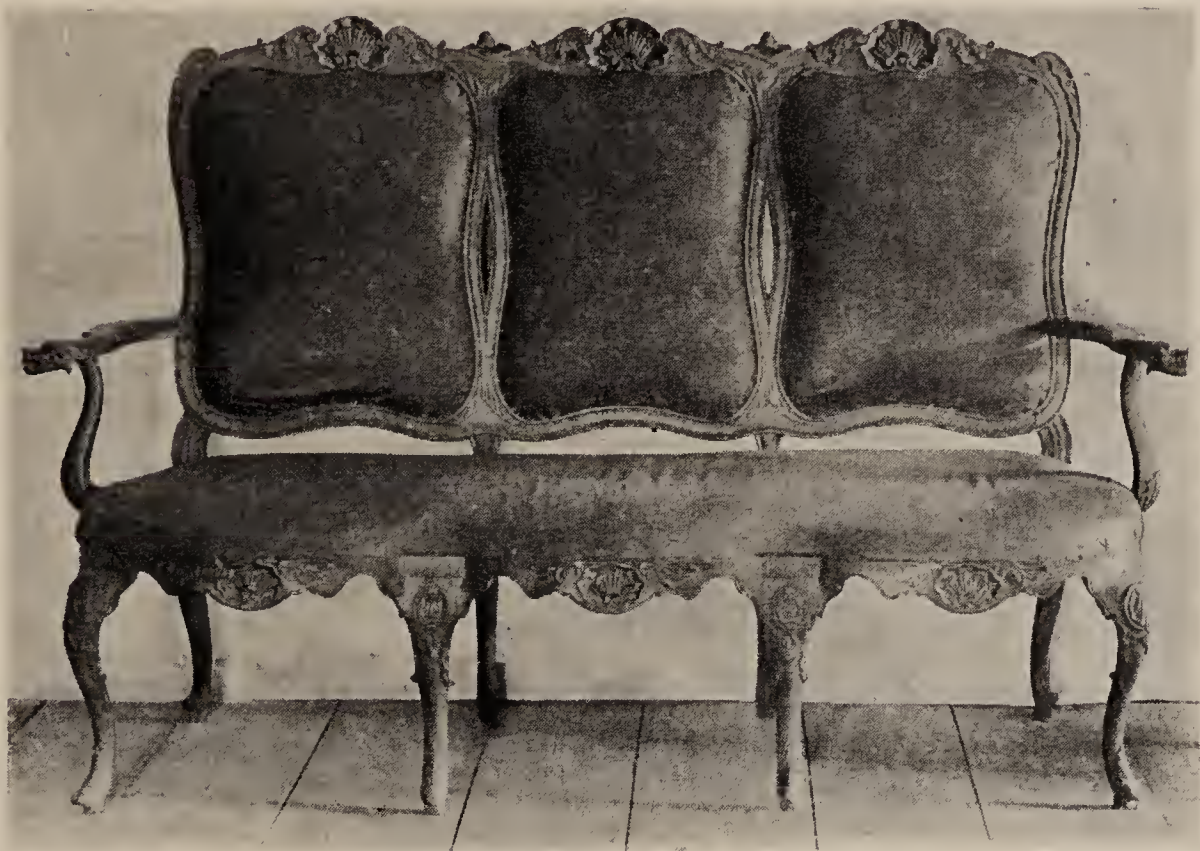

Fig. 300. Rokokosofa av bok med stoppet rygg. Kalstad, V. Gausdal.

Fig. 301. Stol av bok med gyldenlærs trekk. Vigstad, Kvikne.

Fig. 302. Stol av bok. Flifletlien, Fåberg.

Fig. 303. Stol av bok fra Flifletlien, Fåberg.

var i det første ikke så liketil. Det gjaldt ikke å ryste kannen under skjenkingen. Men ved å benytte kaffeheisen undgikk man denne ulempe.

Men her finnes også en hel del andre ting av utstyr både på vegger og i skap, både av kobber og messing. Og ser vi oss riktig vel om,

Fig. 304. Malt bord fra Lesjaverk.

Fig. 305. Skrivebord, finert. Lyngård, Fåberg.
(Magasinert).

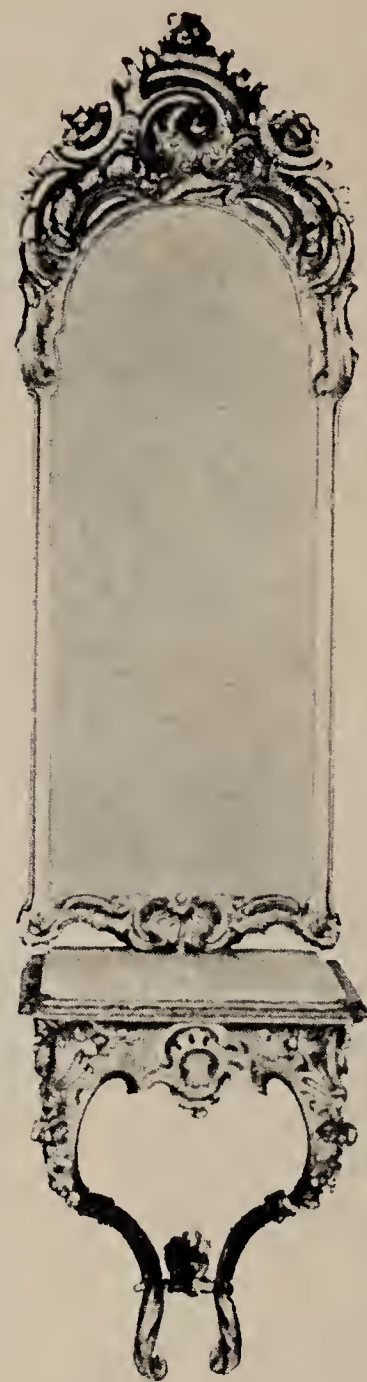

Fig. 306. Speil (rokoko) med
forgylt treramme, fra Dallerud,
Fåberg. Har tilhørt familiene
Werenskiold og Ruge. (1756).

finner vi også et og annet fra bondens stue, som er havnet her sammen med peisen.

Fylt av en eiendommelig stemning, som det kanskje faller oss vanskelig å finne ord for, går vi forsiktig ut av kjøkkenet og inn i

Fig. 307. Fraorstukammeret.

det lille, lune kammer med husfruens sypute og skrin på bordet. Formiddagssolen faller just inn gjennom de små, grønne ruter skrått over værelset helt inn i kråen, hvor den vakre vindovn har tatt plass. Det er med ett blitt så lyst og hjemlig derinne. Vi kan se milliarder støvfnugg danse i solstrimen.

Så videre inn iorststuen. Klokken slår nettop, og vi blir til avskjed overrasket med en stilfull gammel menuett — riktig en i datidens ånd, høitidelig og stiv, men med en skjelm bak hver tone. Den gis efter alle kunstens regler — et helt lite orkester med sekkepiper, klarinetter og fløiter. Er det ikke, som om disse dydsirede jomfruer og velbårne herrer i veggfeltene med ett får liv og trer frem på gulvet. De har for et øieblikk kastet sine emblemer tilside. Damen med falken og den røde kjole er den første. Skyndsomt stikker hun hetten over fuglens hode igjen, og den blir for en stund overlatt til sig selv. Hennes to eldre søstre, sommeren og høsten, følger smilende med — de var nesten like så raske til å skille sig med sine blomster og frukter. I vinteren finner vi igjen husets fornemme og gjestfrie vert-

Fig. 308. Hvitlakert rokoko-möblement av bjerk, fra Toten. Tilhørt familien Birch.

Fig. 309. Hvitlakert rokokostol av bjerk. Toten.
Tilhørt familien Birch. (Magasinert).

Fig. 310. Hvitlakert bord. Rokoko. Lesja.
(Magasinert).

inne — det er jo sommer nu. Selv den gamle herre borte i kråen har kastet luen og trer dansen med liv og lyst — han ser aldeles ikke trett ut lenger. Jeg vil ikke tale om den unge herre i den skotske

drakt, og med speilet, han er en løve. Straks det spilledes op, grep han damen med gitaren ved hånden. Og den middelaldrende mann

Fig. 311. Rokokosofa av bok med silkebroderi.

Fig. 312. Stol av bok, fra Olstad, V. Gausdal.

Fig. 313. Rokokobord.

ved siden satte skyndsomt nellikken han just stod og luktet til, i knapphullet og fulgte efter. Ja, endog den joviale mann med flasken

og glasset følger støiende med. Bare paret borte ved ovnen blir stående igjen — konen med fiskeknippet og mannen med årfuglen. De

Fig. 314. Såkalt skapsofa, innlagt. Fra ca. 1800. Tilhørt Faye. (Innkjøpt Biri).

Fig. 315. Innlagt stol fra ca. 1800. Tilhørt Faye. (Innkjøpt Biri).

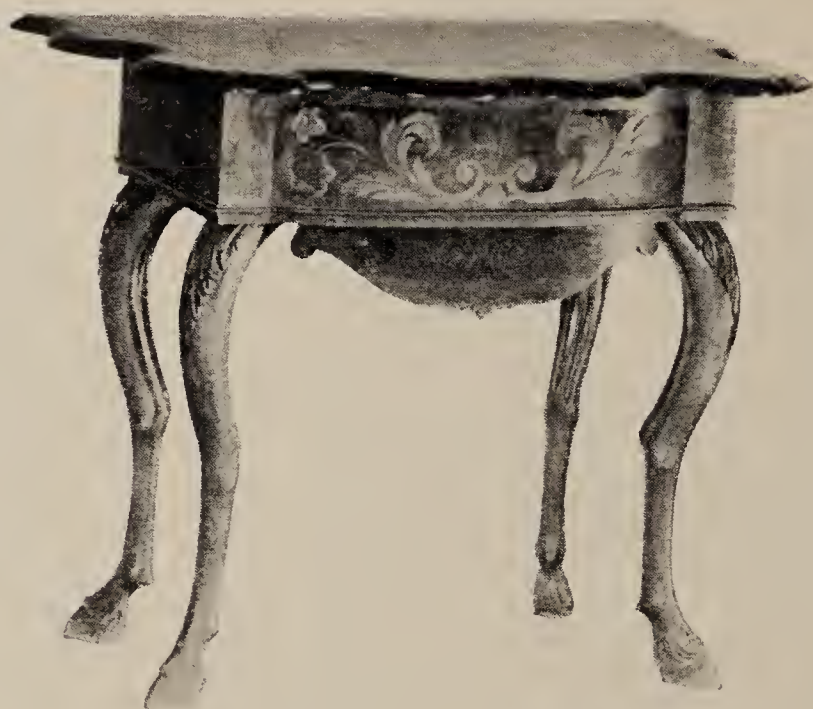

Fig. 316. Innlagt bord fra Ringebu prestegård.

er jo helt tilfeldig kommet op i alt dette. Stuen står ikke lenger tom, dens beboere er for et øieblikk vendt tilbake. — Og fra potpourri-krukken borte på ovnen fylles rummet av en eiendommelig duft som vi kun kjenner fra en riktig gammel dame, vi som liten har besøkt sammen med mor.

Fig. 317. Utskåret klokke med orgel. Fra Haugen Lesja.

Orglet har holdt op å spille. Det blev med ett så stille herinne — kun pendelens taktfaste svingninger høres, og en kåt flue som med små mellemrum uavladelig gjør alarm mot et av blyvinduene. Blikket streifer i det samme gulvet — det er så meget som trenger sig frem. Først nu ser vi at det er inndelt i felter, nesten som et parkettgulv, men medtatt av slekters slit.

Vi skynder oss op i annen etasje for å se på billedsamlingen, og vi slipper nu å gå ut som i ramloftstuene.

Svalen i første er helt lukket på forsiden med undtagelse av et lite parti over og på begge sider av den ytre dør, som er forsynt med gjennombrudt sprinkelverk av bord. Fremssvalen og høienloftssvalen i annen etasje er på grunn av stolpenes antall noe anderledes inndelt. De langaktige åpninger fra svalgangen i de foregående hus kommer her igjen i noe utvidet form. Kun partiet mellom hjørnestolpene er helt lukket. Sprinkelverket fra første etasje er også her anvendt med stor virkning på begge sider av de åpne midtpartier¹.

Salen er det nye rum som ved siden av det gamle ramloft er vokset frem over storstuen og danner den egentlige avslutning på annen etasje. Den har nøiaktig stuens bredde, men ikke dens fulle lengde. Vinduene er noe mindre, dog er antallet det samme, to på tverrveggen og ett i kråen på den bakre langvegg.

Taket er ikke her som nedenunder flatt, men hvelvet. Veggene er både her og i kammeret panelt. Alt malt med undtagelse av gulvet, taket er hvittet.

I kråen skrås overfor inngangsdøren står en prektig vindovn.

¹ Se bygningstegningene.

Fig. 318.
Tinnstake, Dovre

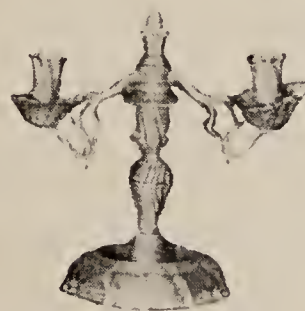

Fig. 319. Lysestake av tinn, fra Ekre, Dovre.

Møblementet, sofaen (fig. 314), de tolv stole (fig. 315) og bordet (fig. 316) har tilhørt prost Andreas Faye og formentlig gjort tjeneste i hans storstue, likeledes det lille, konvekse speil i forgylt ramme over sofaen. Faye har som ung kjøpt møblene efter en tollkasserer i Lillesand. Den gang skal også ha fulgt med to speil i samme stil; men de er siden blitt borte.

Inventaret i dette rum har riktig nok ingen elde; men det er jo heller ikke alderen som ved en sådan samling bør være det avgjørende. Det er så mange andre ting man må ta med i betraktning og ikke tape av syne. Møblementet kan med sikkerhet føres tilbake til begynnelsen av det 19. århundre. Det er helt av nøttetre og mahogni, ramtrær og lignende er dels av ek, dels bok. Innlegningene er overalt benyttet lysere tresorter med undtagelse av et par steder, hvor ibenholt er anvendt. Arbeidet er helt igjennem nøiaktig, vakkert og solid, men noe tungt i formene, særlig sofaen.

Enkelte detaljer er overmåte fine. Billedene har både her og i kammeret på noen få undtagelser nær, tilhørt Faye.¹ Som bekjent var prosten ikke bare historiker og samler av eventyr og sagn. Han var også en ivrig bokvenn og samler av bilder. Hans rikholdige bibliotek gikk efter hans død omsider til Drammen; men hans billedsamling var det ingen som brød sig om. Da møblementet i 1897 blev innkjøpt til Samlingene, fantes billedene i noen kasser, henstuet på et loft hos hans enke på Biri. I over 40 år hadde de da ligget slik.

Flere av billedene både på veggen og de magasinerte er forsynt med små notater av prosten. På det ene av «Torvslagene», det kolorerte, står endog de mere fremtredende personers navn tilføiet under

¹ Foruten de som henger på veggene, har vi magasinert over 2000 blader.

Fig. 320. Harpe fra Mytting.

Fig. 321. Interior fra Fayes værelse (Kierulf-salen). Salskammeret tilhoire.

hver figur med hans sirlige håndskrift. Og hvert blad har han samvittighetsfullt ført inn i katalogen, som samtidig fantes. Men ved gjennomgåelsen av denne viste flere av billedene sig å være bortkommet — når vites ikke. Likedan fantes mellom alt det øvrige et lite billedalbum på ca. 100 sider fra hans utenlandsreise i 1831 med en hel del interessante anmerkninger. Det er en ren fornøielse å lese disse spredte notater. Nøiaktig har han skrevet ned sine inntrykk bak på hvert blad under hele reisen. Slik var den mann i hele sin ferd: nøiaktig, samvittighetsfull og trofast. Derfor rakk han også så meget ved siden av sin øvrige gjerning.

Men la oss, før vi går videre, kaste et raskt blikk på billedene her og i det tilstøtende rum. De magasinerte lar vi ligge til en annen gang. Først har vi over inngangsdøren og på veggen mellom denne og et stort skap noen morsomme pennetegninger av stortingsmenn fra 1842, delvis karikaturer. Blandt disse finner vi også den staute gudbrandsdøl, Ole Håkenstad fra Vågå, tegnet av Fayes venn og embedsbror, den bekjente prest Lammers, som satt sammen med ham

Fig. 322. «Brændevinsloven af 1816».

på tinget. De er antagelig blitt til i ledige stunder i tingsalen. I en mappe i skapet finnes forøvrig en del pennetegninger til — også karikaturer, som muligens Lammers kan være far til.

På den annen side av skapet henger et gult silkekart over Sverige

Fig. 323. «Deputationen paa reise».

Fig. 324.

geistlige på denne vegg — kjente navn, som har gjort vårt fedreland ære. Det kunde være fristende også å dvele litt ved disse, men vi må nok avbryte og skynde oss videre.

Over prestegruppen og speilet henger de gamle oldenborgske konger i rekke og rad, helt fra kong Hans til Kristian den 7. Nederst like ved sofaen avsluttes billedene av en samling nydelige kobberstikk — illustrasjoner til et gammelt tysk heltesagn.

Over det annet vindu fortsettes stentrykkene fra norske byer. I kråen på begge sider støter vi på en del norske, meget fornøielige karikaturer, fem i tallet: «Brændevinsloven af 1816», «Deputationen paa reise»,

Fig. 325. Sølvmedalje preget efter slaget på Københavns red 1801.

¹ En undtagelse danner Treschow, prest i Sjælland, men født i Gudbrandsdalen.

og Finnland, — tegnet i Stockholm 1757. Mellem dette og vinduet er en samling norske diktere anbragt: Edvard Storm, J. N. Brun, Sylvester Sivertsen, Kristian Monsen og Maurits Hansen. Over vinduet på samme vegg henger en del stentrykk av norske byer fra 40-årene.

På begge sider av det konvekse speil over sofaen har vi en samling norske¹ geistlige, hvori blandt presten og krigeren Kjeld Stub og Undalspresten Peder Clausens kraftig skårne ansikt med skjegget klippet i spadeform. Det var nemlig mote dengang blandt prester. Men her finnes ennu flere fremragende

Fig. 326. Farvelagt kobberstikk av de norske troppers bivuakering under prins Kristian August 1808.

«Mandrillernes trykkefriheds Fæst» samt to eksemplarer av «Torvslaget». De tre første er meget sjeldne og ikke uten humor. Morsomst er kanskje billedet hvor brennevinsloven behandles. Scenen er henlagt til Vossevangen, i bakgrunnen sees kirken og fjellene. Midt på selve vangen står et kolossalt brennevinsapparat med full fyr under og ut av «hattens» fire avløpsrør renner den forføreriske drikk i strie strømmer. Øverst på hatten troner gullkalven med halen kastet halvt til værs, som den vil «skjene». Og rundt om danser de glade vossinger, menn og kvinner, store og små med flasker og glass; men største parten er alt sovnet av i de mest komiske stillinger.

«Deputationen paa reise» er mere rolig og verdig. Over Filefjell drar en flokk griser på to. Foran går den norske løve med en bløt hatt på hodet, krittpipe og øksen med det krumme skaft mellem labbene. Så kommer et musikkorps gnidende på sine feler, så en med fanen og tilsist selve deputasjonen i en bærestol, høitidelig og stram med kritt Piper i munnen. Reisen går nok til Kristiania. Vi formoder det er Stortinget det høie herskap skal avlegge et besøk. De

Fig. 327. Farvelagt kobberstikk av slaget ved Berby 1808.

har saktens noe meget alvorlig å bringe frem — vi kan se det på minene. «Mandrillernes trykkefriheds Fæst» er mere spakferdig og ikke så morsomt opfattet.

Under speilet på tverrveggen møter vi sjøhelter fra 1801, de tapre forsvarere av Københavns red — navn som ennå med stolthet nevnes i begge land. Risbrigh, Willemoes, Larsen, Arnfeldt, Kofoed, Egede Braun og Branth. En liten medalje i sølv (fig. 327) som blev preget i anledning seiren 2. april 1801, ligger i en mahogniramme på det vakre, innlagte bord under gruppen. På dens ene side står: «Gud er den retfærdiges sag», på den annen: «Fiendens overmagt tilbageslo- ges». Under inskripsjonene allegoriske figurer.

Ved siden av på samme vegg henger billeder fra sjø-trefninger i 1807 utenfor både de norske og de danske kyster. De viser hvordan også de stolte englendere av og til måtte stryke flagg for våre ubetydelige kanonbåter.

Av samme «kunstner» finner vi også to andre billeder her: norske troppers bivuakering under prins Kristian August og fektningen ved

Fig. 328. Fra herrekammeret med toppsengen.

Berby gård i Enningdalen ved Fredrikshald 12. september 1808. I kråen ved ovnen henger et bilde av prins Napoleon, Jerome Bonapartes sønn, som sendte Faye det efter en visitt han avla hos prosten på Nes prestegård. Ovenfor sees Napoleon den store og Marie Louise.

Over flygelet¹ henger to store, svenske litografier fra Karl Johans generaldager: «Slaget vid Halle och stadens intagande den 17. oktober 1806» samt Lybecks erobring den 6. november samme år. Det siste er ubetinget det beste og morsomste. Under disse er et lite brystbillede av Karl Johan anbragt, også litografi. Over og på sidene har Eidsvollsmennene fått plass. Over døren til salskammeret sees heltene Schleppegrell, Rye og Helgesen samt general von Krogh.

Ved siden av døren henger vårt universitets første professorer og matematikeren Abel. På den annen side av hovedinngangen Anna Kolbjørnsdatter og hennes to brødre samt rådmann Bendsen i Skien. Og endelig under den toarmede lampett ved spinettet er et lite bilde i oval ramme av den danske prinsesse Louise Augusta, tegnet i rødkritt 1797 av O. Nilsen (klokker på Ringsaker).

¹ Flygelet er en gave fra statsråd Wollert Konow og frue, Hedmark.

Fig. 329. Hvitlakert bjerketres møblement. (Empire). Fra Hedmark.

Det lille rum som støter op til salen, er et lite sovekammer. Det har et nett empiremøblement (fig. 329—30) i hvitt og gull med topp-seng og sperrlakener. Under vinduet står en lærbetrasket reisekuffert. På lokket sees 4 par brokade damesko med høie hæler, og i kråen tilhøre finner vi toilettbordet med tilbehør. Kanskje den skjønn

jomfru nettop er kommet og ennu ikke har fått tid til å pakke ut alle sine saker.

Fig. 330. Hvitlakert bord av bjerketre. (Empire). Hedmark.

Veggene er også her dekket med bilder. Over døren til salen henger et meget interessant kart over Stiklestad fra 1776. Forøvrig finner vi her en rekke kjente navn, som har en kjær klang for oss norske. Blandt de eldre har vi først historikeren Gerhard Schøning. Så kommer den skarpsindige og uforferdede opposisjonsmann Jonas Anton Hjelm, derefter Bernt Anker, for vel hundre år siden

Norges største forretningsmann,¹ som satte dype merker i tiden ved sin sans for kunst og videnskap. Således var han en av de ivrigste talsmenn for oprettelsen av vårt universitet.

¹ Han eiet ikke mindre enn 146 faste eiendommer, 5 av landets bergverker og 40 skib.

Fig. 331. Stake av hvitt stentoi, fra Hundorp.

Fig. 334. Sengevarmer.

Videre har vi vår berømte landsmann Johan Chr. Dahl. Det var Lyder Sagen som opdaget den fattige, men begavede malersvenn i Bergen og fikk vakt interesse og samlet penger til hans utenlandsreise 1811. 10 år senere var han professor ved akademiet i Dresden og en europeisk berømthet. Men tross dette glemte han ikke sine venner i fedrelandet. Rett som det var, kom han på besøk. Særlig hadde han våkent øie med vår gamle, nasjonale kultur. Det er ham som fra først av har henledet oppmerksomheten på våre gamle kirker, særlig stavkirkene.¹ Likeledes er det Dahl som har æren av at Fortidsforeningen kom istand. Og ham var det også som først grep ordet for restaureringen av Trondheims Domkirke og av Håkonshallen. Det er fortalt, at han, da han kom til Trondheim og fikk se i hvilken elendig tilstand det prektige byggverk lå, brast i gråt. Det er ofte slik med oss norske at vi må «ut» en tid, før vi riktig får øinene op for hvad vi eier herhjemme.

Ved siden av sees Dahls elev, landskapsmaler Thomas Fearnley. Skjønt bosatt i utlandet var det ham som gav støtet til opprettelsen av vårt Nasjonalgalleri i 1837.

Videre har vi statsråd Jørgen Herman Vogt, fra hvis hånd flere av våre betydeligste lover skrives sig. I samme rekke henger noen yngre billeder, blandt andre av landets første telegrafdirektør Carsten Tank Nielsen. Under den begavede og fremsynte manns ledelse blev rikets telegrafnett grunnlagt.

Ved siden sees den bekjente forlegger og kunstvenn Nils Christian

¹ I 1857 utga han et større verk på tysk: «Denkmäler einer sehr ausgebildeten Holzbaukunst Norwegens» — det første, store kunsthistoriske verk om Norges middelalder.

Fig. 332. Lysestake av sølv, fra Hundorp.

Fig. 333. Lysestake av tinn. Empire. Fåberg.

Fig. 335. Enkesetet med «hemmeligheten».

Tønsberg, komponisten Reissiger,¹ den norske mannssangs far Johan Behrens, Henrik Wergeland samt et ungdomsbillede av Bjørnstjerne Bjørnson.

Vi går stille fra det ene billede til det annet, nesten på tåspissene som er vi bange for å gjøre støi. — Uten disse menns trofaste arbeide stod vi ikke hvor vi står idag. De har alle vært med på å spinne trådene til den store kabel som først i 1905 er blitt lagt om vår selvstendighet. Og den mann som henger i nederste rekke tilhøire, Bjørnstjerne Bjørnson, har helt fra sin ungdom sunget takten og troen inn i oss og vår sak. Nu er han borte; men ennå klinger tonene fra hans lyre like friske og rene. Vi fant ham alltid forrest i rekkene, hvor fanen vaier og kampen er hetest. Hvad han vant igår, ga han villig ut idag for en ny sak. Og enten vår vugge har stått i husmannens lave stue, i bondens eller embedsmannens gård, skylder vi alle disse rydningsmenn den samme ærbødige takk. Vel kan meget herhjemme synes simpelt og verdiløst i sammenligning med hvad de store kulturlande kan opvise i sine slott og palasser, men så er det ikke folkets eiendom i den grad som disse hjem. Det er fars og mors odelsgård vi her gjester,

² Skjønt Reissiger var tysk av fødsel, har han på musikkens område innlagt sig stor fortjeneste her i landet.

vår felles eiendom. Stuedøren står atter åpen, og vi går efter det lange fravær fritt ut og inn. Vel er døren lav, rutene små, heller ikke er det alltid høit under taket; — men vi føler oss allikevel så

Fig. 336. Kuffert trukket med lær og med gjennombrutte ornamenter.

trygge herinne, som om mor gikk og stelte om oss igjen. For det er vårt, vårt altsammen.

Men ennu har vi ett rum igjen, som vi også bør ta med før vi går over i prestegården. — Herrekammeret eller gjesteværelset har

Fig. 337. Hylle fra presten Arnesen, Toten.

som før nevnt sin inngang fra høienloftsvalen og danner den ene halvdel av det gamle ramloft. Det er fremdeles husets gjesterum, men det har, som rimelig kan være, også undergått endel forbedringer sammenlignet med ramloftene og stabbursloftet. For det første har dette rum fått ovn. Men den var jo også lett å anbringe her ved siden av røkpipen, som stikker igjennem på sin vei fra kjøkkenet til taket. Dessuten er vinduet blitt adskil-

lig større. I det hele tatt merkes at det er lagt an på å gjøre værelset så tett og lunt som mulig.

Men det har også fått en annen bekvemmelighet, som riktignok

hører til de såkalte «ytre», men som derfor ikke er mindre bemerkelsesverdig. Like utenfor kammerdøren, for enden av høienloftsva-
len, finner vi «hemmeligheten», som det da kaltes. Den er ikke her

Fig. 338. Eketres-kiste med hemmelig rum i bunnen.

som i Per Gynt-stuen anbragt på selve svalen, men er likesom tatt ut
ut av denne og flyttet utenfor¹ veggen. Den kommer således til å
danne et lite rum med eget tak på baksiden av huset.² På en mere
iøinefallende plass enn her kunde den vel ikke anbringes, så navnet
hemmeligheten synes ikke riktig å passe. Man kunde nesten fristes
til å tro at den mere var anlagt for stas enn til virkelig bruk.

Kammeret er ellers ganske enkelt. Toppsengen³ (fig. 328) borte
ved tverrveggen tar sig troverdig ut med sine omheng.

¹ Se fig. 291 (side 165) og fig. 293 (side 167).

² Denne utflytning av «hemmeligheten» fra selve svalgangen ut på veggen er
saktens begynnelsen til det lille, isolerte hus vi nu finner rundt omkring på gårdene.
Det kan ikke nektes at denne utflytning var et stort fremskritt på renslighetens om-
råde, fra den tid da det — selv på slottene — lå midt i huset og forpestet rummene
så det var en gru (se Troels Lund, D. L., bind III, side 197 ff.). Forøvrig er W.C.
ikke som mange tror noen ny innretning her i Norge. Den er saktens like så gammel
som i våre naboland. Allerede i Olav den Helliges tid finner vi det under navn av
«Kamaren».

³ Toppsengen er en helt annen type enn himmelsengen. Mens den siste er bygget
op mellem fire høie søiler eller stolper hvorpå «himmelen» hviler, dannes toppsengens
overbygning av to faste fyllinger som løper ut fra begge dens endestykker og møtes
i skrå retning som et flatt lite topparti. Sett forfra ligner dette en omvendt latinsk
v (Λ) med kongekrone eller annen stas anbragt øverst på spissen.

Sengeteppet er heller ikke av veien. Det er sammensatt av kulørte silkelapper, som slutter sig om et større brodert navnesiffer i gull, også med kongekrone over.

Foran står et lite, nett bord med et urstativ skåret av klokke Kristen Listad. Og ved siden til venstre henger en blankpusset senge-

Fig. 339. Balansevugge, tilhørt familien Schnitler. Forært av fru Bolette Uchermann. (Magasinert).

varmer av messing, maken til den vi så på stabbursloftet; men skaftet er her av tre og til å ta av efterat den er satt inn under sengklærne. Man kunde nesten tro at den omhyggelige husmor i det første ikke riktig har stolt på ovns evne til å varme. Ovnen var jo en forholdsvis ny innretning her i dalen ennå — sengevarmeren derimot en prøvet venn, som i århundrer hadde vært med på å gjøre leiet lunt og godt for mangan dydsiret jomfru eller ærbar ungersvenn.

Ved den motsatte vegg står vaskevannsfatet på sin opsats og en tinnmugge m. m. Over henger et speil, likeledes med krone over. Rammen er mer eiendommelig enn vakker; men det liljeformede bladmotiv som her er anvendt med stor dyktighet, er ikke uten en viss dekorativ virkning. Speilet har engang tilhørt oberst Reichwein og i sin tid hengt i sakristiet i Lillehammer gamle kirke. Sannsynligvis er det skåret av samme mann som har vært mesteren for albertavlen i kapellet.

Ellers finnes her en hel del ting, bl. a. en vakker jernbeslått reisekuffert av ek som tilhører den fremmede herre som kom for noen dager siden, likeledes endel beklædningsgjenstande. Men de fremmede sitter nok nu nede i storstuen hos sin faster, prostinnen, her er i allefall ingen å se — og forteller nytt fra reisen, mens de nyter en kopp kaffe, den nye vidunderdrikk sammen

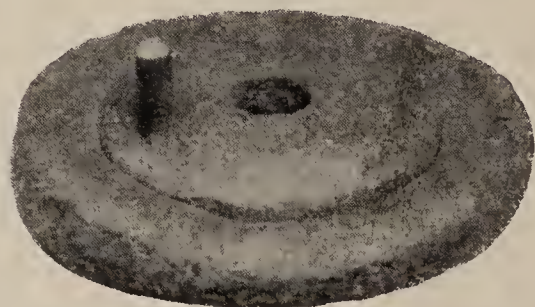

Fig. 340. Håndkvern fra Kvarberg. Benyttet i felten 1807—08.

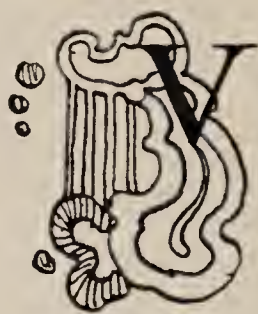
ENKESETT

med den nettop ankomne jomfru. Hun er også en slektning av huset. Hvem vet? Kanskje har den omtenksomme faster hatt en baktanke med dette tilfeldige møte?

Fig. 341. Opsats av engelsk stentoi.
Fra Hundorp.

PRESTEGÅRDEN

Vågå gamle prestegård blev nedlagt som sådan omkring 1787. Johan Reinhardt var således den siste prest som residerte i den gamle ærverdige bygning.¹ Efter at den nye var tatt i bruk, blev «den gamle almuens bygning, som længe hadde været brøstfældig, foræret ved besigtigelsesforretning 23. juli 1788 til hr. Johan Reinhardt, som kjærlig modtog den, som det heder, paa de vilkaar, at almuen tilveiebragte resolution paa overdragelsen, i hvilket tilfælde han (presten) lovede at holde den vedlige».²

Siden er den gamle bygning blitt overdratt fra prest til prest for 70 daler. Nu sist eiedes den av prost Holmboe, og i 1903 blev den innkjøpt til Samlingene. Den var da i en nokså dårlig forfatning, vinduer og dører istykker, skorstenen nedfalt, gulvet delvis oprevet, og taket lekket overalt. Men så hadde den også stått ubebodd i over 100 år og den meste tid formodentlig kun gjort tjeneste som skraphus.

Hvad tid prestegården er opført, vites ikke med sikkerhet, — men den kan visselig med trygghet føres tilbake til midten av det 17. århundre — muligens ennu lenger. Det er flere ting som peker i den retning. Sannsynligst er det vel at den er bygget av Fredrik Glostrup

¹ De Vågåprester som sannsynligvis har bodd i dette hus, er:

Hr. Fredrik Glostrup	1643	
- Eggert Stochfleth	1667	
- Henning Munch	1681	
- Fredrik Grüner	1697	
- Willum Dop	1700	(Se dr. Bang, Den norske
- Anders Munch	1722	Kirkes Geistlighed i det
- Herman Treschow	1737	16. aarh.)
- Johan Storm	1745	
- Peter Munch	1776	
- Johan Reinhardt	1786	

(Opgitt av prost Holmboe i Vågå efter kirkeboken).

² Ivar Kleiven i «De Sandvigske Samlinger av Alhed Schou».

Fig. 342. Prestegården fra Vågå.

som var prest i Vågå fra 1643 til 1664. Glostrup var efter datidens forhold en meget formuende mann,¹ som nok hadde råd til å bekoste en såpass staselig bygning. Men ikke bare det. Ved å kaste et blikk på den lange liste av snart sagt alt mulig i «det venlige arveskifte udi Vaage prestegaard anno 1659 5. juli efter salig avgangen Elsa Mikkelsdatter» vil vi snart forstå, at hans ærverdighet også hadde utstyr til sin prestegård — som ennå etter 250 års forløp ikke kan annet enn vekke beundring. I skiftet finnes ikke mindre enn 7 sølvkanner — dessuten en sølvpotte med lokk, 2 sølvfat samt en hel del andre sølvgjensander til en samlet vekt av 532 lodd. Gullsmykker, (kjeder, armbånd og ringer) veide 21½ lodd, ½ kv. Av sengklær er opført 33 forskjellige dyner, men merkelig nok kun 6 par lakener — dessuten benkedyner, hvorav 3 hadde den anselige lengde av 10 alen, 10 flamske «høndisvær» og «hønder». Dertil kommer «pudisvar med kniplinger» og «pudisvar med sprangverk for», dreilsduker av opptil 7 alens lengde, diverse spærlakener med tilbehør m. m. m. Av kister finnes hele 7 — riktignok er 2 angitt å stå i boden — 3 løse

¹ Fredrik Glostrup, sønn av superintendenten i Oslo, Niels Simensen Glostrup, var en betydelig jordegodseier. Hans hustru, Elsa Mikkelsdatter, var før gift med formannen, hr. Christen Mule, en rik mann, rimeligvis av adelig herkomst. (Alhed Schou, «De Sandvigske Samlinger» (Ivar Kleiven).

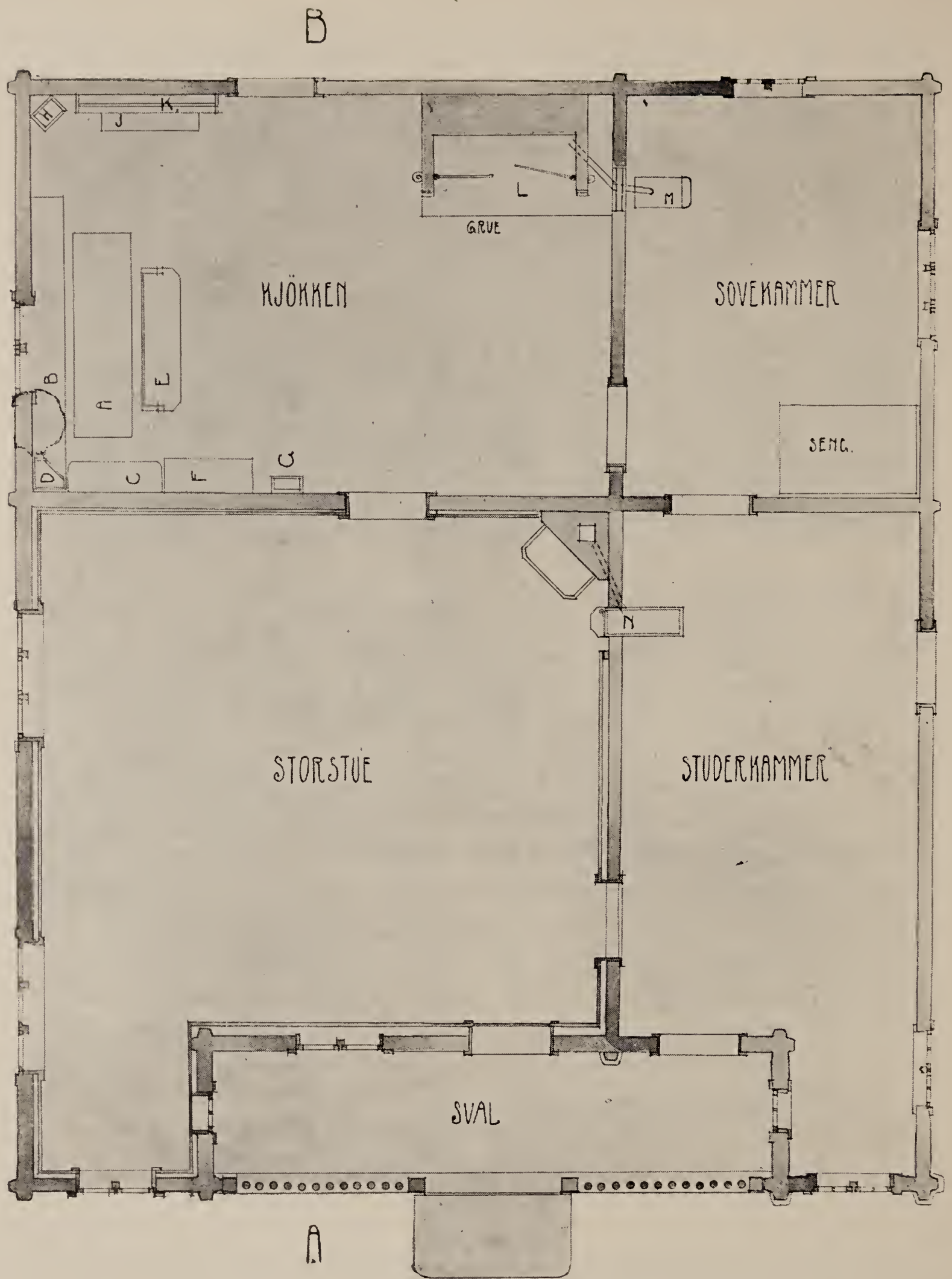

Fig. 343. Prestegården. Grunnplan. Målestokk 1:100.

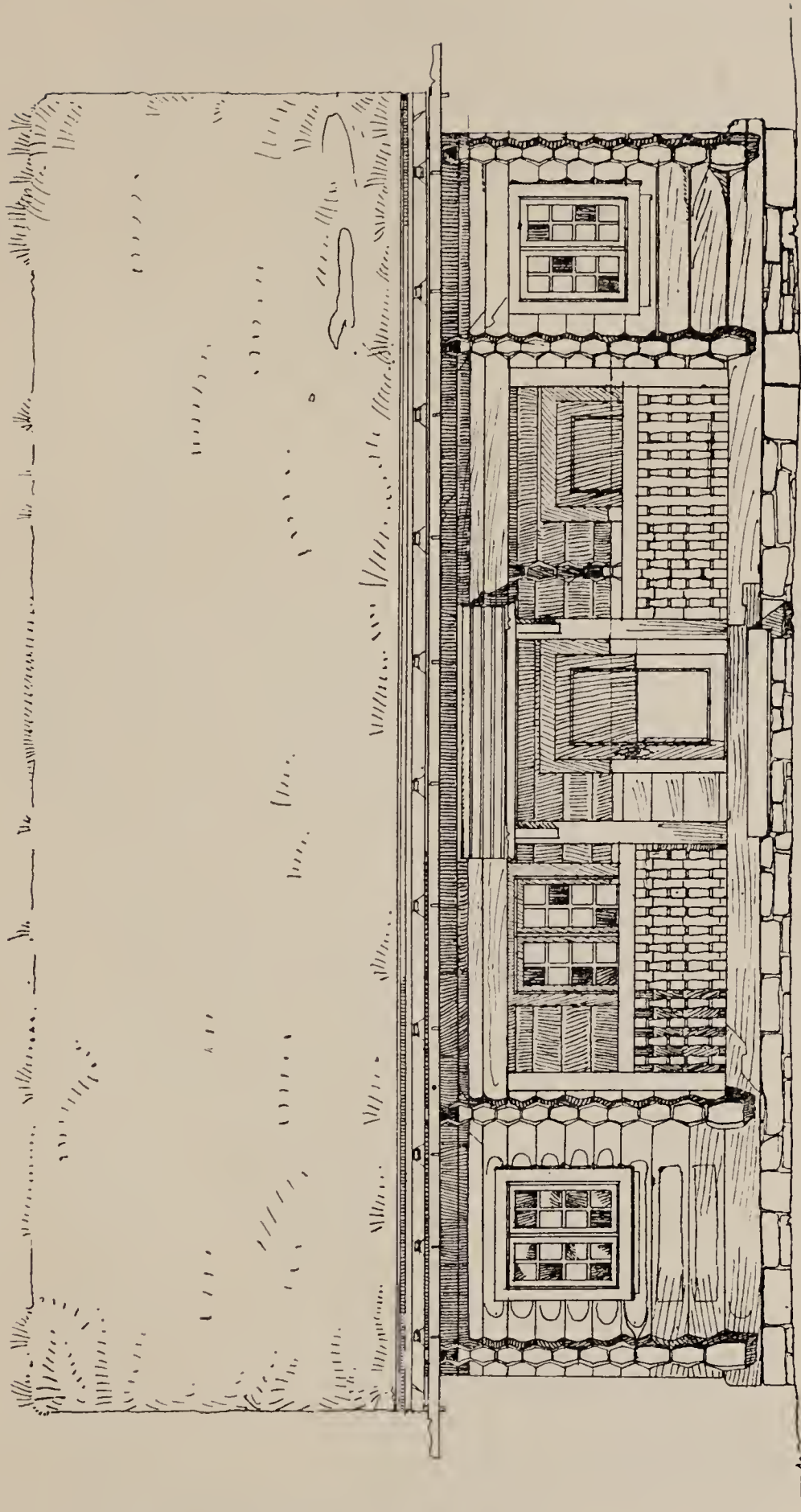

Fig. 344. Prestegården. Langfasade. Målestokk 1:100.

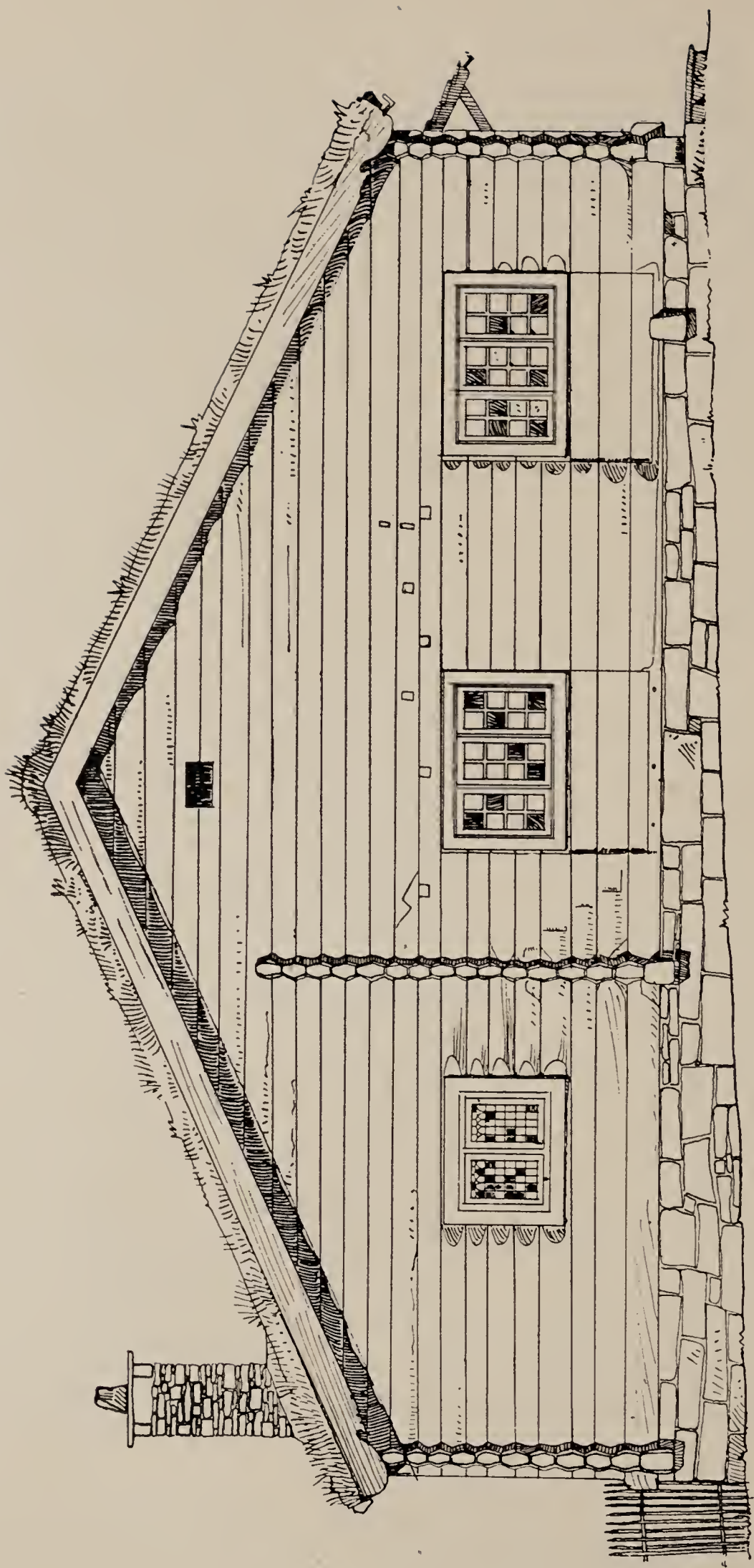

Fig. 345. Prestegården. Fasade mot syd. Målestokk 1:100.

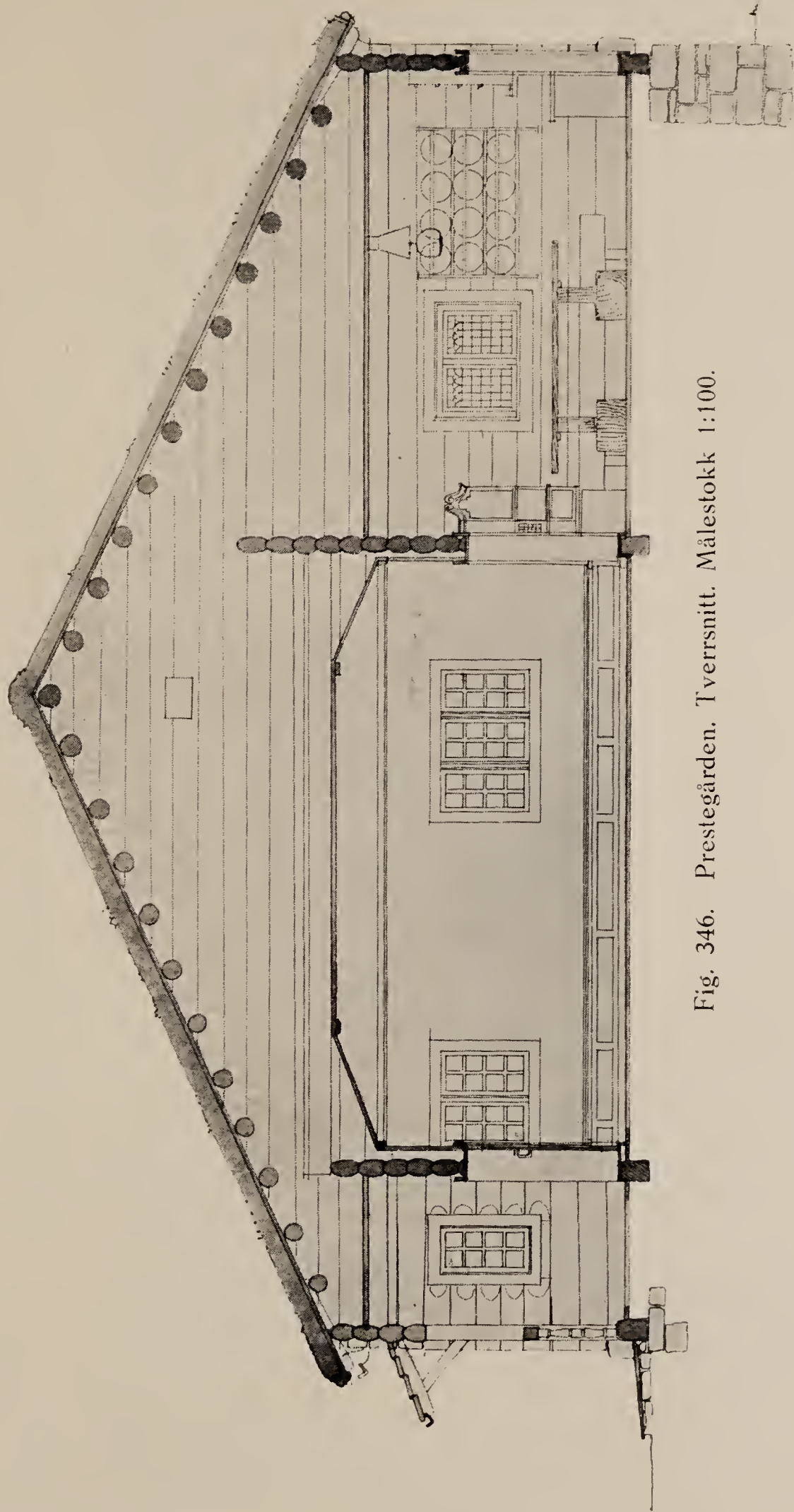
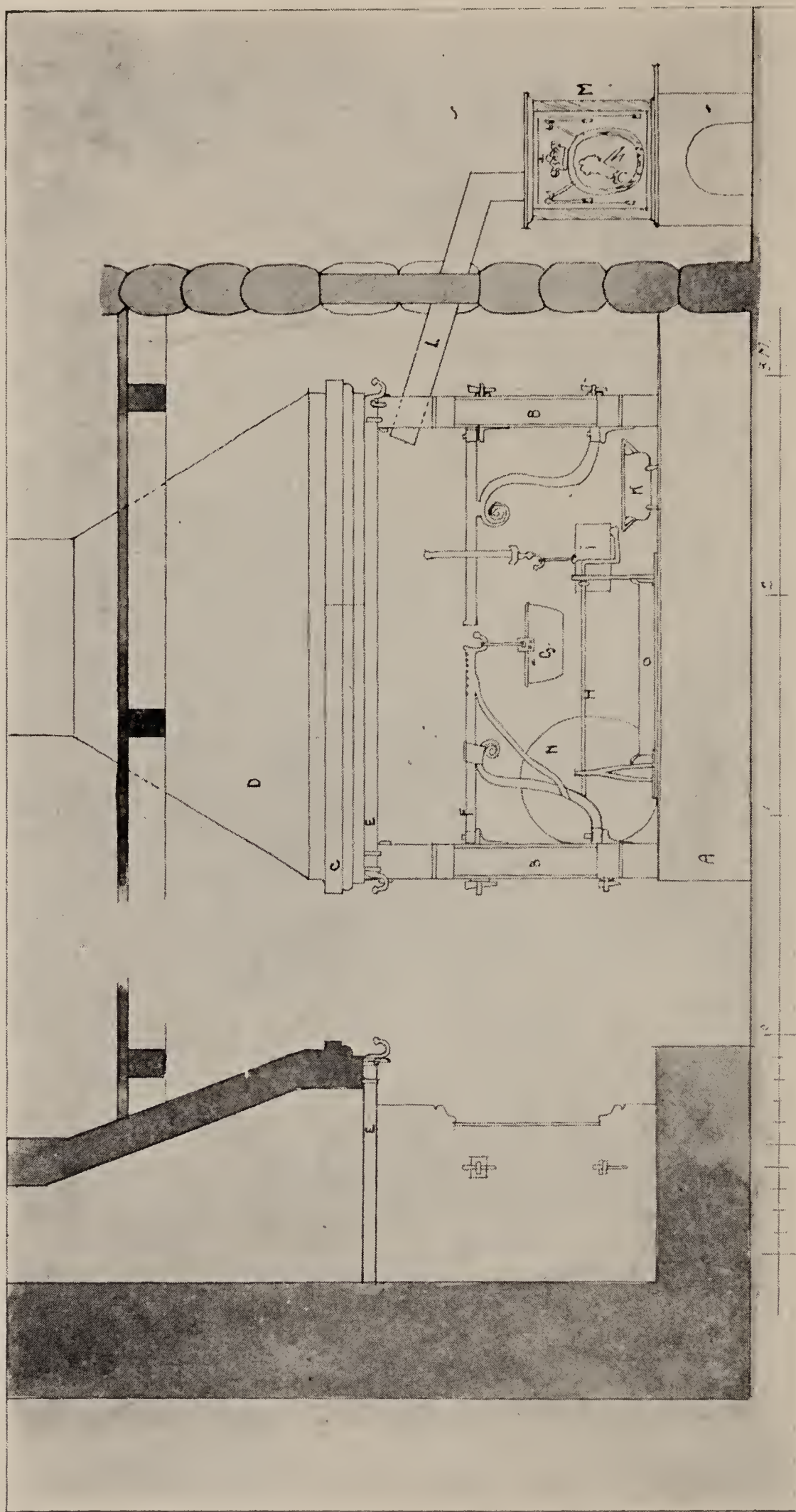

Fig. 346. Prestegården. Tverrsnitt. Målestokk 1:100.

2

1

Fig. 347. Prestegården. Båspeisen (gruen) i kjøkkenet. Målestokk 1:100.

1 sett forfra. 2 fra siden.

A. Bås-stenen (århellen). B. Kinnstenene. C. Brynstenene. D. Kappen. E. En spaltet jernskinne, hvorpå brynstenene og kappen hviler; på endene kroket for gårdens nøkler som på en almindelig hjørnepeis. F. Vindskjæring. G. Gryte. H. Brasspiddet (stekespiddet). I. Messingkjel. K. Gryte. L. Rør fra vindovnen. M. Vindovn. N. Flatbrødtakken. O. Jernpannen under brasspiddet.

P R E S T E G Å R D E N

benker, men kun 10 stoler, 3 skiver (bord), 13 kontrafeier, hvorav 2 på kobber innsatt i glass (hr. Fredriks foreldre), 8 tavler (veggbilleder).

Fig. 348. Dør i prestegårdens storstue. Målestokk 1:40.

Dertil kommer hr. Fredriks bøker, som blev vurdert for 174 R. 12 \$. Videre har vi kjøkkenutstyret, som blandt annet bestod av 6 kobberkjeler og potter, 1 jerngryte, 1 jernpanne, 1 brasspidd, 17 tinnfat, 29 tinntallerkener, 1 tinnflaske, 1 smørbrikke, 1 strykejern m. m.

Hr. Fredriks besetning var heller ikke å blåse av. Ialt hadde han 122 fenaut med smått og stort, 17 hester hvorav 3 føll, 30 sauer, 17 gjeter, 2 svin og 4 griser.

Men bohavet i de gamle embedsmannshjem har gjennom årene skiftet utseende og karakter likeså ofte som beboerne. Vel finner vi ikke nu stort av herligheten fra «det venlige arveskifte», men et og annet er dog gjennom de skiftende tider

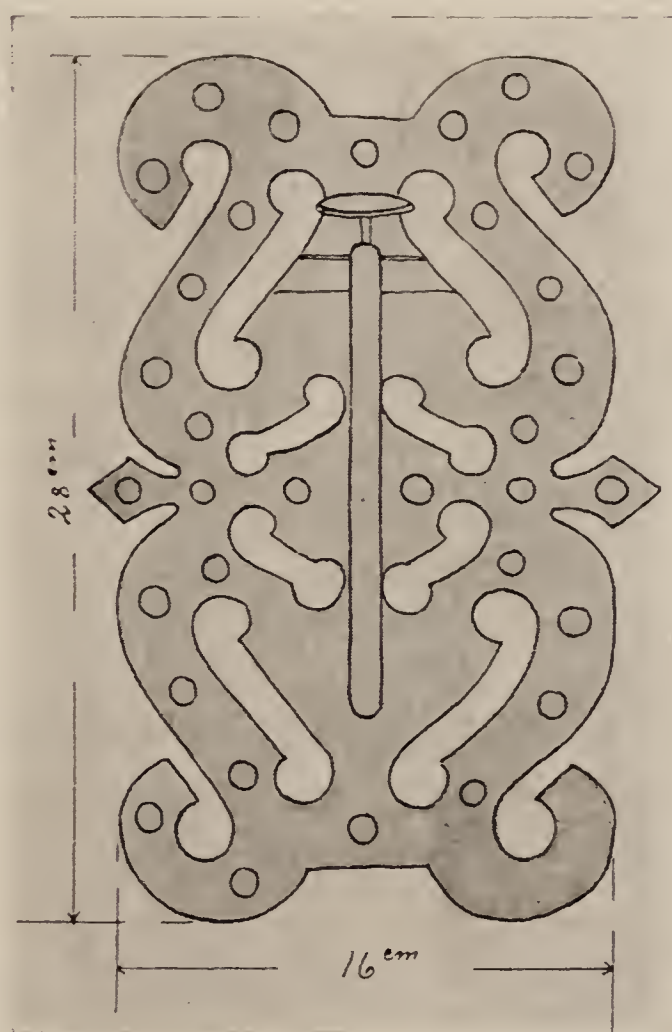

Fig. 349. Prestegården. Beslag på døren fra studerkammeret til storstuen. Målestokk 1:4.

Fig. 350. Prestegården med Enkesetet tilhøre.

blitt tilbake efter dalens gamle embedsfamilier, særlig pretestanden, av kister, skap, stoler, sølvtøi, kjøkkenutstyr m. m. Det er noe av dette vi har forsøkt å samle her, tørret støvet av igjen og flyttet inn i den gjenreiste prestegård. Hvorvidt det har lyktes å gi et noenlunde pålitelig billede av de gamle Vågåprestere hjem, skal være usagt.

Det er dog så at den sterkeste tradisjon hviler hos våre bønder. I bondens hjem kan de brutte tråde knyttes langt lettere og sikrere enn i embedsmannens, hvor det fremmede forlengst har trengt inn med ny skikk og sed og skapt forandringer i husene, i bohavet, i klædedrakt og i levesett. Hos bøndene derimot har man levet mere uberørt av alt dette. I enkelte strøk av vårt land kan ennu så å si fortiden og nutiden bo sammen under et og samme tak.

Kaster vi nu et blikk tilbake på de beboelseshus vi allerede

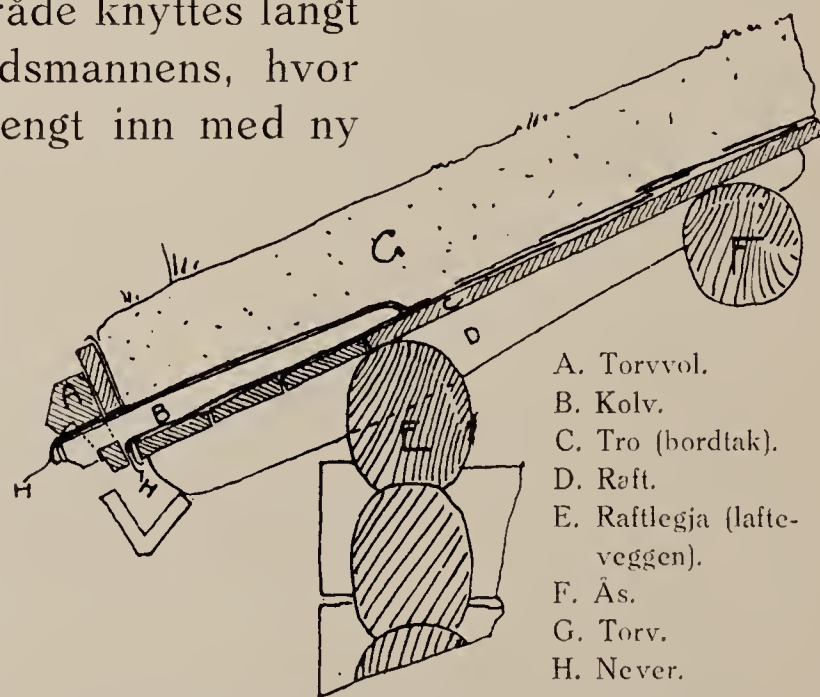

Fig. 351. Prestegården. Snitt gjennom takskjegget. (Se pag. 43—47). Målestokk 1:20.

Fig. 352. Interiør fra storstuen i Prestegården.

har gått igjennem, ser det ut som prestegården i det ytre har liten sammenheng med de foregående. Vi finner så å si ingen tilknytningspunkter, ingen slektskapsforhold — med undtagelse av at huset er en laftebygning med torvtak, laft og nåver. Bredt og tungt ligger det her på den solide gråstensmur, opført av utsøkte materialer. Tømmermannsarbeidet er utført med stor nøiaktighet og står ikke tilbake for de øvrige bygninger her. Men allikevel er det gjennomgående noe fremmed over hele huset. Vi får nesten fornemmelsen av at laftekonstruksjonen ikke helt passer her, og at det burde være bygget enten i mur eller reisverk. Vi skulde således tro at prestegården er noe for sig selv, både i det ytre og indre — værelsenes inndeling, ildstedene tildels og dens utstyr forøvrig. Sammenhengen med det foregående synes brutt, og vi står tilsynelatende med ett likeoverfor en ny, fullt utviklet type — en representant fra et annet kulturlag med røtter i andre og vidererekkende forhold enn våre.

Se bare på de to små karnapper på hver side av svalgangen. De virker med ett så fremmed.

Heller ikke kjenner vi igjen den store, åpne sval. Den passer likesom ikke inn i vårt barske klima. Den synes mere bestemt som tilfluktssted vekk fra solstrålene eller til derfra å slå av en liten sladder med naboen tvers over gaten — enn til å holde sno og

kulde ute fra værelsene i den lange oplandsvinter. — Men tar vi begge karnapper helt bort, forlenger svalgangen til begge sider, løfter det dreiede rekkverk op i det åpne rum og setter så isteden et solid

Fig. 353. Ekekiste med innlegning i sort og hvitt. Nordre Fron.

Fig. 354. Skrin og kiste av ek. Innkjøpt efter Krogsti.

bordpanel hele veien under — så har vi nøiaktig Årestuens svalgang. Eller omvendt: tar vi et riktig godt tak i baksiden av Årestuen og trekker den ut til den dobbelte bredde, og likedan med kleven til

den andre kanten, — så har vi Prestegårdens grunnplan. På basis av denne utvidelse er saktens dens indre deling av rummene foregått. — Tenker vi oss videre Årestuen forsynt med dører, vinduer,

Fig. 355. Ekekiste i 4 fyllinger med årstall 1656, fra Stange.

Fig. 356. Kiste av ek, fra Venebygden. Karyatidene forestiller antagelig fire verdensdeler.

gulv, tak og ildsteder i de forskjellige rum, har vi hele det ytre omriss av Prestegården i noe forminsket målestokk. Men en lang utvikling

ligger også mellem disse to bygninger. Grunntrekkene er de samme, det er bare tiden hvori husene er blitt til, som har vært forskjellig.

For første gang møter vi her et hjem med 4 sammenhengende

rum i en etasje. Selve stuen er ikke lenger hos embedsmannen på en gang storstue, dagligstue, soveværelse og kjøkken. Her har skikken forlengst holdt utskiftning og delt stuen op i 4 forskjellige rum med særskilte ildsteder og tilganger. Med andre ord: av den gamle årestue og kleve er her blitt storstue, dagligstue (studerammer), soveammer og kjøkken — en hel ny inndeling av hjemmet. Riktignok så vi i det foregående hus (Enkesetet) en svak antydning til en sådan utskiftning, men den var foretatt helt og holdent innen den kjente ramme og bestod vesentlig i at kleven var

Fig. 357. Stolpeskap fra Baldishol kirke. Skapet av furu, utskjæringerne av oretre.

blitt delt i to rum, kjøkken og kammer. Peisen hadde, som vi husker, forlatt sin gamle plass i stuen og var flyttet inn i det lille kjøkken. På dens plass stakk en bileggerovn gjennom muren, med sitt ilegg fra peisen. Stuen hadde dessuten

fått helt panel, flatt tak og maling overalt. Rammen om dette hjem, likeledes rummenes inndeling, er en helt annen, skutt frem av andre

Fig. 358. Roskap av furu. Renessanse. Skal ha tilhørt en av de gamle Vågå-prester.

krav og forhold enn bondens, men på fullt hjemlig grunnlag under delvis fremmed innflytelse.

Mens storstuen i Enkesetet har helt panel inndelt i regelmessige felter og er dekorert med figurer av en hjemlig kunstner, finner vi storstuen her i et helt nytt antrekk, større og luftigere med mere lys og annet inventar, annet ildsted — ja endog med et lite karnapp i det ene hjørne ut til den åpne sval. Taket ligger ikke tungt og trykkende over sine bjelker. Det hele virker her så overraskende stort, — men på samme tid fremmed. Det eneste vi kjenner igjen er dørklinkene, men selv de synes i de ny omgivelser å være blitt «så store på det».

Veggene er i storstuen dekket med malte «gobelin» — en yndet veggpyrdelse hos de høiere klasser i det 16. århundre. Men disse gobeliner har nok ikke på langt nær den elde. De har heller ikke fra først av tilhørt stuen, men er fra Hedrums gamle prestegård. Av gobelinenes historie vites kun at de i 1777 blev innkjøpt fra Falkenstein herregård ved Horten. Ifølge kirkeboken skulde sogneprest Arff i Hedrum da holde bryllup med en datter av sorenskriver Friis i Jarlsberg, og de blev i den anledning anskaffet av ham for å pynte storstuen med til brudens ankomst. Efter Arffs død blev de på auksjon kjøpt av hans eftermann — Schroeder — for 36 rd.

Schroeder forærte dem til prestegården, i hvis eie de var da innkjøpet til Samlingene fant sted i 1897.

Hvor de er malt, eller hvem som har været mester for dette arbeide

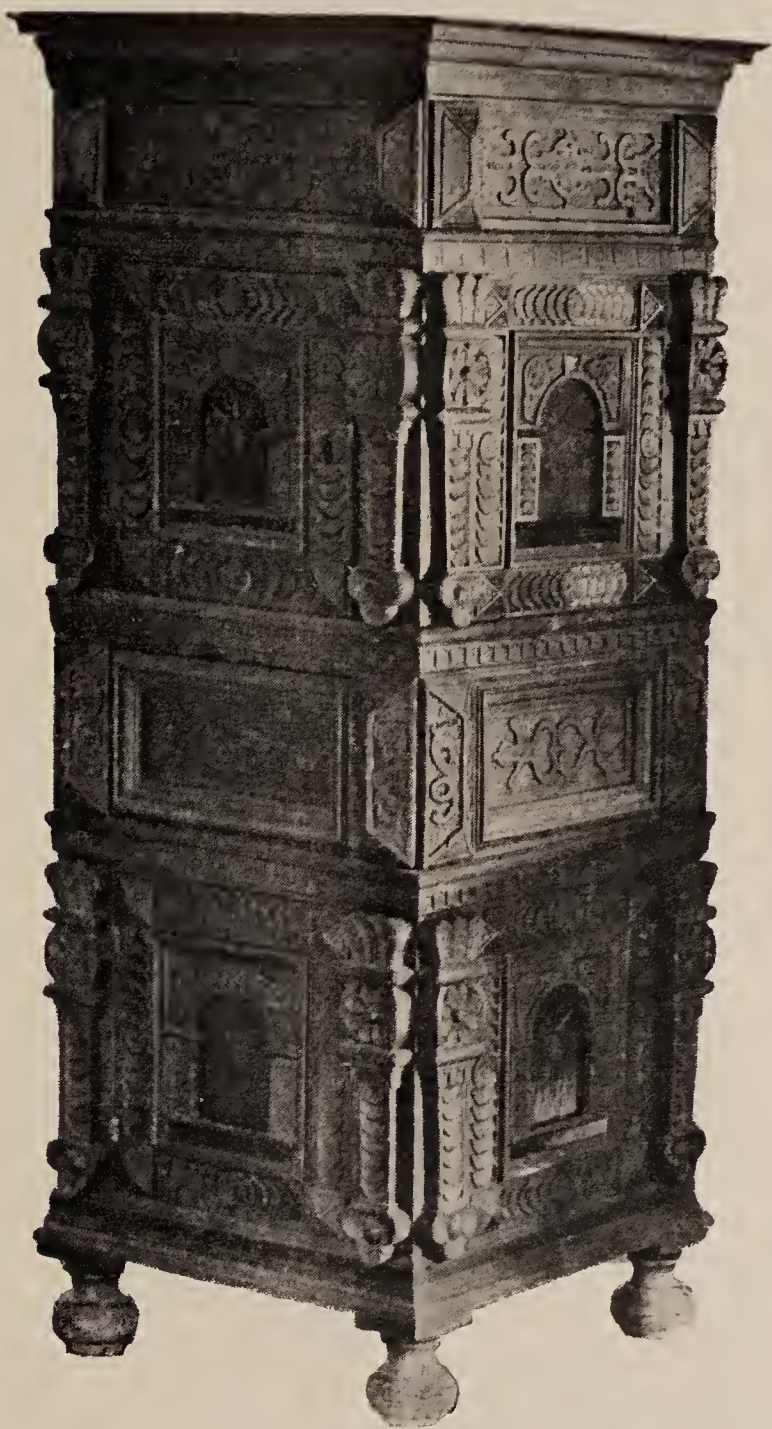

Fig. 359. Firkantet roskap av ek. Fra Stange.

Fig. 360. Norsk glass.

Fig. 361.

Fig. 362.

Fig. 363.

Fig. 361. Blått og grått lerkrus fra Raeren i Tyskland, med forskjellige våpen rundt midtpartiet. Bjørnstad, Vågå. Fig. 362. Tysk, sannsynligvis saksisk lerkrus med plattysk inskripsjon og årstall 1627; hank, lokk og fotstykke av sølv. Fig. 363. Brunt, såkalt «bondedanskrus» fra Raeren i Tyskland 1590. Ellingsbø, Heidal.

Fra samlingen av stentøikrus i Prestegården.

vites ikke.¹ Men antagelig er de hjemført, muligens fra Holland. I et hjørne på baksiden av et av stykkene fantes en liten, rød lakkklatt av en tøres størrelse, hvorpå såvidt kunde leses «Laurvig Tollkammer».

Hvad de skal forestille, er heller ikke med sikkerhet påvist. Hvis det i det hele tatt skal være noe bestemt, er det vel sannsynligst at det er en dags historie, som her er fremstillet. Dagen begynner i så fall på veggen tilhøre.

Utenfor et staselig hus sitter herren og fruene i et bislag i dype funderinger — han røkende på en lang krittpipe med noen papirer foran sig, hun bøiet over en stor bok og med en fjærpenn i hånden, begge i morgentoiletet. Piken kommer nettop fra kjøkkenet med en rykende tekanne på et brett. Hun skal saktens anrette frokosten herute for herskapet. Litt lenger tilhøre sees en gruppe på 3 damer, en herre og en gutt i ivrig passiar. Kanskje drøfter de et eller annet nytt innen familien eller legger planer for dagen. Over bislagets tak står en hane med sin veninde og ser på.

¹ Stykket i kråen ved inngangen er helt nytt, likeledes det lille parti mellem ovnen og døren til kjøkkenet samt noen mindre deler over vinduene. Disse stykker er malt av Lars Jorde.

Fig. 364. Brunt og blått lerkrus med kobberlokk, sannsynlig fra Nassau, 16.—17. årh. Saksum i Saksumdalen.

Fig. 365. Hvitt og brunt stentøikrus med lokk av tinn. Sannsynlig tysk (dårlig japansk imitasjon). Ringebu.

Fig. 366. Blått og grått lerkrus, sannsynlig fra Nassau. Har tilhørt oberst Reichwein.

Fig. 367. Brunt og grått lerkrus, sannsynlig fra Raeren, Steig, S. Fron.

På veggen tilvenstre har paret fra bislaget mottatt middagsgjester. I et grønt lysthus finner vi et helt selskap av begge kjønn benket om et veldekket bord. En tjener kommer løpende fra kjøkkenet over gården med en stor terrin mellom hendene. — Maten og vinen er saktens god og stemningen høi. Staselig tar det muntre herskap sig ut i sine pudrede parykker og brokede drakter. Kokkepiken kan

Fig. 368.
Terrin fra Bo. N. Fron.
Herrebo.

Fig. 369.
Blomsterpotte.
Herrebo.

ikke bare sig for å skotte ut av døren et øieblikk på det glade selskap. Der kastet minsanten «hans høivelbårenhet» et stort ben gjennom det åpne vindu ut til fruens to hunder. Men dette skulde han ikke ha gjort — nu røk de i hårene på hverandre så en av ternene

Fig 370. Syskrin av ek med skårne figurer i høit relieff. B. den bakre fylling av skrinet. Fra presten Arnesen, Toten.

måtte ut med en lang stokk og skille bestene ad. Men den skjønneste terne nytter tiden godt. Det later til at selskapet inne ved bordet interesserer henne mere enn de to firføttede. Et par mannlige venner er også kommet nysgjerrige til.

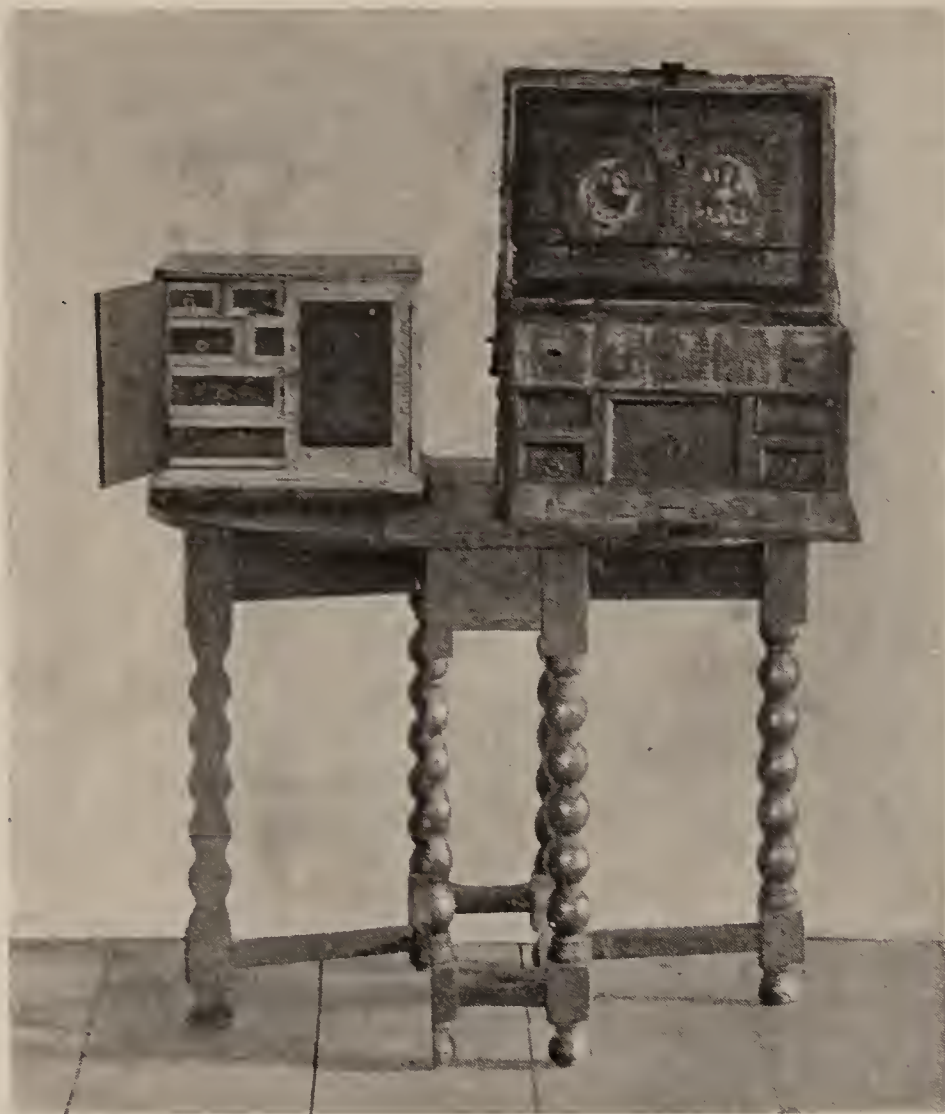

Fig. 371. Klaffebord med et smykkeskrin av skilpadde og elfenben samt et jernbeslått reiseskrin for skrivesaker. Bordet fra Dovre. Smykkeskrinet fra Lillehammer. Skrinet for skrivesaker skal ha tilhørt en av de gamle Vågåprester.

I bakgrunnen tilhoire sees videre en stor sauflokk i en kve. Utenfor står hyrden med sin nisteskrepp over skulderen og hund ved siden. Kanskje skal også de holde middag.

På veggen rett imot tar gjestene farvel med vert og vertinne, som galante følger selskapet ut av døren.

Alt tyder nu på aften. Klokken i kirketårnet viser 8. Hyrdene kommer hjem fra marken med sauene, og snart ringes det til aftenmesse. — På veggen mellom begge vinduer finner vi endel av selskapet igjen sittende i en overbygget båt eller

gondol. Det er begynt å mørkne. Lyktene på båtens stavn og sider er tendt. En mann med en åre eller stang driver farkosten frem. Men det store selskap vi nyss så forlate huset, er nu skrumpet inn til to par. — Ved stranden sees et par menn optatt med å fange hummer.

Alle møblene i stuen er visstnok av fremmed opprinnelse, likeledes i studer- og sovekammeret. — En undtagelse danner dog sengen, vuggen og bordet i siste rum samt noen mindre ting i studerkammeret. Storstuens møblement er helt igjennem solid og stilfullt. Det er adskillig eldre enn det vi så over i Enkesetet.

En av kistene som vi legger merke til her, er en noe lav kiste som muligens i sin tid har vært benyttet til å sitte på.

Den er av eketre, dels skåret, dels innlagt, og forsiden er delt i fire felter. Innlegningen er den tyske dobbeltørn, i sort, dels i lysere

tresort på vekslende lys og sort bunn. Endestykkene er glatte. — Mellem vinduene sees et bord fra Bjølstad, som i sin tid er kommet fra Tofte i Dovre. — Ifølge sagnet var det ved dette bord at «gamle Tofte» tok stolen fra prins Christian Fredriks adjutant, idet han vilde sette sig til å spise, med den bemerkning: «Undskyld, her skal kun sitte menn av kongelig ætt». Midt i storstuen står et malt og dekorert vingebord med tysk inskripsjon. Det skal ikke være innført, men stamme fra Lesjaverk.

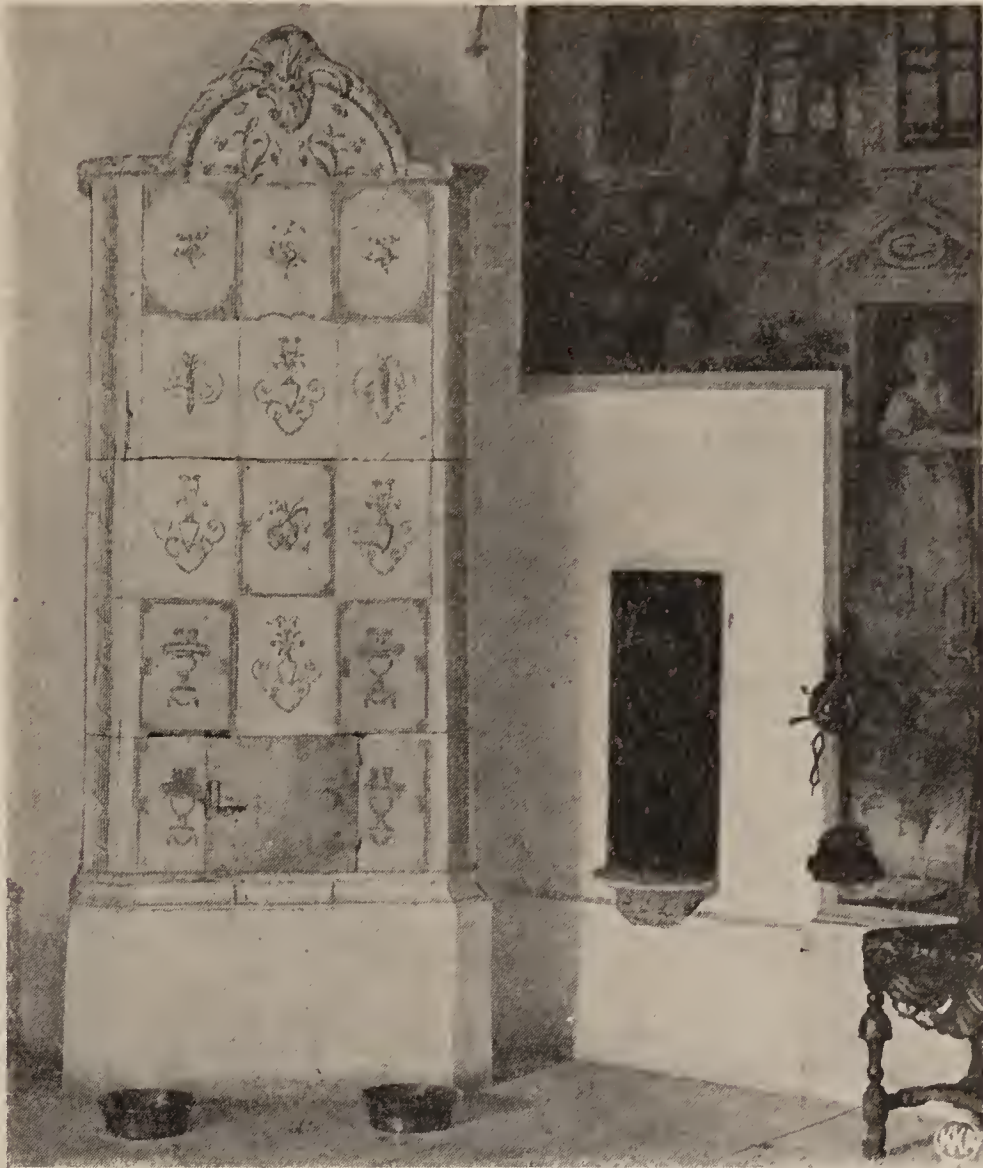

Fig. 372. Fajanseovn i storstuen. Tilhøre ilegget for bileggerovnen i studerkammeret.

Foruten de større ting, skap og kister, sees i denne stue en hel del mindre gjenstander: et smykkeskrin eller rettere skap (fig. 371, tilvenstre) med dører og skuffer i skilpadde og elfenben samt beslag og nøkler av sølv, videre et lite syskrin av eketre (fig. 370) med skrått lokk — et nydelig renessanse-arbeide med flere utmerket skårne figurer, blandt annet «Susanna i badet». Dessuten terriner, vaser, krus, lysestaker og andre småting som gir et hjem liv og farve. Av stoler er det en hel del, tildels med ekte gyllenlær på sete og rygg (se fig. 378—84).

Over bordet henger en liten, 9-armet messinglysekrone og litt til sidene 4 to-armede mindre messingkroner.

På tverrveggen rett imot inngangsdøren henger et rikt utskåret og forgylt speil, innkjøpt fra gården Øi i Vågå. Det skal også i sin tid være kommet fra Prestegården. Under står en mindre ekekiste

Fig. 373. Stol av ask.
Ekre i Dovre.

Fig. 374. Armstol av ek.
Øi i Vågå.

Fig. 375. Armstol av bjerk.
Sodorp i N. Fron.

Fig. 376. Stol av bok.
Glommen i Øier.

Fig. 377. Armstol av bjerk.
Åsen i Biri.

Fig. 378. Stol av ask med gyldenlær, tilhørt familien Brandt.

Fig. 379. Stol av bjerk. Korsvold, Dovre.

Fig. 380. Stol av bjerk. Hundorp, S. Fron.

Fig. 381. Stol av bjerk med gyldenlær. Lesja Verk.

Fig. 382. Stol av bok med gyldenlær Kalstad, V. Gausdal.

Fig. 383. Stol av ask.
Arneklev, Dovre.

Fig. 384. Nattstol av bok.
S. Fron.

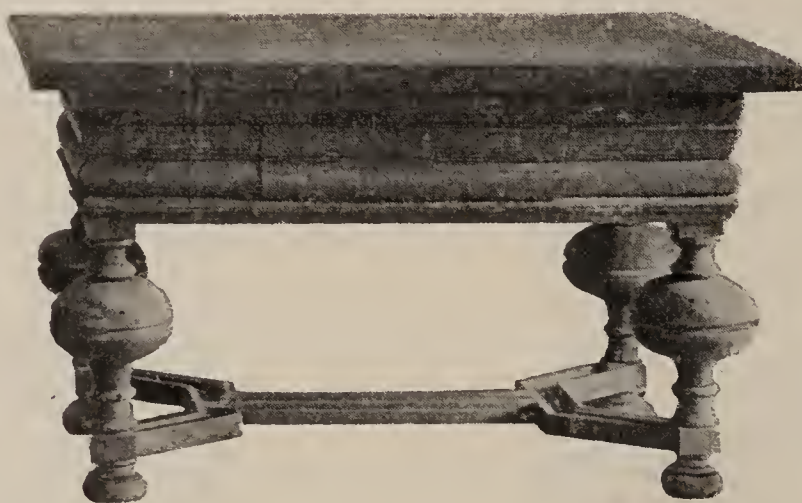

Fig. 385. Uttreksbord, «fasanbord». Bjølstad.

med to kvinnefigurer (Troen og Håpet) i relieff (fig. 354). Over feltene leses: Anna H. Petersdotter. Forsiden er dessuten prydet med tre karyatider. På kistens lokk står et større utskåret og innlagt skrin,

Fig. 386. Interiør fra studerkammeret.

også av ek. De to små fyllinger her har bibelske motiver: Adam og Eva under kunnskapens tre, samt utdrivelsen av Paradiset.

Ovnen (fig. 372) er også en annen enn den vi så i forrige stue. Her møter den op i en ny skikkelse på det gamle ildsteds plass, høi og slank med malte og glasserte fliser, egen røkppe og eget ilegg i selve stuen. Den står således ikke i fjerneste forbindelse med peisen ute i kjøkkenet — med andre ord: den er blitt helt selvstendig.

På høire side av ovnen stikker en liten ovnsdør, omgitt av en ornamentert malplate, frem gjennom muren. — Ved en nærmere undersøkelse finner vi snart at det er ilegget til studerkammerets ovn vi her har for oss. Disse to ildsteder har på denne måte fått felles røkppe, men hver sitt ilegg i et og samme rum. Denne kombinasjon av vindovn og bileggersystemet er visstnok meget sjelden, men det er også et høist eiendommelig arrangement, som jeg ikke ellers har støtt på. Det kunde jo være en svak mulighet for at vi her står overfor reminisenser fra katolisismens og cølibatets dager, da prestene bodde så avsondret som mulig fra sine omgivelser.

Ved siden avorstuen ligger kjøkkenet til den ene side, studer- og sovekammeret til den annen. Alle disse rum står i forbindelse med hverandre. Studerkammeret er egentlig den gamle kleve vi kjenner fra før, men i adskillig forandret skikkelse. Den tradisjonelle innredning med faste benker, skap og seng er også forsvunnet her. Bare det flate, umalte tak og tømmerveggene minner oss om kleven.

Studerkammeret er et smalt, dypt værelse med 3 små vinduer i den ene ende; men da disse er anbragt i karnappet ved siden av svalen, blir lyset dårlig fordelt i dette rum.

I karnappet finner vi prestens arbeidsbord, et prektig møbel i hel ek med ibenholt innlegninger rundt sargen og over krysset samt skårne ben. Foran står den gamle, skinnbetrukne stol, halvt skjøvet tilside, som om noen for et øieblikk siden hadde reist sig.

På dette sted har prest efter prest sittet og arbeidet med de samme problemer år efter år, og sett gjennom de små ruter. Det var kanskje ikke alltid prestegjerningen han oftest var mest optatt av. Nei, det var så meget å ordne med — barneflokken som krevet sitt. Dessuten hadde han sitt store gårdsbruk å tenke på. Snart var det et eller annet som skulde anskaffes fra byen. En reise helt fra Vågå til Oslo og hjem igjen kunde ta både 2 og 3 uker, ja ofte mere. Postgangen, om den kan kalles så, var meget uregelmessig. Brev og pakker blev ofte besørget ved bud.¹

I denne forbindelse vil jeg her gjengi et kort utdrag av noen brever

¹ «Vågåpresten» hentet ved en av sine husmenn posten på Laurgård i Sel en gang i uken. En søndag presten kom ut av kirken, støtte han på sitt postbud. — «Du hen-

Fig. 387. Speil fra Øi, Vågå.

P R E S T E G Å R D E N

som er skrevet av Vågåpresten Johan Storm til en forretningsforbindelse i Oslo fra 2. halvdel av det 18. århundre. Disse utdrag har professor Oluf Kolsrud vært så elskverdig å stille til min rådighet. De kaster et morsomt lysstreif over hine tider og forholdene i den gamle prestegård. Utdragene er gjengitt i den orden jeg har fått dem.

Fig. 388. Brugdebenk av ask og bjerk. (Magasinert).

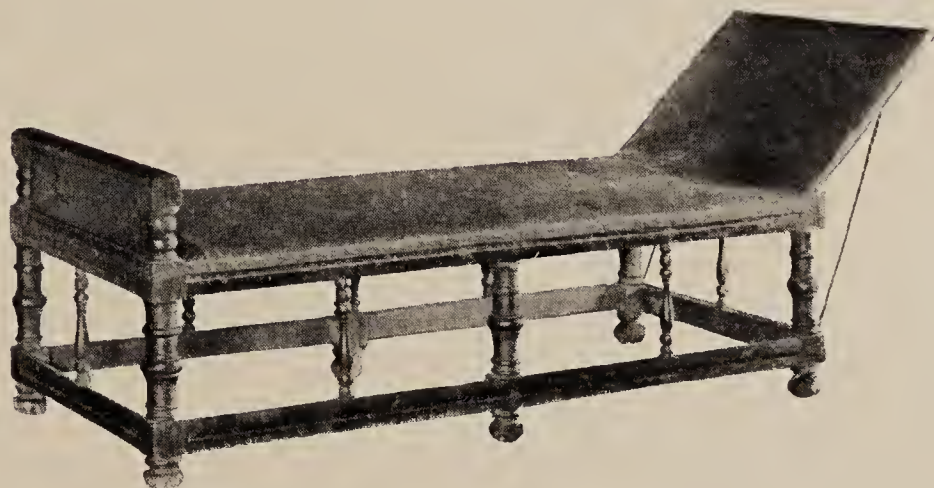

Fig. 389. Loibenk fra Midtvold, V. Gausdal. Oprinnelig fra Steig. (Magasinert).

ter vel min post imorgen, Ola?» «Ja,» sa han, «om Gud vil». «Men om jeg vil da» sa presten. «Ja, ja, det får bli som far vil da».

N. B. — — — I ugen efter Pintse høgtiid, eller deromtrænt, indfinder sig et menneske herfra hos dig, som vel ej kand opføre meget; men har dog lovet at bringe mig 4 eller højst 6 Citroner hid, om du imidlertid kand skaffe dem; lad koste hvad de koste vil. her skal være Bryllup hos mig d. 3 Julii. Personen melder sig selv derom, naar hand kommer. — — —

Vaage d. 11. Maji 1755.

(N. B. En Stang Sort lack med ovenmeldte Person at opsende).

* * *

— — — Saasnart derfor, som dette er Monfrere indhændiget, da lad dit bud u-fortøvet springe hen til en Knap-Mager og betinge Cito færdige 3½ dusin Sachsengrønne Knapper efter denne Prøve til en Slop-trøje, samt 1 lod Cameelgarn til Knaphull af Selvsamme Couleur, item 2 dusin noget mørckere grønne Knapper til en (nattrøje) under-trøje. Dette bliver icke tungere eller større end hand, — — — — kand føre det i Lommen tilligemed den stang sort lack og Citronerne.

Vaage d. 17. Maji 1755.

* * *

— — — Her er Tosten Haagenstad; men da hand gaar til Fods ind og op, og desuden har en Tung Skreppe fuld af Dommer og Documenter, saa vil og bør jeg ej betyngge ham med andet end Breve og Knapperne med Cameel-garnet som hos dig ligger færdigt — — — den kjere hjertens Ola skal have Ære og Tack for de mig tiltænkte Citroner; men har ingen Raad med dem at faae dem hid op. — —

Vaage d. 12. Junii 1755.

* * *

— — — — Mit Postbud bragte mig i onsdags hjem fra Zell de bestilte Knapper og Cameelgarn item 6 Citroner, og 1 stang lack som alt var i god Stand. Men hvem har du sendt det med? og hvem har førdt det til Zell. — Idag 8te dage, vil Gud, er jeg paa Zell og da skal jeg for Moro skyld udspørge det. — — —

Vaage d. 22. Junii 1755.

* * *

— — — Ja vist vil jeg have Fløndrer, om du vil unde mig den halve Part med dig, eller hvor meget du kand miste, var det end icke meere end 1 à 300 — det er min Delicatesse — — —

Vaage d. 19. Julii 1755.

Fig. 390. Fra sovekammeret.

● — — — Saa lader du min Broder viide, at det qvartel Ebler som hand var saa god at sende mig kom hid d. 22. Nov. — Den mørcke frugt var vel Conserveret; Men Pærer og Pergemutter etc. maatte strax fortæres, som og i all fryd og Fornøjelse skeede af børnene i et par dages Tiid. Siig ham Tack for Foræringen. — — —

d. 20. Dec. 1755.

* * *

— — — Nu kommer jeg arme Synder igjen til dig og beder at du vil drage omsorg for hos Tosten Billethugger at betinge mig en ny Slæde (uden Sæle) med skriin og Skjecker til. Beste materie og Trævircke maa hand tage der til, beste Facon og Skabning maa hand sette paa den, men anstændig Snit - verk, billethuggerarbejde, for paa og hvor som helst det paa andre Mandfolk Slæder er brugeligt at have saadan Stads, der vil jeg og at hand skal gjøre det ved denne. Men lad Slæden endelig blive sterk og af tørt tre — Inden Martii Maanets udgang maa hand absolut have den færdig, at jeg da kand faae den til Smeden, hvor jeg venter den baade trofast og prægtig beslaget. Og derfra til Maleren hvor jeg vil have den galant skildret

Fig. 391. Interiør fra sovekammeret.

og med ægte-guld paa Ziraterne belagt — hvorom, vil Gud, meere i sin Tiid. Ti in Aug. tænker jeg ved en vis da faldende lejlighed at faae den bragt paa vogn til Eidsvold og derfra til Baads lige til Faaberg her i Gudbrandsdalen — Og vidste jeg forud, at jeg icke kunde naae det Maal, og faae alt færdigt inden høsten, da vilde jeg icke befatte mig dermed — hvad nu kjere Broder om alt dette tæncker, det lader du mig viide — NB. Du tæncker vel, som sandt er, at jeg bliver jo ældre jo galnere. Gud velsigne Dig og Dine! — — —

Vaage d. 31. Jan. 1756.

* * *

— — — Glem ej Slæden at paadrive — Tænk! hr. Fuglberg, der over aar og dag har havt en Nye Slæde derinde under arbejde og paadrift, og fick den dog ej op i Vinter efter haab og modtagne Løfter; Nei haandværckere maa paadrives ti jo større Kunstnere jo kunstigere Løgnere! — — —

Vaage d. 6. Martii 1756.

Av de senere utdrag av hans breve fremgår det at han er meget optatt av den nye slede. — I sin skrivelse av 14. mars samme år sier han:

— — «Jeg har seet et par Christiania Slæder saaledes ret vel forvarede og skønt beslagne.» «Du merker vel», tilføier han, «at naar jeg ingen anden Materie har at skrive om, saa vaaser jeg om min Slæde». — — —

Særlig ligger det ham på hjerte hvilken farve sleden skal ha. Han vil ikke ha den for lys.

— — — Men enten mørcke - brun, Bougogne eller Oliven Farve; den sidste er dog nu den gemeeneste paa fast alle Slæder jeg seer — at jeg vil have Malingen av dunckel Couleur, er aarsagen denne, at først er den meget Præstelig, for det andet brillerer Skildringen og Guldet best paa den mørcke Bund. — —

— — — Bliver imidlertid min Slæde færdig, saa lad mig faae en rigtig Regnskab over alt mellemværende til den Dags Datum; at jeg kand see min Dom. — —

Vaage d. 12. Julii 1756.

* * *

— — — Nock en Commission: lad en Smed, som for dig selv, gjøre 2de dørlaase, nemlig saadane som nu bruges (dog ej dyre og prægtige) saa at mand kand lucke og læse dørren inden eller udenfor, efter behag, og ej behøve Klincke med haandtag». —

Han vil ha det for sin lilleorstue i sin enkebygning.

— — — kandske en Engelsk Messing laas — Men det er nu nock med disse 2de ordinaire for denne gang. Vi har gode Smede, som nock gjør slige laase herefter baade for mig og andre, naar de først faaer disse 2 at see efter, og komme under væir med hvordan de ere skabte. — — —

Vaage d. 24. Dec. 1758.

* * *

— — — hav nu mine oste og Fløndrer i god Stand til mit Bud indkommer sidst i Januario du maa tro, at jeg længes efter disse 2 species. Men det var icke for silde nu, da al Skibsfarten ophører, som det maaske dog er, saa bad jeg ret inderlig om et par hundrede Fløndrer til; Ti aaret er langt og Æderne ere mange; jeg spiiser Fløndrer 2 gange om ugen saa længe de varer med god appatit, skjønt faae slags Mad nu om stunder smager mig. — — — —

Vaage d. 25. Dec. 1762.

Fig. 392. Flaske malt av
«Vesle Knut», Heidal

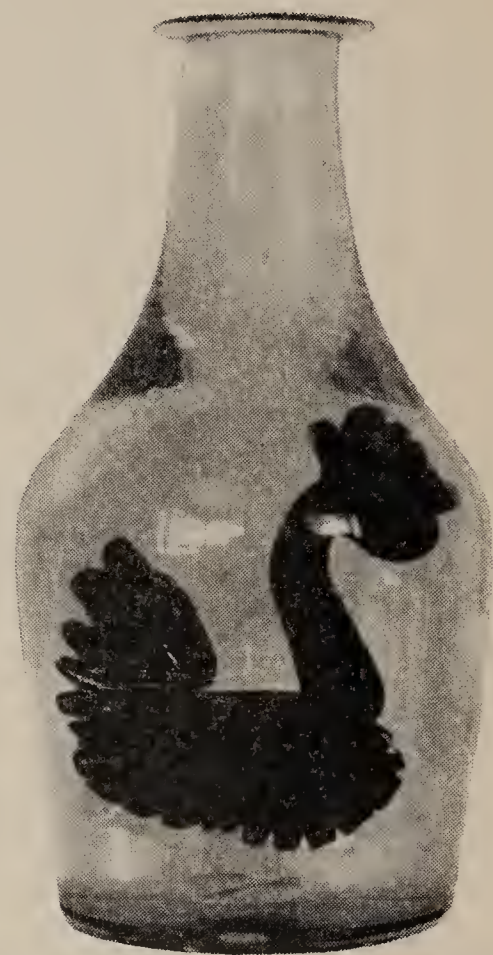
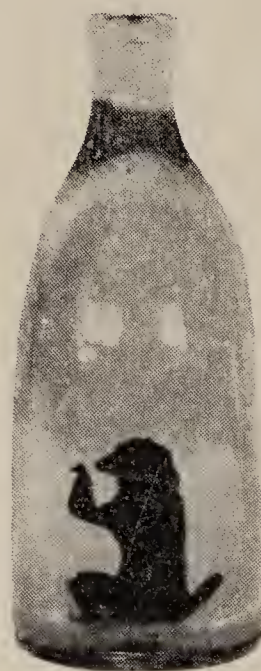

Fig. 393. Karaffer. Norsk glass.

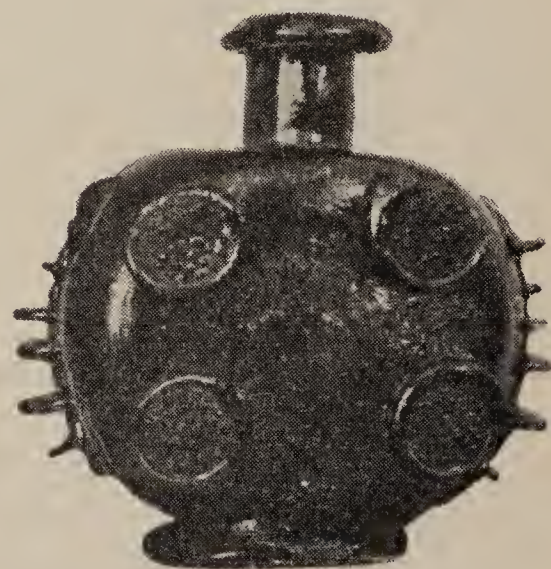
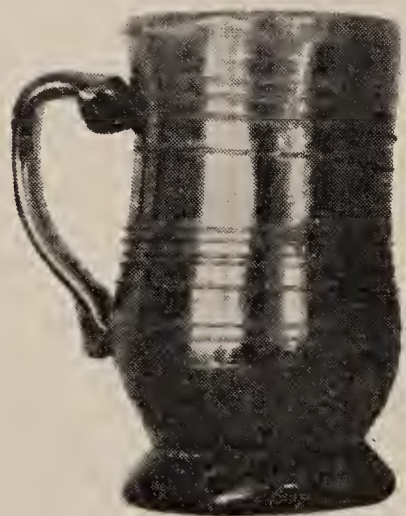

Fig. 394. Norsk glass.

Fig. 395. Lysestake.
Norsk glass.

Fig. 396. Saltkar.
Norsk glass.

Fig. 397. Lysestake av messing
på trefot fra S. Snerle, Vågå.

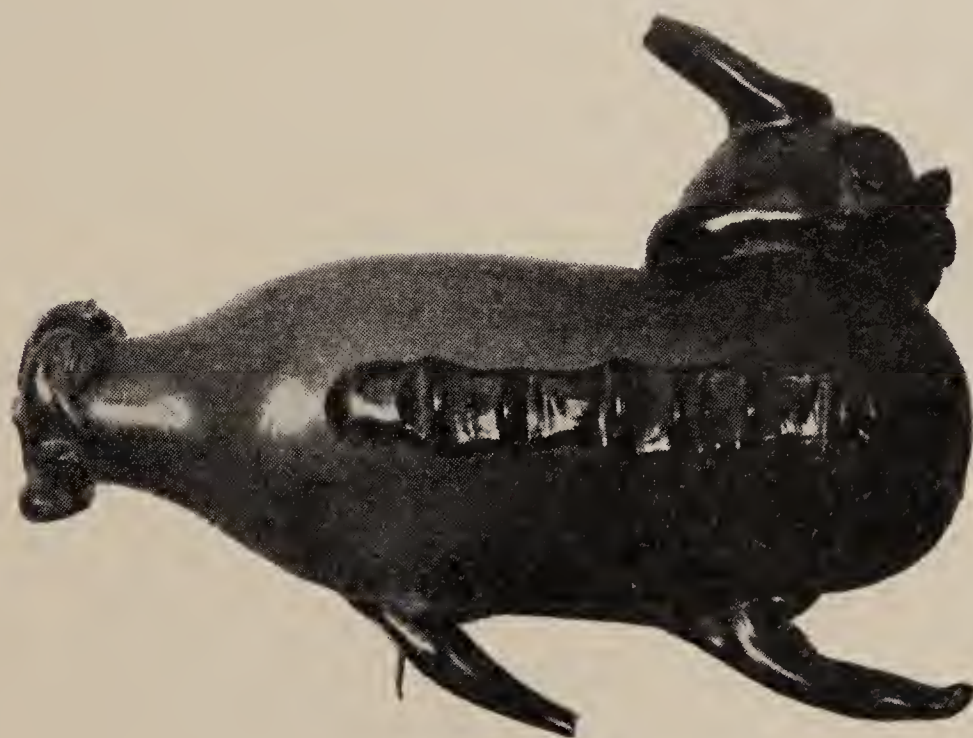

Fig. 398. Norsk glass.

Men la oss vende tilbake til «studern». På bordet står blekkhorn, et sandhus og andre småting. Ved siden ligger noen bøker, en påbegynt liktale, en fjærpenn samt en lang bøiet stålpipe med påfallende lite hode (fig. 399). I «Betragtninger over Evangelierne», likeledes i den store Bibel er flere steder sterkt understreket.

Fig. 399. Tobakkspipe av jern, fyrbecken og gloklype. De to siste gjenstander skjenket av maleren Fr. Collett.

Over bordet henger en beskjeden to-armet lysekrone. På den nedre vinduslist er festet en lang lærrem, inndelt i små løkker hvor endel småting er stukket inn. Her hadde han sitt reiseetui med kniv og gaffel — sin barberkniv, fjærpenn, saks, krittpipefutteral (fig. 400) almanakk m. m.

I selve vinduskarmen står et lite kompass kombinert med en

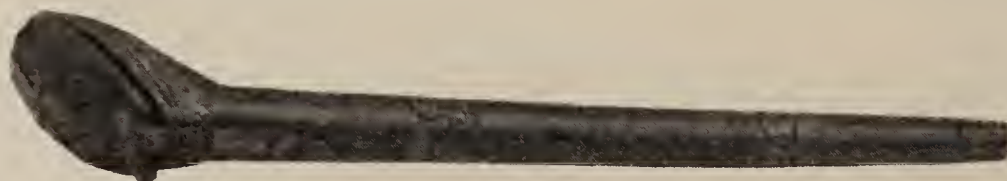

Fig. 400. Pipefutteral. Kvarberg i Vågå.

solskive¹ på den øvre kant. Riktignok hadde familien både ett og to seierverk, hvorav det ene var anbragt i selve studerkammeret; men det var bestandig så meget kluss med disse moderne innretninger. Var man imellem så uheldig å glemme å trekke det i rett tid, så stanset det; hang det ikke riktig på veggen, stoppet det også op — ja bare man kom i skade for å puffe til loddene, gikk det akkurat

¹ Dette er dessverre sjålet for noen tid siden.

samme vei. Undertiden fant det dog på å stanse av sig selv, og da stod man der. Nei, da var det lille kompass med solskiven ganske anderledes pålitelig. Han kunde flytte det hvorsomhelst i hele huset eller slå det sammen og ta det med på sine reiser — stillet han det op igjen, og solen skinte, visste han alltid på en prikk hvad dagen led. Solskiven var det første han så på når han satte sig til arbeidet om morgenen, og det siste han festet blikket ved før solen forsvant bak fjellet derover.

I kråen tilhøire for bordet er en snuskvern anbragt på en treramme.

Den lille, enkle innretning har fulgt huset i lengere tid og gått fra prest til prest. Ved siden henger «futhiten».¹

I studerkammeret vil vi særlig feste oss ved det nokså enestående skap fra Baldishol kirke² på Nes. Det er et såkalt stolpeskap i 3 avdelinger. Selve skapet er av furu, men alle figurer og utskjæringer er av oretre. Den nederste avdeling som er den største, har utskjæringer på 3 av sidene med karyatider mellom hvert parti, ialt 6. Til venstre ser vi Frelseren på havet samt Peter, på forsiden (døren) Caritas, Barmhjertigheten, en ypperlig skåret kvinnefigur med et barn på armen og et stående ved siden. Og på høire side Kjærligheten. De 6 karyatider er visstnok jomfru Maria, Peter, Paulus, Andreas, Moses og en madonnafigur.

Den midtre avdeling som er trukket noe tilbake, består likeledes av 3 felter, ett på hver side, men uten karyatider. Tilvenstre er apostelen Johannes, på forsiden (døren) Nikodemus som kommer til Jesus om natten, tilhøire apostelen Johannes med «troens kalk». Foran står Adam og Eva, begge utmerket skåret. Øverste avdeling avsluttes av en bred og kraftig gesims med vakkert listverk og 3 englehoder, som binder det hele sammen, 2 på hver side. Gesimsen springer frem igjen i bredde med den nederste del og bæres fortil av to frittstående

Fig. 401. Fyrstål med flintlås.
Har tilhørt en prest i Ringebu.

¹ En skinnpose, som embedsmenn brukte på sine reiser med tobakkstellet i.

² Baldishol stavkirke blev revet for ca. 60 år siden.

Fig. 402. Lyse-
stake av messing
— stopt. Skåbu.

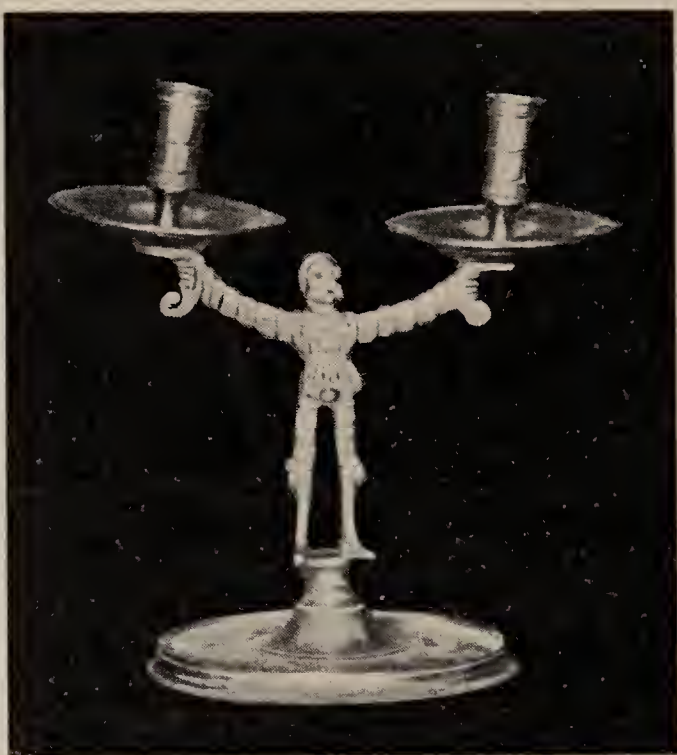

Fig. 403. Lysestake av messing.

Fig. 404. Lysestake
av messing med års-
tallet 1703. Veldre
kirke.

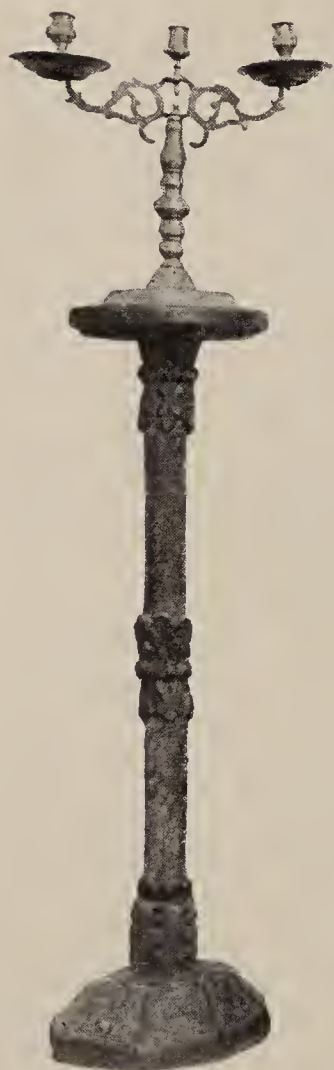

Fig. 405. Lysestake av
messing. Avlund i Foll-
bu. Søilen av tre.

Fig. 406. Lysestake av messing.
Follebu.

Fig. 407. Lysestake
av tinn. Toten.

Fig. 408. Toarmet lyse-
stake av jern. Lesja.

Fig. 409.
«Fantstake»
av messing
til voksstabel.
Fåberg.

figurer, Adam og Eva. Den store ekekiste herinne, som er datert 1656, er fra Stange. Da den blev innkjøpt, stod den som melbøle på et stabbur. Dens forside har 4 figurer i relieff: Rettferdigheten, Kjærligheten, Troen og Håpet samt 5 karyatider. Endestykkene er prydet med utpregede renessanse-ornamenter.

Over kisten henger et maleri av Egert Munch, foruten endel bilder til, bl. a. av presten Gamlegård med hustru og datter. Og selv-

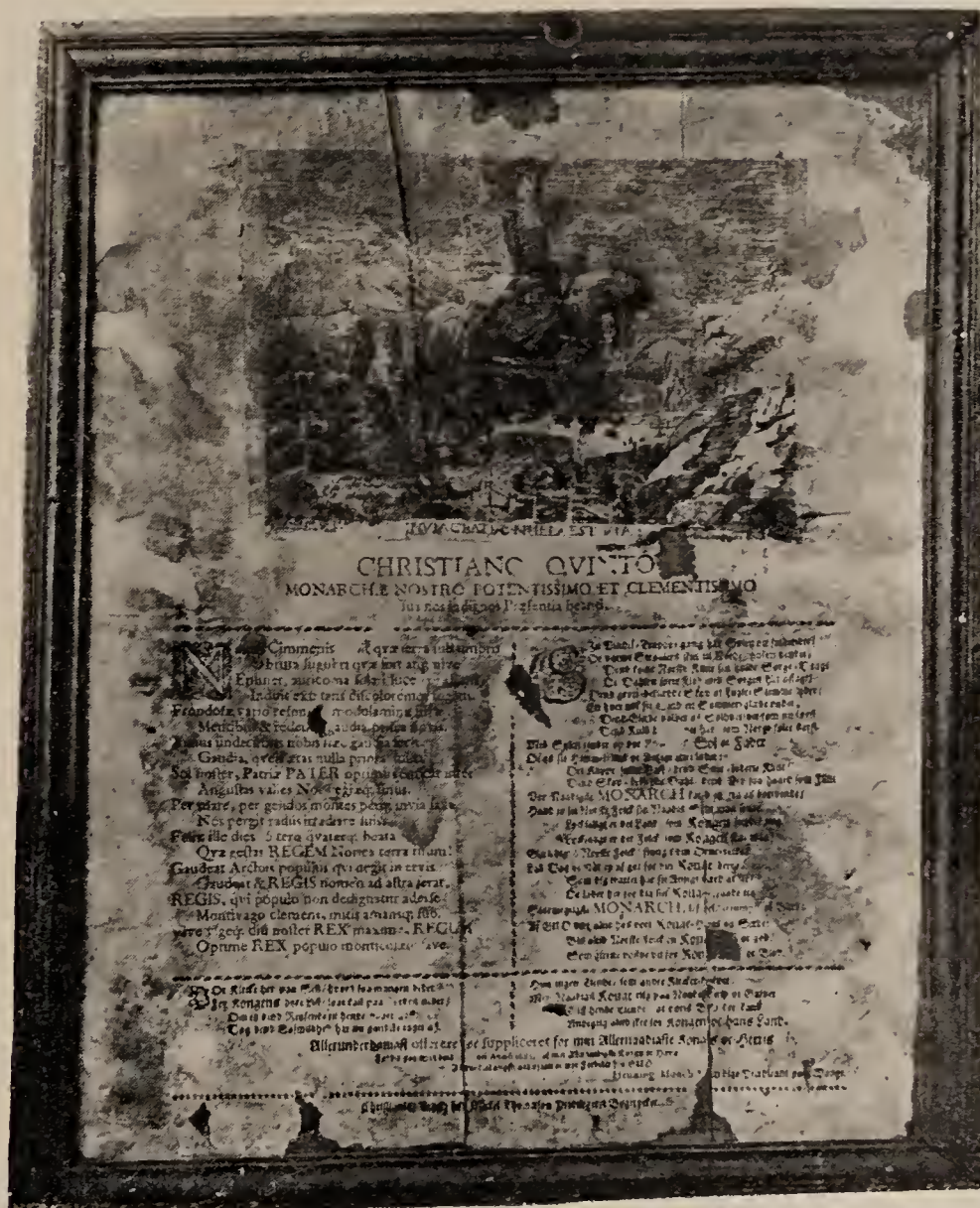

Fig. 410. Bønnskrift til Christian den 5te.

sagt finner vi i en stor, kunstferdig bokhylle med lærde, teologiske verker i alle størrelser.

På veggen mellom storstuen og studerkammeret har vi bilegger-ovnen, som vi allerede kjenner fra Enkesetets storstue. Ovnens sider er forsynt med billedlige fremstillinger av et jernverk, under disse er en lang tysk inskripsjon, men ovnen er antagelig støpt ved Eidsvoll verk.

I kråen mellom ovnen og døren til sovekammeret har et fornøielig, lite roskap fått plass.

Ved siden av studerkammeret har vi det tredje rum, sovekammeret. Det ligger til den annen side av huset og danner i forbindelse

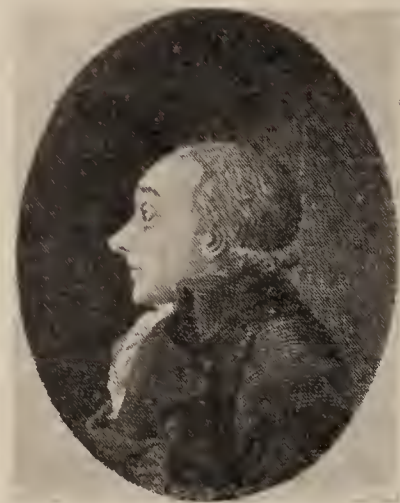

Fig. 411. Edvard Storm.

med kjøkkenet den nye del av stuen og kleven. Rummet er noe kortere enn det foregående, men har nøiaktig dets høide og bredde. Vegger og tak er også her umalt — kun dørene og de to vinduer bærer spor efter en ubestemmelig farve, som visstnok engang i tiden har vært hvit, men som i årenes løp av elde og røk er blitt skidd og grå.

Idet vi kommer inn fra studerkammeret, har vi i kråen tilhøre den store, utskårne himmelseng (fig. 390). Vi fant allerede i Årestuens kleve 2 senger, men uten bunn og himmel. Begge disse hadde likesom stukket sig bort i det ene hjørne i det mørke rum, som om de var bange for lyset. Vi finner den igjen i røkovnstuen litt mere frigjort, men med bunn og stas på sidene. Den er trått frem av kråen og har forsiktig nærmet sig det lille, firkantede vindu. Senge-stolpene har her begynt å strekke hals efter sengehimmelen, men de er ennå for korte og spinkle og likesom ikke verdige nok til en slik utmerkelse.

Først i Hjeltarstuen, på begge ramloftene og i stabburet har senge-stolpene fått de riktige dimensjoner, og himmelen er kommet til. Men ikke i noe av de øvrige hus finner vi sengen så forsiggjort og vel utviklet som her.¹ Det samme er også tilfelle med sengeutstyret, særlig det broderte overbredselsel og den lange, brunmalte skinnhodepute. Ved siden av sengen står den lille, utskårne rokokovugge på sine slitte meier — som mor og datter — opredd og i full orden. Kann hende

¹ Av sengesteder finnes det flere typer også i Gudbrandsdalen. Men på de fleste steder har himmelsengen vært rådende til henimot det 18. århundre. På 3 steder i Lom har jeg truffet på lukksengen (d.v.s. med dører for, dels i panelet, dels frittstående. Den slags senger har jeg aldri sett i stuen, men alltid i kleven. Også et par toppsenger har jeg sett i dalen). I Brøttum og Ringsaker samt utover Hedmarken skal det finnes flere av samme type. Også i Fåberg forekommer noen få eksemplarer av denne seng. Sengene i Vigstad- og Løkrestuen er en yngre type fra ca. 1780. Den store i Løkrestuens kleve derimot er meget eldre. De to i Årestuens kleve er de eldste.

har også Edvard Storms vugge stått nettop her.¹ Vuggeteppet er brodert i skybragd med navn og årstall. Mellom sengen og vuggen stikker en liten, bevegelig lysarm av jern ut fra veggen. Omkring lyset senker en blikkskjerm sig beskyttende — så ingen ulykke kan skje, om mor skulde sovne fra i de lange netter. Over henger et lite, forgylt speil samt Lillemors dukketøi — en nasjonal-drakt med tilbehør.

I kråen ved døren står en firskåren rokokostol med et påfallende solid understell (fig. 384). Men letter vi det løse gyllenlærs sete av, finner vi til vår forbauselse at stolen gjemmer en hel liten hemmelighet i sitt skjød. Hvem kunde nu også ane slikt om den pene, «pyntelige» stol, om vi ikke så det med våre egne øine.

Fig. 412. Lillemors stol og bord. Lillehammer.
Forært av fru justitiarius Lie f. Thaulow.

Ved vinduet ut til haven finner vi et sjelden solid «kulebord» med en høirygget stol foran. Over henger en liten jernlysekrone. Her er åpenbart prestefruens plass. Til den ovale «skive» er festet en garnvinne med en hespe over. Ved siden ligger det påbegynte nøste, et stort nøkleknippe, et par andaktsbøker og noen andre småting. Ved veggen står en barnestol, nærmest av samme type som den store, og et lite bord med et rekkverk om (fig. 412). På dette finner vi en ABC-bok, nesten av gamle «Pontoppidans» tykkelse, og en pekepinn. Lekene er ryddet tilside, lillemanns trehest med rytter er satt op i vinduet, og storemors dukke ligger i sin seng borte ved vinduet og glaner op i taket. Skjønt det står i reglementet at gjenstandene ikke må berøres, vover vi allikevel å kaste et blikk i ABC'en og lese: «Jeg har seet et barn, som faldt i en stue, hvor der var fremmede og slog sig haardt, saa at næsen blødte. Barnet skreg ikke, men stod selv op, tørrede sine øine og blodet af sit ansigt, gikk derpaa hen til de fremmede, kysse dem paa haanden og bad dem om forladelse, fordi han havde været saa uforsigtig i deres nærværelse. Han kyssede derpaa sine forældre paa haanden og bad dem om forladelse og gik munter og for-

¹ Edvard Storm, sønn av Vågåpresten Johan Storm, blev født 1749.

Fig. 413. Leketøi fra Fron, Dovre og Vågå.

nøiet igjen til sit legetøi, men blev siden desmere varsom» o. s. v. — Ved det annet vindu står et praktstykke av en lintøipresse med en

vakker kulefot. Alt er av ek, utskåret og rikt innlagt med ibenholt, (fig. 417).

Fig. 414.
Leketøi fra Dovre.

I kråen tilhøire finner vi et sjeldent skap, også av ek, innlagt, og skåret. Og tilhøire for dette henger i glass og ramme et bønnskrift til Christian den 5., om hjelp til Sell kirke, som dengang stod på Lårgård:

Fig. 415. Leketøi
fra Lom.

«Wor Kircke her paa Sell hvori saa mange beder
For Kongens dyre Liff laae kast paa jorden neder
Om ey dend Reysende til hende noget gaff
Dog dend Gafmildhed har nu gandske taget aff.

Hun ingen Tiende som andre Kircker hafver:
Men naadigst Konge rig paa Naade Hielp och gafver
Giff hende Tiende, at voris Bøn der kan
Andegtig altid ske for Kongen och hans Land».

Skriftet er i bunden stil både på latin og dansk. Det blev av Vågåpresten, hr. Henning Munch, overlevert kongen personlig, da han

passerte Sell på vei til Trondheim, eller for å bruke Vågåprestens egne ord: «Allerunderdanigst offereret oc suppliceret for min allernaadigste Kongis og Herris fødder paa Sell af den allerunderdanigste Undersaat oc tro Forbeder hos GUD Henning Munch, uværdige Prædicant paa Vaage». Såvel teksten som billedet over denne (en rytter, vistnok Christian den 5.) er signert med Munchs navn. Det er trykt 18. juni 1685 hos Michel Thomæsøn, privilegert boktrykker i Oslo. Antagelig blev det overrakt kongen nevnte dato, men trykt senere. Dette eksemplar av bønnskriftet er såvidt vites det eneste kjente og har i flere henseender megen interesse. Nærmere vinduet finner vi fruens lenestol, rokk og ullkurv. Over henger en liten bokhylle.

Fig. 416. Håndkuffert trukket med lær og med gjennombrutte beslag.

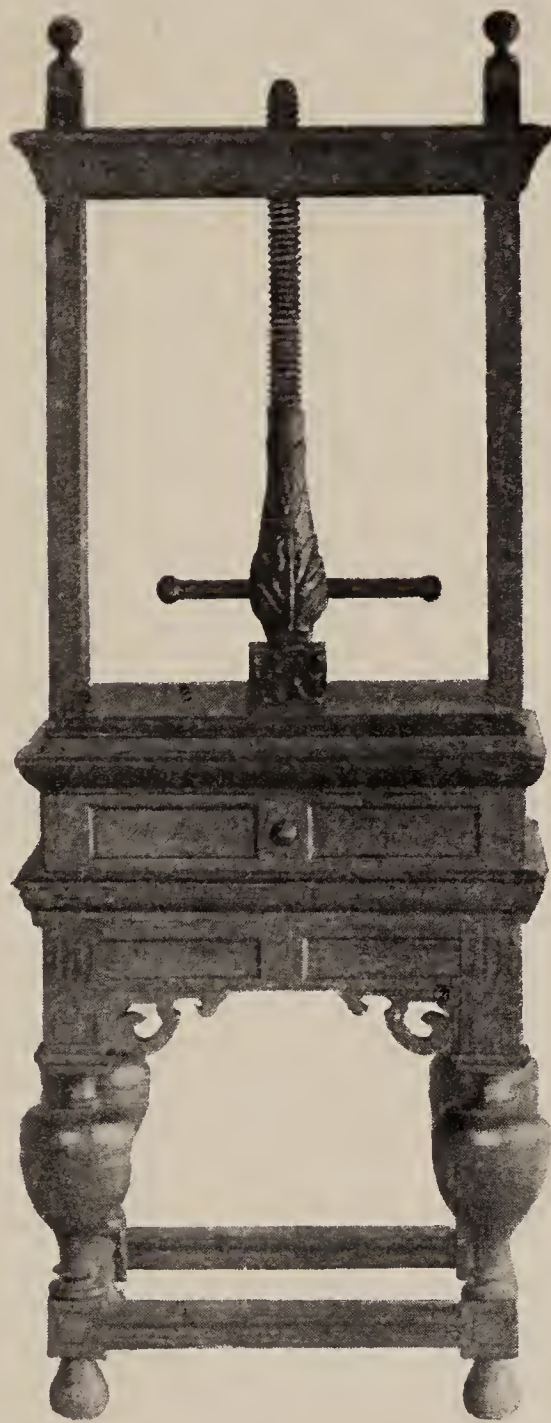

Fig. 417. Lintøipresse av ek med ibenholtsinnlegninger.

På veggen mot kjøkkenet står en liten en-etasjes vindovn rett ut i rummet.¹ Begge sideflatene bærer Fredrik den 4.des brystbillede og navnesiffer. Et par smekre trestenger med barnetøi på (en silkedåpsdrakt, kjole, laken m. m.) stikker ut fra veggen på begge sider av ovnen.²

¹ Vindovnen står alltid ellers langs veggen, denne inntar derimot samme stilling som bileggerovnen.

² Sammenlign «ovnstolen» over bileggerovnen i Danmark.

Fig. 418. Kjøkkenet i Prestegården. I bakgrunnen døren til soveværelset.

Fig. 419. Fra tinnsamlingen.

Fig. 420. Terrin av tinn. Fra Lesja.

I kråen mellem begge dørene står vaskevannsfatet med tinnmuggen. Over troner bostkastet med det nyvaskede håndklæ hengende ned fra rullen. Bostkastet er noe mindre her enn i bondestuene.

Forsiden har heller ingen åpning som der, men er helt dekket av et skåret englehode med vinger.

Fra sovekammeret kommer vi ut i kjøkkenet, prestegårdens fjerde

Fig. 421. Gjennombrutt ring av messing til å sette varme fat på. Lunde i Vågå.

og siste rum. Som før nevnt, er dette skutt frem av selve stuen og hører som sovekammeret til den utskiftede del. Men det er helt igjennem et selvstendig rum med sitt eget eiendommelige utstyr. Det har sin særskilte inngang fra baksiden av huset, men står, som vi ser, også i forbindelse med de to tilgrensende rum. Da det kun har et lite vindu på tverrveggen, er det just ingen overflod av lys herinne selv midt på dagen. Men til gjengjeld er vinduet vokset frem sammen med huset. Slik har saktens de øvrige vinduer i den

gamle prestegård også sett ut engang, men de er forlengst avløst av større og mere tidsmessige.¹ I kjøkkenet fikk imidlertid det gamle blyvindu med de små, gulgrønne ruter være gode nok. Også et og annet fra bondens stue har fått lov å smutte inn her.

Til venstre sees bostkastet og håndklædet (fig. 418). Ved siden står fremskapet, stort og verdig med de blankpussede tinnkanner i det åpne midtparti.

Tilvenstre mellom høisetet og dette har et utskåret roskap fra Dovrekanten krøpet op i kråen og tatt plass.

Under vinduet strekker den gamle langbenk sig bak det store bord. Foran står brugdebenken akkurat som i Løkrestuen. Fra taket henger, litt til siden, kolhatten med kolen.

Det åpne ildsted i hjørnet finner vi også igjen, men i en noe endret form. Den gamle hjørnepeis fra de foregående stuer har i dette hjem måttet vike plass for et langaktig ildsted med murverk til 3 sider (fig. 347). Båspeisen, som den kalles her i dalen² er også bygget op på sin egen grunnmur, men står alltid med ryggen helt inn

¹ Ved nedtagelsen av huset viste det sig at vinduene må ha vært utvidet to ganger i stuen og en gang i de to øvrige rum.

² På Vestlandet og nordenfjells går ildsteder av denne form under navn av skorsten, dels også grue eller grusten. I Gudbrandsdalen har jeg funnet 2 til av denne

til tømmerveggen — ikke fritt i det ene hjørne som den gamle peis. Avstanden fra gulvet op til selve ildstedet (århellen) er også her noe større.

Som regel er båspeisen helt av gråstein.¹ Da kjøkkenet hadde vokset sig ut fra stuen til et selvstendig rum, kunde dette materiale være godt nok — utseendet hadde da ikke så meget å si. Det gjaldt for husmoren mest om at ildstedet var stort og bekvemt for koking, baking o. s. v., og da var jo denne type langt å foretrekke for hjørnepeisen, som også skulde oplyse og opvarme stuen. Her var på en gang plass både til flatbrødtakken,² braspidet, gryter og kjeler, selv om de var ibruk på en gang.

Fig. 422. Vannstamp av kobber.

Mellem kjøkkendøren og båspeisen henger et umalt skap med endel rare krukker og flasker. Like under finner vi vannstampen, en prektig kobbertønne med lokk og hanker. På ildstedets høire side har vi kjøkkenbenken med en rikholdig samling av finere kobbersaker; over henger fatlokk, munkepanner, trakter, trøiser og former i forskjellige størrelser og fasonger. På veggen rett imot ildstedet er en tredje tallerkenrekke, vesentlig fylt med gammelt, hollandsk stentøi. Og en hel del forskjellige kjøkkensaker finnes rundt på vegger, hyller og i kroker: mål og vekter, bismere, lykter, lyseformer o. s. v. og ikke å forglemme en primitiv kaffekvern og en kokebok i en av hyllene.

Kjøkkenet gir oss et ganske godt innblikk i livet på en prestegård fra hine dager. Det var et slags midtpunkt, ikke bare for preste-

type, et i Lom prestegård og et på Lesjaverk. Det er forøvrig påfallende hvilken likhet der er mellom båspeisen og kaminene på Akershus.

¹ På denne er kinnstenene og brynstenene av kleber; men det øvrige murverk, kappen og pipen, er av gråstein.

² En rund helle til stekning av flatbrød. «Takken» er her i dalen, og især i Vågå, ofte av kleber, ellers er den i almindelighet av malm.

gårdens folk, men for hele bygden. Hit søkte alle hen var det noe om å gjøre, og her spurtes nytt. Han der inne i studerkammeret var loven — hun som styrte her, var evangeliet. Snart laget hun et pla-

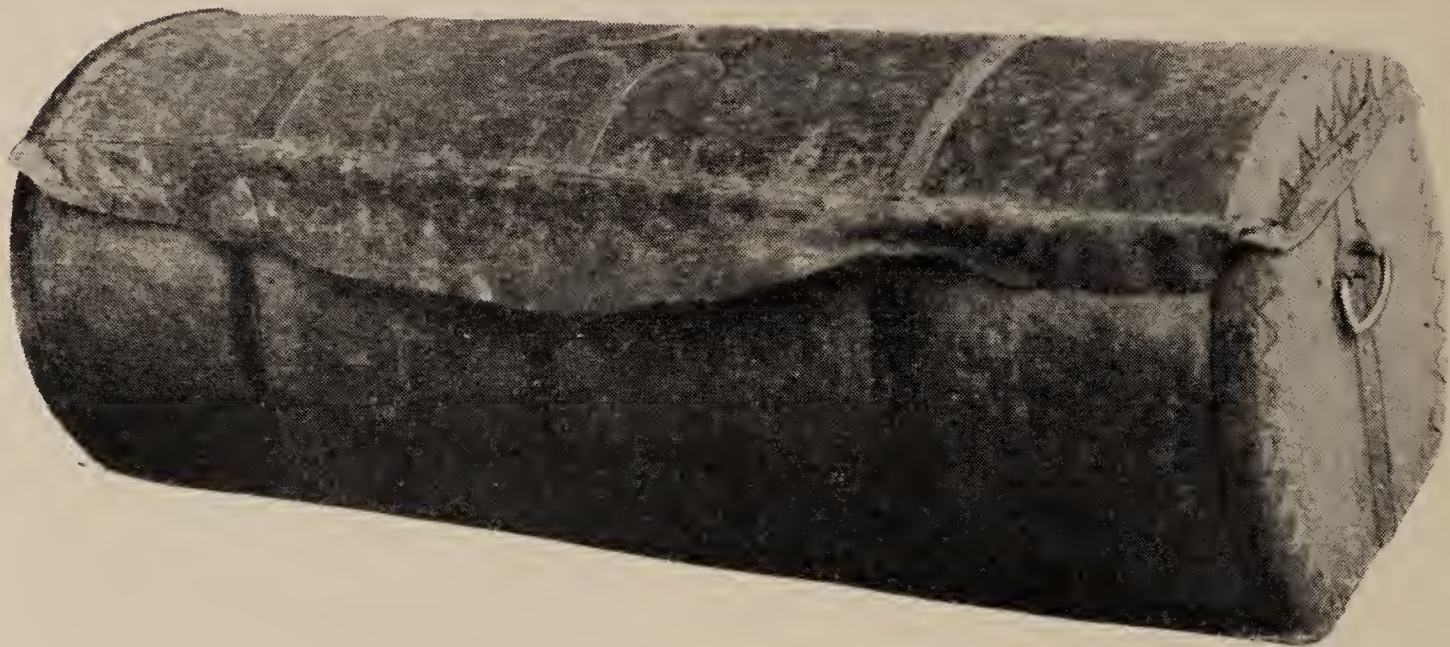

Fig. 423. Kuffert trukket med kobbeskinn.

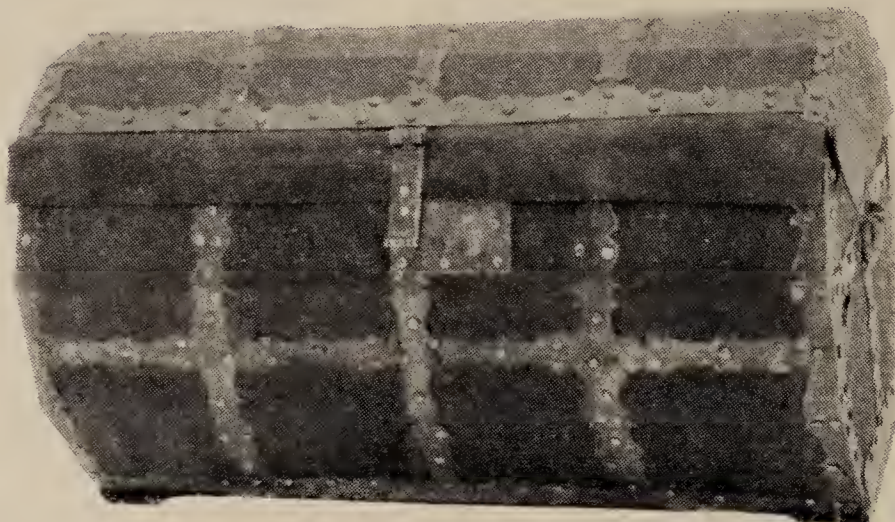

Fig. 424. Kuffert trukket med lær og jernbeslått.

ster eller en mikstur av innholdet i de underlige «bartmannskrukker» og mørke flasker borte i skapet — snart ga hun i en vanskelig sak et godt råd, og undertiden måtte hun bort på stabburet efter en pose mel til en fattig stakkar. Alle blev på en eller annen måte hjulpet.

I det hele var det nok ingen liten rolle de gamle prestekoner spilte i bygden, selv om tradisjon og historie ikke har så meget å fortelle om dem som om deres menn. En av de betydeligste av de prestekoner som har bodd i Vågå gamle prestegård, er visstnok

Christine Munch. Om henne har Irma Gram skrevet en artikkel i «Aftenposten» for 26. april 1930. Jeg tillater mig å gjengi noen utdrag av den utmerkede skildring.

Fig. 425.

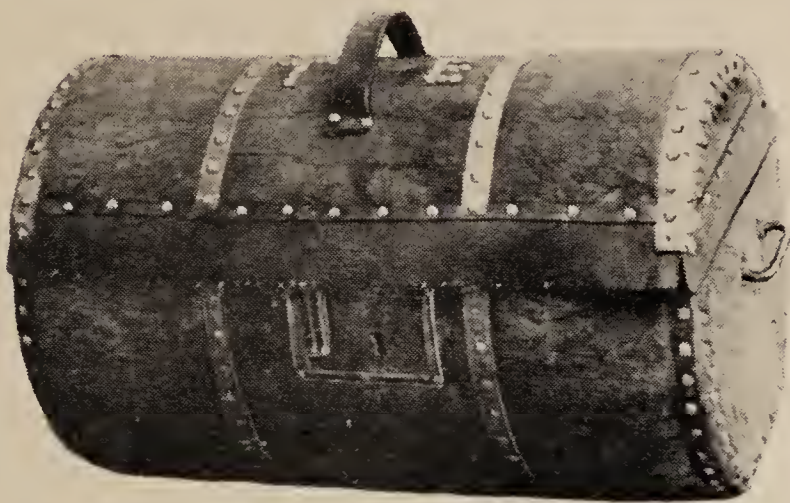

Fig. 426.

Håndkufferter trukket med kalveskinn.

Fig. 427. Kuffert trukket med lær.

Hun var født i 1746 og døde 1825. — «Den eiendommelige personlighet som var P. A. Munch's bestemor og Edvard Munch's olde-mor, var datter av presten Johan Storm og halvsøster av dikteren Edvard Storm». Hun blev tidlig gift med farens kapellan, Peder Munch, og til å begynne med så det smått ut for det unge par.

«Imidlertid døde presten Storm, og den dengang så fattige kapellan arvet svigerfarens fete embede og flyttet inn med sin hustru og alle de mange små i hennes barndomshjem».

«Nu var Christine Munch blitt bygdens mor», og Irma Gram forteller at «hun var en klok og myndig, men streng kvinne».

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

Hun var foretagsom så å si på alle områder. Hun kunde lave de merkeligste retter «til mettelse for sultne maver» og koke sammen røtter og urter til «helsebot for kranke legemer».

Fig. 428.

Fig. 429.

Fig. 430.

Kurver av tæger (bjerkerøtter). Fig. 428 og 430 «reikjerringskurver» fra Fron og Ringebu. Fig. 429 tallerkenkurv fra Vågå prestegård.

Fig. 431. Brødbakker av tæger fra Øyer og Ringebu.

Men hun var likeså kyndig i søm og alt som angikk tidens mote. Hennes bror i København sendte henne moteberetninger, som hun visstnok studerte grundig. «Hun var», sier forfatterinnen, «når det gjaldt å sette op de kunstferdige og himmelstrebende hodetøi som ingen dame i pynt kunde undvære, enestående flink».

Fig. 432. Mål av kobber.

«Hun var også meget musikalsk og hadde en skjønn sangstemme. Imidlertid var Christine Munch som allerede nevnt streng og myndig og ikke bange for å si fra når det knep. Og den følelse som nok enkelte kunde nære for

Fig. 433. Medisinpotte av kleber fra Vågå prestegård.

henne var nærmest frykt», mener Irma Gram. De vilde nødig «legge sig ut med MUNKKA».

«Følgende lille anekdote er betegnende nok i så henseende»:

«En gammel kone som lå på sitt ytterste, søkte de pårørende å forsone med tanken på å skulde forlate jorderiket ved å fremstille i skjønne farver alle de herligheter som vilde møte henne i himmelen. En stund lå den gamle stille og tenkte, inntil hun plutselig spurte: «Treffer jeg Munka der»? Og da dette blev bekreftet, tilføiet hun med vekt: «Takk, da foretrekker jeg å bli her jeg er».

I samme artikkel gjengir forfatterinnen Irma Gram et brev til Christine Munch fra hennes bror Edv. Storm, datert Kiøbenhavn den 11te Julii 1777. — En del av det karakteristiske brev hitsettes:

«Nu sidder Du, som en Matrone i Dine Mødres Sæde og Dine Børen staae, som Oljeqviste omkring Dit Bord. Der kan Du see, hvor underlig vor Herre laver alting. En Stund i Verden saae det mørkt nok ud paa Din Himmel, men pludselig bliver det klart, Solen bryder frem, Lykken vaagner, Du finder alt i det, Du kan begiære i dette Liv. Brød ikke alene til Mættelse, men Selv til Overflod. Hvo tænkte paa at Du i en saa forklaret Skikkelse skulde komme tilbage da Du som fattig Capellans Kone drog ud av Vaage Prestegaard.

Dersom En forstod Latin, saa kunde jeg sige Dig en dyrebar Sententz paa denne Din Førelse. Vanhellige den med en Oversættelse gjør jeg ikke. Det faar altsaa beroe.

Nu min lille Søster, Du tillader mig dog vel at besøge Dig i Din Herlighed?

Vær viss paa at jeg kommer naar jeg kan. Men du maa give mig god Mad, thi din Mand Veed at jeg elsker den, og saa meget Melk, som jeg kan drikke. Er det Sommer, maa jeg have Jordbærsold. — Brændesnude, Syregryn, Fiskesodd og Rypesuppe er saadane Rariteter for mig, som jeg ikke har smagt, siden jeg forlod Norge. Ei at tale om den ædle Vørterkage, Æggelefse, Bufor-ditto og andre saadanne Nationale Sager, som jeg ikke engang hører nævne hernede.

Vor Herre velsigne Dit Spiise-Kammer og Dit Melkekammer, Dit Stabur og Din Kasboe, Kiøkken og Kiælder og alt hvad der hører til Din Huusholdning. Jeg skal vidst besee al Din Lyksalighed, om jeg lever, som jeg nok gjør, thi nu bliver jeg frisk av min Hoste, hvilket Du nok kan mærke af min Appetit og af de Fordringer jeg gjør paa Dine Fødevarer. Vær vis paa, slige Tanker og Begiæringer kunde ikke opstaae i noget sygt Menneske Hiærte. — Men jeg glemmer at dette Brev skal blot være en Adresse-Skrivelse. I hosfølgende Pakke findes: D. Bastholms fortræffelige Prædikener, hvis lige Du neppe haver læst. Dernæst ligger i Pakken en Modebog for 1777.

Denne er til Madamens egen Tieneste. Deraf kan Du see, hvad vore Fruentimmere tage sig for. Sandelig de gaa ikke ledige som Spotterne foregive naar de, som av Bogen selv erfares, ere sysselsatte med at forandre de gamle og udtænke nye Møder.»

Edvard Storm fikk nok ikke gjense sin hjembygd, sin søster og Ragnhild mere. Han døde i Kjøbenhavn 1795. Det var riktignok 17 år efter at brevet var skrevet, men en reise fra Kjøbenhavn til Vågå var ikke så liketil i de dager.

Var de gamle prestekoner på sin side gjennomgående dyktige og hjelpsomme, stod deres menn på sitt område ikke i minste måte tilbake. De skjøttet ikke alene sitt embede med iver og dyktighet, men deres interesser strakk meget lenger. Flere av dem var utpreget musikalske og lærde menn og kjent både i den tids litteratur og historie. Men ikke bare det, det fantes også mellem disse prester enkelte med kunstneriske evner og utpreget interesse for jordbruk.

På sin reise gjennom Gudbrandsdalen 1775 fant Gerhard Schøning noen optegnelser efter Herman Treschow som han gjengir i sin bok s. 45—46¹ og som forteller oss adskillig om det.

«I dette Præstegiæld», skriver Treschow — «fik ikke en eneste Sæde-Korn, A^o 1740, uden jeg aleene. Da jeg, først i Majo, havde tilsaaet min Præstegaard, liigesom og de andre havde gjort paa deres Gaarde, indfaldt strax derpaa kolde Nord- og østlige Vinde med stærk Natte Kulde, saa Sæden ikke kunde fremspire. Jeg tog da for, med Magt at vande, og holdt 12 Karle daglig, som vandede alle mine Agre; men derefter en Nat frøs det saa stærkt, at Agrene om Morgen efter, saae ud som Speile. Bønderne raabte da at Præsten dette Aar faar ingen Sæd, men GUD gav derpaa stærk Varme, saa at mine Agre vare allerede muldtækte og grønne, da Bøndernes først begyndte at spiire. Mit korn blev derfor modent, og var allerede afskaaret, og da de andres var endnu grønt, og bortfrøs, Natten mellem den 11. og 12te August».

Alt dette har jeg — Schøning — under mine Reiser, seet, at kunne skee, paa de fleste Steder, og velbemeldte hr. Herm. Træskov anfører derom i sit eget Exempel. «Da jeg først kom til Vaage, skriver han, fandt jeg (paa Præstegaarden) vel en stor Avling, men liten Høe-Biæring; thi det første Aar avlede jeg kun 80 Læs Høe. Men ved at feede mine Enge, om Foraaret, og lægge igien 7 Tønder Bygland, som laa paa Baglien (paa den Siide av Høiderne, som vender mod Nord), som stedse havde givet Straae nok, men kun lidet og grønt

¹ Boken er utgitt av G. F. Gunnersen.

Korn, og derimod at bryde op liigesaa meget Agerland paa Sool-Siiden, hvor jeg ikke fik eet Læs Høe, bragt: jeg det, i 7 Aar, saa vidt, at jeg *avlede 350 Læs Høe*, af vore Norske Læs, og fik dobbelt saa meget Korn. Den Norske Bonde lærte strax af mit Exempel og fandt sin Regning derved.» Bemeldte Prestegaard driives nu, av hr. Træskovs Eftermand *Hr. Joh. Storm*, en brav studeret Mand, som finder Smag og Fornøielse i Studeringer, *har et smukt Bibliothek* og stadig forøger det. Af ham fik jeg følgende Fortegnelse, over Prestegaardens avling, i 26 aar, af hvilken kan dømmes, om Agerbrukets Tilstand og Jordens Frugtbarhed, paa disse Steder.

Paa denne Gaard er da, i en Tiid av 26 Aar, avlede omtrent 4670 Tønder Byg, mot 300 Tønder Ruug, og altsaa overalt henimod 5000 Tønder Korn. Regner man hver Tønde for 2 Rdl. sees til hvilken betydelig Sum dette løber op, og hvilken overmaade stor Fordel Agerdørkningen ogsaa paa disse Steder, tilveiebringer Landet. Man seer for Resten, at Frugtbarheden er her temmelig stor, og at Sæden giver gemeenlig af sig imellem 9 og 10 Fold, undertiden ogsaa over 10, som det skeede, i de Aar 1765 og 1767. Mærkeligt er, at Bygget er her ligesaa foldigt eller meere foldigt, end Ruugen; hvilket er tvertimod hvad som gemeenlig skeer, paa andre Steder, og viiser, at Forfedrene ei have faret vild, ved at udvælge Bygget, til deres Hoved-Sæd, paa disse Steder.

Antagelig har Schøning under sitt ophold i Vågå bodd på prestegården. Det var jo ikke faste skysstasjoner eller hoteller i den tid. Embedsgårdene og de større bondegårder var som oftest de steder reisende tok inn. Og de var sikkerligen velkomne selv om vedkommende var en fremmed. Et slikt besøk var oftest en kjærkommen avveksling i det ensformige liv utover bygdene.

Den gamle, norske gjestfrihet har langt dypere røtter i vår folkekarakter enn vi selv riktig vet. Absalon Pederssøn sier i sin bok:¹ «Sannelig en from, gudfryktig og tuktig person kan vel drage fra Baahus og til Vardøhus, hvilken reise er lengere enn tre hundrede mile, og skal ikke fortære en daler».

Til hverdags levet visselig de gamle Vågåprester ganske enkelt; men kom det gjester til gårds, blev det sikkert ikke spart på noenting, og da blev det saktens liv i det store kjøkken. «Til middagsmaaltidet kan efterfølgende kjøkkenseddel være passende» heter det (s. 123) i den tykke kokebok:

¹ «En sann beskrivelse om Norig», som utkom i Bergen 1570.

Fig. 434. «Anretning av et middagsmåltid».

«Hvid suppe med nudler og parmesanost	no. 1
Brun suppe med kjødboller	- 1
To fade smaa pasteter af krebs ellers østers	- 2
To fade med koteletter eller rouletter	- 3

NB. Naar supperne ere spiste, anrettes i deres sted 2 store entrèer nemlig:

En dyreryg med brun saus og asia, og	no. 4
En skinke eller oxebryst med kaal eller spinat	- 4
En fricadon med syrer	- 5
Oxemorbrad med smaa hele løg	- 5
Agerhøns med pomerantssaft og fiinskaarne pomerantskaller . .	- 6
Kapuner med osterssaus	- 6

NB. De tvende smaa runde tegninger med O og E, som staar for hver ende av speilet, bemerker olie og æddike, peber, senop etc. Saltkarrene, saavel som de med salaterne og de syltede, sure og søde sager, som bruges til stegene, sættes hist og her mellem fadene.

Naar gjesterne dermed ere blevne beværtede, tages maden bort, og desserten sættes paa bordet, hvorunder forstaaes kager, geleer, iser, kremer, blangmangeer og confiturer, såsom brændte mandeler, makroner, pletskenes, frugter, oplagt melk, marmelader og deslige.»

Blev denne spiseseddel fulgt, om enn bare tilnærmelsesvis, føler jeg mig noenlunde sikker på at ingen gikk sulten fra bordet.

Men lenge er det siden ilden knitret og brasspiddet dreiedes rundt på den store båspeis. Forlengst har torven gjemt de ærverdige prestefolk. Men deres minne lever ennu deroppe i bygden, og rundt om i vårt land finnes ætter som med stolthet regner sig som grener på gamle Vågåprestens stamtre. Fremragende menn er fostret innen disse slekter, vi kan bare nevne Ole Bull, hvis farmor er født i dette hus.

Men det navn som er mest kjent i forbindelse med dette hjem, og som vil minnes lengst blandt Vågåværingene er, Edvard Storm. I disse

P R E S T E G Å R D E N

stuer levet han, her mottok han sitt første inntrykk av livet og drømte sin første ungdoms drømme under innflytelse av et godt og kjærlig hjem og Vågås storslagne natur.

Hvad som især har gjort Edvard Storms navn uforglemmelig, er jo at han var den første i vårt land som brukte sin hjembygds dialekt til å uttrykke bevisst kunstpoesi — vi kan gjerne kalle ham den første bygdemålsdikter. Og det han har gitt Vågåbygden i sine varme, stemningsfulle dikt fra fjell og dal, da han gikk dernede i København og lengtet efter hjemmet og Ragnhild, som han aldri mere fikk se, vil alltid minnes med takk.

Fig. 435. Timeglass.
Fyksen i Ø. Gausdal.

TELTHUSET OG VÅPENSAMLINGEN

Man skulde kanskje tro at et telthus faller utenfor rammen av det som Maihaugen vil vise. Men også det er et ledd i dalens gamle kultur, for bruk av militærvåpen hørte med til bygdefolkets liv. Det stod oprinnelig som stabbur på gården Lie, men blev flyttet til Toftemoen i Dovre, som var ekserserplass for Lesjeske kompani til omkring 1866.

Til orientering tillater jeg mig å hitsette noe av en avhandling av o.r.sakfører Kristofer Fliflet om «Våbenbruk, ekserserplasser og telthus i Gudbrandsdalen».¹

«Efter de eldste lover skal hver fri og myndig mann ha «folkevåben», det er skjold, spyd og sverd eller øks, den som mangler et av disse, må bøte.

Med hensyn til våbenplikt er ledingsfolket inndelt i tre formuesklasser. De som eier inntil 6 mark, skal ha skjold med jernbeslått rand på begge sider, samt spyd og sverd eller øks; de som eier 12 mark, dessuten stålhue, og de som eier 18 mark, tillike brynje med panser.

Våbnene kontrolleres hvert år på våbentinget innen hvert skibrede. Det våbenpliktige mannskap skal da i geledd på 3 mann marsjere forbi sysselmannen som sammen med andre kongsmenn kontrollerer våbnene.

På Oplandene var der ingen skibredeinndeling, men tilsvarende tinglag, «tinghåer» — i Gudbrandsdalen sannsynligvis 9 tinghåer.

Kristian den 4des norske lov av 1604 bestemmer, at «hver odelsbonde uden leilending som bor paa en fuldredsels gård, hand skal haffue en lang bøsse med fyerlås for oc nødtørfftig krud oc lod, en tenack oc en øxe». Samme lov har også bestemmelse om våbenting, som holdes mellem kyndelsmesse og midfastetid.

¹ I «Laagen» juni 1934.

Fig. 436. Telthuset fra Dovre.

Gjenreisningen av vårt forsvar (ordinansen av 1628 og senere reformer) medførte krav til øvelse av legdssoldaten. Kongelig forordning av 1666 bestemmer: «Exerserpladsene skulle være for de udskrevne soldater hos kirkerne og skal de exerceres, naar prædiken er til ende og gudstjenesten forrettet».

De gamle ekserserplasser har opprinnelig vært frivillig avgitte, verdiløse bråter eller udyrket mark, som vedkommende eier lot de militære autoriteter få bruke mot at disse ryddet dem selv, og eierne fikk privilegium til å selge levnetsmidler.

Fra 1726 og utover blev det bygget endel telthus for infanteriet til forvaring av ammunisjon og feltekvipasje.¹ Det syntes som det blev et telthus for hvert kompanidistrikt på Oplandene. De skulde bygges ved kirken. Tømmermannsarbeide blev det pålagt legdsmennene å bestride.

¹ På de store utredergårder hadde man før et særskilt skap til opbevaring av militærsaker, et såkalt soldaterskap. De blev til bestemte tider visitert av den officer som bodde i distriktet. Et slikt skap har Samlingene stående på svalgangen i føderådsstuen på Bjørnstad.

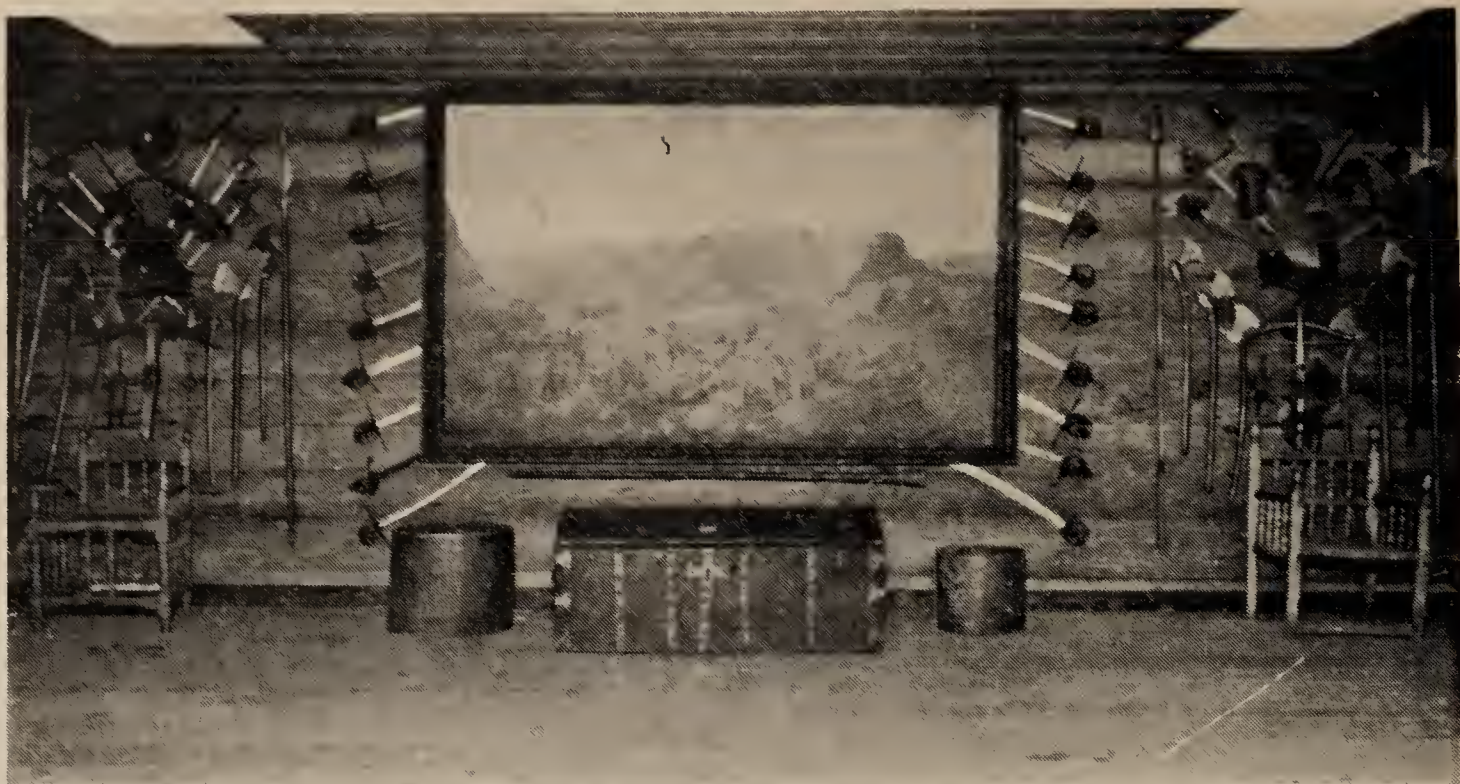

Fig. 437. Vegg i telthusets 1. stakkverk. I midten maleri av Sinclairs landgang i Romsdalen.

Fra 1837 har vi en «forklaring over gudbrandsdalske musqvetercorpses telthuse og sammes tilstand ved aarets udgang 1837». Av den fremgår at korpset hadde 5 kompanier: Lesjeske, Wågeske, Qvamske, Froenske og Ringeboeske, med hvert sitt telthus.

Om Lesjeske heter det at det står på Toftemoen i Dovre annex,

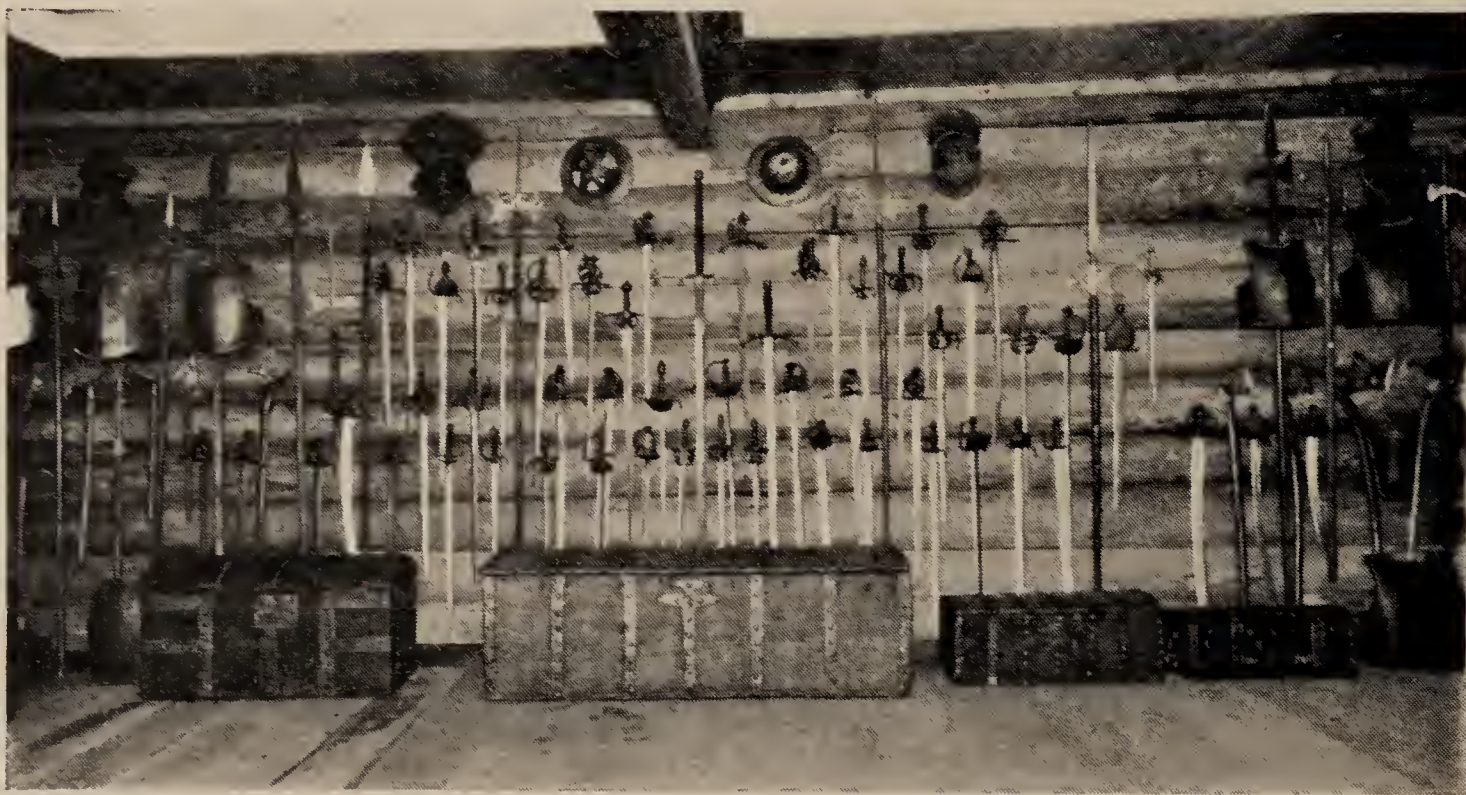

Fig. 438. Vegg i telthusets 1. stakkverk med skottevåpen.

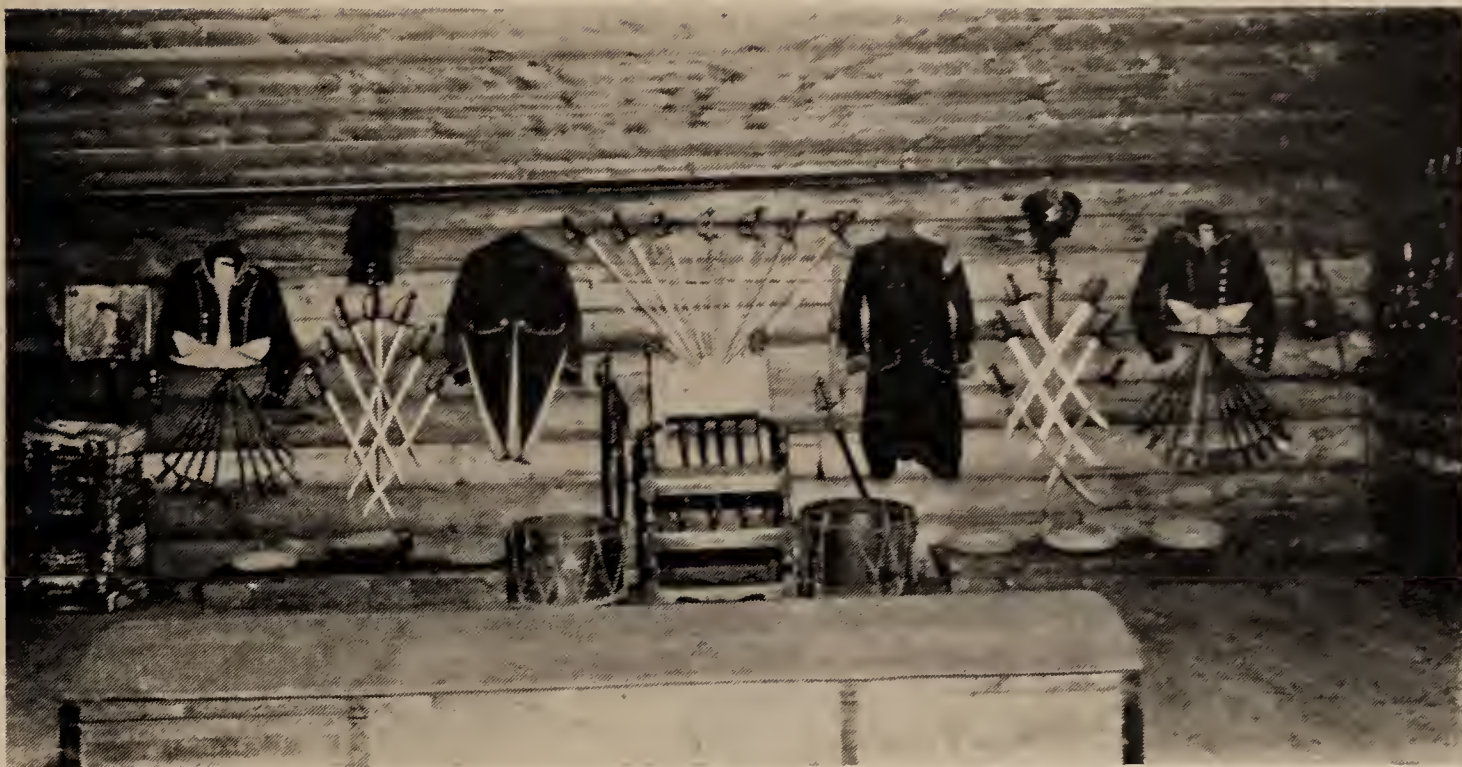

Fig. 439. Vegg i telthusets 2. stakkverk.

at det er opført i 1789, reparert i 1835, og at dets tilstand er god.»

Det er det eneste som nu eksisterer. De andre 4 er forlengst revet ned og flyttet vekk, tildels opført til annet bruk.

Telthuset fra Dovre er nu gjenreist på den åpne plass mellem Skjåktunet og Bjørnstad. Fritt og pent ligger det i skogkanten med den

Fig. 440. Våpenkiste. Skal ha tilhørt skottene.

lille sletten foran, som har fått navnet «Telthusmoen». Noen stor ekserserplass er det jo ikke, men så var de vel ikke synderlig større de plassene foran kirken som legdssoldatene i gamle dager ekserserte på.¹

¹ Jeg har hørt fortelle at kaptein Werenskiold som bodde på Dallerud i 50-årene, drev eksersis enkelte søndager i et stort rum som nu visstnok er kjøkken der.

Vi merker snart at dette hus har noe annet å fortelle oss enn de øvrige hus som vi finner her på Maihaugen. Det første vi kanskje fester oss ved, er den norske løve med krumøksen på rød bunn under den brede takgavl rett ovenfor inngangsdøren. På begge sider av denne står to vakre metallkanoner med Fredrik den 5.s navnesiffer og

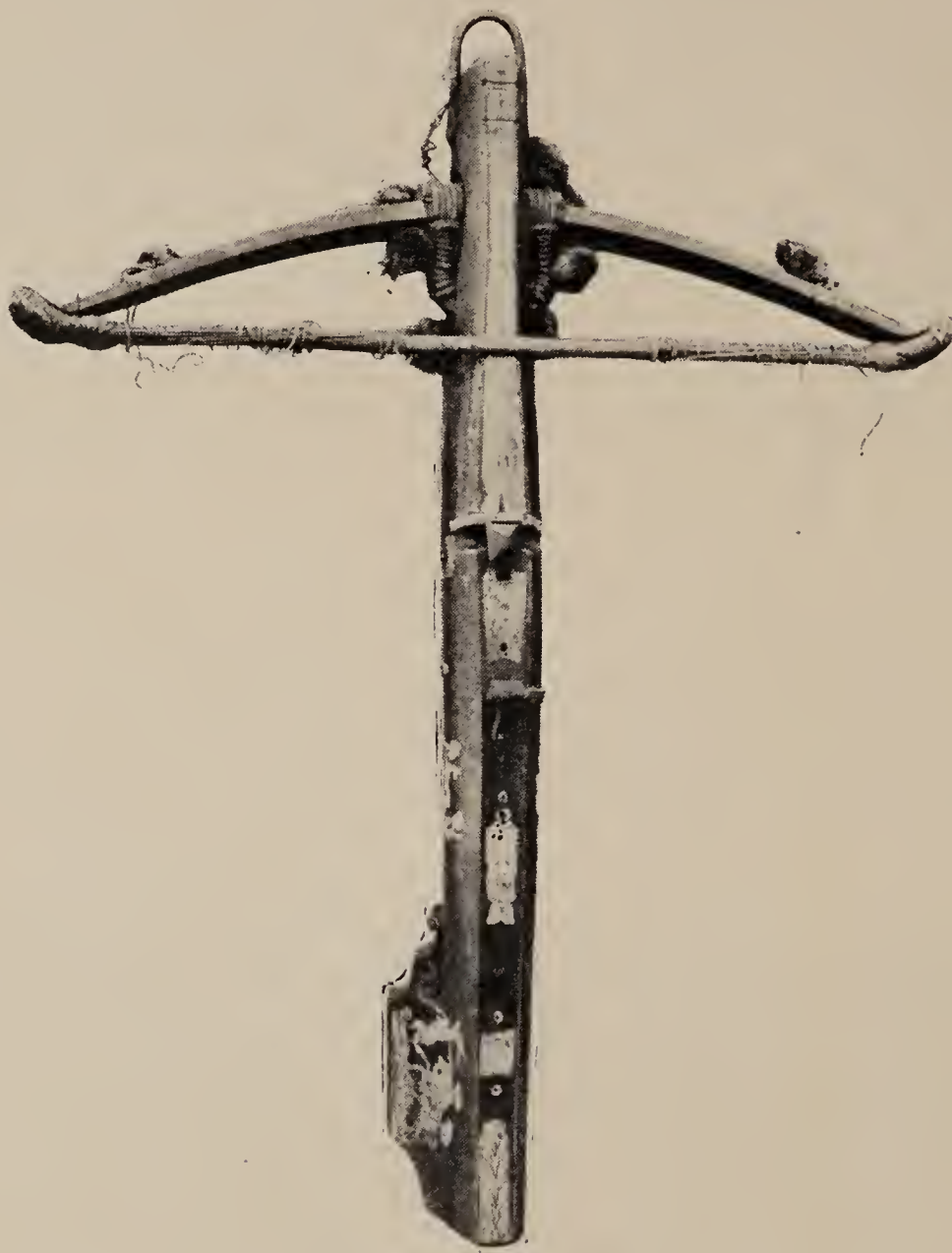

Fig. 441. Armbrøst.

årstallet 1733 og 1735. Litt lenger borte sees to malmskyteskiver reist inn til veggen.

Da vår ikke ubetydelige våbensamling i en årrekke for det meste har ligget magasinert, var det ifjor en merkedag i Samlingenes historie da vi kunde flytte inn og stille op våre våpen her. I over 20 år har vi arbeidet med det mål for øie, men av forskjellige grunner har det ikke lyktes oss før å få erhvervet huset. I de siste, vanskelige år har vi heller ikke kunnet avse penger til innkjøpet og flytningen.

TELTHUSET OG VÅPENSAMLINGEN

Men nu kom «Vennene»¹ oss tilhjelp, og vår våpensamling fikk plass her.

Telthuset er en solid laftebygning i 2 stakkverk. Håndverksmessig sett står den fullt på høide med de øvrige hus på Maihaugen hvad

Fig. 442. Hellebarder.

tømmermannsarbeide angår. Lafter og nåver er vesentlig de samme som vi kjenner fra de øvrige hus i den første halvdel av 1700-tallet. Tømmeret er ikke flatteljet, men nærmest rundt. Ikke en stakk i

¹ «De Sandvigske Samlingers Venner» er en forening som har satt sig som mål å støtte vårt arbeide, — dels ved kontingent, dels ved forskjellige tilstelninger. Resultatet av deres første arbeidsår er innkjøpet og gjenreisningen av Telthuset fra Dovre.

hele bygningen er skjøtt, skjønt veggene har en lengde av ca. 9,1 m., og bredden er nesten likeså stor. Men tømmeret er jevnt grovt, ca. 9 tommer på kant. Huset har åstak og er tekket med skifersten.

Da bygningen ikke har vinduer, bare et par små glugger, egner veggflatene sig utmerket for opstilling av vår våpensamling.

For å skaffe tilstrekkelig lys inn i rummene er det i himlingen i første stokkverk anbragt to lange lys-sjakter som kaster et jevnt lys over veggflatene. Begge sjakter er dekket med matt glass. I annet stokkverk er lysarrangementet ordnet på lignende måte, men kun med en lyssjakt i midten.

Da kaptein Fritz Skaar har vært behjelpelig med å ordne opstillingen av våpene, hitsettes den orientering han i den anledning har forfattet:

«Ordningen av våpensamlingen slik den nu foreligger, er ikke endelig, men vil bli revidert i forbindelse med utarbeidelsen av en katalog. — — — Inne i første etasje møtes man av det store maleri av skottenes landstigning i Romsdalen i

Fig. 443.
Stykkjunkerspyd.

Fig. 444.
Stykkjunkerpartisan.

1612,¹ omgitt av våpen fra det 16. og 17. århundre.

En del av disse er såkalte skottevåpen, kalt så fordi de efter tradi-

¹ Billedet er en kopi av Tidemann og Morten Müllers bekjente maleri i Nasjonalgalleriet, malt av Ingebriktsen. Gave til Samlingene fra Helge Væringsaasen.

sjonen kom hit til landet med skottehæren i 1612. Nyere undersøkelser viser imidlertid at en hel del av dem er norske soldater- og bondevåpen, for en stor del innkjøpt av Christian den 4. og solgt til almuen, eller de er kommet hit på annen vis. Hvilke våpen som

Fig. 445. Sverd og sabel.

virkelig skriver sig fra skottetoget, er ofte vanskelig for ikke å si umulig å avgjøre.¹

Av autentiske minner fra skottene er det en tromme, et pengeskrin til å bære i rem og en stor kiste, en hjelm samt flere deler av en rustning.

En samling bondeøkser, stridsøkser og «kirkeøkser» minner om at øksen er vårt gamle, nasjonale yndlingsvåpen, og at det ikke er tilfeldig at den norske løve har hatt øks i labbene helt siden Magnus Barfots dager.

En rekke buer og armbrøst på nordre langvegg gir et godt inntrykk av fjernvåpnenes utvikling før bruken av krutt blev almindelig og fra overgangsperioden innen ildvåpnene blev enerådende.

¹ De fleste av «skottevåpnene» her har for vel 50 år siden vært opbevart på Vik i Kvam. Godseier Heftye kjøpte hele samlingen og tok den med sig til Østråt, hvor de efter sigende ikke engang blev utpakket. Efter Heftye's død blev samlingen av boet forært De Sandvigske Samlinger. Imellem disse fantes også endel bondevåpen.

Man vil legge merke til den rikholdige samling stangvåpen, spyd, piker, hellebarder og partisaner.

Spydet er jo et kjent våpen både til jakt og krigsbruk. Som krigsvåpen holdt det sig helt til 1700-tallet, da $\frac{1}{3}$ av folket ennå var bevebnet med spyd, pike som det kaltes, med 4—6 meter langt skaft.

De øvrige stangvåpen er beregnet både til hugg og stikk. Det eldste er hellebarden med den karakteristiske øks med hammer i ofte fantasifull utformning og med en kortere eller lengere spiss. Det var et farlig våpen som gjorde det mulig for bondeopbudene å ta kampen op med det tungt pansrede rytteri.

Partisanen, kjennelig ved en bredere midtklinge over opadbøide spisser, er det neste utviklingstrin. Den holdt sig som offisers- og underoffisersvåpen helt til omkring 1800. Den mistet riktignok etterhånden noe av sin betydning som kampvåpen og blev mere et kommandotegn. Den blev kortere og enklere, ofte med en rett parerstang under midtklingen. I denne form kaltes den gjerne korsgevær, en fryktelig oversettelse av det tyske Kurzgewehr, som egentlig bare betyr et kort verge. Av disse fins flere både i 1. og 2. etasje.

På begge sider av døren i 1. etasje finner man en morsom våpenkombinasjon, nemlig stykkjunkerspyd og -partisanen. Samtidig som disse tjente som våpen, skulde de også brukes ved avfyring av kanonene. Parerstangen er opadbøiet og har i hver ende en klemskrue til å fastholde den brennende lunte med. På søndre vegg merker vi oss først og fremst et av landsknektenes karakteristiske våpen, tohåndssverdet,

Fig. 446. Tordenskiolds gevær og jaktgevær med hjullås. Innlagte jaktscener i elfenben og kolbekappe av horn.

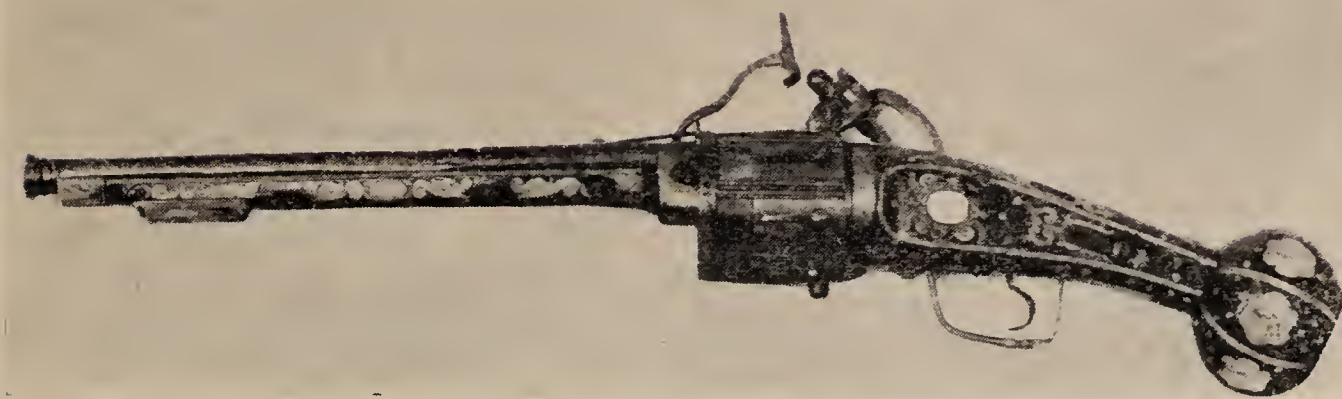

Fig. 447. Oberst Reichweins pistol (dat. 1636).

så stort og tungt at det måtte føres med begge hender. Under marsjen blev det båret over skulderen som et gevær. Det var særlig utvalgte folk som førte dette våpen, f. eks. fanevakten.

Ved siden henger det tilsvarende ryttervåben, halvannenhåndssverdet. Det måtte også på grunn av sin tyngde og størrelse føres med begge hender, dessuten en hel del andre sverd, økser og spyd fra samme periode.

I gangen i 2. etasje er en samling mindre kårder, vesentlig sivile kavalerkårder, hirschfengere og militærgeværer fra flintelås til Remington.

På vestveggen, i trappeopgangen og i rummet foran salen finnes bergmannsøkser, sporer, stigbøiler, bigsler og i kisten under gluggen en samling sjeldne krutthorn fra forskjellige tider.

Inne i salen inntar en kopi av en ammunisjonsslede fra omkring

Fig. 448. Våpenkiste.

1800, omgitt av eldre skityper, midtplassen. Ammunisjonssleden som er en gave fra avdøde skogeier P. C. Løken, Elverum er en kopi fra Glomdalsmuseet.

Geværene her inne på tverrveggen omfatter typer fra luntelåsmusket-

Fig. 449. Tromme med påskrift: 1. Oplandske Regiment.

ten, så tung at den måtte legges i en gaffel under skytningen, gjennom hjullåsen, svovelkislåsen, snapphanen og flintelåsen til perkusjonslåsen.

Et av geværene bærer på løpet inskripsjonen Tordenskiold.

En rekke pistoler — fra små lommepistoler til reisebruk til store rytterpistoler — viser den samme utvikling som geværlåsen.

I den rikt beslåtte kiste fra 1623 ligger en samling praktvåpen fra slutten av det 16. og begynnelsen av det 17. århundre. Det er jaktgeværer og rytterpistoler.

Revolverpistolen som også finnes blandt disse, har tilhørt generalmajor Georg Reichwein. Hans sønn, oberst Georg Reichwein, bodde i Fåberg, først på søndre Jørstad, senere på Vingnes og tildels på Sorgendal, som han bygget og gav navn. Han eide en rekke gårder,

hele 7 i og ved det nuværende Lillehammer. En av disse var Sorgendal. En sølvplate på skjefteknappen bærer generalmajorens navn og årstallet 1636. I dolkesamlingen over døren er den dolk som efter tradisjonen tilhørte Sinclairs hustru.¹

På begge sider av døren er satt op budstikker. — Uniformene representerer tidsrummet 1773 til 1818.

Den side frakk på sørveggen er fra 1773—88 og er visstnok den eldste nu eksisterende norske uniform. Den har tilhørt en tamburkorporal, og hans grenadersabel i hvitt akselgeheng og trommen finnes ved siden.

Pallaskene, sablene og kårdene på sydveggen er for det meste reglementerte militære våben fra omkring 1700 til op i det 19. århundre.

Fig. 450. Hjelm.

Går man våpensamlingen næriere igjennem, vil man snart se at det ikke er noen samling av tidsrene typer, slik som man kan finne det i de store våpenhistoriske samlinger. Meget er våpen som har vært i bruk i adskillige menneskealdre, og som er blitt flikket på efterhvert som det trengtes, og ofte av mere velvillige enn kyndige smeder. På enkelte har gamle klinger fått nye hefter, og gamle hefter har fått hjemmesmidde klinger eller klinge fra et annet gammelt våpen, enkelte klinger er også skjotte».

Men nettop derved merkes hvordan man igjennem tidene alltid har satt pris på å eie et så godt våpen som mulig, både høi og lav. Vi kan ennu den dag idag merke at en hel del våpen, særlig geværer av forskjellige typer, i tidens løp har undergått en hel del forandringer, helt ifra luntebøssens og hjullåsens til snapphanens og flintelåsens dager.

Det er uten tvil at det efter skottetogets nederlag blev igjen en hel del våpen, særlig geværer som siden er blitt forandret og om-

¹ Tradisjonen vil vite at fru Sinclair fulgte med sin mann. Hun red på en hvit hest og hadde sitt barn med. Under overrumplingen av bøndene ved Kringen tapte hun barnet. En ung gutt fra Fjerdingsrein i Heidal løp til for å ta barnet op. I forvirringen trodde fru Sinclair han vilde drepe det og støtte sin dolk i ryggen på ham. Han var den eneste gudbrandsdøl som falt ved denne leilighet. Men sagnet hviler nok helt i det blå.

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

dannet til jaktvåpen. Det falt nok ikke ofte i den almindelige manns lodd å eie et gevær i den tid, armbrøsten fikk være god nok.

«Samlingen tar derfor ikke sikte på å gi et mere eller mindre fullstendig billede av utviklingen av de forskjellige våpen, men tjener først og fremst til å gi et inntrykk av hvad der til de forskjellige tider har eksistert av våpen utover landet».

Fig. 451. Pistol med Lazarino
Cominazzo.

DYRINGSLI-KONGEN

På veien ned til Telthusmoen møter vi Dyringsli-kongen — en furukubbe på $4\frac{1}{2}$ alens lengde.

I omkrets måler den hele 7 alen, tversover $2\frac{1}{2}$. Den er vokset i Dyringslien i Skjåk, var rank som en mast og hadde grønt bar da den blev hugget. 20 alen fra roten holdt den 18 tommer. En forstmann har regnet ut at den må være ca. 750 år. For å få kjørt kubben den lange vei — 22 mil — fra Skjåk og til Lillehammer, måtte den uthules, så det kun blev et tynt skall igjen; men allikevel måtte det to hester til.

Den er innkjøpt av Lillehammer Dampsag i 1894 og forært Samlingene sommeren 1905. Den er reist ved den søndre ende av tjernet, har fått et tjærebredd spåntak, en dør på baksiden og en liten glugge på forsiden mot veien. Men når vi passerer den, merker vi ikke noget til hverken døren eller gluggen — de er begge så nøiaktig saget ut av selve kubben og innfelt igjen at det ikke kan sees, uten at vi ser nøie efter.

Vi vil stanse et øieblikk. Her er nemlig installert en liten falsk-myntnerpresse, som ved et rent tilfelle blev funnet i en ur flere meter under jorden oppe på Lesjaskogen høsten 1904. Funnet blev gjort av et par jegere, som søkte efter en skadeskutt rev i «Fant-uren» på Øygarden. Stemplet med tilbehør var omhyggelig innmuret mellom noen mindre stener. Hulen hvor den fantes var så stor at minst 20 mann kunde få plass. På andre steder i samme ur (meddeler min hjemmelsmann) er tidligere funnet et primitivt ildsted, nogen matkopper rester av ben og endel andre ting. Det går ennu det sagt deroppe at uren engang i tiden har vært tilholdssted for tvilsomme personer. Det er vel derav den har fått navnet Fant-uren.

Tilhøre for gluggen står pressen med den tykke bjerketreskrue i midten av stativet. Ved siden av er svertekoppen og rullen; på venstre side ligger de nytrykte sedler i små rum opefter veggen, ferdig

til cirkulasjon. Stemplet er, som vi ser, utarbeidet med meget omhu av en hel flate, antagelig en legering av zink, tinn og bly og montert på klosser av furu. Man kan ikke se forskjell på de ekte 10-riks-

Fig. 452. «Dyringsli-kongen» med falskmyntner-pressen.

dalersedler som utkom samme år, og som henger derinne ved siden, og de sedler som er trykt med denne presse. De er nøiaktig like — kun underskriftene mangler her (fig. 453 og 454).

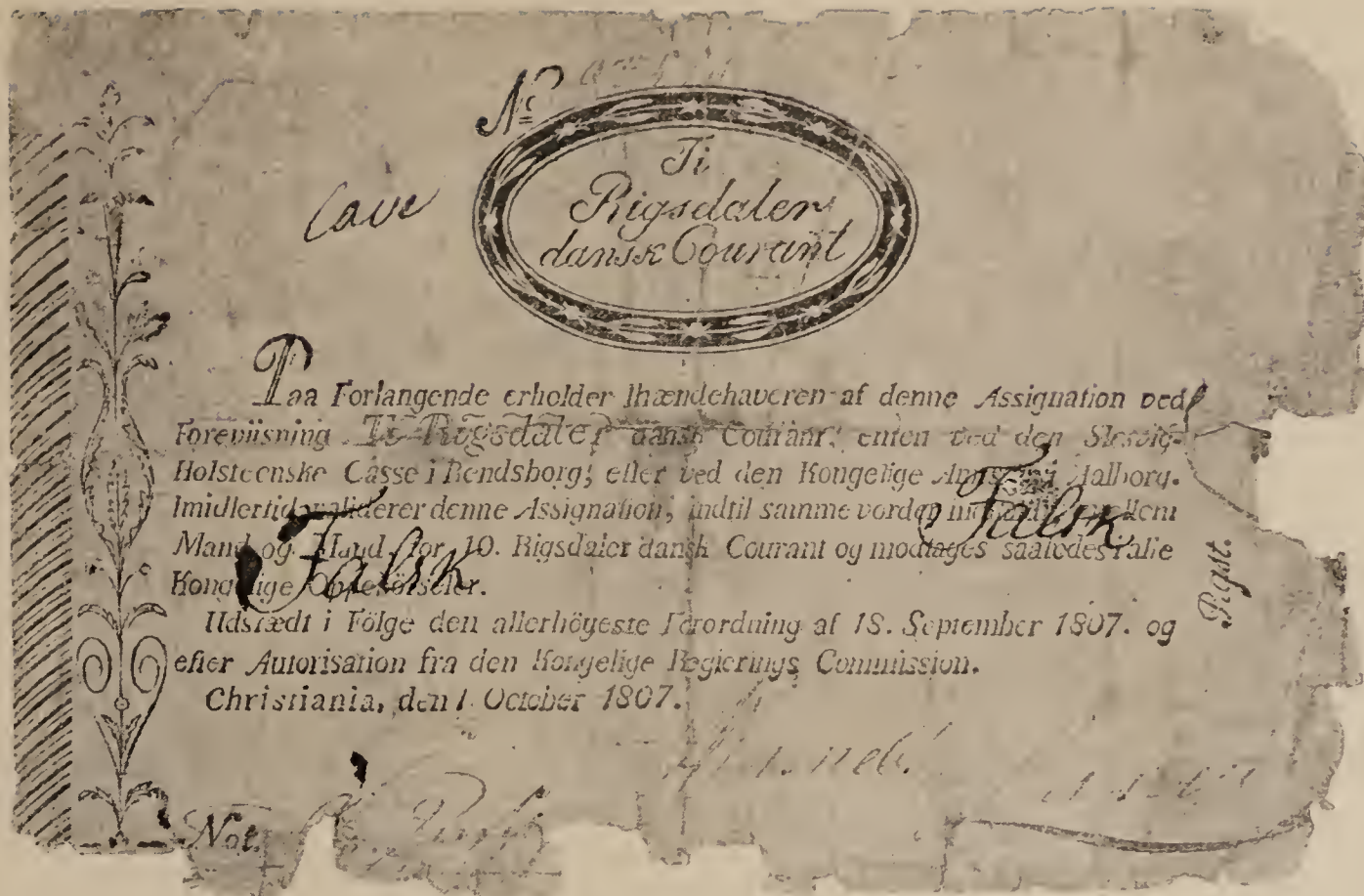

Fig. 453. Den falske pengeseddel.

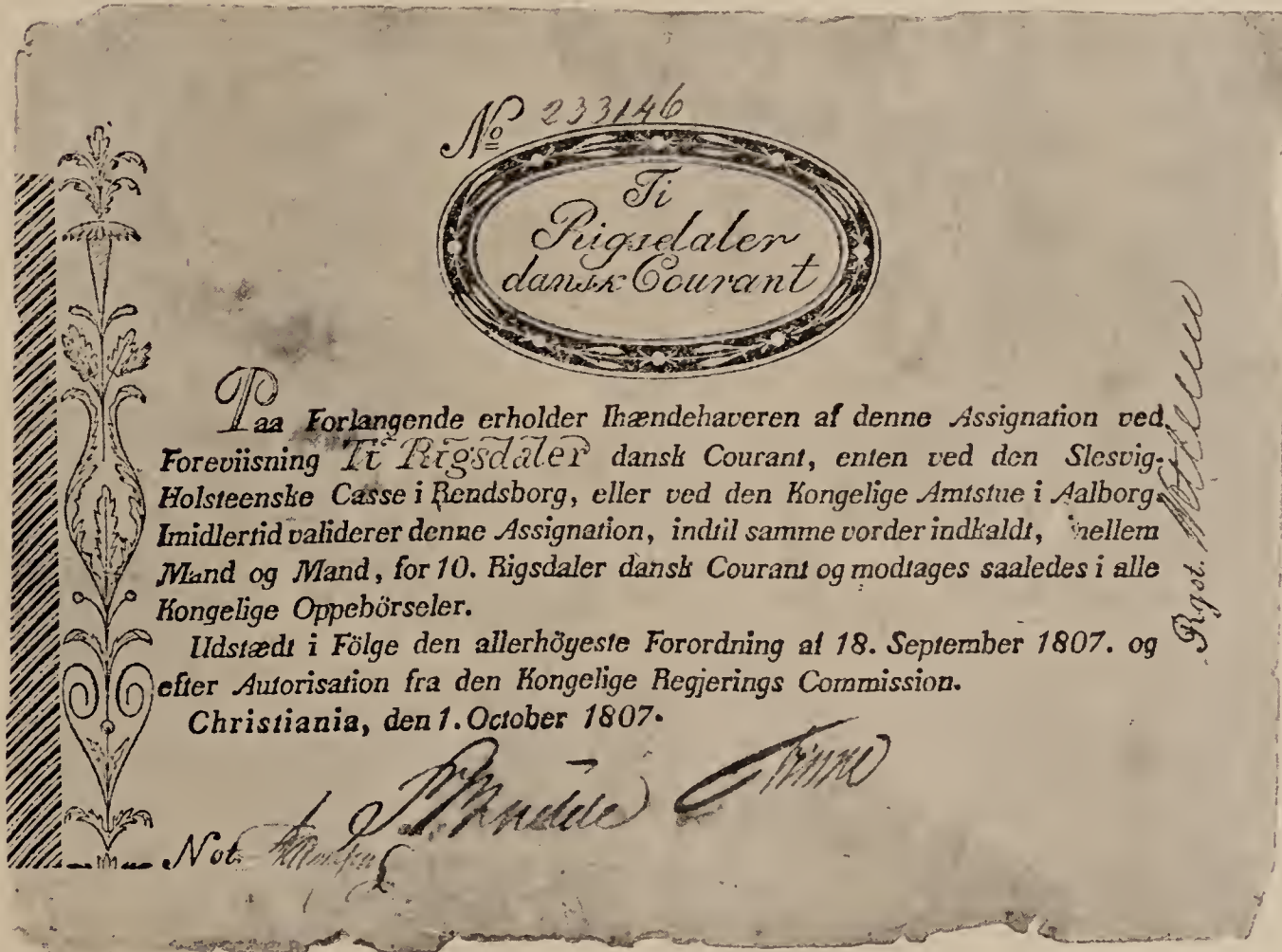

Fig. 454. Den ekte pengeseddel.

DE SANDVIGSKE SAMLINGER

Professor dr. Yngvar Nielsen har (ifølge «Intelligenssedlerne») uttalt om dette fund, at man her uten tvil var kommet over en falskmyntnerrede fra begynnelsen av forrige århundre. De'forfalskede sedler var rimeligvis de av regjeringskommisjonen utstedte assignasjonssedler, de såkalte «blå sedler», som sendtes ut av dansk Riksbank i 1807 og var meget i omløp her i landet og i Danmark. Sedlene skulde egentlig være inndradd i 1813 efter riksbanksforordningen av januar 1813, men vedblev visstnok å løpe inn, til Norges Bank inndrog alle sedler i 1818.

* * *

Men se — der har vi Per, Pål og Espen igjen. De har trolig fulgt oss fra husdør til husdør og tålmodig ventet til vi kom ut igjen, — kun av og til har de opført en liten dans til tidsfordriv når vi blev riktig lenge innenfor. Og de følger oss nedover til porten igjen med lange, forsiktige skritt — Pål og Espen side om side, Per på avstand. Men ved vaktstuen stanser de — deres lille rike når ikke lenger. Og de strekker hodet op mot himmelen, hever de stekkede vinger og sender et langt, lengtende skrik utover den lille grend som til et siste farvel, idet porten lukkes igjen for dem.

ILLUSTRASJON- OG
SAKREGISTER

REGISTER OVER ILLUSTRASJONER

Alterstaker side 40	Dør og dorbeslag side 201	Hespetre side 130
Altertavle 39		Hjelm 251
«Anretning av et middags-
måltid» 244	Eketres-kiste 108, 191, 204,
205	Hjeltarstuen 70, 72—77, 86
«Aposteljern» (Avletjern)
134	Enkesetet 163—170, 175,
181, 186, 189	Hornskjeer 53
Armbrost 250		Hylle 190
	Fajanseovn 213	Hylleskap 102
Balansevugge 192	Falskmyntnerpresse 260	Hyndetrek 85
Banketre 52, 128	Fantstake 49, 228	Høisetebenk 65
Benk (Per Gynts) 68	«Fasanbord» 216	Håndkvern 192
Benk og hugutre 23	Ferdeskrin 155, 156	Håndkuffert 233, 239
Billedvev 79—85	Flaske 224	Håndten og snelle 36
Bismer 52, 126	Flensvevnad-teppe 82, 83	
Blomsterpotte 211	Fremskap 100, 102, 127	Jomfruer, de kloke og
dårlige 79, 81
Bord 35, 91, 174, 176—178,
187, 212, 216, 231	Fyrstål 51, 227	«Justitia-teppe» 81
Bordskive 96	Fyrtøi 51	
Bostkast 107, 128		Kaffekjel 171
«Brændevinsloven av
1816» 182	Ganstein 66	Kannestol 48
Brudeskje 87	Garmokirken 16	Karafler 224
Brudeslede 159	Geværer 254	Kiste 89, 108, 133, 145,
191, 204, 205
Brugdebenk 97, 104, 219	Gjesteseng 157	Klaffeboard 212
Brødbakker 240	Glass, norsk 208, 224, 225	Klokke 179
Bustein 66	«Grind» for båndvev 130	Klokkekasse 129
Bønnskrift 229	Grøtamber 138, 154	Knappeformer 94
Børtre 52	Grøtfat 138	Knappenåler 94
Båspeis 200	Gynt-stuen, Per 59—63,
68, 69	Kniver 98, 99
		Kobberstikk 184, 185,
«Deputationen paa reise»
182	Harpe 180	Kole 56, 93
Dreiejern 55	Hellebarder 251	Kolehatt 93
Drikkekar 52, 114	Helligtrekongerteppe 80	Krubbsslede 158
Dvergsmi 67	Hengeskap 106, 128, 146—
148	Kuffert 190, 233, 238, 239
Dyringslikongen 260	Herrebø - Terrin 211	Kurver 240
Døpefat 38	Herrebø - Blomsterpotte
211	Kvinneluer 136, 137
		Langbord 35
		Langeleik 87
		Lekehest 102

REGISTER OVER ILLUSTRASJONER

- Leketøi side 232
 Lerkrus 209, 210
 Linneter 139
 Lintøipresse 233
 Ljore 46, 47
 Lokkhyllskap 102
 Lukkseng 171
 Lusefjel med «bauste» 135
 Lykte 53
 Lysestaker 36, 39, 40, 49, 68, 96, 98, 99, 129, 179, 188, 225, 227
 Lysstokk 36, 49
 Løibenk 219
 Løkrestuen 116, 118—125, 133, 136, 137
 «Mandrillernes trykkefriheds Fæst» 183
 Mangletrær 109—112
 Medalje av sølv 183
 Medisinpotte 240
 Melkar 107
 Messingknapper 95
 Musefelle 161
 Mål 240
 Nattstol 216
 Nøkler 154
 Nøstepinner 130
 Nåv 64
 Oppstadvev 78
 Opsats av engelsk stentøi 193
 Partisan 252
 Passer 55
 Peis 134, 200
 Peiskrakk 69
 Pengeseddlar 261
 Pipe 226
 Pipefuttal 226
 Pistol 255, 258
 Prestegården 195—203, 217, 221, 222, 234
 Rankemotiver s. 111, 112
 «Reikjerringskurver» 240
 Reiseskrin 212
 Renessansemotiver 109
 Rohylle 36
 Rokk 132
 Roskap 37, 48, 100, 101, 127, 206, 207
 «Rullargogn» 128
 Røkovn 50
 Røkovnstuen 42, 44—47
 Saltkar 225
 Sele 156
 Selepinner 108
 Sengevarmer 334
 Skap 37, 48, 100—102, 106, 127, 128, 146—48, 206, 207
 Skapseng 171
 Skapsofa 178
 Skjeer 53, 98, 99
 Skjæring 34
 Skjåkstuene 90, 150
 Skjålykt 53
 Skospenner 95
 Skrin 204
 Skrivebord 174
 Skybragd-åklæ 84
 Skålemne 55
 Sleder 158, 159
 Slingrestokker 130
 Smøresker 129
 Smykkeskrin 212
 Sofa 173, 176—178, 187
 Solveskaft 66
 Speil, 174, 218
 Spyd 252
 Stabburet 152, 153, 157
 Stentøi 193
 Stentøikrus 209, 210
 Stoler 97, 102—106, 131, 173, 176—178, 187, 214—216, 231
 Stolpeskap 206
 Storm, Edv. 230
 Styrslæde side 158, 159
 Svarvestol 54
 Sverd og sabel 253
 Syskrin 211
 Tallerkenkurv 240
 Telthuset 247—249
 Terrin 211, 235
 «Tiggerpatent» 106
 Timeglass 245
 Tinnknapper 94
 Tinnsamlingen 235
 Tjernet 43
 Tobakkspipe 226
 Toppseng 186
 Treskjeer 98, 99
 Tromme 256
 Tunet ved Skjåhusene 88, 150
 Tyggemaskin 160
 Uppstadgogn 78
 Utsikt fra veien til Per Gynt-stuen 58
 Utsikt over nordre del av Maihaugen 14
 «Utihoggar» 55
 Utskjæringer fra skap 160
 Uttreksbord 216
 Vannstamp 237
 «Varaskålen» 115
 Veidehytten 20—25
 Vekt 126
 Verktøi 149
 Vigstadstuen 141—145
 Vugge 131, 192
 Våpen 250—255 og 258.
 Våpenkiste 249, 255
 Ølboller 92
 Ølgjess 114
 Ølkanner 113, 114
 Ølkjenge 35, 92
 Øltanker 107
 Øltrøis 35, 115
 Årestuen 29—34

S A K R E G I S T E R

Abel side 186	«Brændevinsloven» 183, 184	Fremskap side 92, 93, 122, 236
Ammunisjonsslede 255	Brøgger, A. W. 26	Frierskikk 31
«Anders Slave» 107	Budstikke 257	«Futhit» 227
Anker, Bernt 187	Bull, Ole 244	
«Anretning av et middagsmåltid 244	Busleik 135	
Arenfeldt 185	Bustein 66	«Ganstein» 66
«Arveskifte i Vågå prestegård» 195	Bygdemålsdikter 245	Garmo, Rasmus 146
Assignasjonssedler 262	Bønnskrift til Chr. 5. 232, 233	Glostrup, Fredrik 194, 195, 201
	Båspeis 236	Gobelin 207, 208
	Båsten 200	Gram, Irma 239
Baldishol kirke 227		Grenadersabel 257
Bartmannskrukke 238	Clausen, Peder 183	Grisilla 59
Bauste 135		Grue 53. 236
Begravelsesskikk 35	Dahl, J. C. 188	Gunnensen, G. F. 27
Behrens, J. 189	«Deputationen paa reise» 183	Gyne 61
Bendsen, 186		
Benk 56	Dreiebank 56	Halvannenhåndsverd 255
Bergmannsøks 255	Drikkehorn 33	Hansen, Mauritz 183
Bileggerovn 165, 229	«Dryppesten» 89	Hedrum prestegård 207
Biten se kronen	Dversmiø 67	Helgesen 186
Bjørnson, B. 189	Dyringslikongen 259	Hellebard 254
Blandstamp 122, 141		Helligtrekongerteppe 82, 83
«Blomstermesteren fra Ringebu», se Listad, Kristen	Eidsvollsmennene 186	Heknessøstrene 82
Bondedanskrus 209		«Hemmeligheten» 57, 191
Bord 33, 84, 146	Fabeldyr 22	Hengeskap 96
Bostkast 135, 141, 235, 236	Falskmyntnerpresse 259	Herrekammer 164, 190
Branth 185	«Fant-uren» 259	Himling 92, 164
Bræsspidd 200, 237	Faye, Andreas 180, 186	Hjelm, Jonas A. 187
Braun 185	Fearnley, Thomas 188	Hjortefangst 26
Brudesepe 135	Feltekvipasje 247	«Hollaren» (Holte Bokken) 27
Brugdebank 96, 236	Fjerdingsrøst 19	Hugutre 19
Brun, J. N. 183	Flatbrødtakke 200, 237	Husbunad 78
Brunnarstein side 87	Flensvevnad 98, 140	Høiseteåklæ 122
Brynsten 87, 200, 237	Fliflet, Kristofer 246	Høisete 33, 34, 48, 69, 92, 123
	Flintelås 255	
	Flygel 186	

SAKREGISTER

- Høisetebenk side 69, 84,
Haagenstad, Tosten 220
«Hågseteåklæ» 74
- Ildsted 19, 20, 236
Innhus 72
Innrisninger 21, 27
- Jomfrubur 73, 128, 129
Jorde, Lars 209
- Kaffeheis 172
Kannestol 49, 93
Karikatur 181
Karnapp 203, 207, 218
Karl Johan 186
Kinnsten 87, 200, 237
Kirkeøks 253
Kiste 212—216
Kjøkken 171, 172, 236—238
Klemskrue 254
Kleve 34, 82, 124—127,
146, 149, 171, 204
Klokkekasse 141
«Klukkstaden» 107
Kobberstikk 183
Kofoed 185
Kolbjørnsdatter, Anna 186
Kole (hatt) 147, 236
Kolv 43
Kolsrud, Oluf 219
Konow, Wollert 186
Korsgevær 254
«Knap-Mager» 220
Krogh, von 186
Kronen 44
Krote 55
Kårde 255
- Laftekonstruksjon 18, 19
Langbord 33, 35
Lassen 185
Leirrekke 141
Lien, Erland 107
Lintøipresse 232
Listad, Kristen 107, 192
- Litografi side 186
Ljore 48
Ljoreåpning 19, 30
Ljorehull 19
Lokkhyll-skap 92
Louise, prinsesse 186
Luntelåsmusket 256
Lusefjel 135
- «Mandrillernes trykkefri-
heds Fæst» 184
Mangletræ 98, 100
Marie Louise 186
Militærgevær 255
Monsen, Kristian 183
Munch, Christine 239, 240
Munch, Egert 229
Munch, Henning 232
Munch, Peder 239
Munka, se Munch, Christine
Mytting 162
- Napoleon 186
Nautgard 71
Nielsen, Tank C. 188
Nielsen, Yngvar 262
Nielsen, C. 186
Nordgard Hågå 57
- Oldenborgske Konger 183
Opstadvev 75
«Opstugu» 71
Osjukahorn 84, 85
Ovn 50, 165, 190, 217, 233
Ovnsbolk 53
Ovnskall «omnkall» 53
- Panél 166
Partisan 254
Pedersen, Absalon 243
Peis 68, 85, 87, 89 165, 236
Peisstøtte 89
Pennetegning 181
«Pike» 254
Pistol 256
Praktvåpen 256
- «Raftluke» side 19
Ramloft 73, 108, 114, 128,
164
Remington 255
Rensgraver 26
Reichwein 192, 256
«Reikjærringkurv» 240
Reinhardt, Johan 194
Reiphus 141
Reinsdyr 27
Reisekuffert 192
Reissiger 189
Revolverpistol 256
Risbrigh 185
Rohylle 33, 36
Roskap 48, 93
Runer 22
Rye 186
Røkovn 49, 55
- Sagen, Lyder 188
Sal 162, 179
Salskammer 164, 186
Salthull 53
Saltkule 135
Schleppegrell 186
Schroeder 207
Schøning, Gerhard 187, 242
Seielstad, Berdon 84
Seng 34, 53, 84, 123, 127,
133, 153, 157, 186, 191,
230
Sengevarmer 192
Silkekart over Sverige 182
Sinclair, fru 257
Sivertsen, Sylvester 183,
Sjå 30
Sjåstang 19
Skaar, Fritz 252
Skap 33, 92, 93, 120, 227
Skive 147
Skjerding 53
Skorsten 236
«Skottevåpen» 253
Slagstol 96

S A K R E G I S T E R

<p>«Slop-Troje» side 220
 Slæde 221—223
 Soldaterskap 247
 Solskive 227
 Sovekammer 187, 206, 230
 Sperretak 44
 Stangvåpen 254
 Stentrykk 183
 Stiklestad, kart 187
 Stol 231
 Storm, Edv. 183, 231, 241, 242, 244
 Storm, Johan 219
 Storstue 165, 206, 207
 Stub, Kjeld 183
 Stue, se innholdsfortegn.
 Studerkammer 206, 218
 Stykkjunkerspyd 254
 Sval (gang) 28, 41, 57, 72, 108, 117, 140, 151, 152, 154, 157, 160, 179, 203
 Svarvestol 56
 Sætersdølen 107</p> | <p>Tallerkenkurv side 240
 Takklædning 43
 «Telthusmøen» 249
 «Tinghå» 246
 Ti-riksdalssedler 260
 Tjeld 74
 Tohåndssværd 256
 Tolstad 28
 Toppseng 187, 191
 Tordenskiold 256
 «Torvslaget» 180, 184
 Torvvøl 43
 Tosten Billethugger 221
 Treschow, Herman 242
 Tryllemerker 67
 Trøis 33, 35
 Tun 71
 Tønsberg, N. C. 188, 189
 «Uppstadgogn» 49, 75
 Vannstamp 237
 Varaskål side 115
 «Veggumen» 107</p> | <p>«Vennene» 251
 «Vesle Knut» 224
 Westad i Bud 21
 Vindovn 233
 Vindskjæring 200
 Vinnskier 44
 Vogt, H. 188
 Vugge 123, 230
 Vågåprester 194, 244
 Våpensamling 252
 Wergeland, H. 189
 Werenskiold 249
 Willemoes 185
 Ølkande 33
 Ølkjenger 33, 35
 Øltank 97
 Aadnes, Per 166
 Åre 20, 21, 30, 36, 48, 86
 Århelle 87
 Aasmundstad, Per 57
 Åstak 19, 41, 252</p> |
|---|---|---|

R E T T E L S E R

- Side 49. Fig. 66¹ skal være 66².
 « 49. « 67² skal være 67¹.
 « 173. « 302, 303, stol fra Flifletlien — skal være Fliflet.
 Anne Iversdatter Thomle, som i 1751 blev gift til Fliflet, hadde stolene med fra Thomle i Land.
 « 185. Linje 6 fra oven Larsen, skal være Lassen.
 « 185. « 6 - « Arnfeldt, skal være Arenfeldt.

